SEB. SPISY J. NERUDY

OBRAZY Z CIZINY

V

LIBRARY
MAR 25 1969
UNIVERSITY OF TORONTO

SEBRANÉ SPISY
JANA NERUDY

POŘÁDÁ

IGNÁT HERRMANN.

DÍL V.

OBRAZY Z CIZINY.

TŘETÍ VYDANÍ.

V PRAZE.
NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC
1893.

J. Neruda.

Podobizna z r. 1860.

OBRAZY Z CIZINY.

OD

JANA NERUDY.

TŘETÍ VYDÁNÍ.

V PRAZE.

NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC.

1893.

Tisk a papír Aloisa Wiesnera v Praze

VĚNUJU

VĚRNÉMU SOUDRUHOVI NA CESTÁCH,

MILÉMU PŘÍTELI

EMANUELU KITTLOVI.

Cařihrad.

1870.

I.

(S Burghurlu.)

Asi hodinku východně od Skutari povznáší se kuželovitá hora Burghurlu. Vyšší polovice její není obydlena, není však také pusta. Nizounké vonné keře a květnaté traviny pokrývají ji až nahoru, na vrcholu stojí dva neb tři košaté stromy a nevelká, zídkou obehnaná zahrada s domkem — zahrada je samá květina, mezi květinami leží hrob a v hrobě poustevník derviš Tašiloba.

Jaký to musel být muž, vyzrálý samotou, vznešený stálým dojmem vznešeného obrazu! Prostý ten derviš. nemilující houfní společnosti havranů, orlem zaletěl sem do tiché samoty, usadil se na místě, odkud duch jeho s tiše rozepjatými křídly vznášeti se mohl nad nejkrásnějším obrazem celého světa a duše jeho stále kochati se mohla v nejkrásnější básni, již dovedlo lidstvo a příroda! Stál tu na pokraji Asie, před ním rozestřen Cařihrad, Bosporus, Bílé moře, Černé moře a kyprá, zelená všude země!

Ano, musíš ustoupit zpět přes moře, postavit se do druhého dílu světa, aby zrak tvůj obemknul obraz, jejž

není lze popsat a jemuž není rovno. Cokoliv sobě fantasie kouzlila o pohledu na Cařihrad. Cařihrad sám to překonává. on nedegraduje obrazotvornost jako Řím. Paříž. on ji netušeně povznáší. Cařihrad je jediný ve své způsobě, porovnání s jiným nějakým místem není vůbec možno. Cařihrad popsat bylo by totéž, co napsat nejskvělejší báseň, zde básnila celá historie a celá příroda. zde jako by celý vesmír a všechny zvuky i barvy, všechny formy i myšlenky jeho byly se sloučily v báseň.

Seděli jsme naproti tomu obrazu a hodina míjela po hodině a nemohli jsme se odloučit. Vzduch byl jasný, jenom vzdálenost kladla na město měkkou, modravou mlhu, ale viděli jsme každou barvu a každou linii. Hora dýchala samou vůni a kolem nás byl boží klid, svaté ticho. Vidíme obrovské město, ale neslyšíme tlukot jeho srdce a vřavu jeho úst, vidíme rozvlněné moře a steré po něm lodi, ale bouchání vln a hvizdot korábů nenese se až k nám. Slyšíme-li vůbec něco, je to šepot dějin, ten nás ovívá, šelestí a šumí zas jak vzdálený vodopád a vedle nejvyšší rozkoše vkradla se nám do srdce již bolest. Vždyť vidíme život a smrt, světové město a světový hřbitov zároveň. Vždyť ty lesy stambulských cypřišů vyrůstají z trouchně pohřbených zde národů a ten krásný Cařihrad je jen smutnou hrobkou dějin! —

Hledíme na město a vidíme prales, kultura jedna tu vypučela z kultury druhé, padlé; nejdřív se na nás usmívá hravá báj dob předhistorických, pak rozkvétá jasný názor hellenský, pak přicházejí časy byzantinské a po těch „zjevení“ či „koran“ — již se klade i tento v hrob a les vyrůstá z něho nový, říkají mu „svět a názor moderní“, jenž nemá ani mythu, ani bible, ani zjevení. Ano, již také třetí světová říš Islamu prohnívá,

po Arabu a Tataru přišel Osman, ale již i ten v měkkém vzduchu zdejším pozbyl síly a nehybný koran nedodá mu nové. Ovšem roste kruh vyznavačů Islamu, čítající nyní již přes sto millionů, pořád ještě: také pravda, že Cařihrad je kruhu toho středem, a konečně i to je pravda, že Turek není z „nejhorších“, turecká doba nebyla horší byzantinské, nikdy Turci nezhanobili hrobů, kostelních nádob atd. jako sami Latiníci, kteří mrtvoly vyházeli z krypt, koně své napájeli z kalichů — ale historie kráčí rychle, Osman kráčí pomalu. Ovšem prorokoval „Oslavený“ *), chudý ten pastvec mekkánský, jim kdysi: „Dobudete Stambulu a sláva knížeti, sláva vojsku, jež to učiní“, a proroctví jeho se vyplnilo, poslední Palaeolog zhynul pod tureckými ranami na hradbách byzanckých — avšak prorocká ústa nepronesla se o trvání. Turek cařihradský žije jen jako by ve snu, sedí, kouří a nečinně očekává dějů příštích, leda že někdy sousedu pošeptá proroctví nové, neznámého původu a jen ústně se šířící, že „přijde od severu hrdina s plavým vousem a Cařihradu dobude“. Jaká to bude budoucnost? Ať jakákoliv, slavná bude zajisté. Ještě nedostoupil Cařihrad své výše, jeho poloha, vůbec vše určuje mu: Staneš se centrem světa! — —

Mimovolně začíná zrak se rozbíhat od tak zvané Sigmy Bílého moře. Zde je bod zvláštní, sbíháť se u něho Bílé moře s Bosporem a Zlatým rohem, hodinu hlubokým to skvostným přístavem cařihradským. Nejdřív vystupují od modrého moře černé valy, pak bílé zdi serailské, za nimi temné cypříše, za nimi Seraj sám, Aja Sofia s pyšnou svou kuplí a štíhlými minarety, a zase paláce, kuple, minarety, zahrady přese všech sedm

*) Oslavený — Mohamed.

terasových pahrbků, na nichž rozložen Cařihrad, až zase dolů k bílému, mramorovému Dolmabagdže na druhém konci Zlatého rohu, kde naráží již bystrá vlna Bosporu. Tisíckráte opěvaný Bosporus! Je to moře i řeka zároveň, ale jak mizí všechny velebné krásy Rýna a Dunaje před krásami břehů bosporských! Vody vyššího Černého moře přelévají se zde do Bílého moře proudem tak bystrým, že pouhá plachetní loď proudu nepřemůže. Pět mil je Bosporus dlouhý, v sedm se šíří jezer a jeho břeh samý záhyb, útulek lodí a lidí, samý sad a samý ráj! „Akindisi", řeka ďáblova, říkají Bosporu, a břehům jeho říkají „zlatá spona".

Tomu ráji rozuměli ze všech dob a jak oko běží od Cařihradu k Černému moři po břehu evropském a zase zpět po břehu asijském, všude se dotýká míst rozkošných a historických. Hned na počátku, vedlé Cařihradu, vidíme Funduklu, kde stával chrám Ajaxovi věnovaný. Pak Kuručesme, kde Medea s Jasonem na kolchickém svém útěku přistála. O něco výše amfiteatrální Bebek, v němž kvetl kultus Diany, a za ním Rumili Hissar, kde Darius převedl vojsko perské. Dále Balta Limani, sídlo největšího státníka tureckého, pašete Redšida a kolébka velkých státních smluv. Pak Stenia, kde Argonauti seprali se s králem Amykem — Therapia, kde Medea rozlila jed a Benátčané s Janovany bitvy námořské sváděli — čarovné Boejuekdere, letní sídlo diplomatů, a dál a dál se kladou hnědé hory, někdejší sídlo harpyí, až k staropověstným, pěnou Černého moře pokrývaným Symplejadám. A po asijském břehu místa ještě půvabnější, Kavaghy, Bejkjoes, Indžir Kjoci, perla Bosporu Kandili atd., samý mythus a plno krás, až ku Bejlerbeji, letnímu zámku sultánovu a zároveň počátku města Skutari. Skutari pod námi stkví se orientálním

ohněm rudých a žlutých barev, divně se vyjímá vedle toho rozlehlého, obrovského svého hřbitova, pokrytého tichou, temnou cypřiší. A hnědé břehy zase se kladou dál až do nekonečna a podél nich lesklé Bílé moře se šťastnými „ostrovy princů“, a ostrovem Bulwerovým — a již zrak se přesunul zase přes vody na břeh evropský, blíží se Sigmě, obzírá Stambul.

Zrak se noří v budovy Seraje a hledá tam to Guelhane, „dům růžový“, odkud v hedvábném sáčku vydán dokument na rovné právo všeho vyznání — první to hřeb do rakve Osmanův. A zas bloudí dál, až k minaretům Achmedije. Tam vraždili se za Justiniana „Zelení“ a „Modří“ po několik dní, tam, za našeho již věku, pobiti Janičáři do posledního — a byli poslední silou osmanskou!

Nad Achmedijí vznáší se hustá mlha a je ruda jako krev. Dlouho to nebude trvat a zhoustne v oblak!

II.

(U mostu.)

Cařihrad má v sobě jistý bod, kde zdá se, že veškerý svět má své dostaveníčko a veškeří národové své vyslance. Postav se k dřevěnému mostu, vedoucímu přes Zlatý roh, a za hodinu viděl's všechny národy, vyjma snad obyvatele Patagonska a ostrovů australských: slyšel's také stero jazyků, o nichž ani nevíš, kam je vřadit. Avšak musíš se postavit na stranu, kde začíná křesťanská Galata, na druhé straně leží nepoměrně klidnější, čistě turecký Stambul, a není na tom konci mostu jiné vřavy, než jakou má obyčejný rybí trh, kvetoucí od

rána do poledne, a jakou ob den spůsobuje tam nějaká poprava. Vlastně je po případu celý Cařihrad popravištěm, nejen rybí trh na konci dřevěného mostu.

Také si smíš pod Galatou dovolit pozorování dotěrnějšího spíše než pod Stambulem. Je ovšem pravda, že křesťanům málo kdy víc stává se nějaké násilí, a že jedinou dobou, kdy není dobře křesťanu vyjít na ulici, je Ramadan: zvláště zlá je noc dne 27. měsíce toho, noc „Lejlet ul Kadr", kdy koran byl seslán na zemi, kdy sestupují andělé, aby lidem žehnali, otevřenými branami nebeskými každá modlitba vchází, každý kámen se modlí a mořské vody své slanosti pozbývají. Avšak jindy je bezpečno a konečně nečinili Turci jiným nikdy něco horšího než jiní jim a pověsili-li několik arcibiskupů v plném církevním ornátu, odpověděli tím jen Řekům, kteříž byli dříve mekkánského mollaha i s těhotnými jeho ženami co nejukrutněji povraždili. Uhři, jichž generál Kinis dal zajaté Turky za živa upíkat, v stoupách rozetřít, svázané hladovým sviním házet, nebo Benátčané, kteří nedostáli Turkům nikdy v slově, nebo papežové, kteří přímo kázali, že slovo Turkovi dané nikdy neváže, nenaučili mohamedány věru ničemu pěknému. Koran přímo zapovídá všechno násilí při obracení na víru svatou, často ovšem zapomenuto naň, velmi často, ale nikoli vždy! A nyní mají před „Franky" k tomu ještě blahodárný strach.

Přes most to jde plným proudem a u mostu je jen malé prostranství, za tím pak uzounké, klikaté, strmé uličky galatské, plny krámů a kaváren: lze sobě pomysliti pak život zde a jeho vřavu! Mimo to je zde hned také „bidbazar" („všivý bazar") čili trh vetešníků, a odtud, od břehu, vycházejí také všichni pouliční prodavači, kteří od domu k domu vykřikují své zboží.

V Cařihradě čekají hospodyně, až co jim kdo přinese k domovním dveřím, a často ti i v hotelu, žádáš-li sodové vody, řeknou: „Muž nešel dnes se sifony kolem“! Sotva prodavač sestoupil s mostu, začne řvát přepodivná slova a zázračně často zkroucená; „Majdanos!“ (petržel), „su“ (voda), „šeker“ (cukr), „sučuk“ (klobásy), „čömlek“ (hrnky), tütün“ (tabák), „kysrak“ (kobyla), „lahana“ (zelí). „karota“ (mrkev). „kukles“ (hračky), „flaneles“ (flanely), „tenekdžis“ (spravovač plechových rour na střechách), zní jedno přes druhé, každý, vše a ve všech možných jazycích se zde vykřikuje, a každý výkřik ostře se liší od ostatních. Všechny ale splývají zas v hukot jediný až ohlušující, jako by na posměch tomu muezinu, který nad námi s pavlánu štíhlého minaretu do světa výzev k modlitbě provolává. Brada se mu hýbe, vousy potřásají, ale ani jediného zvuku nesnese se dolů.

Malé to náměstí u mostu je nám zároveň obrazem, jaký že život se rozvíjí, kde západ slévá se s východem, kde mísí se dvě velké kultury spolu, i kde zápasí tvrdohlavý řád starý s vítězícím novým. Zápasí — a oba váli se v orientální špíně! Špína pokrývá vše, od přístaviště lehýnkých, krátkých kaiků (kocábek), odkud každý okamžik zazní výkřik strachu, buď že někdo sklouzl s blátivých schůdků, nebo vstoupiv do kaiku se nebezpečně zahoupnul. až nahoru po střechy domů, pokrytých štítky všech možných assekurac evropských, na nichž sv. Florián, stříkačka, pták foenix atd. Hned u mostu je prádlo na fesy a tisíce fesů už vypraných, nastrčených na plechové formy, vyjímá se dosti komicky. Výš jsou lázně orientální, elegantní a bohaté, níž lázně evropské, špinavé k nepopsání. O dva kroky dál je bursa cařihradská, dům dvoupatrový sice nevelký, ale věnovaný účeli svému zcela. Stojí za

návštěvu. Uvnitř dvůr, kolem do kola samé pavlače, za nimiž úřadovny, a k pavlačím vedou železné schody. Na schodech a na pavlačích stojí kupci a prodavači, rovněž po celém blátivém dvoře, a řvou svá nabídnutí a podání z dola až do druhého patra. Zároveň je to dům průchodní a ze tří ulic procházejí tímtéž dvorem stálé proudy lidu! Je ovšem také zvláštní sál v patře prvním, ale nestačí. Mimo to jsou ve dvoře všeliké krámky, pak podomovní prodavači ovoce, pečiva a paštik, ano i káva se tu vaří pod šírým nebem. Podívejte se na některý zvláštní hlouček kupců. Jsou Řekové, ošumělí, neučesaní, každý z nich drží koupenou buchtičku v ruce, je to celý jeho oběd, jediná strava až do večera, kdy vyjede si pak parníkem do některého rajského koutu na Bosporu, kde má knížecí villu a v ní bohatství na miliony!

Avšak vraťme se na prostranství ven a postavme se na nějaké místo příhodné. Vedlé nás umístil si „lokumdži", cukrář, do věčného bláta stále postřikovaného „makadamu" stolek svůj. Na stolku hrčí hračka, malý plechový mlýnek; cukrář dolívá na mlýnek pilně vody a křičí při tom: „Kušlokum!" (cukroví), „jaurt!" (kyselé mléko), „mahalebi!" (rejžová mouka s vodou a cukrem). Kolem něho obchází prodavač vody; má vodu v skleněné konvi, na níž trychtýř s kusem ledu. Naproti nám je kiosk, formou pražským kioskům podobný, ale větší. Kiosky jsou tu majetkem vlády a vláda v nich prodává pečivo, limonádu, ovoce, ano i kořalku a víno. Zde tedy již i vláda „dopouští se vína", na druhé straně v Skutari je ještě zakázán prodej i vína i kořalky — ale jen proto, že anatolský paša prodává obé tajně sám. Již sobě orientál přisvojil zcela tu lihovou náturu evropskou a nastalá blasfemie jeho lituje, že prorok slibuje v ráji

„jen řeky mléka a ne araku“. Od hora dolů šíří se ta kultura, je známo, že Selim jen proto rozkázal Benátčanům odejmout ostrov cyperský, že slýchal o cyperském víně, i že na př. Mahmud II. pil již jen čistý líh a zemřel chlastavostí.

Nárožní dům za kioskem má v přízemí kavárnu. Před kavárnou sedí na nízkých, slaměných sedadlech Evropané i Turci, popíjejí turecké kávy, jež se pije bez cukru a bez mléka i s kalem, a všichni kouří z čibuků nebo z nargileh (dýmek vodních). Kavárny jsou pro Orientála větší potřebou než pro nás hostince. A přec byla již doba, kdy v celém Cařihradě nebyla kavárna ani jediná. Za to, že vzbouření proti Osmanu II. začalo v kavárně jedné, dal bratr jeho Murad IV. zničit kavárny všechny, pět set. Týž zapověděl také kouření tabáku, v přestrojení mísil se mezi prostý lid, vyhledával tajné kuřáky a vlastnoručně je odpravoval. V bazarech, k vůli zboží, nesmí se posud nikde kouřit, takto bylo v Cařihradě kouřeni již často zapovídáno, někdy se nesmělo kouřit vůbec, někdy jen z dýmky, ale v Cařihradě trvá vůbec každý příkaz jen do třetího dne, čtvrtého si ho nikdo víc nevšimne. Nyní má každý muž čibuk v ústech, každá ženská a každý klučík cigaretu, a na lokálních parnících zdejších jsou zvláštní sluhové, kteří stále musí roznášet žhavé uhlí a zapalovat.

Po chvilkách přistoupí z kolemjdoucích k nám machnatá některá starší ženská, v nepořádném evropském obleku, nebo přiošumělý muž s nejistým pohledem, a osloví nás francouzsky, italsky nebo rusky. Jsou to kuplířky a kuplíři zdejší, cizincům známi tím, že ruka již při pohledu na ně sáhá opatrně na kapsu, v níž se skrývá revolver. Zrak překlouzne s jich postav hned zase na pestrý proud. Právě cválá kolem kavalkáda,

sami evropští cestovatelé, jižto sobě byli zajeli přes Stambul někam „k sedmi věžím“. Jezdci to rozličné quality, s bílými závoji na kloboucích a veselým úsměvem na tváři. Za každým z nich běží pronajatel koně, vyčouhlý, bosý chlapík: modrý třapec jeho špinavého fesu hází se sem tam a jeho hůl stále bije do kostnatého zadku koně. Mrzutě pohlíží za kavalkádou dva statní Turci, mužové patrně bohatí. Jdou vedle sebe, aniž by hovořili; nevelké ale zavalité jich postavy pohybují se přirozeně, ostré oko jako by kázalo: „Posud jsem zde pánem já!“ Tváře jich jsou oblé, zdravé, nos velký, rovně klenutý. Na hlavě mají sněhobílý turban — „jen pes křesťan bojí se pohlédnout do hněvivého oka Allahova“ a má u klobouku nebo čepice stínidlo — na těle sněhobílý kaftan, pod ním hedvábný šat různé barvy, kazajku modrou, pás červený, baňaté spodky žluté, punčochy opět červené, a na nohou mají žluté botky nízké. V ústech jim vězí skvostný, dlouhý čibuk, v prstech jedné ruky probíhají kuličky růžence, „tesbethu“, jichž musí být zrovna 99. Je to hračka, ne modlitba. Starší z nich má k pasu přivázaný těžký sáček; zajisté je v něm samé zlato — až přijde Turek domů, zmizí to zlato pod zem, obyčejnou to zde skříň. Je zajisté poctivě vyděláno, nepoctivost, lež a podvod přenechává Turek Řekovi a Arménu.

„Barnabak!“ (pozor!) řve basový hlas a jednospřežná turecká talika houpá se kolem. Je to kočár stavěný jako houpačka, nahoře, z předu a v zadu krytý, po stranách otevřený; někdy mívá skříň jeho také formu prolámané koule, vždy je ale pestře natřena a z temné půdy vykvétají květiny, zlaté arabesky atd. Uvnitř vozu sedí několik ženštin, zahalených, ale zvědavě pohlížejících po vůkolí. A opět „barnabak!“ Druhý, trochu delší po-

voz, skoro omnibus, nad nímž střecha je na sloupcích; sedí v něm as deset ženských. Tento druh povozu nazývá se „arba“, zapřaženi jsou do něho dva voli, čistě umytí, pestře vyzdobení: ze jha na krku povznáší se dlouhý prut, hezky do výše, přehnutý až nad ohon a všecek ověšený červenými, žlutými a modrými třapci. „Guarda — guarda!“ zní to sem a tam, bulharští a armenští nosičové, „hamalové“, stoupají pevným krokem kolem a každý z nich má na sobě vrch zboží, několik centů. Mezi nimi nese jeden hamal celý masný krám a veškerá jeho zabitčata jsou okrášlena pruhy růžového flóru. A „guarda — guarda!“ — majestátním, tichým krokem sune se ku předu celá řada velbloudů s bednami a košíky, a za velbloudy zas celá řada oslů, jeden z nich vleče klády, jež jedním koncem do vidlice svázány leží mu na krku, druhý nese v koších štěrk, třetí cihly, čtvrtý kámen, zde se i kámen prodává na váhu. Šest hodin daleko musí se přivážet dlaždičky a není silnic ani povozů. Pronikavý hlas celé smečky kluků zahvizdne teď vzduchem, kluci se tlačí mezi lid a nabízejí právě dotištěné noviny turecké, řecké a francouzské.

Pokročme o kousek dál, až za mostní budku výběrčího. Dřív ovšem musíme zaplatit pět para vstupu — taxa je zde velká, za vůz na př. platí se šest piastrů.*) Budou nyní stavět most nový, posavadní je nízký a neúhledný. Zároveň s námi přistoupli k výběrčímu dva turečtí důstojníci. Pozdravují se, ruka pravá jede skoro až k zemi, jakoby zdvihala prach ze země, a klade se pak na prsa — „tobě patří mé srdce“, znamená to. Pozdravuje-li nižší vyššího, klade ruku také ještě na čelo — „i můj duch!“ Důstojníci oba znají se velmi dobře.

---

*) Šedesát našich krejcarů.

„Dzień dobri, panie!“ začíná první — v tureckých službách je Poláků již až příliš mnoho!

Opřeme se o zábradlí. Pod námi clounají modré vlny Zlatého rohu, lítají kaiky jako šípy a otáčejí se parníky; před námi měnící se směsice lidu. Již zase tu jedna karavana evropská, ale patrně dávněj již zde usedlá. Dvě dámy nechají se nést v elegantních, pozlacených nosítkách, za nimi jdou páni: všickni mají fesy na hlavách, jeden z nich velkou plstěnou přílbu bílou po spůsobu našich hasičských: hřeben přílby je ve výběžku otevřen a slouží co ventilator. Žebráci v řadě kolem chodníku sedící nastrkují proti nim plechové misky své a vřeští. Chudě oblečený, krásně rostlý Bulhar, s huňatou beranicí na kosmatých vlasech, vede ohromného medvěda na řetězu; za ním nese žena jeho, rovněž krásně rostlá, opici a bubínek. Vysoký, hubený střelec čerkeský, prsa vystlaná samým nábojem, chce přejít na druhou stranu; medvěd mu stojí v cestě a střelec skočí přes něho jako by přes nízkou stoličku. Klidným, majestátním krokem přichází vysmáhlý Egypťan; má přes turban přehozený hedbávný šátek, s něhož splývají dlouhé hedbávné šňůry co okrasa. Houfec marokánských židů, Sefardimů, hádá se v rychlé chůzi své a žvatlá španělsky. Za nimi jde houf polonahých dělnic; skoro každé sedí na krku dítě. A za těmi zas kolíbá se tlupa starších i mladších tureckých žen ošklivým krokem svým. Jsou to ženy nějakého tureckého hodnostáře, před nimi jde černý tučný kleštěnec a za nimi druhý „nuk“ čili „pověřenec“, jak mu zde říkají s úšklebkem.

Dva dervišové z řádu Mevleviů (tančících) kousají mezi chůzí s takou chutí do oranží, že sladká šťáva stříká jim až na plstěné klobouky, vypadající jako u nás klobouky na filtrování kořalky. Opatrně se vyhýbají

starému špinavému poutníku mekkanskému, jenž právě rozstírá houni svou na zemi k modlitbě. Nikdo ho nevyruší vzdor tlačenici. Je známo, že Turek vykonává své modlitby bez ohledu na místo a vůkolí, kdykoli mu napadne; často se dá náhle do modlení, jen aby zrychlil konec nepříjemné mu rozmluvy. Poutník náš má na hlavě turban zelený, na znamení, že pochází z rodu prorokova a dcery jeho svaté Fatimy. Fatima byla sice jedinou dcerou Mohamedovou, jížto se udržel kmen jeho, ale potomstvo tak se rozmnožilo, že býti z krve prorokovy není ani žádnou zvláštní ctí. Otrhaný potomek, který zde právě kleká, nemá mimo lahev na vodu, jež se mu houpá po boku, a kompas na prsou pražádných zvláštností na sobě. Řídí si kompas s pečlivostí ouzkostlivou, ačkoli stojí psáno: „Nezakládáť se pobožnost v tom, obracíte-li tvář k východu nebo k západu“. Avšak — — pobožnosti zde v Cařihradě ubývá takto již nesmírně, sbor ctihodných „ulemův“ lamentuje v prázdných mešitách každodenně, a již často musil policejní ministr vydat přísné rozkazy, jen aby se ta mládež alespoň trošku modlila. „Mnozí mladíci,“ zní rozkaz jeden, „nedbají v mešitách žádného kázání a napomenutí, zasedají si do koutků a žvaní zde, jako by byli v holírně. Jiní se procházejí po mešitě, hrají si s růžencem nebo titěrností jinou. Kdo bude v počínání takovém dostihnut, obdrží bastonádu, že mu až nehty od prstů odskočí.“

Opět dvě postavy úřadní. Kavas, četník v černém obleku se šavlí po boku a fesem na hlavě, a nějaký vyšší — „effendi“, máť na znamení své hodnosti effendiovské či panské kovové pouzdro s ingoustem a perem za pasem. Za nimi nese silný muž malou mužskou postavičku na krku, oděnou po evropsku. Postavička je „trpaslík sultánův“, mužík veselý, jehož najdeš všude

v Peře, kde hudba a hezká sklepnice. Nosič trpaslíkův vede také na hedvábné šňůře hračku svého trapitele, živou berušku růžově natřenou — barvení berušek je zde oblibeným zvykem.

Žebrající slepec přichází chodníkem a ohmatává holí půdu. Člověk by se podivil, jak že zde dovede se procházet bez ourazu, kdyby nevěděl, že slepec je — Řek a slepota pouhou přetvářkou. Došel až na konec mostu, vyndavá klidně pikslu s tabákem a pouští se do klepu s mužem, jenž pod každým ramenem drží roztomilou mladou antilopku na prodej.

Zas jiné a jiné houfce. Ženy z Damašku, zahalené kvítkovanými pestrými závoji, že nemožno ni oko spatřit; mouřenínky skoro vesměs nepěkné, ale stále se smějící a koketující na všechny strany; svaloviti, vykasaní tahouni lodí, nesoucí spousty provazů: švitořiví Řekové v parádě, vesty samé stříbro, sukýnky jako sníh, střevíce samá růže; ruští poutníci jeruzalémští v černých hábitech, skromní a bojácní; lodníci v svátečně bílém obleku — bůh ví jakého jsou vyznání, že dnes v úterý mají neděli!

Mimovolně jsme pokročili dál, protlačili se lidstvem až ku středu čtvrt hodiny dlouhého mostu. Náhle nás tíseň sevře se všech stran tak, že nemůžem ani dechu popadnout. Byliť otevřeli most, aby projel koráb do vnitřního vojenského přístavu, proud lidstva se zarazil, a zároveň přistál lokální parník skutarský a vychrlil několik set lidí na totéž místo. Ale jen okamžik, a již můžeme opět „volně“ kráčet dál, šťoucháni a šlapáni se všech stran.

III.

(Sultán.)

„Sultán"! Již od dětinstvi budilo to slovo v nás závisť. Vidíme ve fantasii své ihned rajské zahrady, mramorové paláce, zlatá zábradlí; všude démantů a perel jako písku; slyšíme tajuplnou hudbu vzdálených nástrojů strunových, šplouchání fontánů, šepotání sykomor; kolem nás svítí oči a smějí se korálové rty odalisk, krásnějších než andělé na nebi. Cítíme v sobě moc neobmezeného vládce, kdy kynem, sklesne život lidský, šlapem po hrdlech otroků, pro zábavu nařizujem válku vražednou — lechtáme se pocitem neobmezenosti a plynoucího z ní tyranství. A vyslovíme-li „sultán osmanský", je vše to v naší fantasii již na míře nejvyšší, a co střed vší té vysněné krásy stkví se nám „Seraj"!

Jakž ale to „Seraj Burnu" vypadá v skutečnosti! Krásná ovšem poloha, že jí nemá žádné jiné sídlo vladařské. Z jedné strany Zlatý roh, z druhé Bílé moře, návrší samá mírná terassa. Plno tu paláců nejrozmanitějšího slohu, čarokrásné pavillony nad mořem, kiosky pod staletými cypřišemi, rozlehlé pěkné zahrady u věčném květu, nádvoří pohodlně dlážděná a pokrytá starými stromy, mezi nimiž volně se procházejí majestátní žirafy — ale všude ticho jako v hrobě, i turecké stráže jen si hesla šeptají, a zasměje-li se cizinec hlasitě, již se po něm všechny hlavy otáčejí a dragoman klade prst na ústa. Sultánové se již dávno vystěhovali do paláců modernějších a přicházejí sem jen při zvláštních příležitostech a při nastolení svém. Přec je Seraj Burnu jedním z nejsvětějších míst celého světa. Ve „svaté komoře" zdejší je uschován „sandžak šerif", svatý prapor,

sloužívší kdys co opona stanu Aišina, nejmilejší ženy prorokovy, a nyní co fanatisující zástava, kdykoli je v nebezpečí vlast a víra; dále je tu plášť Mohamedův, jeho vous a onen zub jeho, kterýž mu vyrazili v bitvě bederské, kdy mu pomohl (ovšem neviditelně) archanděl Gabriel sám s 3000 ozbrojenými nebešťany; konečně šlépěj prorokova, jež se vtiskla v čtyrhranný vápenec, když při stavbě svaté Kaaby těžký kámen zdvíhal.

K těm posvátnostem arci se nevěřící nedostane, jeť i málo věřících, kteří by dosáhli přístupu. A co se týče ostatního — málo spatříš věcí zajímavých, projdeš-li tou neúhlednou branou, od níž má celá osmanská říše název „vysoká porta“. Navštívíme bývalý audienční sál; za tím hustě zamřížovaným oknem v levo stáli poslanci cizích mocí, nebyliť hodni, aby přistoupili blíž, a za oněmi dveřmi byla garotáže pro ty, kteří zde upadli v nemilost — trůn a katiště vedlé sebe! Vejdem do „knihovny“, v níž několik set opisů koranu, některé tak krásné — vykládá ti naivní dragoman — „že je ani kněz přečíst nedovede“. Vejdem do musea, kde spatříme obrovité, na velbloudech kdys nošené praotce, našich tureckých bubnů, řetězy, jimiž dřív každého večera úžinu dardanelskou a Bosporus zavírali, prastaré mitrailleusy a vedle nich zcela nové pušky, pocházející z povstání na Kandii — jsou pokryty rudou krví! Projdem pak arsenálem, kde na statisíc pušek po zemi, po stěnách i zavěšených v kupli, a množství dobytých praporů — na černohorských a bulharských z posledního povstání je zase čerstvá ještě krev! A pak si projdem ještě kolonnády druhého dvoru serajského a vymřelou nyní, kdys nesmírně živou kuchyni, pokrytou malými kuplemi místo komíny. Zde se vařilo pro celý dvůr, pro všechny navštěvovatele, pro chudé i pro janičáry. „Každého pátku zasedl po polední modlitbě sultán do kiosku

na severní straně druhého dvoru serajského; janičáři seřadili se v kolonnádách protějších a očekávali pillaf svůj ze sultánovy kuchyně. Svých lesklých kotlů kuchyňských *) užívali, aby vyslovili spokojenost nebo nespokojenost. Když na vyzvání, aby sobě pro pillaf šli, žádný janičár se nepohnul a kotle zůstaly pokryty, musilo se pátrat po stížnostech celého sboru. Byl-li sultán dosti mocen, dal nosiče kotlů co vůdce nespokojenců sebrat katem a postínat. Obyčejně ale zvítězili janičáři a žádosti jejich — nechť již sobě přáli peněz neb hlav hodnostářských — musilo se vyhovět. Upadl-li sultán sám v podezření, jako na př. Osman II. v podezření to, že chce se sprostiti celého janičárského sboru, byl ztracen — změny na trůně byly janičárům velmi milý, musilť jim každý nový sultán vyplatit značnou sumu."

Již se těch surových janičarů sultán nebojí, není jich více. „Jeniskeri" bývali svatým vojskem, zasvětil je velký svatý hadži Bektaš, a všichni historikové chválí jich udatnost i nadšenost. Zárod jich byl již z Malé Asie, v Evropě se rekrutovali ze slovanských pochytaných a mezi Turky vychovaných dětí. Avšak ubylo jim nadšenosti i udatnosti a stávali se za to zpupnější. Sultán Mahmud konečně na ně vyzrál. Vycvičil sobě vojsko vedle nich, popudil lid proti nim, získal sobě kněžstvo. Janičáři tušili pikle a v noci na 15. června 1826 vynesli kotle své na Atmejdan (masný trh ve čtvrti janičárské, vlastně „náměstí koňské"). Ale když ráno počali bouřku, bylo vojsko proti nim již připraveno, kněží rozvinuli svatý prápor prorokův, veškeré lid cařihradský (krejčové v jeho čele)

---

*) Snad je každému známo, že kuchyňský kotel byl hlavním odznakem janičárův Dervišové Bektašovi světili jim je vždy, kdy šli do války, a ztráta kotle byla totéž co jinde ztráta praporu.

se srotil, janičáři jsou pobiti, upáleni v kasárnách, porubáni jednotlivě na ulicích. Hrůzné, ukrutné krveprolití — Atmejdan je od té doby pouhou pouští, po janičárech nezbylo ani památky, leda to zvláštní museum ve zbytku kasáren, kde možno studovat na dřevěných figurách jich kostumy, zbraně a zvyky.

Kolonnády serajských dvorů jsou prázdny, není tam ani sultána víc ani jeho jeniskerů. „Vrah“ čili „zabiječ lidí“, jakž sobě sultán k četným svým titulům také právem a pyšně připisuje, sídlí buď na druhé straně Zlatého rohu nebo na Bosporu. Paláců, skvostných, přenádherných má, kamkoli pohlédneš. Patřiť k pověrám sultánským, že každý vystaví si alespoň jeden palác, a když dostaví ten, že hned začne druhý — neboť „nezemřeš, pokud buduješ dům svůj“. Má sice také a předně vystavět každý novou mešitu, ale mnohý odbude to turbou či kryptou pro sebe a svou rodinu, a staví raděj palác. Na tom nezáleží pranic, že lid nemá peněz a že na př. jediný palác Dolmabagdže stál 70 millionů. Ani se sultán nedoví, co která stavba stojí. „584 franky“ řekli mu zcela drze, když se tázal po útratě za to Dolmabagdže. A 584 franky stál právě papír na kaimy či bankovky k těm 70 millionům potřebné!

Jak plně a zvučně zní to slovo „Dolmabagdže“ a neznamená přec nic jiného než „fizulovou zahradu“! Palác ten stojí zrovna u moře, v předměstí Tofana před Galatou a poblíž druhého letního paláce Bešiktaše („kámen na kolébku“). Je stavěn slohem fantastickým, jedni určují, že v příliš chladné renaissanci, druzí že v rokoko s přídavky maurskými a korintskými, třetí že slohem italských klasiků, krátce řečeno, jsou tu všechny slohy jižní, spojené v celek ne sice všudy symetrický, ale pestrý, veselý! Mírným nádvořím podél celé délky palácové, skvostným

pak zábradlím a mramorovými schody je oddělen od moře — to moře je pro obyvatele as velmi příjemnou vyhlídkou, díváme-li se ale z povzdálí na Dolmabagdže, dlouhé a jen jednopatrové, dusí široké, rozlehlé zrcadlo mořské valně dojem. O vnitřku toho paláce vypravují se pravé zázraky, posud se mluví po celém Cařihradě o kuplích krytých sklem rubínovým, o lustrech po 10.000 p'amenů, lázeňských kioscích z egyptské úběle, o malbě stěn, která stála 15 millionů, atd.

Zde tedy žije padišah, krmí kuřata, stíná krocany, sní a zívá. Celý život jeho je pouhá hračka. Náhle sobě nyní vzpomněl, že veškeré stěny paláce mají být pomalovány samými stromy, a ihned musí se to uskutečnit co možná rychle a co možná „tajně". Neboť miluje padišah samá překvapení a je i s málem spokojen pak jako dítě. Pracovna jeho na př. pokryta tapetami s kytkami. Padišah jede na procházku, rychle za krátkou dobu tu polepí dělníci jizbu zase takovými, jen že obrácenými tapetami, tak že květiny jsou nyní šťopkami vzhůru, a padišah má radost. Veškeří dělníci musí zde čihat na pravý okamžik, krejčí jeho spí a jí v paláci třeba po čtrnáct dní, než se mu poštěstí, aby vzal míru a slyšel rozkazy. Jak dalece se zanáší Abd-ül-Azi sám zde politikou, snadno uhodnout — zpomeňme si jen na to, že po vítězství nad Černou horou chtěl celé Evropě vypovědil „džihad" či válku náboženskou. Fuad paša prý ho s toho zradil, škoda! Takto se baví padišah harémem, pitím a opisováním koranu. Máť každý sultán povinnost opsat koran alespoň jednou za svého živobytí, a když anděl Gabriel dle úřadu svého v svatých nocích Ramadanu srovnává Mohamedův koran s nebeským originálem, koriguje prý ze zdvořilosti také zároveň opis sultanův. Nejvíc ovšem baví se padišah harémem — v Dolmabagdže

jsou místnosti pro č t y r y s t a ž e n. Viděli jsme, jak se harém ten stěhoval do letního sídla na asijske straně, do Bejlerboj. Na dlouhých kaicích, pozlacených a v čele ozdobených fantastickými ptáky, sedělo tak vždy as po dvaceti ženštinách, žvavých a veselých. Veslaři v sněhobílé parádě zasazovali vesla a kaiky letěly jako šípy kolem nás, že jsme sotva mohli poznat, jsou-li dámy vesměs mlady a hezky. Když vystouply na břeh, nechtělo se jim patrně za zdi. Točily se a přebíhaly, ale černí eunuchové učinili jich radosti záhy kone· a vehnali je do malých dvířek.

V pátek jezdí sultán buď koňmo buď v kaiku do některé mešity. Užili jsme té příležitosti jako všichni cizinci k tomu, abychom ho osobně spatřili, a sešli jsme dolů do Tofany k Dolmabagdže. Silnice před palácem byla poseta lidmi. Policejní úřadníci, nejvíc polští emigranti, udržovali pořádek. Mřížová vrata byla otevřena, za nimi i před nimi plno vojska, vybraných důstojníků, pašat zlatých od hlavy až k patě a tučných, až nepěkno se podívat. Nečekali jsme dlouho, náhle zazněla dosti dobrá hudba vojenská, napřed vyjel princ v kočáře, pak sultán na koni. Oblek jeho byl tmavomodrý, jednoduchý, jen na červeném fesu stkvěly se velké démanty. Hudba hrála, lid řval, sultán jel dál beze všeho děkování.

Jeho postava je výšky prostřední a tučná, obličej kulatý, žlutý, jakoby odulý, oko zapadlé a beze všeho lesku. Klid mrtvoly rozestřen po celém obličeji, v tváři nežije ani žilka náruživosti, okem nekmitá ani nejsladší pablesk myšlenky.

Jen se na tu tvář podíváš a již rozumíš těm „584 frankům“.

IV.

(Na Sladké vody evropské.)

Na konci celou míli dlouhého či hlubokého přístavu cařihradského, často již jmenovaného Zlatého rohu, jsou „Sladké vody evropské“, cíl cařihradských promenád. Jsou tu sice ještě mnoho jiné „velké“ procházky, na př. trochu ovšem vzdálený les bělehradský, nebo na druhé straně Bosporu nad Kandili ležící, co do přírody přímo čarovné „Sladké vody asijské“, nebo i sploštělá výšina nad Skutari, odkud zas krásná vyhlídka; avšak do Belgradu chodí skoro výlučně jen Arménci, k vodám asijským jen Turkyně a nad Skutari je pouhé korso pro vozy Turkyň bohatých. Na malém zde místě krouží stále vůz za vozem, vždy napřed elegantní evropská ekypáže nebo pestrá talika, z níž mlčky vyhlížejí zahalené dámy, a pak hned otevřená arba s volskou spřeží a v arbě plno švitořivých služek a otrokyň. U vod evropských není pražádné výlučnosti, Evropan tu pospolu s Asiatem a Afrikánem, křesťan s moslémem, Pařížanka s mouřenínkou. Podívejme se tam, spatříme valný kus cařihradského života po cestě i u cíle. Vyjedem si kaikem.

Je již čas, abychom věnovali trochu slov těmto kaikům, cařihradské zvláštnosti! „Sokol ve vzduchu, kaik ve vodě“, dí pořekadlo a vskutku je zde vzduch pln sokolů, jestřábů i orlů a voda plna kaiků. Je to loďka velmi elegantní, nejmenší z nich na 12 stop dlouhá, uprostřed ale jen tak široká, že sotva dva sušší lidé mohou těsně vedle sebe zasednout; větší kaik pak se šíří a délí dle týchže štiplých rozměrů Oba konce kaiku jsou jak nůž zaostřeny, pak alespoň na loket k středu zabedněny prkénky, tak že konce ty konají jaksi službu vzduchem naplně-

ných měchýřů. Břich loďky je pod vodu opět jako břitva zaostřen, nejmenší tíž či tlak k straně ruší již rovnováhu a při vlézání i vylézání musí být co největší opatrnost. Střed loďky je rozdělen na dvě části, oddělené prkýnkem. V jedné z nich je rozestřen malý koberec a na ten si usedne host, po turecku na skřižované nohy; v druhé, tváří k hostu, sedí kaikdži, na nízké stoličce a pracuje dvěma dlouhými, bělostně čistými, a k ruce, k vůli větší opoře, ve vejčitou nádoru nabubřelými vesly. Kaik je natřen zlatožlutou barvou, často ozdoben o tón tmavšími řezbami a tak čistotný jak kaikdži sám, na jehož turban nebo fes, sněhobílou košili, svalovitá nahá prsa a nad kolena nahé nohy i pod páž nahé ruce je radost se podívat. Jaký to rozdíl mezi veselým kaikem a zesmutnělou již, ošumělou benátskou gondolí i jejím sešlým gondolierem! Kamkoli na vodu pohledneš, všude fičí nebo kolébají se kaiky, zázračná jich rychlost a pohyblivost klame tak, že mnohý cestovatel udával počet jich až 100.000. Je jich ale jen 20.000, na většině jich po jednom a po dvou, take ale až po dvaceti veslařích (Turci a Řekové), a všichni kaikdži jsou sloučeni v organisovaný sbor, pod záštitou praotce Noema. Podnikaji jízdy — ovšem pak málo bezpečné — až na „ostrovy princů“ v Bílém moři; proti bystrým proudům Bosporu ale přece nestačí, a tu stojí již zvláštní lidé tahouni, hodí provaz a pomohou přes nejhorší.

Vybrali jsme si kaikdžiho Turka, proto že je v každém ohledu spolehlivější. Starý, bělovousý „hadž“, dohlížitel u staniště kaiků, odstrčil loďku, přál nám ještě: „Bůh s vámi!“ a již veslař točil veslem, abychom projeli dřevěnými pilíři velkého mostu do vnitřního, vojenského přístavu. Projeli jsme, kaikdži zasadil teď obě vesla, kaik učinil dlouhý skok, druhý, třeti a již letí ku předu jako

šíp, vesla se ohýbají, pěna stříká, ostrý hrot přední rozráží vodu jako nabroušený meč, někdy letí kaik zrovna přes vodu co vlaštovka, někdy se prosmykne vlnami co had — rozkošný pocit! A jak pracuje kaikdži! Je to muž čtyřicetiletý, svalů obrovských; všechny svaly hrají, vyklenutá prsa se vlní, že až kožený amulet odskakuje. Vidíme zbytek těch bývalých Osmanů, pravého, silného Turka, jaký jindy býval — člověk se té minulé historii pak nediví!

Držíme se poblíž břehu a můžeme pozorovat zemi i vodu. Kdykoliv se zvědavě nahnem, již nás kaikdži napomíná, abychom nekazili rovnováhy; sám sedě zády k cíli, musí stále otáčet hlavu, aby nevrazil do některého předmětu nebo nesrazil se s kaikem jiným — „kaik! kia!“ řve skoro neustále na výstrahu. Letíme kolem dřímajících zakotvených korábů, z jichž oken čouhají děla, i kolem dlouhých doků, dnes tichých a pustých. Za to je na břehu živo! Každý okamžik hluk nějaké kavárny, stavěných zde i venku v Bosporu na vysokých pilotách zrovna až do moře. Často z nich zazní hudba nástrojů smyčcových a vidíme uvnitř bílé postavy ženské — Češky krajanky, ale z poněmčených krajů našich. Přicházejí sem houfně, hrají i po kavárnách dole i nahoře v Peře v „Jardin de fleurs“, zahradě to bez kytek, a jistý diplomat rakouský — je známo, jaké máme diplomaty — řekl o nich, že velice přispívají „ku — — germanisaci Cařihradu“! A zase slyšíme mnohohlasý zpěv; zrovna u břehu staví se dům a neunavný zpěv při práci je zde zednickým zvykem. Po nábřeží přecházejí lidé, nejvíc ženské. Sestupují se v klepařské kruhy nebo obstupují některou z hojných zde „čarodějnic“, dřepících na zemi a prorokujících ze džbánu s vodou a z hrstě oblázků. Přijeli jsme již k arménské čtvrti. Nepravidelné domy, nepravidelné ulice,

špína na domech, na ulicích i na lidech — zvlášť ty Arménky pod špinavým svým šlojířem! Arménská je nejšpinavější čtvrtí celého špinavého Cařihradu. Někdy kmitne se kolem nás mešitka s pěknou kuplí nebo krásná veřejná studně — je známo, že tureckým fontánům není co do architektonické krásy v celém světě rovných. U každého jsou lidé, pijí nebo sobě myjí ruce a nohy.

Zde jsem si věru často vzpomněl na ballady Gottfrieda Kinkla! Jeho „Iman z Dhunaueru“ prosí:

Chcete-li mou ctíti hlavu,
studni dobrou vykopejte,
a tu bohu na oslavu,
lidu na ovlahu dejte;
všem buď blaze v jejím stínu:
bramán nechť zde hříchy smyje,
křesťan nechť zde vláhu pije,
k modlitbě služ moslemínu.

Kde my stavíme „boží maka“ a sochy sv. Jana Nepomuckého, vysází Orientál stromy a postaví fontán — chládek a vláhu každému zemdlenému! —

Kaikdžimu již se vylévá pot z každé póry, přec pracuje zcela stejným zárazem a vydrží nám stejně až k cíli; pak teprv si oddychne z hluboka a bude mu již zase dobře. Výkřiky jeho se množí, množíť se také počet přeletujících kaiků. Ve většině loděk je veselo — zde si lidé ještě zpívají! V jedné sedí vojáci a hrají kostky, v druhé sedí ženštiny, zpívají dudavě nosem a tlukou do bubínku, hliněné to nádoby potažené koží, v třetí klečí prodavač velkých, šťavnatých jahod — zastavíme na okamžik a koupíme si jich košíček. A zase letíme dál, v levo jsme již předstihli mešitu sv. Ejuba i cypřišový její hřbitov, a v pravo skončilo již město kusem

hradby, do jejiž bortin vestaveny domky nové; tak se zde děje již všem hradbám. Nyní se přístav ouží, jsme již v sladkých vodách, v levo vtéká říčka Alibejkeu-su (starý Kydaris), v pravo Kiahat-su (st. Berbyses). Na palouku mezi oběma říčkami pase se několik velbloudů. Jsou prý to „velbloudi svatí“ — machmili šerifi, pocházející přímo z onoho velblouda, který proroka nesl na útěku; nekonají jiné práce, než že ročně jednou poutníky mekkánské sprovázejí od Achmedije dolů ku břehu. Vůkolní pahorky jsou pokryty kulatými vojenskými stany, bílými a zelenými (důstojnickými).

Zajeli jsme na Kiahatsu. Břehy jeho jsou dosti vysoky, porostlé stromovím a pokryté sady. Podél břehů sedí harém vedle harému, totiž dámy harémské v kupkách a kolech. Vyšly sobě sem se zásobami potravními, vaří kávu, kouří z čibuků, hrají si s růženci, plácají a zpívají. Kleštěnců mají jen málo s sebou, dohlížíť na ně obyčejně stařena nějaká. Proto také chovají se nevázaněji, mnohá strhla i šlojíř a zubí se do světa co nejrozpustileji. Náš kaikdži jede nyní pro množství loděk pomalu, mohli bychom klidně pozorovat ty krasotinky, také je pozorujem, ale již jen nedbale, poznali jsme již, že fantasie a popis occidentální dodaly krasotinkám orientálním víc, než tyto pak dosvědčiti mohou. Již jsme byli nezvratně přesvědčeni, že jsou-li vůbec v Cařihradě krásné ženštiny, jsou to mladé Arménky, zvlášť ale španělské židovky.

Závoj Turkyň je velmi průhledný, mimo to jej milerády „náhodou“ odkryjí, vidí-li, že jsou pozorovány, a myslejí-li, že jsou hezky — ale nic naplat, přepjatá dřív fantasie choulí se v koutku. Ty hustě kryté Damascénky, které vypadají jako hrací panny chudých dětí u nás — místo larvičky kus pestrého hadru — by asi pojem již

nespravily! Ovšem neviděli jsme jich v půvabném kroji domácím, v punčoškách jako kment, v hedvábí samý šelest, s perlami v černých vlasech — jen že si je ani nedovedu tak myslit! Viděl jsem punčochy roztrhané a sklouzlé na paty, nohy pod nimi špinavé, hedváb na těle od dlouhého nepřevlékání strašně pomačkaný, nemohu si také při zjevu ostatním myslet ty vlasy ani učesány! Viděl jsem jak jedna — dáma v ekypáži! — odhalila si závoj a s čela shazovala — eh, já to přece neřeknu, jaká zvířátka s čela shazovala! „Je Bejmjličanka", platí zde co doporučení nejvyšší krásy, ale v Bejmjliku jsou Bulharky, ne Turkyně.

Na ulici vypadají všechny stejně, jen že jedna baňatější než druhá. Obličej kryje s hora i s dola, tedy dvoudílně šlojíř (tašmak, machrema) z nejjemnějšího muslínu. S hlavy splývá až k zemi velký bílý plášť (feredže) nebo jiný plášť barevný, skládající se z několika límců (jermak). Rozhrne-li se domino to, spatříš u elegantnějších často již francouzské mantilly nebo jiný šat evropský. Ruce jsou bez rukaviček, ale nehty na nich již málo kdy barveny. Na nohou mívaly dřív botky veskrz žluté, nyní již pestré; botky ty vypadají jako bačkory, jsouť v nich ještě střevíčky aksamítové, zlatem a perlami draze vyšívané. Prší-li, chodí ženštiny na zvláštních čtyrhranných prkýncích, pod nimiž, ve výši, napřed i v zadu stejné, jsou čtyry až na dva palce vysoké kolíky. Pěkná to pak chůze po dláždění cařihradském, i za sucha neschůdném a skluzkém! Vůbec je chůze Turkyň tuze nepěkna a kolíbava.

Dohled na ženy je tak přísný, zákony v tom ohledu tak bezohledny, že skoro všechny povídačky o zamilovaných pletkách Evropanův s Turkyněmi jsou právě jen povídačkami. Do evropského bytu nesmí Turkyně nikdy

vejít, dívat se na ni na ulici trochu upřeněji platí za neslušnost, ptát se Turka po zdraví jeho choti je hotová beztaktnost. Nechci ovšem říci, že střežením dá se ubránit všemu a vždy. Kdyby byl posud v činnosti „kis taši" — kámen dívek — který měl ošklivou tu vlastnost, že každé kolemjdoucí ženštině vylítly sukně do výše, nebyla-li cnost její bílá jako sníh, snad by měl dost zábavy; ale jednou vyvedl svůj žert také císařovně Žofii, choti Justiniana II., a uražená paní dala sochu Venuše s něho do moře shodit a sloup sám dali Turci pak co okrasu do mešity Solimanovy. Nad Ortakjej u Bosporu stojí orientálními sloupy vyzdobený palác; zde bydlela kdys Esma Sultana, sestra Mahmuda II., a o té se vypravuje totéž co o Johanně neapolské: posud ukazují zde pod palácem zděný oblouk, z něhož Bosporus vynášel těla povražděných její milánů. Ve vesnici Mardě u Šumenu bylo do nedávna obyvatelstvo jen ženské — Cayenne to pro nevěrné manželky; jen že žily zde vesele, tak vesele, že kolonii obyčejně až tři tisíce hlav čítající musili vyhnat někam do Asie.

Mimo společné procházky jsou Turkyně zaklety za zeď a za šlojíř. Nečtou ničeho, neumějíť číst, a bohatší také nepracují ničeho. U bývalých janičárských kasáren, kde vydávají plátno šičkám vojenského prádla, viděli jsme jen ženy rozedrané, nejvíc mouřenínky. Ani do mešit jich nevolají k společné modlitbě s muži, ba ani domácích modliteb od nich nežádají. Podivno, přec byla Mohamedova žena Kadidjé první, která věřila v prorocké poslání jeho, a otrokyně Somayya byla první, která za Islam zemřela!

Mohamed žil velmi chudě, sám si spravoval svoje šaty, sám chodil do trhu, sám si co den podojil svou kozu, jeho otroci nemusili mu vykonat žádnou službu,

již mohl sobě učinit sám, a jediné, co sobě vyhražoval jakožto zvláštní právo prorokovo, bylo, že mohl vybrat si více žen a to bez ohledu na příbuzenství. Avšak stárnul již a stával se tím žárlivější. Když bral sobě Zejneb, jež byla dříve ženou adoptivního jeho syna Zeida, zůstali mu hosté trochu dlouho do noci v domě — a ihned mu anděl zvěstoval zákon, že s cizími smí žena mluvit jen za „oponou“ (šlojířem) a vycházet nesmí jinak než zahalena až po oči. Toť počátek harémního otroctví, pro něž zůstali moslemíné za ostatním světem. Arabským národním zvykem tak není, ženy fellahů a beduinů jsou posud zcela volny a nezahaleny, Mohamed sám ženy zaklel za zeď a za šlojíř. V jakous náhradu obmezil mnohoženství na počet čtyř žen, zrušil zákon, dle něhož příbuzní zemřelého dědili ženy jeho co nějakou věc, přikázal mužům věrnost mimo harém, vyslovil v harémě stejnost a rovné právo žen všech a vyplenil zlozvyk, dle něhož Arabové považovali dcery své za pravé neštěstí a hned po porodu za živa je zahrabávali — arci v celku jen malá náhrada! —

Avšak již jme se přiblížili bílým budovám Kiahathane, sultanova letního zámku a kaikdži hledá mezi tisíci přistálými kaiky místo, kde by přirazil. Konečně je vyhlídnul a vrazil mezi těsně k sobě přilehlé loďky s takovou silou, že loďky se rozvlnily do velké dálky a hrot našeho kaiku hluboko vjel do země. Vůkol vydatné nadávání, ale to zaniká v ostatním hluku. A je to zase hluk!

Podél břehů v dlouhém pruhu živo jako u nás ve Hvězdě. Hlouček vedle hloučku, hudba vedle hudby, tanec vedle tance, zpěv ve zpěvu, smích v smíchu! A jaká to hudba! Zde italský flašinet na kolečkách, o kousek dál dudáci, zase dál hudba arménská a do ní zaráží hned z druhého břehu hudba cigánská. Kapella arménská

skládá se z jednoho oboe, dvou kytar a jednoho kiamanu, zcela zvláštního to malého nástroje strunového. Cigánská skládá se zas ze dvojích dud a několika tamburin. Dudáci stojí stranou, mladé špinavé cigánky s tamburinami stojí v kruhu a nejšpinavější a nejstarší z nich uprostřed kruhu toho. Mladé špinavé začnou pláčáním do rukou a potřásáním tamburin jakýs „sbor", ta nejstarší pak mečí nějakou sloku, zas plácání a chrastot, a vůkolní posluchači po každé se dají do hlasitého, komického mlaskání -- zdejší to dětinský přídavek podivu.

Hudby dost a jídla také dost. Přemnozí si v plechových kotlících přinesli již navařené rejže s jehněčím masem; sedí klidně kolem, kouří a ob čas vjede jeden po druhém prostou rukou do kotlíku, zežmolí si kuličku pillafu a vstrčí ji do úst. Arménci si nanesli surového masa, udělali ohníček, zastrčili vidlice do země, točí rožněm a pekou si svačinu. Kavárník improvisoval si kavárnu -- deset nízkých sesliček, deset koflíčků a dost. Sem tam přecházejí prodavači. Ovocnáři prodávaji třešně, jahody a jádra z pistacie, cukráři „lokum", vypadající jako řezy oloupaných oranží, pekaři preclíky posypané nějakým bílým semenem a chutnajícím tak, že by jich u nás ani pes nepolknul. Jednotliví prodavači mají přes ruce jako by kusy kůže přehozeny, kusy červenohnědé a průsvitné, „pestyl" nazvané; nová to nám forma švestkové šťávy či povidel, pořád jsem čekal, až že prodavač začne vykrajovat ševcovským knejpem. On ale jen trhal.

Kdybych chtěl podat celou pestrost pohyblivého zdejšího obrazu, musil bych as totéž zas kreslit, co jsme spatřili již u mostu přes Zlatý roh. Tatáž skoro směsice, větší ještě vřava. Ob čas se odlupují párky nebo celé společnosti a vcházejí do zahrad zámku Kiahat-hane, v jisté dny každému přístupných. Usednou na zeleném

drnu, dívají se na hry sultánových pážat, procházejí se skupeními a alejemi majestátních cypříší a krásných platán, nebo stanou nad lesklými kaskádami a naslouchají jich pleskotu. Řeka Kiahat-su je zde vedena stupňovitými vyvýšeninami a má několik pádů. Jak vábný zde pobyt! Nejsou to sice vodopády obrovité, při jakých básník zvolá:

> Zadrž srdce své, o poutníku, drž násilnou je rukou,
> by se třesouc rozkoší ti nevymklo se z prsou —

avšak šepot a zpěv v pěnivé stříbro se rozbíjejícího Kiahat-su zní jako měrou mistrné básně, plné jasu a uzdravující svěžesti.

V.

(Mešity.)

Tak architektonicky zajímavy jako mešity kahýrske, kde možno studovat všechny stupně saracénského umění, nejsou ovšem mešity cařihradské. Jsou zas zajímavy ve mnohém ohledu jiném. Od prvotní své formy mnohé dosti daleko se odchýlily, byzantinské vzory na př. přetvořily kupli a vnitřní rozdělení, selčucký vliv změnil formu minaretů. Prvotní mešitní forma (mekkánská) byla: otevřený dvůr, „haram“, s arkádami kolem; zde v Cařihradě jsou kryté chrámy uprostřed dvora, pokrytého stromovím a obklopeného byty kněží a sluhů chrámových, školami, hostinci či khany pro cestující, imarety pro opuštěné, fontány a kryptami sultánskými. Jako campanili v Italii jsou zde zase minarety zcela odděleny od chrámu: jsou bílé, štíhlé věže o dvou neb třech patrech, na každé

zevně galerie kruhová a ostře do hrotu vybíhající střecha. Sem vylézají následovníci habešského otroka Bilala, „prvního muezina". Jako u židů píšťalkou, u křesťanů dřív dřevěným kladívkem a prkýnkem, později pak zvony vyznačovaly se hodiny modlitební, tak je moslémům oznamují muezini křikem. A ti křičí tak pronikavě, že sobě sami zacpávají uši, aby neslyšel druh druha.

Hlavní mešitou je Aja (ἅγια) Sofia, „chrám svaté moudrosti", bývalá kathedrála cařihradská a pravzor architektoniky byzantinské. Staviteli byli Arthemios trallský a Isidor miletský, podnikatelem císař Justinian, a předním pomáhačem jakýsi — anděl; tento udal císaři plán, tajný poklad, když již docházely peníze, konečně také poradil název „svaté moudrosti". Strašné sumy stála stavba, material mramorový, žulový a porfírový brán nejslavnější, nešetřeno zlata, stříbra a drahokamů k ozdobě, sloupy přiváženy z Bálbeku, Efesu, Athén, Egypta atd., za to ale, když chrám byl zasvěcen, mohl Justinian směle zvolat: „Šalomoune, překonal jsem tě!" A jaké zázračné skvosty byly uvnitř mimo zlato, stříbro a drahokamy! Stříbrný kříž, zrovna tak velký jako Kristův, hojil choré a vyháněl ďábla! v pokladní komoře stála kamenná kolébka Ježíšova; křtitelnice byla ze slavné Jakobovy studně u Sichemu udělána; čtyry trouby, jež nad křtitelnicí držely figury andělské, byly známé trouby od Jericha; dvéře byly pobity prkny — z archy Noemovy! atd. Betlémská kolébka je tu potud, ostatní památnosti se vytratily, za ně přišel sem starý, otrhaný koberec, na němž prý se Mohamed modlíval. Mohamedáni nectí obrazů, ale ctí hadry; vyobrazovat člověka je zakázáno — fotografovat se dává sultán každý týden!

Aja Sofia je prvním a nejslavnějším chrámem křesťanstva východního — a je jako přední chrám křesťanstva

celého, chrám božího hrobu v Jeruzalémě, v rukou mohamedánských! Dne 29. května 1453 dobyli Turci Cařihradu a Mohamed II. vjel k polední do města a přímo k pyšnému chrámu. Muezin vyzval poprvé k vyznání islamu a sultán poprvé zvolal tu: „Není boha mimo boha!“ Vstoupiv do chrámu ustrnul prý velkolepostí dojmu a stál tu dlouho v němém obdivu. Skutečně to ale dojem uchvacující!

Cestovatelé rádi srovnávají cařihradskou Sofii s chrámem svatopetrským v Římě a Řím prohrává při tom vždy. Nedá se vlastně provést žádné přirovnání přísné. Velikost kuple svatopetrské pochopíme teprv znenáhla, rozumem; musíme dlouhou lodí kostelní až pod kupli samu, abychom měřili její výši, detail až unavuje, počítáme i práci zde, vidímeť ji na těch vydatných podporách: chrám sv. Sofiie stavěn ale co řecký kříž a sotva jsme přestoupli práh, přehlídneme celý imposantní vnitřek pohledem jediným a kuple jako by se nám vznášela již nad hlavou, beze všech podpor, špočívající jen na vzduchu. Když v nocích posvátného Ramadanu ozářena je kuple trojím kruhem světel, mezi nimiž visí svitky pozlátkových okras, musí být dojem až omamující!

Vnitřek i zevnějšek utrpěly ovšem změnami značnými. Okrasy křesťanské byly vesměs odstraněny, obrazy nástěnné pokryty vápnem a na jich místo napsána říkadla z koranu a jmena prorokových předních vrstevníků. Hlavní oltář dřívější byl postaven naproti východu uprostřed velkého polokruhu, v souměru ovšem s celkem; hlavní oltář mohamedánský čili „mihrab“ musí ale ukazovat, kde stojí Mekka, a zde v Cařihradě stojí mihrab vždy v jihozápadu. Když pak celé shromáždění modlíc se klečí zde ve směru tom, diagonálou jakous k celku, je dojem velmi nepěkný. Máš jej zde ve všech mešitách,

které bývaly dříve chrámy křesťanskými. Je to příčná čára, kterou učinil islam přes vyznání křesťanské, ona hluboká, ošklivá jizva, jižto jeho výbojný meč vťal křesťanstvu do obličeje.

Mimo Aji Sofii všimnem sobě jen ještě dvou džamií,*) Sulimanije a Achmedije. Sulimaniji, památku to po Solimanu Velkém, vystavěl Řek Sinan. Byl to nejslavnější architekt osmanské říše. Vystavěl přes 50 velkých a 100 malých mešit, přes 100 paláců atd. Sulimanije je stavěna dle Aje Sofie, ale ještě ji předstihuje vnitřním svým souladem; jen že kuple zde je o 20 stop vyšší a tedy nikoli tak smělá jako tamto. Turci prý stran těch kuplí soudí právě na opak. U Sulimanije jsou také čtyry akademie pro čtyry hlavní (orthodoxní) sekty mohamedánské; pro Hanafity, Malikity, Hambality a Šafeity. Nejvyšší školy bohoslovecké nejsou ale zde, nýbrž v Kahýře.

Achmedije, vystavěná žoldánem Achmedem I., je jako by říšskou kathedrálou. Sem přichází vládce s celým dvorem svým o mosleminských svátcích velkých, odtud vychází karavana mekkánská a sem se zase vrací. Tato poutnická karavana, má-li být podílníkům vůbec něco platna, musí vždy čítat alespoň 60.000 duší; není-li jich ale tolik, nu — tedy sestoupí archanděl Gabriel a přivede s sebou právě tolik andělů, mnoho-li jich třeba k dovršení zmíněného čísla! Největší znamenitostí Achmedije jsou uvnitř čtyry obrovské sloupy, z nichž každý má 36 loket objemu, dále pak „mimbar“ či kazatelna, překrásně vyvedená dle vzoru kazatelny mekkánské. Stojí v pravo od mihradu a považuje se za jedno z nejslavnějších děl sochařských. Minaretů má Achmedije nejvíc

---

*) „Džami“ — dům pro schůze, velká modlitebna; menším říká se „medžid“, z čehož naše „mešita“

ze všech cařihradských mešit, totiž šest, tedy jen o jednu méně než mekkánská.

Takto má Cařihrad ovšem ještě mešit velkou sílu, a některé z nich mají názvy prapodivné. Jedna na př. jmenuje se „Džedim“, totiž: „mysli si, že jsem to snědl!“ Vystavěl ji jistý labužník. Náhle se rozpomenul, že je hříchem, že tolik utráci, a začal peníze na hody ukládat stranou, až vystavěl za ně mešitu. Svému domovnímu správci, kterýž na počátku s podivením se ho po příčině tázal, odvětil: „Mysli si, že jsem to snědl!“ Jiná se nazývá mešitou „šesti koláčů“. Tu zas vystavěl pekař, který měl monopol na prodáváni mouky, zbohatnul a pak svědomím hryzen byl. Lid mu pro mešitu ale neodpustil; sotva byla mešita dostavěna, udusili pekaře ve vlastní jeho díži. Třetí má název „mešita zapadajícího slunce“, čtvrtá „mešita pánů korálových a cibulových“ atd.

Vnitřek mešit je v celku skoro vždy stejně upraven, někdy ovšem bohatě, někdy jen chudě. Po stěnách není nikde obrazů, na nejvýš že někde napsán verš z koranu; obyčejně jsou stěny jen čistě vybíleny, málo kdy pokryty barvou nebo mozaikou. Podlaha je v letě pokryta koberci slaměnými, v zimě bavlněnými. Sem tam stává pultík a na něm opis koranu. Směrem k Mekce nalezá se ve zdi „mihrab“, prostý výklenek, někdy okrášlený mramorovými sloupky nebo mozaikou; vedle něho je „mimbar“, nad nímž jako nad našimi kazatelnami vznáší se zvukový dřevěný strop a k němuž vedou příkré schody se zábradlím často velmi vkusné řezbářské práce. Zábradlí to bývá obyčejně ze dřeva cedrového. Na druhé straně mihrabu a zrovna naproti mimbaru nalezá se „maksoura“, modlitebna sultánova, vyvýšená a silně zamřížená. Pak bývají po mešitě ještě dvě neb tři mírné vyvýšeniny, kde se imam modlí, kde učitel koran vykládá neb odkud

kněz k modlitbě vybízí. Se stropu visí značný počet zlatých a stříbrných svítilen, pak na hedvábných šňůrách vejce pštrosí, všelijak obarvená; také tu bývají nádherné lustry křišťálové. V poměru ku chrámům katolickým je vnitřek mešit jen jednoduchý. Ovšem se ale také mohamedané již v ohledu tom dosti daleko odchýlili od prvotní své prostoty. Arkády Mohamedova nekrytého chrámu mekkánského byly jen z palmového dříví, prorok kázal opřen o sloup a na večer dělo se osvětlení jen palmovou loučí. Za to jsou alespoň jich služby boží posud velmi jednoduché; kněžských ceremonií tuze málo, skoro samá modlitba věřících. Kázání obmezuje se na výklad sur (zpěvů) z koranu.

Vše v mešitě učiní na tebe dojem zcela zvláštní, vejdeš-li. Ženských je tu jen velmi málo. Někde po straně mečí několik mužských hlasů (kněži) a chlapeckých diškantů zoufale protivnou píseň, a zas někde — kdekoli — usedl starý, šedovousý kněz kazatel na zem a kolem něho sedí houfec lidí, obchodníků, vojáků atd.; stařec jim vykládá tak po domácku, někdy se zasměje, hlouček se směje s ním, patrně se všichni baví. Po koutech chrámových válí se kluci s koranem v ruce a učí se hlasitě surám z paměti, huba jim jede jak by namazal.

Mešity jsou zároveň pokladnami. Uvnitř nalezají se zvláštní galerie s neuzavřenými skříněmi či spíše jen truhlami, a chce-li někdo odcestovat nebo bojí-li se, že by milostivá vláda dostala snad zálusk na jeho poklady, donese je do mešity a jsou v plném bezpečí. Také venku na mešitním haramu vidíš co nejrozmanitější balvany, zboží to kupců na kvap odcestovavších a p. — nikdo zde nestřeží a nic se neztratí!

VI.

(Dervišové.)

Je jich ještě dost, ale bývalo v Orientu dervišů jako v Italii mnichů. Z dávných řádů dervišských udrželo se již jen málo a váha jejich není skoro již žádná. Zvlášť v Cařihradě ubývá jich takřka den co den, kláštery dervišské jsou již jen ostrůvky, z nichž žíravé vlny nynějšího indifferentismu podrývají rychle stopu za stopou.

Mimo Cařihrad ovšem daří se jim ještě líp, v Kahýře na př. přec ještě mají jakous počest a o výroční slavnosti na Esbekii vrhá se posud na sta fanatiků na zem, aby po jich tělech na koni přejel šech dervišů Sadiových. V Kahýře také ještě činí zázraky, v Cařihradě zázraky už se jim právě nedaří a chceš-li vidět čarujícího derviše zde, musíš se dát převézt alespoň na půdu asijskou, do Skutari.

Všechny řády dervišské měly jména svá dle jmen svých zakladatelů: El Bejumi, Sidi Ibrahim, El Bedauvi atd. Některé prostě vymřely, jiné byly pro politický význam svůj rozehnány. Takž známí nám již spojenci janičárů, dervišové Bektašovi. Byli vypovězeni také kamsi do Malé Asie, na cestě ale dostiženi a poškrceni; dvě stě jich takto zhynulo. Při zbývajících některých řádech vykládá se základní jich názor co jakýs rationalismus, při jiných co pantheistický mysticismus, podobající se indickému a hledící k splynutí vlastní bytosti s všemírem. Nejčetnější jsou ještě kláštery tak zvaných řvoucích dervišů (dželanijů, rufajů), pak dervišů tančících (mevleviů či muloviů).

Po klášteřích jich vlastně bydlí málo, většina je rekrutována z nižšího lidu, je třeba také dělníkem nebo

vojákem a tvoří vlastně jen jakés bratrstvo. Mohou se také ženit, leda by se byli stali „megurud“ — složili totiž slib čistoty. Řády rozeznávají se ovšem také zevnějškem dervišů: barvou turbanů, střihem vlasů či tonsurou Někteří nosí vysoké plstěné čepice, světlohnědé a vypadající jako cukrová homole, jíž se špička urazila. Jiní mají čepice téže formy, jen že z kvítkované látky a dole kožešinou premované. Ještě jiným předepsáno, aby sobě vlasy barvili do červena. Vousy mají obyčejně v krutém nepořádku, divoké a nepročesané, po těle špíny dost a samý hadr. Jsou pravidelně zevnějšku svého velmi nedbalí. Jsou tak zabráni do svatého svého povolání, že sobě ani nosu neutrou — každému derviši stkví se kapička u nosu jako věčná lampa. Většina se živí žebrotou,*) jedni chodí fechtem po krajinách od Nilu až po Ganges, jiní zasednou někde co poustevníci. Třeba co „poustevníci“ uprostřed nejlidnatějšího města a na největším náměstí! Na jednom náměsti v Cařihradě stojí obrovská platána, prý již přes 900 let stará. Je již vydoutlá a v dutině její žije derviš poustevník — „již tu žije devět set let“, praví pověra. Právě nebyl pan poustevník doma, když jsme mu učinili povinnou svou visitu. Otevřeli jsme přidělané dvéře a podívali se do vnitř. Nic tu než rákosová rohožka, roztrhaná houně, hliněný hrníček a žlutá kudla. Měl jsem tisíc chutí vzít si tu svatou kudlu na památku, ale nechal jsem toho.

Navštívíme dva z klášterů cařihradských, jeden dervišů tančících a druhý dervišů řvoucích. Přístup je cizinci do obou zcela volný.

Každý pátek, o třetí hodině odpolední, nastává produkce m e v l e v i ů. Je to řád těšící se úctě ještě největší,

*) Slovo „derviš“ je původu perského a znamená „chudý“

jakož i pověsti, že členové jeho oddávají se přísným studiím, ano šech nynější že je skutečně učencem. Původce tohoto řádu, pocházejícího již ze čtrnáctého století, byl slavný šech Mevlana Džellal-eddin Rumi, příjmí „sultan el ulema“ — král učenců. Klášter mevleviů stojí v předměstí Kassim paša, obydleném skoro výlučně jen Turky a přiléhajícím od západu ku Galatě a Peře.

Již vchod je přívětivý. Napřed mírně velké nádvoří, velmi čistě držené a ostíněné pěknými sady. Projdem malým průchodem, aniž bychom zde potřebovali boty své zout, jako před modlitebnami jinými, a vkročíme do taneční síně. Zvuky několika nástrojů a několika pěkných a dobře sestudovaných hlasů mužských nás vítají.

Modlitebna je jedinou velkou rotundou, osvětlenou dosti četnými okny, z nichž krásná vyhlídka přes Bosporus a na Asii. Přímo pod kuplí je vlastní tančírna, kruh to o něco hlubší ostatní podlahy, vyložený navoskovanými parketami. Kolem kruhu točí se sloupové arkády, místo pro věřící a zvědavé. Nad arkádami je kolem kruchta, z části zamřížovaná pro ženštiny hodnostářů, z části otevřená pro hudebníky a zpěváky. Obecenstva je dole v arkádách vždycky plno.

Zrovna naproti vchodu a ve směru, kam by jinde postavili „mihrab“, sedí šech. Muž to starý, malý a slabý. Sedí na patách a dívá se do otevřených dlaní svých rukou, opřených o kolena. Někdy se mu rty zachvějí jako by v tiché modlitbě, takto je jako by z kamene. Naproti němu sedí v periferii kruhu a zcela mlčky dervišové, staří, mladí, šediví i usměvavé tváře chlapecké Mají své plstěné čepice na hlavě, na těle lehký plášť rozmanitých látek.

Dlouho panuje ticho, jen na kruchtě vedou svou — ještě že ta dosti slušná, třeba by zvláštní hudba krátí

dlouhou chvíli! Náhle padnou všichni dervišové obličejem ku předu a plácnou dlaněmi na podlahu, v tak stejném tempu, že se člověk až lekne. A zase sedí všichni tiše a klidně jako sám starý šech, jenž sebou nebyl ani pohnul. To se opakuje v delších mezerách několikkráte. Konečně zamečí něco šech tónem, jakým i naši kněží pronášejí někdy jednotlivé věty u oltáře, dervišové se zdvihnou, shodí se sebe pláště a stojí tu v dlouhých bílých, kolem pasu nestažených kutnách. Jako naši praemonstráci.

Nyní začíná „cikr“ — tanec, který připomíná Davida jak „oblečen v roucho lněné poskakoval ze vší síly před hospodinem“. Jen že mevleviové neskáčou. Nejdřív se pohybují bosýma nohama v kruhu, krokem majestátním, jeden za druhým. To znamená počátek života, první pomalé a slabé kroky člověka. Kdož již přešel kolem šecha, náhle se obrátí a pokloní se následujícímu — vzájemná podpora, láska k bližnímu. Třikráte tak obešli, v tom přibrala si hudba nahoře bubínek a spouští rychlejším tempem. Dervišové položili hlavu na levé rameno, vznesli pravici s dlaní vzhůru, natáhli levici s dlaní k zemi a jeden se roztáčí po druhém — život dostal se již do mimovolného běhu, ale pohyb v kruhu znamená člověka uznávajícího, že bůh je všudy, i hledícího dostati se mu blíž; pravice prosí za nebeská dobrodiní, levice odříká se statků pozemských. Roztáčejí se od pravé ruky k levé, tedy „zpátečně“. Bílé roucho se rozkružuje jako šaty našich malých děvčátek, když si hrají „na syrečky“. Brzy je jich plná prostora, jako když sněhové vločky plní vzduch.

Všichni tančí pěkně a vskutku elegantně. Jen jediný prochází mezi nimi volně sem tam a dává pozor; ale

ani nejstaršímu nezmotá se hlava. Kroužení trvá as dvě minuty, pak se všichni zarazí — konec života, smrt!

A zase jdou třikrát volně kolem, klonî se jeden druhému, a zase se roztáčejí. Tak to jde v celku zase třikrát, pak hudba přestane, dervišové seberou své pláště — a služby boží jsou skončeny. —

Rufajovci, založeni Sejdem Achmedem Rufajem, sídlí ve Skutari. Není k nim ani polovice té úcty, která k mevleviům. Již před desíti lety shořela jim zde modlitebna, posud nemají sebráno na novou a vykonávají modlitby i obřady v místnosti prozatímní, soukromé budově, jejíž čtverhranný vnitřek vypadá jako nejchudší naše kostelíčky vesnické. Od jiných rovněž snad chudičkých mešitek rozeznává se mešita rufajovců tím, že místo rákosových nebo tkaných koberců podlaha je pokryta kožešinami, zde jen ovčími. Za „mimbarem“ dole a na nízké kruchtě nahoře je koži naházeno do zásoby jako v kožešnickém skladě. Sem na nízkou kruchtu tu museli jsme si my navštěvovatelé vylézt. Rovně stát jsme tu nemohli, sebrali jsme tedy každý jednu ovčí kůži pod sebe, usedli a dívali se dolů.

Dole již obřady začaly. Zrovna naproti nám sedí před mihrabem šech na patách svých. Je tak v prostředních letech, vyčouhlý a vysmahlý, černého ještě vousu; u nosu má obligátní tu „věčnou lampu“. Hlavu jeho kryje zelený turban, tělo bílý, kolem beder stažený šat. Modlí se po tichu z dlaní. U mimbaru stojí derviš. Hlavu má skloněnou k levému ramenu, pravou ruku drží za uchem a zpívá mečivým tremolem. Kdyby nezpíval skoro stále tak knikavě nosem, byl by jeho zpěv opět zcela podoben mešnímu zpěvu našich kněží. Na hlavě má bílý turban, na těle bílý, lehký šat, ruce nad lokte a chlupaté nohy nad kolena obnaženy; vypadá v celku, jako

by pracoval u vody. Dva kluci, přebíhající sem a tam, náhle někdy do jeho zpěvu vpadají: když jsou hotovi, udělá jeden na podlaze kotrmelec, druhý si vyleze na čtvrtý stupeň mimbaru a skočí dolů. Myslel jsem, že to patří k náboženským obřadům; v tom ale skončil derviš zpěv, dal každému klukovi po pohlavku a šel. Kluci se jen ušklíbli. Za okamžik přišel jiný derviš, postavil se zase do posice, sklonil hlavu k rameni a zpěv začal znovu.

Mezi tím přicházejí někteří občané skutarští, jeť zde členů bratrstva v klášteře samém jen málo, většina sídlí po městě. Každý přišedší líbá šechovi ruku, přijde-li některý starší a váženější, líbá ho šech za to na rameno. Starší si zasednou po pravici šechově, ostatní dál. Zpěv se ještě několikrát opakuje a mezi tím několik těch starších klidně usne.

Konečně jsou obyčejné modlitby odbyty. Mladší vyskočili, svrhli se sebe vrchní šat a postavili se do řady, rameno těsně k ramenu a obličejem k šechovi. Nyní začne tedy to vlastní řvaní, vzývání „boha“ křikem až do umdlení! Již za Mahomeda záležela modlitba hlavně v nekonečném opakování jmena božího. V tom prý to jednotliví askétové přivedli nesmírně daleko, na př. Abu Bekr Motovaj, který každé noci 31.000krát opakoval: „La illaha il Allah“ (není boha mimo boha)! Toto říkadlo řvou také rufajovci.

Stojí v řadě a začnou zároveň. S počátku je jim rozumět zcela dobře, každá slabika vyráží se dosti zřetelně. Říkadlo je při tom rozděleno na šest slabik: „la-il-lah' il-al-lah“. Zároveň se celá řada pohybuje. Buď se těla při prvních třech slabikách skloní ku předu, vzpřímí a nahnou na zad, což se při druhých třech slabikách opakuje, nebo se nahnou při slabice první v pravo,

při druhé se vzpřímí, při třetí nahnou v levo a při čtvrté to jde od repetice. Při prvnějším pohybu, jímž se začíná, akcentují ⏑⏑–, ⏑⏑—, při druhém pak již ⏑–, ⏑—, ⏑—. Krátce zde vyznačené slabiky skoro se pak ani neslyší, ostatní silně se vyrážejí. Jde to v dobrém taktu, starší dervišové plácají k tomu rukama, zpěváci jubilují nejvyšším, pronikavým tremolem, flétny sprovázejí a kluci ministranti skáčou sem tam co nejveseleji.

Znenáhla se stává tempo rychlejším. Dervišové vysloví při každém pohybu již dvě slabiky, pak je vyrážejí obě co jedinou, konečně neslyšíš víc jiného zvuku než „illah“ a řada se zmítá bleskorychle sem tam. Plácání jde rychleji a rychleji, zpěv se již vystupňoval na zběsilou tarantellu. Konečně i poslední dvě slabiky splynuly v jediné „lah“, jednotliví ekstatičtí zachroptí do toho „chu“ — a již slyšíš jen samé chu-chu-chu! jako když sobě parní stroj oddychuje. Celý postup vůbec jako by zvukem znázorňoval vždy rychlejší jízdu na železnici.

Někteří nemohou dál a vystupují z řady, která se za nimi těsně zas sráží. Jeden ze zpěváků chodí kolem zbylých, má v rukou šat napuštěný voňavkami a posilňuje tím každého, na kterém vystupuje bledost. Konečně zbyli již jen čtyři — šech dává znamení, že je dost, a k smrti bledí, na dobro vysílení potácejí se poslední k odloženým svým rouchům.

Dříve konali rufajovci mezi tím také zázraky: polykali oheň, nechali se štípat rozžhavenými kleštěmi, hráli si s jedovatými hady, roztrhovali je svými zuby i požírali; nyní podobného cos alespoň zde ve Skutari více netropí. Jen šech sám trochu si začaruje. Právě mu přivádějí několik nemocných. Při prvním bere šech do ruky mísku naplněnou vodou. Dychnul do vody, napil se trochu, pak dal nemocnému přivonět a ostatek mu

vychrlil do tváře. Na ostatních vykonává „dozé" čili šlapání. Teď mu přivedli malou, as sedmiletou a bleďoučkou holčičku. Položila se na zem, šech vystoupil také na ni oběma nohama a houpá se sem tam — protivný pohled!

VII.

(Bazary.)

Světoznámé bazary cařihradské nalezají se vesměs v Stambulu. Vyrostly vedle velkých „khanů", mohutných to zde budov, plných malých pokojíčků pro přibylé obchodníky a velkých skladů pro jich zboží. Ve „vezirkhanu" může se přihlásit každý poddaný turecký a obdrží pokojík svůj zvláštní, ovšem že prázdný, v „adžemkhanu" čili perském obdržují místa moslémové cizejší. A kdo je padišahův poddaný, má také právo na celu v bazaru, přebývající cely pronajímají se ostatním, namnoze teď už Frankům. Cela vedlé cely tvoří celé ulice, ulice spojuje se a křižuje s druhou a vyrůstá znenáhla celé prodavačské městečko. Jsou-li ulice nepokryty, nazývá se celek „čarši bazar", jsou-li kryty (pak se vznáší krytba vysoko nad těmi malými, nehlubokými a jen otvorem z ulice osvětlenými celami), nazývá se „besestan" čili „besestein".*) Bazary cařihradské nejsou ovšem zase zcela tak velky a výlučně orientálni jako kahýrské, pestry a zajímavy jsou ale přece a podávají v „malém" dobrý obraz velkolepého zdejšího obchodu, jenž sem přivádí ročně přes 8000 nejrozmanitějších obchodních lodí a ne-

---

*) Bes = plátno, původně tedy besestan plátnem krytá místnost.

smírný počet karavan. Větší obchod není však více v rukou Turků nýbrž v rukou Franků a Arménů.

Skoro pedanticky jsou v besestanu od sebe odděleny jednotlivé druhy zboží, každá ulice má své prodavače, jiné zboží, jiné barvy a formy, ano i vůni neb zápach jiný. V jedné ulici skvějí se samé koberce perské, v druhé svítí porculán bagdadský, křišťál a sklo, třetí je naplněna černými a bílými svíčkami, v čtvrté prodávají maloasijské fíky, kokosové ořechy, datle, švestky egyptské a bosenské, v páté sýr, chutně vypadající „baklavu" (pečivo), naloženou dulcaciu (ovoce) a cukroví, v šesté samá nargilé, v sedmé mořské houby, v osmé vyložen zlatolesklý nebo černý a mastný tabák, v deváté jsou přeskvostné, co nejrozmanitější a nejpodivnější staré i nové zbraně, v desáté jsou jen samé opisy koranu a výpisy z něho, dále ulice se samými aksamitovými, bohatě vyšívanými střevíčky, jiná se samými žlutými koženými punčochami a zas jiná s botkami červenými, ještě jiná se samým hliněným zbožím od Dardanel, všelijak vyzdobeným a pozlaceným, pak zas ulice se samým zlatem a drahokamy atd. Nejvznešenější je tak zvaný bazar egyptský, „misr-čarši", bazar to droguistů. Omamující vůně naplňuje náš čich, jakmile jsme vkročili. Neníť snad léku a není voňavky na světě, která by se zde neprodávala v prvotní své formě; pravého růžového oleje z Damašku a Bagdadu jsou zde „celé várky". Rovněž přísně se oddělují ulice v čarších nekrytých, ševci zabrali svou zvláštní místnost, krejčí, dřevěnkáři, kotláři, drůbežníci, soustružníci, košikáři, voskáři atd. také svou.

Řemeslníků je zde nesmírná síla, každé řemeslo tvoří zvláštní svaz, přísně spravovaný cech s biblickým

nějakým patronem.*) Cechovnictví je v Cařihradě vůbec velmi rozkvětlé a vypravuje o něm Braun**) následující: „Dříve bývaly veškeré cechy vybízeny k společnému procesí, na př. aby sprovodily prapor prorokův. Za naléhavých dob vyndali jej z pokladny seraiské a poslali za vojskem, aby roznítil skleslé již srdce. Průvod všech cechů podal zároveň obraz zbývajícího ještě statného mužstva. Za Murada IV., když tento vyšel na Bagdad, čítaly cechy přes 200.000 hlav. Po sultánovu rozkazu byl průvod podrobně popsán a čten, že napřed šla policie, za ní kati, ponocní atd., pak zlodějové z řemesla, kuplíři, žebráci, galejní otroci, vagabundi atd., pak kněží se študenty, žáky a písaři, dále lekaři, lékárníci atd. Poslední takové procesí odbýváno r. 1769, když vyslali svatý prapor proti Rusku. Spůsobil ale tenkráte velký nepořádek a pohled na prapor sfanatisoval tak, že mnoho křesťanů bylo pobito a oloupeno, rakouský vyslanec také zbit, a proto upuštěno od podobných průvodů již povždy." —

Krámy otvírají se časně z rána a zavírají rozdílně, bazar zlatnický hned o poledni, mečířů o třetí hodině odpolední, ostatní o páté. Svátky váží velmi mnoho, v měsíci Ramadanu otvírají se krámy teprv v poledne, bazar hedvábníků je velmi často zavřen zcela, neboť

---

*) Henoch na př. je zároveň patronem k r e j č í a s p i s o v a t e l ů. Kdysi byl nespokojen s pláštěm, jejž mu šily služky, vzal nůžky a jehlu a přešil si jej sám. Také užíval nejprvnější kalamářů a přiřízl si dle návodu anděla Gabriela první péro rákosové. Prvním včelařem (jako u Řeků Aristaeus) a proto patronem voskářů stal se Noemův syn Sem. Košikáři mají Šalamouna. Ten byl spozoroval, že jeho milovaná Balkis, královna ze Sáby, měla spůsoby poněkud cumplochovité a roucha svá prostě jen někam do kouta házela. Dal jí několik košíků a příslušné napomenutí.

**) „Gemaelde der mohamedanischen welt".

hedvábníci jsou samí Arméncí a ti mají as 80 neděl a svátků do roka. Někdy nekoupiš ani v otevřených krámích ničeho, neníť tam prodavače. Muezin volal k modlitbě a prodavač běžel do nejbližší mešity. Aby naznačil, že brzy se zas vrátí, natáhl jen špagátek přes krám. Nic se mu neodcizí!

Poblíž bazarů jsou veřejné kuchyně a zde možno studovat národní chutě turecké. V plechových nádobách jsou tu rozmanité pillafy, smažená játra, fizule s masem, hrách s masem, fizule zelené, suché a naložené v oleji, kusy pečené tykve s masem a rejží, upravená střeva ovčí („sarma"), zemčata s masem, na provazech se houpající „čiri" čili sušené ryby, velmi tránovité ryby „palamidy" a „lakardy", strava to jen pro lid nejchudší atd. Chutně nevypadá nám zde ani jediné jídlo.

VIII.

(Hasiči.)

Neviděl jsem Bosporus za umělého osvětlení. Je prý to pohled k nepopsání krásný, když tisíce raket z výšin letí v zlatých obloucích vzhůru, když celé snopy jisker nesou se k jasnému nebi, na němž tak majestátně a klidně hoří milliony velkých hvězd, a po moři se roztřásá různobarvý odlesk bengálských plamenů. Takové osvětlení stojí statisíce. Ale několikrát do roka bývá za noci osvětlení zcela zdarma — stojí jen několik lidských životů a několik set budov. Požáry tak velké, že se stávají až událostmi historickými, jsou v dřevěném Cařihradě a při nedbalosti orientální velmi husty. Slouží nejen k docílení pěkného obrazu nočního; policie je po-

važuje přímo za hlavní prostředek — k okrašlování a zvětšování města. –

Je již tichá noc. Nahoře na otevřené chodbě janovanské věže v předměstí Galatě obchází strážník. Muž to v službách krále ohně, oděný v livrej barvy jeho, barvy červené. Obchází mlčky a hledí bystře na všechny strany. Někdy se nahne přes ochrannou zídku » hledí dolů. Dole je temno a mrtvo, Cařihrad spí. Jen chvilkami tu zakvílí hladoví psi a jen nahoře v křesťanské Peře kmitá se nějaký plamínek plynový.

Náhle sebou strážník škubnul. Poskočil na zad, ruka jeho máchla povětřím — „bum!“ zahlučel obrovský buben jako by ranou dělovou.

A strážník přiskočil k hlásné troubě a volá dolů, kde že spatřil vznik nějakého požáru. A zase tluče do bubnu. Dole ale již jsou běhouni na nohou. „Jangun var!“ řvou do vedlejších ulic, a běží k ulici hlavní. „Jangun var!“ „Ateš!“ řvou po nich ponocní, mlátí svými kyji do dláždění, do dveří a okenic, křičí, že hoří dole v samé Galatě, hned vedle moře a uprostřed „bidbazaru“, a běží pak přímo tam. Nahoře hlučí buben dále, již mu odpovídá druhý z tamté strany Zlatého rohu, s věže seraskierské (vojenského ministerstva). A již houkají také strážné baterie a ze všech strážnic běží vojáci, částečně se zbraní, částečně s koženými konvemi, sekyrami, bidly a žebříky.

Ohlušující vřava náhlá! Do spícího Cařihradu jako by byl zalehl hrom, celé obyvatelstvo je vzhůru, naučilať již zkušenost, že nebezpečno oddat se jakékoli důvěře. Ve všech oknech kmitají se světla, dvéře domů se otvírají, mužští běží plným proudem k požáru, hulákají a proklínají, a do všeobecného hukotu toho bouchají děla basem svým.

Na malém prostranství bidhazarském hoří již asi deset budov plným plamenem. Obyvatelé domů okolních utíkají se svým majetkem, sotva ale že se prodírají přibylým valem. Vojsko natáhlo kohoutky a dělá pořádek: kde se objevil nějaký hamal nebo sakka (vodař), ženou ho k ohni, ostatní obecenstvo je jen bito. Již pracují vojáci na strhování střech, již také přibyl paša nějaký a rozdává peníze mezi hasící lidi — ale hlavní věc: stříkačky, ty tu ještě nejsou! Paša dává rozkazy, vojenské silné hlídky vnikají do vedlejších ulic a po chvilce přivádějí skutečně i tulumbadži (hasiče) i stříkačky.

Rozedraní do naha, potlučení do krve nesou tulumbadži na ramenou malé stříkačky své, odplivují si a klejou. Byliť se strašně seprali. Na každou větší ulici počítá se totiž v Cařihradě po třech stříkačkách, jen as tak velkých jako Heronovy balóny v některém fysikálním kabinetu a naproti pověstně skvostným, pozlaceným stříkačkám newyorkským vypadajících jako žebrákovo nemluvně. Ku každé jsou přidáni čtyři tulumbadži a těm se vyplácí zvláštní odměna, dojdou-li k požáru nejdřív. Proto se předhánějí, podrážejí si nohy, postaví stříkačky prostě na zem a seperou se. Nejdřív se musí udusit jich pračka, pak teprv požár. Obyčejně se jich několik ubije a stalo se již, že pračky staly se bitvami a trvaly několik hodin. Hasiči cařihradští těší se v tom ohledu již své pověsti; co věrní spojenci janičárů byli za Mahmuda také buď zároveň s těmito pobiti, buď do vnitřku Malé Asie zavezeni.

Konečně je celý požár „v nejpěknějším pořádku“. Domy hoří a vyhořují pěkně do čtyrhranu, sousední ulice šťastně se zachraňují. A po dvou hodinách se propouštějí všichni pomáhači již domů. Na spáleništi, po němž někdy ještě šlehne sebou pruh ohně jako had, je ovšem práce

až do rána. Ve vedlejších četných tavernách námořnických zní hudba a zpěv a z oken smějí se vybledlé, kytkami ozdobené ženštiny. A druhého dne vyšlapují si hamalové jako páni — každý sobě nakradl, co mohl.

Pohořelí nesmějí sobě nijak stěžovat: už před čtyřmi nedělmi připomenula jim laskavá policie, že — by tu mohlo hořet.

Studie orientální.

I.

(Hroby a hřbitovy.)

Jen plavec na širém moři zašije mrtvého prostě do pytle, přiváže železnou kouli a zapustí kdekoliv do vody — a není ani památky více po místě pohřebním, leda puntík tuhou učiněný na mapě námořníkově nebo vznešený, věčně nehybný kříž z nebeských hvězd. Takto není a nebylo národa, jenž by se nestaral o své mrtvé, je to první známka kultury, a z hrobů, do nichž před tisíci lety vkládali, co jim drahé bylo, poznáváme nyní, co vůbec bylo.

Americký divoch nasypává mohylu nad drahou mrtvolou, aby měl místečko, kde se ob čas vyplakat, právě tak, jako nasypávali je otcové naši —

mohylu, na ni kalinu —
kalinu, po níž ptáče skáče,
mohylu, nad níž srdce pláče.

Asijský Tatar zaváží posud mrtvoly do skalních hřbitovů. jak činili Arabové před tisíci lety v horách Arabie Kamenité a křesťané v římských katakombách. Mohyly, kur-

hany jsou roztroušeny po celém světě a kamenný hrob a kamenný sarkofág na statisíci míst svědčí o starosti a lásce lidské. Starost o hrob je vrozena veškerému lidstvu bez rozdílu náboženství. Kde pak náboženství toho výslovně vyžaduje, je hrob skoro nejdůležitějším. Egypťané, kteříž měli život jen za krátkou pouť k smrti a smrt za život vlastní, stavěli celá města mrtvých a pro krále své stavěli vrchovité pyramidy.

Není ale nikde větší lásky k hrobům a hřbitovům než ve světě mohamedánském. Byla ovšem již před Mohamedem po krajinách těch, ale prorok ji vlastními slovy posvětil na novo. Již počínal podlehat jathribské zimnici, když si vyšel za noci na hřbitov jižně od Mediny ležící, aby požehnal mrtvým. „Blaze vám, vy obyvatelé hrobů, váš stav je lepší než stav jiných!“ A ta slova opakuje každý Mohamedán, kráčející hřbitovem. Po celém světě není větších a celistvým svým rázem zajímavějších hřbitovů než u muselmanů. Nesmírná lada jsou pokryta podzemními příbytky těch, kteří tu čekají, až Mohamed zasedne na sloup v Jeruzalémě a soudit bude. Bude soud poslední pro všechny, třeba dle náhledů věřících nikdo za zásluhy své, vždy jen z milosti Allahovy dojde ráje. A bude soud krátký. Sotva je mrtvý pohřben, již ho navštěvují v hrobě andělé Monker a Naker, aby ho vyslýchali. Mohamedán myslí na poslední soud po celý den, třeba ovšem jen mechanicky. Myje-li si obličej, modlí se: „O bože leskem svým obestři můj obličej v den onen, kdy obličeje se lesknouti budou a neučiň jej černým v den, kdy obličeje zčernají!“ Při mytí pravice říká: „O bože, dej mně knihu mou do mé pravice a účtuj se mnou dle své milosti a svého odpuštění“ (spravedlivý obdrží knihu, v níž jsou jeho skutky zapsány, do pravé ruky)! A při mytí nohou praví: „Bože, posilniž nohu mou, až vkročí

na most Sirath, onoho dne, kdy nohy při strašném přechodu tom třásti se a klopýtati budou!“ Černý svatý kámen Kaaby (jenž byv dřív andělem, majícím Adama chrániti před pádem, byl pak zaklet do nynější své podoby) obdrží zas oči, uši a ústa a bude vydávati svědectví poutníkům, andělé vyndají srdce každého věřícího z prsou jeho, aby dokázali, je-li bílé nebo černé. Proceduru tu prý vykonali na Mohamedu již za živa, pokud byl ještě hochem —

Nejstarší formou hrobu byla zajisté také zde mohyla. Alespoň jsou hroby, do nichž orientální pověst vkládá Adama, Evu, Josuu atd., celými vrchy. Myslilť sobě povždy osoby ty posvátné co obry. U Džiddy ukazují hrob Evin a dle rozměrů jeho byla by hora Arafa Evě šla sotva po kyčle. V údolí Mina nalezá se zase hrob Adamův — nad jeho pupkem mohla by stát velká mešita. Když vjíždíš z Černého moře do Bosporu, spatříš hned v levo, naproti rozkošnému Boejuekdere, nejvyšší horu bosporskou, Juša Dagh, hrob Josuův. Josua byl takový obr, že sedě na hoře té myl sobě dole v Bosporu nohy. Všechny mythické a polomythické osoby Starého zákona svého nalézáme také v tradicích mohamedánských. Jetť to přirozeno, že zabrali také oni v š e, dle světového náboženského svého náhledu, dle něhož „byla Mekka již svatyní dřív, než Sirius byl stvořen“, a v mešitě Ommajadův (v Damašku) bude Allah vzýván ještě čtyřicet let po skončení světa!

Největší zvláštností ale mohamedánského světa hřbitovního jsou dávno již a posud mausolea, stojící buď o sobě, nebo spojená se hřbitovy. Turecký a arabský kmen vůbec vyznačují se velkou starostlivostí o hroby, náboženství přičinilo ostatek a saracenská architektura i osmanská její obdoba dodaly typickou, překrásnou

formu — ovšem pro hroby lidí nejbohatších, předně panovníků. Světoznámy jsou kahýrské hroby chalifů a „turby“ cařihradské, syrské a palestýnské. Ano, mausolea ta rozšířila se až do Indie. Slavny jsou hroby mogulův v Delhi a básníci opěvují skvostná mausolea jich favoritek, vystavěná ve věčně zelených zahradách, na břehu svaté řeky Džumny, jež se zpěvnem šepotem „proudí se kolem mramorových prahů, kolem hrobů zasvěcených lásce“ Víc než u hrobu Heloisy bylo již písní zaštkáno nad hrobem krásné Nurmahel!

Kahýrské hrobky chalifů již pustnou a rozpadávají se -- kdož pak se stará o památku tyranů vymřelých! — za to jsou mausolea či turby cařihradské posud ve květu, jako osmanští vladaři sami. Obyčejně stojí pobliž mešity, stranou k Mekce na znamení, že mrtví zde pohřbení nastoupli již cestu k proroku. V Cařihradě mají mimo sultány a jich rodiny také slavnější a bohatší občané jednotliví turby své, turby sultánské jsou ovšem nepoměrně skvostnější. Jsou mimo mešity a mimo veřejné fontány nejpřednější architektonickou ozdobou města. Sloh je prarozdílný, někdy čistě saracénský, někdy smíšený vlašský a řecký; někdy se podobají malé mešitě bez minaretů, někdy velkolepému fontánu. Hlavní částí jich je pěkná kuple s trochu fantastickým zakončením do výše; četná okna, barevně zasklená, pestře a krásně mřížovaná, prolamují zeď, vysoké stinné stromoví šíří kolem chlad, růžové sady naplňují vzduch vůní a zeď a zámky drží „luzu“ v povzdálí. Nejpěknější a nejčastěji vyobrazované jsou turba sultána Solimana, Mahmuda II. a sultánky Valide Guelnar (na předměstí ejubském).

Zaklepem na vysoká zelená vrata některé turby. Po malé chvilce vrzá klíč v zámku a starý derviš, v bílém hávu a zeleném turbanu, nám otvírá. Pozdravuje vlídně

— vždyť je naděje na bachšiš! — a jde před námi. Kráčíme po nevelkém dvoře, pokrytém pečlivě urovnaným pískem a vroubeném tmavozelenými sady. Nejdřív vejdem do chladné předsíně, jejíž podlaha je pokryta rákosím. Derviš nám tu ukazuje staré saracénské hodiny. Pak zujem boty a vstupujem do turby.

Vysoká, rozložená kuple rozestírá se nad námi, chlad nás ovívá, barevné stíny poletují kolem nás. Podlaha je pokryta měkkými koberci, stěny vyzdobeny tureckými, zlatými nápisy, svítilny a obarvená pštrosí vejce visí na hedvábných strunách ve výši. Před námi je celá kolonie „sanduk“ čili sarkofágů. Leží tu sultán se svou matkou a všemi dětmi svými. Veškeré sanduky jsou postaveny jihozápadně k Mekce.

Pod největší sandukou leží sultán dole v zemi, sanduka sama, čtyrhranná, se svrškem as šestihranným, je prázdna. Je okrášlena nejprv kusem kedvábné, vyšívané opony svaté Kaaby, pak pokryta šesti, po délce složenými šálami. Na konci sanduky zdvíhá se sloupek, na něm je fes a kolem fesu otočena sedmá šála v turban. Zlatě vyšívané nápisy svědčí o jmenu a činech toho, kdož zde leží. Bohatý parmaklik čili mříž ze dřeva cedrového, prokládaného perletí, objímá a odděluje sanduku od ostatních. Na fesu třpytí se velká hvězda z brillantů, jejíž cena jde snad do statisíců. Leží-li tu také korunní princ, je bílý turban jeho rovněž ozdoben brillanty a černými volavčími péry, příznakem to princů vůbec. Ostatní sanduky jsou menší a jednodušší, přes sanduky pohřbených zde ženštin jsou jen dvě šály položeny a turban tu ovšem schází.

Před sandukami stojí klekátka a obyčejně leží na nich koran, opsaný sultánem samým. Ještě tu bývají některé památnosti jiné, na př. v jedné z turb také ne-

velký model mešity mekkské, dávající dosti dobrý pojem o té svatyni. Kolem prázdné čtverhranné, podlouhlé prostory, v jejímž jednom koutě stojí ta staroslavná Kaaba, čtyrhranná věž, jejíž základy položil prý již — Adam, běží polokryté ambity se sloupením. Sedm nepravidelně rozdělených minaretů dovršuje celek. Je to jediná mešita, která má sedm minaretů.

Takové turby nesmírně rychle se plní a kolonie vzrostou někdy přes noc. Murad III., který nastoupil po Selimovi ožralci, dal hned za první noci vlády své zavraždit pět svých bratří; byli pochováni v turbě Selima II. a dobrý jich bratr rozdal nad hroby jich mnoho almužny a dal v prospěch jich duší velmi často zde čítat koran. Jeho syn Mohamed III. byl ještě hodnější, mělť víc bratří a příležitosti k tomu; dal sedmnáct bratří poškrtit a jejich rakve nesli hned za rakví otcovou, také do té turby u Ajy Sofiy. Později dal popravit také vlastního syna Mahmuda a matku jeho hodit do Bosporu. A t. d.

Ovšem zajímavější než všechna mausolea panská jsou pro nás také v Orientu hřbitovy veřejné. Ale v nich je pak rovněž týž velký rozdíl, jaký v Orientu vůbec přeostře se značí mezi bydlišti tureckými a arabskými. Syrie, Palestýna, Egypt jsou kamenitá nebo písečná poušť, ráz pouště je vtištěn všemu, i lidem, i bílým domům, i ohraženým rolím, i hřbitovům. Malá Asie, evropské Turecko jsou již zeměmi vlhkými, poměrně zelenými; zde se zelená i hřbitov. Hřbitov kahýrský prostředkuje jaksi přechod mezi městem a pouští, není na něm ani keře a písek zasypává část po části; hřbitovy cařihradské udržují se a rostou do nekonečna, jsou zrovna v městě a spojeny se životem, na každý nový hrob sází Turek novou cypřiš a hroby se rozkládají vždy dál a cypřiše se rozbují v celý les. Arabské hřbitovy šklebí se na život

jako vybělelé kosti, jako hltavé jícny, turecké jsou příjemnou procházkou. Arab je i na hřbitově člověkem starším, Turek mladším.

Toliko mezi mohamedány mají úplnou platnost slova Anastasia Grüna: „Hrob je jediná stálá věc na světě.“ Věky přecházejí a mrtvý spí klidně v hrobě svém, pokud snad déšť vše nerozmočí a bouř a vítr poslední prášek neroznese. Člověk neodváží se sáhnout na hrob: kdo pohřben, má pokoj do věčnosti. Zde není žádného dokupování po sedmi letech a žádného vykupování pro vždy jako u nás, a na náhrobcích není těch protivných nápisů jako na hrobech hřbitovů pařížských, „concession temporaire“ a „concession à perpétuité“. Zde neznají ani šachet, nikde nepřijdou dvě mrtvoly nad sebe, každá dostane hrob svůj. Tím také vzrůstají hřbitovy tak do nekonečna, že na př. skutarský pokrývá přes půl čtvereční míle a černé vysoké cypřiše jeho vzrostly na ten rozlehlý krásný les. Takovým lesem musí se později povozům a koňům razit zvláštní cesty, neboť postaviv náhrobek málo již se stará mohamedán dále o hrob, neleží-li v něm osoba zvláště svatá. Sotva že pěšák projde někde tou směsicí kamenů a stromů.

Mluvím tu předně o hřbitovech cařihradských, největších to ve světě. Tak velkých a také četných, že kdyby nebyl přišel konečně zákaz pochovávat na každém prostranství uvnitř města i v zahrádkách hned vedle domů, již by nyní živí mrtvým ustupovati museli. Jdeš-li ulicemi města, spatříš každý okamžik pobořenou zdí malý nějaký hřbitovek soukromý: bývalá zahrádka, jejíž sady již dávno ustouply cypřiším a kamenům. Obyvatelům je nyní místo to stejně příjemné, ba příjemnější. Smrt nemá pro ně hrůzy, poslední hodinku svou vyčkávají klidně, vždyť neznají pekla, jen předpeklí, jímž konečně

přece projdou k blaženosti. Bohatší Turek rád si zakoupí dům zrovna u vchodu ku hřbitovu, aby měl pomíjejícnost života stále před očima. Procházka mužských i ženských také vede obyčejně sem, kde si rozsednou s hořícími čibuky po kamenech, vaří kávu a se rozpovídají. Jak již praveno, nemají daleko, leda ti, kteří zajíždějí přes Bospor na hřbitov skutarský, kamž mimo na Ejub Turek cařihradský nejraděj se dává pochovávat — jeť asijská půda světější a jistší také do budoucnosti před psy křesťany. Kam jen zajdeš, vidíš hřbitov, vždy malebný, vždy oživený, vyjma ty pedanticky nastrojené hřbitovy křesťanské nebo ten rovněž obrovský židovský nad čtvrtí Chaskjoei, neostíněný ani jediným stromem, neozdobený ni jedinou květinou a pokrytý jen svými kamennými pětihrany. Mezi křesťanskou čtvrtí Pera a tureckou Kassim Paša je hned jeden turecký hřbitov rozlehlý a ještě větší je na předměstí ejubském.*) Předměstí to je až zcela v pozadí Zlatého rohu, ale od hřbitova jeho táhnou se podél městských zdí cypřiše a náhrobky až k břehu Bílého moře, dobrá hodina cesty koňmo. Jeť tu tak často velké umírání, hltavé mory a tolik smrtí násilných!

S ničím nemá Turek takový spěch jako s pohřbem. Sotva že někdo umřel, umyjí ho dle předpisu, položí na máry, přikryjou šatem, několik přátel a známých vyzdvihne máry na ramena a krokem co možná rychlým jde to k pohřebišti. Nesmekej před průvodem a nelituj, urazil bys, vždyť mrtvý je šťasten! Tam ho uloží do hrobu, obličejem k Mekce, dají mu dlaně k uším jako při modlitbě a rychle ho posypou troškem hlíny, „aby více

*) U spojení s mešitou. Takové hřbitovy u mešit nazývají se „bostan“ (zahrada), dle Mediny, kde na bostanu prorok pochován

netrpěl". Pak dá kněz mrtvému několik otázek pravověrných, mlčení se vykládá za souhlas, přátelé řeknou „amin" a jdou, aby měl mrtvý již pokoj.

Každý hrob se označí náhrobkem. Chudý obdrží alespoň dva kamenné sloupky, vyšší k hlavě, nižší k nohoum, nebo i jen sloupky dřevěné, barevně natřené. Zámožnějši obdrží podezděnou kamennou plochu přes hrob. Tato plocha je uprostřed podel rozštípnuta, neboť zákon nedovoluje úplné pokrytí hrobu. Otvorem tím přicházejí zkušební andělé Monker a Naker. V koncích plotny jsou vydlabány důlky; příbuzní nalévají do nich mléka a tekutin vonných, brzy ale slouží důlky jen prvotnímu svému určení, aby totiž nachytala se do nich dešťová voda a napájela ptactvo hřbitova. Ptactva, zvláště holubů, je po tureckých hřbitovech síla Pták je mohamedánu dosti svatým. Jako Egypťané staří věřili, že duše v podobě ptačí navštěvuje mrtvolu, věří cos podobného také Turek. Bylť Mohamed u svých současníků nalezl víru tu, přijal ji za svou a učil sám, že na př. duše mučedníkův přecházejí do těl ptáčat zelených a v podobě té že pijí z rajských potoků.

Pomníky ještě nákladnějších hrobů nejsou zvláště vysoky. Obyčejně je to na tři stopy od země se povznášející bílý mramorový sarkofág, nahoře nepokrytý. Místo sloupku u hlavy je trochu vyšší mramorová deska, as stopu široká malbou a zlatem ozdobená. Konec její vybíhá v kouli, představující lidskou hlavu, na níž vytesán turban nebo jen fes, červeně natřený. U hrobu ženských končí svršek desky v lotos, v révu, v mušli. Sloupky u nohou jsou pokryty dlabanými nebo namalovanými květinami. Náhrobky lidí nejbohatších podobají se často krásným klecím. Bohaté a vysoké zábradlí zelené, poseté

zlatými rosettami, objímá celý hrob, a růžové a jasmínové keře pnou se po něm do výše.

Nápis na sarkofágu, obyčejně zlatě na modru psán, bývá velmi jednoduchý: jmeno, stav, den úmrtí, před tím nějaké oslovení boha, na konci prosba za modlitbu. „Bůh jediný je věčný! Přistupte blíže k hrobu mému, přátelé! Bůh budiž milostiv všem věřícím a Ismailu agovi, setníku. Modlete se za něho! 7. Silhidže 1217 (1802).“ Jen na hrobech lidí vládním násilím utracených nebývá prosba za modlibu. Takových hrobů je hrůzně mnoho, a nápisy jejich jsou naivně dojemny. „Zde leží pozůstatky Erganyana Aretina, bankéře Vysoké porty. Jeho cnosti zářily jako zlato; jmění si získal jen pilností a správným obchodem; jeho dobročinnost byla neobmezena, jeho slovo vždy spolehlivé. Rozžehnal se s rodinou svou dne — —, spoléhaje se v milost boží a žehnaje ruce, která mu otevřela brány nebes.“ Nad tím choulí se trup, držící sťatou hlavu v rukou. „Zde odpočívá Agyp Acnavorian, dohlížitel v mincovně. Otcové litují ho co dobrého syna, děti ho oplakávají co něžného otce, bratři truchlí po něm — —. Andělé mu podávali ruce. když dne — — císařská vůle rozhodla, aby skončeny byly čestné jeho práce.“ *) Nad tím obraz oběšence.

Na mřížich hrobů svatých, jako Josuova, derviše Tašitoby, praporečníka Ejuba a t. d. vidíš vždy rozličné hadry a cáry rozvěšeny. Jsou to kusy šatstva lidí nemocných; čím víc hadřík vyvětrává, tím víc ubývá choroby. Zvláště hrob Ejubův je posvátný, a to pro celý svět mohamedánský. Ejub (vlastně trojslabičně Eïub = Job) byl praporečníkem prorokovým a padl zde před Byzancí již za prvního útoku Saracénův, podniknutého r. 668

*) White.

chalifem Jesidem z Damašku. V mešitě ejubské opásávají každého nového žoldána mečem a vlastní turba praporečníkova je posud každému křesťanu nepřístupna. Z celého evropského Turecka, ba až z vnitřku Malé Asie dávají pobožní bohatí Turci dovážet sem mrtvoly své, aby ležely poblíž svatého praporečníka. Za drahé, tuze drahé peníze prodávají kněži každé bližší místečko, a obdržují, mnoho-li žádají. Co by také měli příbuzní činit s tou mrtvolou, s níž už byli v parném jižním slunci třeba dvě až tři neděle na cestě! Popisuje-li Vambery, že viděl takové „karavany mrtvých“ v Persii, mohl je vidět blíž. Plstí pokrytá rakev houpe se na mezku, mrzutě a churavě klopýtajícím. Pán jeho kluše bled a zemdlen opodál a kdožkoli ještě zde sprovází, drží se ve vzdálí vzdor tomu, že „tělo zbožných jen růžemi a jasmínem dýše.“ Z daleka již cítíš zápach ten morový a potkáš-li se za noci s takovým nebezpečným průvodem, bodneš do koně, zatajíš dech, po chvilkách jen lehýnce oddychneš — ale věčnost to trvá, než unikneš morovému vzduchu.

II.

(Psi.)

Ve městech orientálních jsou hlavně obyvatelé dvojí: lidé a psi. Totiž také ještě jiní tvorové, ale ti jsou v podruží člověka. Pes je pánem svým, zcela svým. Člověk je majitelem domu, pes sříceniny a ulice. Jeden druhého sobě takřka nevšímá, soused sousedem patrně opovrhuje. Ale nemůžeš je odloučit od sebe, mluvíš-li o městě, musíš také mluvit o jeho psech, vypočítáváš-li na př., že má Cařihrad 800.000 obyvatelů, musíš dodat — a 80.000

psů. Bez lidí by Cařihrad, Jeruzalém, Kahýra byly pouhou ovšem pouští, bez psů by ale byly ještě něčím horším.

Psi jsou tu nyní v opovržení, ale byly doby, kdy sobě jich východ a jih vážil. Již co pokrmu sobě jich vážil, vždyť je známo, že jako nyní ještě někteří národové asijští, afričtí a američtí psy krmí a jako by brav na trh přihánějí, pojídali jich také národové „klasičtí“. Hippokrates praví, že psí maso dodává síly a Virgil odporučuje úpravu „máslem a syrovátkou“. Vážili sobě jich také co věrných strážců: císař Adrian dal psa zvláště věrného pohřbit za velké pocty, Alexandr pojmenoval město dle psa, u Atheňčiků měli dle Plutarcha psa jistého, který prozradil chrámové lupiče, za státního pensionistu, a Korintští postavili onomu haťanu, který při nepřátelském nočním útoku na jich tvrz jediný z 49 bdělých na živu zbyl a stráž probudil, čestný sloup, dali mu stříbrný obojek a měl se dobře až do smrti. Za to byl v Římě zas o výroční paměť oné noci, za které husy kdys byly bdělostí svou zahanbily psy, vždy na Kapitólu pes nějaký ukrutně ubičován. U Řeků a Římanů platili psi, jichž štěkot plašil strašidla a zlé duchy, za oběť bohům milou, třeba jich tolik neutráceli jako staří Švédové, kteří v žertvu ubíjeli po devět dní vždy devadesát devět denně. Jako měli Egypťané býka za boha, měli Etyopové psa za krále — a když ztučněl, snědli ho. Psy považovali Egypťané za svaté. Scipnul-li jim nějaký, ostříhala si rodina vlasy na znamení smutku. Slavená Anubis měla lidské tělo s psí hlavou, obraz to moudrosti spojené s věrností. Sirius, jehož zjevením se na obloze věrně oznamovalo vystupování Nilu, dostal příjmí „psí hvězda“. A t. d., abych neunavil!

A v tomtéž Egyptě je nyní „pes“ nadávkou nejstrašnější, tak pro křesťany, nad něž není horších na

světě. Jen Hindu, který věří, že duše zlých se ve psím těle kaje, vyrovnává se zášti svou mohamedánům. Mohamedán považuje psa za „niggis“ — náboženský nečistého — a naučil se tomu nejspíš od starých Hebreů, jež Mojžíš očisťoval z modloslužeb egyptských a jichž knihy svaté, zákon starý i nový, psa připomínají jen s opovržením.*) Podivno, jedinou „výtvarnou“ okrasou, kterou vidíš v zahradách moslémských, jsou právě psi hlínění a porculánoví, ale originál musí přespávat venku na ulici a uložit se v blátě. V orientu nedostane se pes nikdy do lidského bytu. Člověk ho nemiluje a vytrpí leda před domem nebo poblíž táboru co stráž proti zvířatům horším. Prší-li, odežene psa i z ulice, neboť jediná kapka, která by z otřásajícího se zvířete přelitla na něho, znečistila by ho na dlouho.**) Toliko k čubám s mláďaty má mohamedán trochu ohledu, ačkoliv vůbec psům málo kdy ublíží ranou; jeť i přísně zapovězeno psy týrat.

Bídným pariou je pes po veškerém orientu, od východního břehu jaderského moře až po vesnice hindostanské. Za to se také chová a mstí jako paria. Nikoho nemiluje mimo svou rodinu, k žádnému se nelichotí, nikomu není k radosti a jedinou jeho pohnutkou je hlad. Scéna mezi novým Ulyssem a jeho Argem — jak ji Homér tak podrobně až na každou veš popisuje — není tu možna. Pes na východu nemá žádného pána, a bylo by mu milo, kdyby mohl mrtvolu pána, před jehož domem sbírá odpadky, volně sežrat. Také se velmi často,

*) A přec byl pes dle pověsti Talmudu stvořen ze zbytku téže hlíny, z níž stvořen člověk!

**) Ovšem, pašeti některému evropskému jde zábava a honba již nad náboženství, a tu se pak tvrdí, že chrti a psi stavěci jsou výminkou: mimo honbu jsou prý uvázáni a nemohou se ničím znečistit.

zvláště v Kahýře stává, že pes vyhrabe na hřbitově mrtvolu z písku — šel soucitně za pohřbem, schoval se pak mezi náhrobky a vyčkal noci. Domnívá se mít právo na každý „odpadek“ a každé tělo mrtvé. A v tom leží zároveň jeho společenský význam zdejší, jeho pravý poměr k člověku. Je-li jinde „okem pastýřovým“, „pravici myslivcovou“, „nohou žebrákovou“, „přítelem opuštěného“, „vůdcem zbloudilého“, je-li vůbec podle místa, kraje a lidí vždy tím, čím býti má, zvířetem nejužitečnějším, je jím také zde: zde na východě je policajtem, zdravotním úřadníkem. Beze psů by mor a cholera ve větších městech ani nepřestaly. V parných pásmech západní polovice naší zeměkoule slouží sup, na východní polovici pes stejnému účeli. Pes východu je tedy „dobrý“, ale jen z hladu. Pes je orientálnější než orientál sám: o tomto se praví, že jí a stráví vše, mimo věci nábožensky nečisté, pes se neohlíží po nečistotě pražádné.

Nynější khedive Ismail paša začal psy kahýrské utrejchem otravovat — aby kahýrské ulice spodobaly se evropským — ale již toho zase moudře nechal. Přec přichází na ně zas jinde a ob čas velké umírání. V Jeruzalémě, k vůli návštěvě císařově, byli otráveni skoro všichni (již se zase vzmohli) a v Cařihradě otravují křesťanští obyvatelé čtvrti Pery je vždy zas, kdykoli se v jich ulicích trochu rozmnoží. Nemocí má pes na východě velmi málo, psinku nikdy.

Bůh ví, kdy a jak orientální pes zdivočil a z kterého vyšel plemene. I původ našeho domácího psa sahá do dob předhistorických — jakž psí historik Walther dovozuje — kterak bychom mohli poznat původ na psu zdivočilém! Myslí se jen, že „buansu“ z Népalu byl praotcem. Pes cařihradský, pro blízkost bratří evropských, ukazuje různé formy a původ tedy rozdílný. Je zcela ne-

stejné výšky, srsti rozmanité, od světle šedivé a žlutavé až do leskle černé; někteří se podobají našim psům ovčáckým, jiní zas našim řeznickým, ještě jiní liškám, atd. Psi syrští, palestýnští a egyptští jsou již zevnějšku jednolitějšího a zároveň divočejšího. Jejich výška obnáší průměrně dvě stopy. jich srst je tvrdá, barva žlutošedá jako poušť, hlava trojhranná skoro jako hlava vlka. Vycházejí ven do pouště, a dravci pouště, šakáli a hyény, vnikají zas za noci do měst, i děje se divoké páření. V Suesu můžeš za noci slyšet v ulicích stálé vytí šakálů. Ale i pes sueský ještě štěká a není tedy dravcem zcela divokým.

Bídný, mizerný a protivný je orientální pes všude stejně. Jen že na př. pes kahýrský je ještě bidnější cařihradského, pravý skelet. zhubenělý, vyhladovělý na pouhý stín zvířete. Cařihradský v některé čtvrti nebo ulici, jež přísně střeži proti návštěvám psů sousedních, přece je trochu krmenější, zvlášť kde se nalezají evropské hostince. Před hostincem, ve kterém jsem bydlel, mělo pětmecitma psů štací a pak ovšem zas vybývá málo na jednotlivého. Jich síla je pak také jen skrovna, a viděl jsem, jak jediný bulldogg cestujícího Angličana hnal celou psí kolonii před sebou — ani uteci mu nemohli. Jsou tak upoutáni na ulici svou, že lehne-li požárem, po měsíce ještě sídlí na spáleništi a vyhrabávají seškvařené zbytky. Lidé vytáhli z ulic, psi v nich zůstali — co je jim po lidech, oni mají jen smysl místní, jako kočky.

Plíží se se svěšenou hlavou, vyceněnými zuby nebo líně visícím jazykem a vždy zatáhnutým ocasem. Jich srst je nečistotou a prašivinou spečena, prašivina žere na nich všude, těla jsou na několika místech odevřena, vidíš až bělící se kosti. Celý výraz jich je neskonalý smutek, ani štěnata nevidíš, že by si hrála. Štaci svou

mají vždy uprostřed ulice, nevyhnou se nikomu, ani koňům, kteří přes ně kráčejí co nejopatrněji.

Ale nejsmutnější jsou ti, kteří sídlí za hradbami, na skalním svahu Stambulu k Bílému moři. Sem se vyhazuje ze Seraje smetí a vynáší popel. Jakmile vystoupí putnář na svah, sežene s· celá smečka bídných těch tvorů kolem něho. Vysypaný obsah je v okamžiku rozhrabán, jakoby u zvýšeném jen hladu psi zakňučí a rozcházejí se s hlavou schoulenou. Některý se postaví až k moři a vyje naproti k asijské straně. Pak se vrhne jakoby v samovražedném úmyslu do vln, ale plave dál a dál, až dosáhne po dlouhé práci druhého bosporského břehu — vyleze, otřepe se a vyje zas z Asie do Evropy. Za okamžik zeženou se na něho psi skutarští, on musí znovu do moře — chvilku ještě plave, pak utone a má dohladověno.

III.

(Bachšiš)

Bachšiš, t. j. zpropitné. Allah, t. j. nejvyšší. Kdykoli se podívá orientál na orientála, vyřkne: „Allah!“ a kdykoli se podívá na okcidentála, řekne: „Bachšiš!“

Zpropitné se ovšem dává po celém světě, ale nevím kraje, kde by také dárci bylo příjemné. Ve Vídni sobě nechá sklepník za pět krejcarů vynadat jako kluk. V Paříži, dostal-li jen jeden sou místo dvou, udělá sklepník po celé kavárně skandál a křičí „un sou pour le garçon!“ V Italii rozbujelo zpropitné co „mancia“, „buona manu“, „bottiglia“, „servizio“ a jiná ještě kvítka lidské špíny, a o Neapolitánu specielně je známo, že žádá nejen vůbec

zpropitného, nýbrž zpropitného i za to, že laskavě přijal to první zpropitné. Orient má touhu obrovskou, žízeň neuhasitelnou, dotěrnost nezlomnou, pro to vše ale jen výraz jediný — „bachšiš!“ Obrať se, kam chceš, „bachšiš!“ ti letí do ucha jako klicek mezi nohy Stokrát slyšíš to slovo za hodinu, a kdybys chtěl po každé slušně vyhovět, musel bys uložit turecké říši dvojnásobnou daň. „O bachšiši sní nebohý Arab, turecký lenoch, oslák, koňař, žebrák, zloděj, kluk, stařec — náruživě, šíleně vrhne se na tebe a zařve „bachšiš havaje!“ V Cařihradě samém se člověk nepodiví, jeť to světové město a má tedy světové nepříjemnosti. Vyndá-li potkávající tě ženská cigaretu z úst a řekne „bachšiš“ — dobrá! Běží-li kluk půl hodiny za tebou a křičí stále totéž slovo — dobrá! Čeká-li na tvůj kaik u přístaviště chlap s tyčkou, a položí-li tu tyčku na lodici, jen tak aby se zdálo, že něčím pomáhá — dobrá, druhé Benátky! Ale jinde po té turecké říši!

Loď přistála k Smyrně. Vystupujem na břeh a turecký kavas nám odebere pasy. Máme si pro ně přijít na úřad. Přijdem tedy. Ostatní lidé stojí na pavlači a smějí s úředníkem mluvit jen skrz okno, my jsme pozváni hned dovnitř. Úředník nám dá sedadlo, huba mu jede po francouzsku jako meč. Pak nám dá vidované „teškeré“, tiskne nám přátelsky ruku — ale tiskne pořád, nepustí. My nerozumíme — konečně mu splyne se rtů sladké „bachšiš!“ a s našich zpocených rukou do jeho dlaně nějaký stříbrňák.

Přirazili jsme k Joppe. Turečtí celníci chytnou naše zavazadla, šmýkají je sem a tam, dívají se na nás přísně jako lidojedi — „dejte jim po několika piastrech!“ šeptá dragoman. Již slovo piastr působilo kouzelně, lidojedi

náhle zkrotli a s nejsladším svým výrazem na tváři otvírají místo našich vaků vlastní svou dlaň.

Jsme v Jeruzalémě, v městě, kde se lidé co do národností a vyznání nejpestřeji míchají. Jen jedna vznešená idea pojí je všechny stejně — mohamedán, katolík, armén, protestant, kopt, žid, všichni natahují ruce a žádají bachšiše. Prohlížíme znamenitosti města a dáváme pořád bachšiše, v jeskyni Jeremiášově, u hrobu Davidova, na onom místě, kde kohout třikrát zakokrhal. Vcházíme do chrámu křesťanstvu nejsvětějšího, do chrámu božího hrobu — uvnitř nás vítá několik tureckých pacholků a křičí „bachšiš!“ Vyjíždíme na horu olivetskou, ke kapli „na nebe vstoupení“ a dále za vesničku Kafr et tur — veškeré obyvatelstvo se vyhrne, „hadži — hadži!“ (poutník) volá jeden na druhého, padesát rukou vztahuje se k sedlu a padesát hrdel řve „bachšiš!“ Ti chlapi vypadají dosti podezřele, slušno s nimi vyjít dobře — napřed stojí žena s dítětem, nahnem se s koně, pohladíme dítě po tváři; matka je patrně potěšena, ukazuje na své milé robě a žádá „bachšiš!“

Chcem ze Suesu do Kahýry železnou drahou. Již je všechno v pořádku, vaky odváženy, lístky zaplaceny, kupé otevřeno — ale před kupém stojí arabská rodina, otec, matka a dítě. Otec ukazuje na matku, matka na dítě, dítě na oba a všichni tři chtějí bachšiš, ne za sebe, obětovně jeden za druhého. Je strašné parno ve vagónu, člověk by rád alespoň na stanicích, na stinné straně, spustil jalousie. Chraň se, smělče, jako vlaštovky hned se kupka lidí zavěsí k oknu a žádající ruce prošermují celou prostoru.

Kahýrský fiakr zavezl nás nahoru na citadellu. Starý Harant z Polžic, chtěje sobě zde žoldánské sídlo prohlédnouti, byl „vysypán“, jak se říká, a musil na

svém oslu v závratném spěchu pryč, jen aby život zachránil. Teď už je zcela jinak, stráže propouštějí volně, sloužící zdvořile vítají, dvéře se ochotně odvírají, neříká se jim už „sesam!“ jen „bachšiš!“ A když vyjdem zase ze zámku, stojí tu vojáci v řadě, každý v ruce kytičku, již nám podává — bachšiš po celé frontě. Jen ten chlapík, který právě s puškou v ruce stojí u prvního vchodu, nemá kytičky; za to vzdává čest a — natahuje pak ruku. Venku v citadelnim dvoře procházejí se trestníci, samí vrahové, jak se nám sděluje. Sotva nás spatřili, již se šourají blíž. Těžké dlouhé jich řetězy řinčí, velká železná koule, upevněná na konci jich řetězů, válí se sem tam — „bachšiš!“ prosí úpěnlivě. Proč bychom chudákům nedali, ale již je tu také jich strážce, poddůstojník a také žebře!

Buď jen nějaký čas v orientu a půjdeš také kolem pohřbu rychle, ze strachu, aby se mrtvý na marách nevzepnul a nezaběďoval „bachšiš!“ Není tak zlá ta anekdota o cestovateli, stojícím v pátek před cařihradskou mešitou, aby jednou osobně spatřil sultána. „Nač držíte pořád ten peníz v ruce?“ ptá se soused. „Nu — kdyby chtěl sultán bachšiš!“

Athény.

1870.

I.

Niké Apteros jen proto neměla křídel, aby nemohlo vítězství z Athén, ale chrám její je pobořen a bohyni odnesli, když nemohla letět, a postavili ji někam — bůh ví kam! Po vznešené bohyni Athéně nezbylo nic než sovy v pustých skalách. Ares vězí v uniformě polo bavorské a polo francouzské, Hefaistos kulhá posud, ale ková jen koně švoležérů. Hermes se stal douanistou v Piraeu, dává pozor na vaky cizinců, a oslovuje každého: „Jsme zde svobodomyslni — dáte-li dva franky, nebudu prohlížet!“ Afrodite i Apollo neslouží k ničemu jinému víc než k pojmenování špinavých rybářských barek. Odysseus byl nějaký čas vůdcem loupeživých pallikarů. ale umřel již. Bůh Pan také už hezky sestár'; má třiadvacet koz, nejvíc zrzavých, a dojí je po ulicích, žejdlík za dva oboly s podobiznou J. V. krále Jiřího.

Bohové by se mohli stydět! Žádný národ ve světě nedal sobě tak záležet na bozích svých jako národ řecký. Vychoval je nejsouměrnějším rozumem a nejzvučnější harmonií, opěval je nejvznešenějšími hymnami, ubytoval v nejskvostnějších chrámech — přec opustili otce i matku

svou. národ i zemi, a nechali je uhynout v bídě nahé a porobě! —

Přijíždíme od jihovýchodu. Na konci skalnatého výběžku, Alkimos, ukazují nám „Themistoklův hrob“. Planý výběžek, nikde pomník vítěze nad Xerxem, snad neobstála mohyla v bouřích půl třetího tisíciletí, jen mělký, podlouhlý hrob zbyl, otevřený, naplněný třpytivou mořskou vodou. Zahýbáme dál, koráb zajíždí nízkými majáčky do Piraea, v dálce vidíme strmou svatou Akropolis. Šedivá, smutná, rozvalená, halící se v charost časného jitra! Její rozvaliny šklebí se na nás do dálky jako zuby mrtvé lebky — jindy odtamtud na plavce svítila kovová přílba, obrovská Athéné Promachos kývala vznešený pozdrav svůj k Piraeu. Tenkrát tu arci dlela chlouba Athén, pyšné loďstvo, nyní zívá a hrozí několik korábů cizích. Vypláklý hrob, rozvalina, cizota jsou znakem celé nynější Hellady!

Země skoro tak velká jako Čechy má sotva čtvrtinu naší orné půdy, opěvané krásy Arkadie změnily se na holé pláně, bohatství Attiky na nahou skálu. Athény, čítající za Perikla na 200.000 obyvatelstva, mají ho nyní díl as desátý. Ušlechtilý národ jonický stal se pověstným národem smíšenců. Na Olympu, kde bydlela Homérova aristokracie heroická, leda že sídlí loupežník, Zidros, Nikos Tzaras a jeho potomci. Místo Pindarů, opěvujících hrdiny stadia, zpívá slepec písně kleftské a činy pallikarů, místo olympických her leda že venkovan zadupe si někdy albánským krokem k „romaeice“, písni národní. Také Řekové mívali v Delfi svůj kámen posvátný, jenž značil „pupek všehomíru“, nyní je celé Řecko vyhozeno ze středu, odfleknuto daleko stranou. Strašně se na nich vymstily boje jich občanské! Národ, jenž do žaláře uvrhl Miltiada, vojvůdce v bitvách, Fidiáše, vojvůdce umění,

Sokrata, vojvůdce myšlenek, stal se pak obětí zrádců. Podlehl Makedóncům, Římanům, křižákům, Benátčanům i „dětem Hagařiným“, Turkům. Klesli k nepoznání a v každém ohledu! Mají krásný mramor bílého Pentelika, nemají sochařů a stavitelů. V škole Platonově vzdělávají zeleninu, v lykeiu Aristotelovu cvičí se vozatajstvo. V platánových loubích tlukou potomci slavíků, kteří šveholili Antigoně — není více Sofokla! Za pomoci cizí vydobyli sobě opět svobody; bili se arci sami také s přirozenou udatností, jako lvi — když ale chtěli svému Markovi Bozzarimu, jenž hrstkou lidí pobil Turka sedmkrát silnějšího, postavit u Missolunghi pomník, museli dožádat Davida, sochaře francouzského!

Eumenidy, vykonavše na národu pomstu, zmizely v černých svých slujích pod athénskou Akropolí Národ vrátil se ke kolébce, z níž byl před třemi tisíciletími vyrostl na odiv celého světa, poesie žije již jen v pastušské chýši, hrdina se stal pastuchou. Tam poblíž Illissu, kde v bájiplných skrýších pěly attické nymfy, slyšíš jen kvikot a chrochtání štětináčů. Na Ilissu klepou pradleny prádlo své právě tak, jak před věky a věky jich matky, z nichž sobě Pelasgové loupežně urvali ženy své. Areopág spustnul a zemí zuří krevní msta, na jíž vyhubení byl založen ten Areopág. Hellenové nynější vypravují, že Hellenové staří, Ellines, ani nebyli lidmi, nýbrž tvory báječně obrovitými! —

Zvrhni vše, co ti fantasie kdy kreslila, nebo nech zde fantasii pracovat zpátkem! Jen kdyby to nevypadalo vše, jako by tak bylo ode vždy! — „Vyšel si jednou duch a přišel do pralesu. „Jak dlouho stojí zde les ten?“ tázal se myslivce. „Ode vždy!“ A přišel duch po tisíciletí zas na to místo a viděl velké město. „Jak dlouho stojí zde město?“ tázal se občana. „Ode vždy!“ Uply-

nulo zase tisíciletí, duch přišel po třetí a viděl jezero. „Jak dlouho je zde jezero?“ tázal se rybáka. „Ode vždy!“

Athény jsou nyní pohádkou, nejkrásnější pohádkou lidských dějin! A přec ne pohádkou! Eleusinské mysterie odvanuly, lýra a flauta oněměla, chrámy a sochy rozdrobily se v písek — zůstala díla básníků, slovo zvučnější než hudba, ohnivější než barva, plastičnější než mramor! Obnov sobě podlé nich obraz dávný, můžeš-li. ale ne zde! Tamhle máš ulici Sofoklovu, Euripidovu, Periklovu, zde Demosthenovu, Diogenovu — nevcházej do nich! Nechoď vůbec do Athén, je-li ti milý sen!

II.

První návštěva athénská odbývá se vždy na Akropolis. Jdem tam, abychom se poklonili šedým dějinám, démantovým ctnostem občanským, nedostiženému umění — a abychom pohřbili pod modrým tím nebem hellenským nejpěknější své sny. Jak smutně se pak kráčí zas s hory dolů!

Attické hory vybíhají jako v polokruh. Pak je pláň, šířící se východně k moři, k Faleru, a jižně opět k moři, k Piraeu, as hodinu dlouhá, tolikéž široká. V severním konci té polookrouhlé planiny stojí Athény nové, částečně na témž místě, co Athény staré; jsou tedy na hodinu vzdáleny od svého přístavu Piraeu, s nímž je pojí silnice a železnice — jediná v celém Řecku. Návrší pak, na němž trůní Akropolis, jako by sobě bylo odskočilo od ostatních hor trochu dále do pláně, vypínáť se zcela samostatně, as jak Říp náš z roviny. K dvěma stranám je dosti strmé a lákalo tedy k opevněnému

sídlu. Za nynější doby by jeho výška arci byla výhodou jen skrovnou, blízký Lykabet, nebo i Museion byl by nebezpečným sousedem, avšak staří neznali prachu, a již Pelasgové měli zde své opevněné sídlo. Za attických králů, za tyranů Pisistratidů byla Akropolis pak jaksi vrchem zámeckým, Hradčany, později za nejkrásnějšího rozkvětu i nejvytříbenější vzdělanosti byla sídlem krásy, podivu hodným bydlištěm umění věnovaného bohům, jich palácem — „nevyrovnaným, posvátným darem nebes".

Po mírném svahu západním, kolem bílého, mramorového divadla Dionysova a odeonu Herodova vyjíždíme k prostrannému vchodu. Projdem klenutým průjezdem, nádvořím, vysokou zdí, zase dvorkem, pak malými schůdky a jsme v Propylaeích!

Jsme na místě, kde skvěl se křišťál šťastného jonického ducha a kam upínají se nejstarší, až homérské pověsti. Na místě, kde rozkvetla Solonova ústava, kde lid poprvé slouchal seřaděným zpěvům Homérovým, kde pěl Anakreon, kde vanul dech vznešené Athéné Parthenos. Mžikem jakoby tě ovanuly věky a věky! Vidíš děje, postavy, slyšíš zpěv, rostou ti myšlenky, Miltiades, vítěz marathonský, Themistokles, vítěz salaminský, byli zde věnčeni. „Zlatý vládce" Perikles sídlel zde, kdy tragoedie po staletém sotva trvání se povznesla již na Aischyla, Sofokla, Euripida, komoedie na Aristofana, kdy pěl Thebán Pindar a psal Herodot, „otec dějepisu". Zde skvěla se úchvatná díla Fidiášova, zářily propylaey, Mnesiklovy, pyšnil se chrám „neokřídleného vítězství", vznášelo nedostížitelné Parthenon, stálo čarokrásné Erechtheum! —

Avšak — řádky tyto jsou věnovány životu a co zde bylo, nestačí víc ani starožitníku! Žádná sebe šťastnější fantasie není s to vystavit sobě znovu Parthenon,

jakož ani orlí myšlenka neobemkne dolejší chrám Zeusův, k němuž gigantický základ dal již Deukalion. Na velmi mírném povrchu Akropolis, sotva tak velké jak naše náměstí staroměstské, bylo vše stlačeno, a ze všeho zbylo sotva dvacet celých sloupů, ani jediná celá římsa mramorová! Ostatní je rozvalina, drobty, písek. Bůh ví kolikrát byla dobyta a pustošena, z hellenského převrácena na křesťanské, z křesťanského na mohamedánské. Z Parthenonu stal se během časů kostel. Panagia, a z Fidiášovy, ze zlata a slonové kosti vykouzlené obrovské Athény — „nejsvětější panna Maria“! Přišli Turci a z Panagie stala se zas mešita a zlato a slonová kost zmizely někde v Cařihradě. Z Erechthea, kde už Poseidon vykouzlil slaný pramen a bohyně Athéné první strom olivový, učiněn harém. Přec bylo prý ještě mnoho zachováno, až to rozbily pumy Morosiniho. Pak přišli Angličané, Francouzi, Němci, kradli a loupili, pověstným stal se lord Elgin, který odvážel vše napořád, Bavoři, kteří oblažili Helladu největší krádeží. Jak směšno, že nyní chodí za tebou po Akropolis všude strážce! Nenabereš přec písku do kapsy, utrhneš si nanejvýš žluté kvítko, pučící z písku! — Železité částky mramorů oxydovaly, povrch zbytků je pokryt rezem červenavým. Aerugo nobilis je zde na všem všudy, ulehá i na naše myšlenky, které by se tak rády vryly do zářící té minulosti. Vždyť vše tak nalehavě šepce k nám! Jaký rozhled! Pod námi přísný Areopag, kde sami bohové rozhodovali již nad Arem, bohem války, v levo od nás šíří se Pnyx, na němž po věky byly nejdůležitější schůze Athénských, a kde mluvil Demosthenes. Tamhle skalní vězeni, kde umřel Sokrates, o kousek dál místo, kde sveden boj s Amazonami, krob básníka Musaea, hrob vojvůdce Kimona, zde Theseův chrám, „uvnitř bůh a zevnitř činy jeho“,

a tamhle za Illissem stadion, sláva athénských zápasů. Onde na jihu zahrady zámecké, učil Aristoteles v Lykeiu svém, onde zas na cestě k vinohradům vesnice Kefissia, rodiště Menandrova, rozkládalo se sídlo cyniků, a nedaleko od Kefissu, vyschlého a smutného, zelená se škola Platonova. Vidíte tu malý pahrbek Kolonos, na němž dotrpěl nešťastný Thebán Oedipos, a vesničku Patissia, jejímž občanem byl Sofokles. A zase vesnice, Ampelokipos, staré Alopeke, kde se narodili Aristides a Sokrates, tamhle Lakiadai, odkud pošli vojvůdci Miltiades a Kimon, a zde někde k východu Halimos, rodiště Thukididovo. Ale ani památky už po místě tom, pusto a mrtvo po celé pláni až k Faleru, mrtvo na Faleru, mrtvo v Piraeu, pusto na moři a němo na těch hornatých ostrovech, po nichž rozlito fialové světlo, krásné k nepopsání. K jihu za plání hora, v níž se skrývá svatyně Dafny, kde Theseus Prokrusta na vlastním jeho loži umučil, a za níž truchlí Eleusis, sídlo víry v nesmrtelnost duše a — pomíjejicnost všeho tělesného!

Pominulo skoro vše. Národ zchudnul, zbídněl, mramor ustoupil zas hlíně a jeskyni, státník, básník a heros pastuchovi. Ale nejsou víc „žebráci a pastuchové bohorovní“, o nichž Homér pěje.

III.

Naše Plzeň je zrovna tak krásna jako Athény nové a naše Prachatice jsou mnohem zajímavější. O některý ten starý černý dům a o pořádné dláždění je Plzeň ještě hezčí. Že prý staré Athény také neměly žádného dláždění, povídá se, alespoň v tom jsou tedy nové starým podobny! Zemi kryje makadam, hodně špatný, a chodník

je od vozové cesty oddělen strouhou, do níž se lije všechno. Město má vlastně jen dvě hlavní třídy, dlouhé a křižující se, Aeolovu a Hermovu. Ostatek je smutek, samá nepravidelnost, bouda, sbořenina a nejpravější jižní špína. V postranních částech je protivno jako v Cařihradě, jenom stafáže je jiná: místo prašivých psů zrzavé kozy.

Nejkrásnější stavební materiál mají na světě, bílý mramor Pentelika, kámen plný světla a vzduchu, přec z něho staví jen důkazy duševní tmy. Nelhu, pravím-li, že v celých Athénách není jediného poctivého, „athénského“ stavení. Královský zámek vypadá jako nemocnice, hotely — uvnitř zde ostatně dosti dobré —, úřady, vše a vše v nejstřízlivějším činžovním slohu. Chtěli universitní budovou podat jaksi důkaz klasického svého epigonství, povedlo se jim to ale jako venkovskému kantoru skladba nových „Hugenottů“! Vystavěli si také kathedrálu — „zvrať, noho, stopu svou!“ Menší domky jsou velmi prakticky zařízeny, světnice a chlív zároveň; z okna hledí domácí pán nebo jeho osel — osel se rozkřikne, celá ulice odpovídá, a již jako by celé Athény stály u píly a řezaly prkna! — Poměrně imposantní je toliko počet dobročinných ústavů veřejných. Národní píseň řecká tak často žaluje na „dalekou a smutnou cizinu“, přec jde velký počet Řeků do světa, vydělávají milliony a obětují je pak své vlasti.

Jaký že to mají zde skvostný materiál, vidíš na hřbitovech; náhrobky jako padlý sníh, třpytící, lesknoucí se v slunci, že až oči bolí. Ale umění také na těch náhrobcích zde není, relíf jako relíf; uletující duše, loučící se příbuzní, vše podlé právě vykopávaných relifů starých. Umění je zde šablonou jako v Egyptě, „takhle se dělá jezdec a takhle kůň“. V akademii viděl jsem také obraz pocházející od malíře Řeka; je tuze vážen, obrazí známou

událost missolunghskou a nestojí za nic. A divadlo — co je divadlo? Jednou v Řecku divadlo kvetlo, mezi mramorovými křesly divadla u Akropolis je také jedno čestné. na němž co dozorce a referent seděl sám Bůh Dionysos — ovšem neviditelný jako sv. Jakub na patriarchalním křesle jeruzalémských arménců — nyní mají tu po čtyry měsíce špatnou italskou operu a křičí „brava“ a „bravi!“ Hudba domácí je representována několika kluky, kteří se tváří být slepými. pak hudbou vojenskou. Není v Athénách větší večerní rozkoše. než sedět na prostranství Zevsova chrámu. Když stříbrný měsíc se byl vyhoupnul do výše a vše vůkol je oblito jasným zeleným světlem, tu pak ten zbylý tucet věžitých sloupů. zbylých z půl druhého sta, oživne životem obrů. korinthické kapitály jich jako by teprv tohoto večera byly rozkvetly. zdá se ti. že cítíš vůni olympické noci, že kolem tebe proudí život starý. jižjiž bys se vmyslil v celý ten proud zlatého věku — ona ale hraje ta vojenská hudba vedle a jdeš raděj spat!

Osmělil jsem se nazvat kdysi Paříž moderními Athénami. Dědicem klasických Athén co do života i do ducha. Nyní mohu dodat, že nové Athény jsou právě tak centrem všech Řeků jako Paříž celé Francie a že Athény na Illissu hodně mnoho zas se pitvoří po Athénách na Sekvaně. Arciť se člověk ušklíbne, když vidí zde tu „Place de la Concorde“, bez historie a bez krásy! Také „boulevardy“ si zde udělali — bez lidí, bez krámů, bez kaváren i — bez stromů. A přec by sem mohli vkouzlit celou omamující vegetaci! Podívejme se jen do toho malého, ale čarovného parku za královským zámkem. Růže se tu pnou až do vrcholů obrovských dubů, bílé a červené oleandry tvoří vysoké ploty, malvy vypadají obaleny květem jako velké štucle, aloe střílí dvousáhový

květ do výše, palmy nesou velké, královské koruny, půl stopy dlouhé jehličí šelestí jako delfskými zvěsty, granátové květy svítí nad keři, pernatý, krásný strom pepřový naplňuje vzduch vůni, zraje svatojanský chléb i ananas, traviny jsou plny velkých květů a rozseto v nich jako zlata krásných oranžů, jichž nikdo ani nesbírá. To řecké nebe je přec ještě teplé!

Nejzvláštnější dojem činí athénská sněmovna, střed nynějšího veřejného života řeckého. Není k němu ze starého Areopágu tak daleko, jak někdo pravil, „ce n'est qu' un pas“, jen tak několik tisíciletí. Pomyslete si taneční síň v některém venkovském městečku našem, ale ne právě některou z lepších, a máte athénský parlament. Nevelká, podlouhlá, čtverhranná síň. Po jedné straně, na dřevěných sloupech, kruchta co gallerie. Sloupky jsou zalepeny modře pokaňhaným papírem, řady jako v našich školách vystupujících prostých škamen jsou pokryty roztrhaným zeleným suknem, nikde ani kousek pozlátka, žádná politura, žádná okrasa, jen v hnědém rámečku malá lithografie J. V. krále, jako by ji z českého kalendáře vyříz'. A teď si pomyslete, že tu není ani jediný kněz, poněvadž žádný nesmí být volen, a že tu není ani jediný šlechtic, poněvadž v Řecku vůbec žádné šlechty — a národ že je přece a do opravdy svoboden! Člověk by neuvěřil!

IV.

Život po hlavnějších ulicích a tržištích athénských je dosti pestrý. Zvláštní smíšenina, jaké zas jinde nenajdeš. „Evropsko-řecko-albánské“, řekl bych na př., abych vůbec něco řekl. Zde hranatý chlap v houni, tam hu-

bené chlapisko v cilindru, voják v uniformě francouzské, policajt ve fraku jako uvařený rak, slečinka s grisetním kloboučkem a venkovanka s fesem na černých copech. Vše je smíšeno jako potpouri, vše je ale pánem. V mizerně upraveném „kafeneionu", se špinavými stoly a slaměnými, potrhanými sedadly, sedí elegant vedle pastuchy, a všichni cucají dlouhou rouru svého nargileh, jež jim byl sklepník rozdmychal a pak konec troubele špinavou svou zástěrou utřel. Pěkný kůň jízdeckého důstojníka kluše zcela kamarádsky „boulevardem" vedle mezka venkovanova — ať na koni, ať na mezku, prostý Řek sedí vždy po žensku, stranou.

Krámy tě tuze nepoutají, luxu je v nich nesmírně málo. Leda že se stavíš před dílnou krejčího, jehož výloha skvostnými kusy národního kroje láká. Ihned vyjde pan mistr z dílny; zalichotil's mu, že jsi se zastavil. Zve dovnitř, ukazuje přeskvostný šat celý, právě dohotovovaný. Slyší sice, že novořecky neumíš, přece se srozumí. Ukáže na vestu — „Basilevs tés Hellados!" — napíše na stěnu číslici 2000, řekne „drachmé" (frank) a již víš, že to svršky i spodky pro pána krále a že stojí tolik a tolik. Národní kroj zde silně mizí. Je zase smíšeninou jako národ sám: perská sukně, albánská vesta, srbský fes, nebo pytlíková čepice neapolského rybáře. Hlavním znakem řeckého kroje je, že je ve všem všudy malý. Kazajka, obyčejně tmavá, je vlastně vestou bez rukávů, napřed k nedopnutí, vzadu od dolejška až ke krku rozstřižená. Košile bývá obyčejně dosti bílá, jen že plna blešich známek. Kolem boků vine se šál nebo pás, pak přijde sukně, bílá, plná říz, sahající ale jen nad kolena. Pak přijde těsně přiléhající punčocha, pak nízké střevíce, špičaté, napřed s rosetou hezky velkou, čím větší, tím svátečnější. Vše to se doplňuje houní, pěkně střihnutou dle postavy, s řízami

a formou malebnější než uherský dolman. Po šatu, zvláště po vestě, naseto plno stříbrných knoflíků i jiných stříbrných baňatých okras.

Vzdor všem archeologům jsem přesvědčen, že občanský kroj starých Hellenů nebyl tak malebně jednoduchý, jak jej vidíme na sochách a relífech. Jako ve všem zajisté že také v sochařství panoval přede vším nejjemnější takt, přemýšlení a krasochuť; sochař učinil kroj, jak ho potřeboval, a naši sochaři, místo věčného nářku na nemalebnost kroje moderního, učinili by líp, kdyby také trochu přemýšleli. Arciť jednodušší byl kroj v Helladě staré než nové, také as lacinější. Když přítel Sokrates vzal plášť, aby si vyšel, musila zůstat jeho milovaná choť Xantipa doma, a když dali plášť do prádla, musili dřepět oba za pecí.

Xantipy moderní — ona prý ta stará byla vlastně vzornou ženou a ne tak zlá, jak ji mužská pomluva dolíčila — mají kroj mnohem jednodušší. Attičanka má šat čistě albánský, na výletu do Eleusis viděli jsme je v bílých, černými obrubami okrášlených a zcela hladce splývajících rouších. Na prsou mají velkou stříbrnou sponu, obyčejně pěkně pracovanou, na hlavě fes, posázený stříbrnými a zlatými penězi jako šupinami — fes nevyjímá se na ženské hlavě nikdy dobře, jsou-li vlasy v copech, a ne volně upraveny. Athénský „krásný svět“ nosí se ale již zcela moderně.

Krásný svět! Byly-li současnice Alkibiadovy zrovna tak krásny jako jsou Athénky nynější, nebylo arci těžko tvořit Venuše: sochař by mohl z nich vzít kteroukoli — jedna je jako druhá — udělat všechno na ní jinak a Venuše je hotova. Avšak jistě byly ty staré, klasické, když byly ještě mladými, nepoměrně krasší; ta krása jejich, zhlížející se tenkrát v hladkých kovových zrcadlech,

zmizela a vypadá zas jako ta zrcadla, zašlá teď a museálně zrezovatělá. Kdo chce vidět krásnou Řekyni, musí jít do Malé Asie, na př. do Smyrny, tam co děvče to květ; v Athénách mně všechny holčičky připadaly jako vandrující zimnice. Staři Řekové líčili na svých sochách, k vůli dojmu, barvami oči, šat, atd.; mladé Řekyně mají se za potomkyně těch soch a líčí se do zelena a do modřin. Nynější malba řecká nestojí za nic, ani ta na tvářích! Nejspíš ale se ty tváře Athénčíkům přece líbí a pro nás, cestující Evropany, jsou „dosti dobry", jako tam ty zříceniny na Akropolis.

Nevdané panenky jsou prý pravzorem cudnosti, paničky pak nesmírně pečlivy o zdatné rozmnožení hellenského národa. Zde nekvete jižní obyčej, jenž odporučuje vražedné pomůcky, jen aby se rodina přespříliš nerozmnožila. Naopak je Athéňanka nešťastna, není-li matkou. Na jižním svahu Areopágu je jak sklo hladký balvan skalní. Která dáma — ale v kroji, jakého užívala Eva, než užívala fíkového listu — po něm se třikrát sveze, nepotřebuje dle pověry jít ani do Františkových lázní a stane se jí, co se stalo Abrahamově Saře vzdor tomu, že byla už tak stara. Jak povídám, balvan je už jak sklo hladký.

V.

Co možná brzy hledím se v každém městě dostat na trh, tam podle kup, krámů a lidí nejrychlej pozná se zvláštnost. V „Athénách nikam daleko" a dostanem se na neprostranné tržiště dosti rychle, nezdrží-li nás někde houf uličníků, kteří každého cizince zde pronásledují jako muškyta, nebo nepřejde-li nám cestou nekonečně

dlouhý pohřební průvod. Tu pak na chvilku zastavme. Kostelní fángle a ministranti jdou napřed. pak nese kdosi rakevní víko, pobité stříbrem, pak nesou na marách v spodní části rakve umrlce s odkrytou tváří. Šaty a střevíce jsou na mrtvole rozstříhány a roztrhány: učiněno tak proto, aby umrlec alespoň v hrobě měl před pověstnými novohellenskými zloději pokoj. Za umrlým jdou mužští příbuzní a přátelé; ženské příbuzné, které byly v domě odzpívaly pohřební písně, myrologie, sedí prostovlasy ve vozech. S koní vlají černé fábory, i biče vozků jsou ozdobeny flórem černým.

Avšak také na tržišti najdem těch zvláštností málo. Rybí trh je zcela obyčejný, leda že polypy na něm u velkém množstvi a sardin, naložených do červené papriky, obrovské bečky. Řezník má skoro jen ovčí a kozí maso, a každou vyvěšenou kýtu ozdobuje pozlátkem. Nápadni jsou toliko přečetní prodavači pijavek, předního to materiálu řeckého lékařství. Pak ještě prodavači dřevěných dýmek a holí z Archóvy, a hrnčíři, jichž nádobí nahrazuje také sudy; vidíš tu právě takové dvouvěderní džbány a kbelíky, jaké se vykopávají v Pompeji. Nepěkné podívání je na krámy máselníkův, také máslo je tu jen kozí a ovčí, mazavé, špinavě bílé. Vyjma celé stodoly rozinek, nemá Řecko pražádných přírodnin, které by vyváželo. Pardon, zapomněl jsem na slepce! Devět vesnic údolí kluzunského, na březích krathinských, má výhradný privilej dodávati do Turecka lidi cvičené na slepce. Viděl jsem na dřevěném, přes Zlatý roh vedoucím mostě v Cařihradě přecházeti takové chlapíky a podivil jsem se jich mistrné přetvářce.

Kousek pořádného másla dostaneš leda ve velkých hôtelech k snídani, ku které ti také dají mísku medu, oranžové barvy a ostré chuti. Jídelní list uvádí jej co

„med z Hymettu“, tedy co výrobek potomků oněch včeliček, které malému Platonovi med na rty kladly. V hôtelu dostaneš také chutného zelenavého sýra kandijského, opojné mastiky a sladké „konservy“ (nakládané ovoce) chiosské, ouhořů z Topolie a vín ze všech konců Řecka. Všechna ta vína jsou nesmírně ostrá, chuť jejich má cos vulkanického, likérového. Již od starých Egypťanů naučili se Řekové do vína dávat pryskyřici a dávají ji posud. Pověstná jsou likérová vína helikonská, pak Patras z Morey, Kefissia, Santorin, bílé víno santo a pravý malvaz z Kyklád. Pozoroval jsem v Eleusis popíjející sedláky. Než se napije, vylije trochu co oběť na podlahu, a zcela nikdy nedopije, koná opět libaci. Pijí vůbec velmi střídmě. Žebráka jsem neviděl v Athénách ani jediného, opilce jen jediného, a byl to — námořník ruský.

Nynější řecký lid, lid smíšený a také jazyka smíšeného (bez dualu již i optativu), je dobře i zle pověstný po březích středozemního moře. V každém městě kupčí, v každém přístavu je i mezi barkáři plno Řeků. Rozšiřují se dál a dál a s nimi špatná pověst jejich. I národní píseň se jich bojí a valašská praví:

Bůh osvětliž tě světlem svým —
bys v Řeka nikdy nevěřil,
sic zlomí vaz ti dozajista!
Řek divoký je, jizlivý,
je bolák nezhojitelný,
jenž prožere se až ku kosti.

Cizinec se jim vyhýbá, jen Maltezák těší se pověsti ještě horší než Řek. Obchod s Athénami na př. proto nerozkvétá, že není pravých záruk; třikrát bankrotovat za rok je tam obchodníku pravou hračkou! Mravně ne-

urovnaní jsou duševně přec bohati. „Možno, že ještě některý Arméňčan mohl by být hloupý — ačkoliv jsem ještě takového nepoznal — Řek ale najisto žádný!“ pravil nám muž v Orientu již přes třicet let působící a studující. Skoro každý Řek těší se přirozenému řečnickému talentu. Nedělního času hromadí se po Athénách lid kolem nároží, kterýkoli prostý venkovan rozkládá tu o politické situaci, se zářícím zrakem, živým posuňkem a za všeobecného souhlasu. Rovněž přirozena je jim mužná odvaha a srdnatost. Když nemá měšťák právě nic lepšího co dělat, vyjde si trochu ven a loupeží. Jedinou dobrou jeho vlastností je pak jakás rytířskost, za prvé jsou šetrni k ženským a za druhé neužívají banditské dýky a bambitky, nýbrž řádné ručnice a poctivého handžáru. Athény jsou stále „en prison“, i silnici z Athén do Piraea musí vojsko ve dne v noci hlídat, aby někoho z ní neodnesli do hor. Loupežníků užívá i politická oposice, aby nepříjemnému ministerstvu zasadila ránu. Výminečný stav nesmí se totiž dle řecké ústavy nikdy a nikde v zemi zavést. proto také raději vláda, a to dosti často, se zvláště nebezpečnými loupežníky vyjednává. Vidíš ty pány „loupežníky v pensi“ procházet se po Athénách, ctihodné jich postavy, často již stříbrovlasé, roztahují se pohodlně v kafeneionu přímo naproti královskému zámku a pojídají zmrzliny.

Ale cizinci je pak pobyt nepříjemný, výjížďky z Athén do kraje skoro nemožny. Plánem naším bylo podívat se jednou do Eleusis, pak na Marathon, kde právě bylo několik Angličanů ubito. Ihned to hostinský oznámil vládě a vzkázáno, že vojsko půjde s sebou. Bránili jsme se proti tomu, spoléhajíce na vlastní zbraně, a také nám tedy dovoleno, že alespoň na Eleusis smíme bez průvodu. Sotva jsme ale vyjížděli z města, již nás

obklopila četa dragónů a neopustila až do návratu za noci! K Marathonu měli jsme na to dostat třikrát tolik vojska — nechali jsme Marathonu raději být.

Hrdinnost suliotská vře Řekům ve všech žilách. Stále mají chuť na „město", jakž národní píseň Cařihrad nazývá. „Dejte nám jen dost ručnic, a za čtyry neděle jsme v Cařihradě!"

Život na moři.

I.

Aby je čert — řvou, až mne vzbudili! — A ještě jsem se neprospal, zdá se mně — ach, ani protáhnout se člověk nemůže v tom proklatém šupleti!

Nahoru, dolů — nahoru, dolů — to se to houpe! Teď sedím hlavou vzhůru a teď nohama; ještě že to nejde od pravice k levici, byl bych se už stokrát vykutálel! — Ti řvou! Buď se tam pere celý jarmark, nebo sto čertů o duši, nebo tam nabízí alespoň dvacet barkářů své přátelské služby. Jistě že jsme přijeli k ránu do nějakého velkého přístavu — ven, kamaráde — trochu rozhodnosti!

Tak — hezky jsem se položil, na zem — a nohy zůstaly na loži! Přec je dobře ležeti v parterru! — Nu, už stojíme — divně sic, ale stojíme přec. Musíme se držet jako malé dítě. — Je už šuple nade mnou prázdno, nebo spí přítel ještě? — Spí — leží tu za zelenou oponkou jako dítě v rozhoupané kolébce, tváře do červena. Dobře, že máme v kabině své jen dvoje lože nad sebou a u druhé stěny nic, to by byla míchanice lidí a věcí takhle v bouři!

Aha, okénko kabiny otevřeno, proto je křik tak blízký! Ale je to neopatrnost — přijít bouře, už jsme

dávno plavali, třeba okénko jen na píď. Šourejme se k němu, od vyčnívajícího k vyčnívajícímu. Napřed udělá ruka krok, za rukou tělo, za tělem noha — — ah!

Východ slunce! — Myšlenky ustrnuly, zrak mžikem opojený tonul v pohledu velebném. Viz tisíckrát východ slunce při jasném nebi, klidnějším moři a rozlehlejším tedy obzoru, neotupíš, vždy ti bude znova, nebesky jasno! Slunce jako by se bylo právě teprv vynořilo z moře, zcela úzký proužek modrého nebe dělí je od sněhobílého obzoru. Je malinké, jako stříbrný talířek na ovoce, a hoří průhledně jako plynový plamen. Skvoucí jeho roucho daleko široko rozstírá se po moři, až vybíhá v bělostné krajky, v houpavé perly, zářivé jak samá slunce malá. Jásavé světlo líbá čelo vod a líbajíc třese se, chvěje milostně, jak se třese mladíkův ret, když první tiskne políbení na rty první své lásky. A nevěsta je také v rozechvění. Prsa se jí dmou slastí, ta bílá prsa, posetá zlatými růžemi!

Svaté moře, svaté nebe! Jste tak velky, tak velebny, že každá myšlenka se stává hymnem, modlitbou. Každé oddechnutí jako by se dmulo širou prostorou, každé udeření tepny jako by bylo zašumění obrovitých křídel orlích. Netušeně velkým je člověk v té nezměrné velebnosti —

„Prosím tě, budeš se mýt? Že vylezu a umyju se napřed!“

„Víš co, slez, a nesrazíš-li vaz, drž mne při myti, pak budu zas já držet tebe! Takto nevím, jak se dnes umyjem!“

Ale přítel držel se pelesti a zas se natáh'. „Hrome, to se to houpe,“ bručel, „mně se zdá, že ty tak děláš naschvál a houpeš korábem, abych nemoh' dolů.“

Ono se řekne: umyj se, ale jak?

Voda byla z konvice, vzdor tomu, že na umývadle vše upevněno železnými kruhy, přec z polovice již vyšplýchnuta. Nalil jsem druhou polovici, držel a opíral se vždy jednou rukou a myl druhou jako kočka. Více se dostalo vody prádlu než kůži, za chvíli jsem byl s předu mokrý jako pod okapem. A teď to utírání, převlékání, obouvání, oblékání — kolik kousků, tolik štací bolestné křížové cesty, při levé botě první pád, čelem do dveří, a žádný Šimon, při pravé nohavici druhý, krvavý, a k tomu smích s protější strany! Počkej jen! Konečně jsem byl hotov, chytil jsem za kliku, otevřel šťastně, aniž bych byl dvéře z kování dál než na polo vytrhl, a potácel se od kliky ku klice chodbou až k točitým schodům.

„Dobravo utra!"

„I dobré jitro, paničko!" a dívám se, jak tlustá komorná, vyšedši právě z „ženské chodby", honem se chytá zábradlí.

„Neměli jste muškyta?"

„Odkud bychom byli měli?"

„My měly hejno. Koráb zarazil sem o půl noci a přece ještě od břehu přišly. Z druhé strany snad jste měli klid, bývá tak, jak loď leží."

„A kde jsme?"

„V Mersině."

Mersina tedy, v maloasiatské Cilicii. Nu, neláká tuze, dřív si trochu posnídáme. Vešel jsem do společného salónu.

„Što vam ugodno, čaju ili kofeja?" táže se sklepník Andrej.

„Co šplýchá míň! — Iff!" zasípěl jsem bolestí. Lenochy pohovek kolem stolů jsou pohyblivy, mohou se naklonit sem či tam, podle toho, chce-li se hodovat či procházet salónem. Při náhlém zas zavrtnutí se lodi byl

jsem zachytl se lenochu a on se přehnul a přimáčknul mně prsty k stolu.

Ale už sedím pevně a — místo v ústech mám polovic bílé kávy po stole a v nose. Neškodí, druhá polovice je tím jistější. Přikusuju bílé, jak kámen tvrdé suchary a rozhlížím se po místnosti. Ta panenka Maria na sloupu uprostřed zdá se, jako by stále na mne kývala hlavou, celý ikon je nějak čtveračivě nepokojný, snad se mu stýskalo už být zde samu i má ze mne radost. Patrno, že ze všech jsem první vzhůru — či by byli ostatní již „na střeše“?

Naše loď, parník ruské společnosti, je zařízena co nejpohodlněji. Salón, na mnoha jiných lodích, zvláště francouzských, pod palubou upravený, je zde postaven na palubu, ale tak, že kolem něho možno až na zad ku kormidlu obcházet. Střechy salónu užívá se pak také co jídelny při pěkném počasí, hlavně ale co procházky pro cestovatele první třídy. Jen že není na schodech k ní tabulka s urážlivým nápisem, že „kdo z cestovatelů nižších tříd by sem vkročil, ihned doplatit musí na třídu první“, jako opět na lodích francouzských a rakouských. Přijde-li sem někdo, dobrá, přišel, jen prostý mahomedán sem nesmí, pro svou nečistotu, a prostý Rus sám sem nejde, z přirozeného jemnocitu.

„Andrej — cigaro!“ — Tak, a teď nahoru!

Krok se stal již pevným, ruka sotva že se zábradlí dotýká. Jen v menší prostoře je pohyb neobratný, ve volnější je záhy také volný. Krásné, jasné jitro, že se až prsa šíří, ale takto nevalně ještě příjemno zde nahoře. Loď a vše na ní upravuje si právě svou toiletu. Ljevko, mladý, as dvacítiletý námořník buclaté a krásné slovanské tváře, pravý všudybyl, první v barce dole a první nahoře v rahnech, prohání se po střeše a myje ji. Vylívá

z konví pravé spousty vody, uvázal provazy na bidlo jako koště a práská a tře střechu, že až sténá. Kde už byl, je vlhko, kde nebyl, je plno sazí. Mimo Ljevko zde nikdo Jen na stříšce nad stroji, uprostřed lodi, kamž bych mohl dlouhým můstkem přejít, přechází nejmladší důstojník, upjatý v šedivém kabátu svrchním. Vkročím na můstek.

Mersina — a to hnízdo je na mapě! Nevelký okruh zelených hor, výběžky to Tauru. Jsou tichy a němy, jako by od stvoření světa nebyla na ně lidská noha vstoupla. A dole čtyry bílé budovky, as šest vedlé nich dřevěných bud vysoko na kládách, tak že se k nim musí po žebřících, a několik kup černého uhlí, pak na písčitém výběžku větrný mlýnek — to je Mersina. Podlé bidel vysokých, zaražených před budovami, jsou zde jen byty konsulů obchodních národů. Bidla jsou prázdna, jen na jednom vlaje a šlehá sebou veselá slovanská trikolóra.

Pravou robinsonádu musí zde ti konsulové prožít! Mimo náš parník nalezá se tu v přístavu jen jediná ještě loď. Malý plachtový korábek turecký, málo větší než obyčejný přímořský traghét, a s podivuhodnou neobratností i bizarností zároveň stavěný. Zrovna jako by byl utekl z některého námořského Jamesova románu, a ti dva chlapi, co na palubě leží zády vzhůru, jsou snad pirati a jen se tak nevinně tváří, jako by spali. Korábek je pomalován veselými barvami jako o posvícení a v čele jeho skví se nějaká dřevěná, křídove natřená panna se založenýma rukama a komicky vypoulenýma černýma očima. Houpe se nahoru dolů, vždy až po ňadra a zase vzhůru, jako by ji chladná voda zarážela. Vlny zde v chobotku tančí a pění se -- venku v širém moři je hladko. Po břiše bílých, po zádech šedých a jak kachna velkých ráčků bývá kolem lodí ve všech přístavech plno, zarážejí

do vln jako vlaštovky na našich řekách, houpají se na vodě a zase vyletují a krouží postrašeně sem a tam, když mezi ně vjede sokol nebo orel — zde ani sokolíka a ráčkové jsou tu sotva čtyři, bezpeční a líní.

Zrak se vrací k lodi. Jak tu živo! Zrovna pode mnou mimo lodní zábradlí, venku na výběžku k bočním schodům levým, nyní vytaženým, sedí Turek na skřížovaných nohou. Na hlavě má zeleně ovinutý turban, znamení, že pochází přímo z rodu prorokova. Svrchní část těla má až po pás obnaženu, sundal košili, protahuje ji sem a tam a prohlíží každý záhyb co nejsvědomitěji. Byl si patrně za rána vyšel na čekání a honí zvěř, kterou za Homéra lovívali arkadští rybáři — „co jsme chytli, nechali jsme tam, co jsme nechytli, nesem s sebou." A když on něco chytne, mrštně švihne prsty a svěřuje to stříbrným vlnám. Za ním, hned u zábradlí, jaké to skupení! Žid, mohamedán a křesťan vykonávají těsně vedlé sebe ranní svou modlitbu. Arab si klekl na koberec — bez koberce žádná modlitba — a modlí se obrácen obličejem k Mekce. Naivně stojí vedle něho v tuže stranu obrácen jeruzalémský poutník ruský; drží ruce sepjaty v klínu, náhle „metá" as třicet křížů po sobě, rozhrnuje dlouhý hábit černý, vrhá se na kolena a bije čelem o zem. Než Arab čelem jednou, udeří Rus pětkrát; jeho oči zpod svislých dlouhých vlasů hledí snivě do dálky a ret se chvěje, že se až hustá brada potřásá. Trochu od nich odvrácen stojí za nimi starý, bělovousý žid. Na čele má malou dřevěnou skřínku, zvláštní to náčiní modlitební, černý, bohatě stříbrem pošitý šat splývá přes hlavu a týl a také ruce jsou jím obaleny — malebně krásný zjev. Žid mezi modlitbou stále se kýve od pravé strany k levé nebo od zadu k předu. Jaké to kývání a klonění se do všech úhlů světa a ke všem bohům!

Vedlé modlících se ještě kus nočního ležení — cestovatelé třetí třídy spějí totiž na palubě, leda když milosrdný námořník jim dole svou visutou rohož přenechá. Několik Turků válí se na kobercích po zemi. Turecký důstojník — ošumělý černý kabát samý zlatý prým, křivou černou, opět hojně pozlacenou pochvu šavle samou špínu — myje se s fesem na hlavě u lodní pumpy. Prsty mu čouhají z bot, a on je myje, pokud vyčuhují. Mezi ležícími protahují se dva obrovští Motuvali, syrské sekty Šiitů. Malebný kroj jejich, pestrý jako duha nebes, je dosti spořádaný, turban pěkně vyšívaný, kaftan těžký hedváb, pás bohatý a v něm zbraně a dýmky samý drahokam; na nohou mají červené safiánové boty do půl lýtek, nahoře široce vykrojené a z předu modrým hedvábným třapečkem okrášlené. Šťastní cestovatelé! Byli v „okrase Asie"*) a jedou na Bajrut, aby se odtud dostali do „města rajské vůně".**) Nejdou tam, aby se modlili v mešitě Ommajadův, v níž ještě čtyřicet let po skončení světa bude Allah vzýván, nýbrž aby nakoupili hliněných hrnků z červené té hlíny, z níž zde byl mimo jiné křehké zboží prý také praotec náš Adam sformován. Jsou usedlí v Sidonu, a stříbrné spony na jich pasech svědčí, že v městě tom, jednom z nejstarších na světě, posud je něco smyslu pro umění stříbrnické, jímž slulo již za Achilla a Patrokla. Patrně jsou zámožni, ale ani nejbohatší mohamedán neznečistí „nečistý" stůl neb lože křesťanských lodí osobou svou. — Za nimi sedí na podlaze kroužek ruských poutníků, mužští v dlouhých

*) „Okrasa Asie", „město libeznosti", „koruna Jonie" = Izmir čili Smyrna.

**) „Město rajské vůně", „peří rajských ptáků", „obojek krásy", „blizna na líci světa", „čtvrtý ráj" = Damašk. Ostatní tři „ráje" jsou: chaldejská Obolla, perský Šeb Baoran a údolí samarkandské.

tmavých kaftanech, ženské v prostých tmavomodrých šatech. Jedny se češou, druhé rozdávají právě spařený čaj. Chudák poskytuje chudáčkovi, namáčejí chleba a stále se žehnají při tom křížem. Čaj budou dnes vařit padesátkrát, jako včera, bude to křížů! Chléb a čaj je jedinou jich potravou až do Jeruzaléma a zas až domů, převozné zaplatili tam a zpátky již napřed. — Mezi skupeními šklebí se v palubě černý otvor, vedoucí dovnitř, do skladišť lodních. Rumpál skřípe, řetězy haraší a z barek podlé lodi vyletují obrovské žoky — bavlna z Aleppa — vysoko nad loď a zapouští se dolů. Okolní musí mít své hlavy na pozoru. Už tu zase Ljevko pomáhá a běda turbanu „pohana", může-li jej zasáhnout. Ljevko nemá pohany rád.

Střecha salónu také již oživla. S předu sedí šedivý a šedohávý mnich, modlící se breviář. Je z Karmelu. Tlustý náš strojník, Švýcar, sedí na druhé straně, vedlé mladé, zdravím kypící jeptišky, hodlající přes Alexandrii do Messiny. Patrně ji dobře baví, jeptiška se nemůže ubránit hlasitému smíchu. — Avšak — vždyť jsem si dnes ani ještě nevzpomněl na svůj harém — chci říci na harém jopského Turčína, dřepící už od včerejšího rána za salónem zcela vzadu na palubě! Musím se přece pohlednout po té mladé Arabce —

Šplouch! — šplouch! zapleskl̈o to těžce v moři. Jeptiška rychle se tam podívala — a je červená po celém čele. Nevidáno! Dva z uhlířů našich vylezli nazí z lodního břicha a po hlavě se vrhli dolů do koupele; jak dvě načerněné zátky se tam točí a cení zuby jako žraloci. — Nu — ten harém — je to orientální holůtka! Vyspal se v chladné noci pod širým nebem a vypadá jako zmoklý — včera ostatně nebyl mnohem hezčí. Sedí tu stlačeny jako ovce v ohradě! Mají i apartního svého

kuchaře, mouřenína jako horu a špinavého jako lavice před formanskou hospodou; chlap kleštěnec vaří černou kávu po celý den, nacpává damám čibuky a zívá přes celý přístav široce. „Dámy“ jsou jedna stará bílá, neforemně tučná, druhá mladší černá, item neforemná, pak ještě tři mladší bílé, které vesměs nestojí také za nic. Včera se dloubaly po celý den v nosech, nebyly s tím ale nejspíš hotovy, protože dnes pokračují. Jediná slušná osoba je tu sloužící jim Arabka, děvče as patnáctileté. Není na ní sice také nic, má ruku náramně kostnatou a jako placku, ale konečně — po pražských Příkopech mladé Arabky neběhají! Teď víská tlustou mouřenínku — počkej, schovám ti při obědě zase cukrlátka!

„Michal Zacharevič — veliký flag!“ volá hlas kapitánův na nejmladšího důstojníka. „Jste zdrávi, pánové?“

„Dobré jitro, kapitáne! Co se stalo?“

„Tamhle přichází admirálská loď anglická. Vidíte pavillon na pavillonu?“

„Nerozumím.“

„Nu — pavillon na pavillonu — vlajka a na admirálské lodi! — Žlutá ležící kotva v červeném poli.“

„A ta loď, co přichází z druhé strany?“

„Turecká — půlměsíc, hvězda! A také velká válečná — hej, Michal Zacharevič, vzhůru s flagem — to chioský kapudan-paša!“

Klidně a majestátně blížily se obě lodě přístavu. Za deset minut stály a zatočily. Děla hřměla. Na rahnech admirálské lodi mžikem bylo plno vojáků, jeden stál v té závratné výši vedle druhého, přímo, jako by tam byl bílých vojáčků z plechu nalepil. Paluba turecké lodi modrala se kazajkami a červenala fesy. Vzdávali si čest.

„Něco dobrého ty saluty přece spůsobily,“ podo-

týkám, „tamhle ti dva chlapi na té turecké skořápce se alespoň obrátili a leží teď na zádech!“

„Lodě jdou nabrat uhlí a vody — nevím, nač by sem zajížděly,“ praví kapitán.

Parník náš byl již bavlnou procpán, teď nakládá se jiné zboží. Skopci. As dvacet barek tančí kolem lodi a v nich je tmavohnědých skopců na tři sta. Ti všichni přijdou do popředí lodi a kolem strojů na přední polovici paluby. Je podivno, co vše se na takový parník vejde. Cpi pořád, pořád ještě „místa dost“. Včera jsme se bavili, jak vytahovali z barek krávy a malého koníka na palubu. Krávy bučely ve výš povzneseny — „jako skřivánci v oblacích“, mínil Michal Zacharevič — a koník, když měl popruhy pod břichem a rumpál ho vyškub' do výše, mlátil sebou jako had v pařátech orla a ještě dlouho tloukl a vyhazoval, když už stál na palubě. K večeru se chtěl Michal Zacharevič žertem trochu projet po palubě, ale koník ho shodil a Michal Zacharevič má ještě dnes odřenou tvář.

Skopci se nakládají jinak, bez rumpálu. Jen si tak pomekávají a místo vyhazování se třesou. Praví mučeníci! Jak barky tančí, mlátí se skopci o sebe, o boky a vesla. Pak chytnou každého dva chlapi, za uši a zadek, a hodí do výše; nahoře čekají také dva, kde chytnou, chytli a už nepustí. Je to maso pro Alexandrii, šest dní budou na cestě. Dnes dostali ještě jíst a pít, v Bajrutu přijde na loď nějaký komisionář, aby ještě dohlídl, pak jest půst. „Zkusí nebožátka v tom vedru,“ lituje Michal Zacharevič, dívaje se jak krávy trkají do tlačících se k nim, nyní už pitomě pitomých skopců, „líp jim ulevit! Nejspíš že bude k obědu čerstvé skopové.“

Ljevko byl mezi tím natáhl plátno nad naší střechou a Andrej jme se prostírat, abychom posnídali na

čerstvém. Také dole na palubě zahlaholí ruské velení, aby se rozestřela plátěná střecha nad sídlem třetí třídy, pálíť syrské slunce jako žhavá pec. Andrej klade na stoly provazy podél a latičky napříč, vypadá to jako žebřík, délka na každé straně z dvou paralelně ležících provazů, pak špryslíky dřevěné, držící dva provazy ty vždy od sebe, aby se talíř mohl pevně mezi ně zastrčit. Pak nanáší bílé talíře, ozdobené obrazem ruské vlajky, pak staví vinní láhve, „krásné krimské“ a „bílé krimske“, a křišťálové láhve na vodu — včera byla voda ještě chlazena ledem, umělým cařihradským. Napřed bude kořalka, bílá a zelená, pak příkusky s kaviarem, jehož si nabéře každý jako u nás čočky, pak — eh, ať je co chce, kuchyně na ruské lodi vždy výborna, lepší než na francouzské. Až na ty polívky! Člověk na moři tak se těšívá na polívku hovězí, třeba s codenní rýží, a ona přijde „národní“, kyselá jako — br!

Teď už přivezli k lodi „poštu“, pytlík s listy. Také konsul přijel na návštěvu a na krátký klep, a s ním noví cestovatelé, pán a panička. Pán obchodník z Adany, Arménčan, a panička mladá ještě Francouzka. Je pravý vývoz mladých Francouzek do Malé Asie, a všechny se tu provdají. Přijeli teprv ráno s karavanou a panička ihned vypravuje, že doznali v noci nehody. Byli obráni anatolskými rekruty.

Mezi její povídkou je ale dole u lodi strašný křik. Starý žid, jehož modlitbu jsem byl s rána sledoval, byl si zajel na břeh; nyní se vrací a barkáři nechtějí ho pustit z barky. Žádajiť pět franků a on dává — půl. Arabové nadávají a klejou, žid prosí a běduje — řeč obou zní stejně židovsky, nám cize, jako by v každém slově dvě „ch“ a tři „kh“. Prosí, běduje, teď už pláče, přece nepřidá. Ví, že si ho nenechají. V modlitebnim

svém rouchu dřív zdál se mně být krásný, teď je protivný.

Kapitán dává rozkazy, zvonek lodní dává znamení, že loď již se hne, Ljevko začíná vytahovat schody. Teď se Arabové pouští do žida, pohlavkují ho a štulcují. Žid se chytá schodů a škrabe se na ně. Za ním ale jeden z Arabů pořád vzhůru. Žid vstoupil na palubu, Arab obrátil se nadávaje zas k schodům — v tom ho Ljevko drcnul a Arab je dole ve vodě. Ne snad že by se žida ujímal, ale už jsem řekl, že Ljevko nemůže pohany vystát.

Arabové řvou, schody se skřípou do výše, a loď se začíná točit.

Budeme tedy snídat až venku v širém moři. A teď je tam venku také nepokojno. Vlny skáčou, delfíni skáčou tam ještě nad ně. Nu — vždyť nám Čechům dal Shakespeare námořnickou náturu!

„Dnes bude tuze krásně,“ prorokuje Švýcar strojník. „Už se těším, jak po snídaní budu prospávat!“

II.

Myslil jsem se Švýcarem, že bude dobře prospat se po snídani, a protáhl se na jednu z pohovek, vroubících uvnitř stěny salónu. Co také dělat! Na lodní bibliotéku nemohu se zlostí ani podívat — ruská loď, knihy všech jazyků, jen právě žádné slovanské! U rozladěného piana v koutě sedí už přítel a probírá se melodiemi „Traviaty“. Co tedy dělat!

Loď šla teď nápadně tiše. Známé melodie Verdiho klouzaly jen jako by přes sluch. Přece jsem nemohl usnout. Pořád jsem doufal, že oči již samy od sebe se

zavrou, pořád mně bylo před zrakem mlhovitěji a šedivěji, nic platno!

V tom vejde z kredence do salónu Andrej. Postaví se hned k prvnímu oknu, dívá se ven, a na jeho tváři zableskne se lehýnký úsměv.

Otevru oči do kořán, vymnu si je — vše zůstává šedivo. „Co je to, Andrej?"

„Groza!" a Andrej ukazuje prstem do dálky.

Bouře! Tak pohodlně, uprostřed ní a zároveň dívaje se z okna na ni, jsem ještě na moři neprožil žádnou bouři! Sedm palců od smrti a dívat se na ni v plném juxu sklem!

Avšak venku je ticho. Podivné ticho, jakého jsem na moři ještě neviděl. Viktor Hugo by snad řekl: ticho šedivé.

Slunce zmizelo. Po celém širém nebi jednobarvá šedost, bezvýznamná, smutná.

A celé širé moře tiché, temné. Jako by ustrnulé. Nikde v něm živého pulsu, ticho po něm jako po mrtvém obličeji, tak chladna, tak bez citu je jeho líc! Zapustil a zavřel se klid do moře jako do rakve.

Tajuplný hrob přírody! Jak jedna jediná těžká slza všehomíra, jak billióny slitých slz našich, vychladlých, zkalených.

Co už lidí ztrestalo to mocné moře, co mrtvol v něm, a po hladkém povrchu ani kámen ani kříž!

Šachta naší chudoby — jsme tak malincí proti němu!

Lehký mrazík prochvěje se naším tělem. Také ale venku v moři, jako by klíčily se těžké předtuchy, po chvilce běží povrchem lehýnká vráska.

Avšak v pravo na obzoru vše již zčernalo. Sbaluj se tam mraky v kotouče, v černé hrady.

Teď jako by byl do nich střelil, poskočily, valí a ženou se ku předu, jak by štvány strachem neb hnány mučidlem.

Již pokryly celé nebe a stále naskakují mraky nové. Vrásky po moři se náhle rozmnožily. Je jich plno, plno a ženou se v divokém spěchu směrem oblaků. Ještě se neseskočily ve vlny. Místy náhle se objeví ve vodní pláni kuželovitá prohlubeň, bílý vír, točící se s rychlostí závratnou a letící jako šipka ku předu, dál a dál, až zraku zmizí. Za ním druhý, desátý.

Těžká mračna klesají níž. Jako by ještě v posledním okamžiku mělo se zabránit, by nezřítilo se nebe do vodní spousty, naskočily mezi nebem a mořem obrovité sloupy, žlutošedé smrště, nahoře a dole široké, uprostřed štíhlé. Také ty sloupy ženou se bleskorychle ku předu, za nimi oblakové kotouče vodního prachu.

Avšak již zlomeny i ty sloupy, moře v divokých skocích skáče vzhůru — mračna splaskla dolů — dělová rána, vše přehlušující řev!

Zrak je zastřen, ani na píď nevidíš za sklo. Nebe se rozplakalo. Voda nahoře dole, a těžké krápěje tlukou do okna.

A jak příjemno je při tom, jako když člověk sedí v pokoji svém doma a do oken bije liják! — —

As čtvrt hodinku trvá var — najednou je všechno ticho.

Déšť přestal. Vidíme zas rozpěněné kypící moře, vidíme také zas slunce.

Kolem něho sice ještě žlutá mlha, le samo již zas oslňuje.

Jen okamžik ještě a náhlým trhnutím zmizely páry i oblaky. Nebe je modré, slunce se směje, jako by si

bylo jen zahrálo. Vlny dmou se sice vysoko, ale již mají zase barvu.

Již věříme opět, že má moře ňadra křišťálová a v nich život a perly a lesy korálové!

Musí být teď čarovně půvabno venku! Rychle na střechu! —

Ano půvabně, svěže a jak mokře! Noha sklouže, lavice se kouří, na vlhké zábradlí nepříjemno hmátnout.

Jak as bylo palubníkům v tom lijáku!?

Na vodorovné dřív plachtě, natažené k vůli slunci, je rybníček vody a plachta teď prohnuta. Ljevko ji nadzdvihuje dlouhým koštětem, aby voda stékala. Potoky srčí dolů na lidi — kam se Ljevkovi líbí. Arabové uhýbají se zamračeně, na tvářích ruských zkropených poutníků je ale onen trpněbolný úsměv, který mne při slovanském lidu vždy do duše řeže.

Mašinista vychází ze své kajutky. Rozhlíží se a mne si oči.

„Hej, pane, řekl jste, že bude hezky, a pršelo!"

„Přespal jsem to — nu ale, což není hezky?"

III.

Líně uplynulo poledne a první hodiny odpolední, líně a palně jako vůbec na jihu za léta.

Člověk nemyslí a neslyší, před zrakem jako by se mihaly křišťálky parna a tím závojem nerozezná předmětů na tři stopy dál Přelud, ovšem, člověk nechce vidět, tělo je jako rozvařeno. nervy vypřaženy, smysly zastaveny. Pocit nesnesitelného parna je jediné, čeho jsi sobě vědom. Vyhledal's sobě stín, v salóně, v kabině, nebo kde, ale všechny póry se paří, ústa se nezavírají,

již pro nepříjemný cit zprahlých rtů ne. Marně hledat místečko chladnější, kde by bylo jen zdání průvanu, zde ostatně velmi nebezpečného, a proto se ani nehýbeš. Ležíš nepohnutě, šat rozevřen, košile rozhalena, póry otevřeny, jsi otevřen až do vnitra srdce, kde není nic, pranic. Již ani žízeň tebou nehne, máš strach, že bys se zalil potem, kdybys sáhl po sklenici limonády; k tomu je „limonade gazeuse“ v zadrátovaných uzavřených lahvích, vyndat zátku bylo by víc než hrdinstvím. Člověk trpí s oddaností, jakou má as aligator zaschlý v hlíně.

Zkusil jsem ulevit si lázní. Ale v lázeňské kabině je jediná vana a sotva jsi do ní vlezl, již klepe zas někdo a prosí. Ve vodě vysedět bylo by tak ještě nejpříjemnější.

Konečně přece přešla doba nejhorší, loď trochu oživuje, vylezu si zas na střechu pod plátěné stínidlo.

Nacpu si čibuk černou ladakyjí, „otcem vůně“, a zapálím otci tomu hlavu. Ihned vyskočí dým jako lazur — ta rozkoš! Proužek za proužkem odlučuje se od čibuku, vznáší se a tančí nad palubou, až zatočiv se vzadu kolem kormidelníka zmizí. Šalomoun jistě nekouřil, sic by byl do Vysoké písně napsal „tvůj krok nese se jak proutek dýmu z ladakyje“, ne „z myrhy“!

Moře jest klidné a lidé dole na palubě též. Pravoslavní poutníci sedí v kruhu a jeden z nich předčítá z knihy, tištěné ovšem pismenami kyrilskými, každá velká jako palec. Motuvali hrají spolu lurč. Zeleně oturbančlý Mohamedův potomek má hlouček Arabů kolem sebe; nevískají ho, on ale výská jim. Nějakou píseň pobožnou, snad suru z koranu, nebo píseň národní nebo co. Jako kdyby učená koza mečela falsetem, nebo jako kdyby náš kněz, odříkávající nějaká pašijní responsoria, zacpal sobě

nos a hlas vymačkával do sopránu. Ano, nejen lurč a šach, také základy svého zpěvu kostelního máme z Orientu, jako církevní roucha, obřady a t. d. Jen že, kde zpěvu toho kolébka stála, posud náboženský zpěv leží v kolébce, je národní, u nás pak jsme přibrali k němu všechny formy pokročilé hudby nové, oratorium zrovna tak jak valčík.

Uplývá čas a Andrej přichází se zvoncem, aby vyzváněl oběd.

Oběd trvá přes půl druhé hodiny, nějakých osm výborných jídel — čerstvé skopové také mezi nimi, Michal Zacharevič měl pravdu — pak ovoce, víno, kořalka, černá káva.

A po obědě zase čibuky s ladakyjí a zevlování do nebe a na palubu.

Zde se poněkud život zpružuje. Nedaleko sedí důstojnici korábu a hrají v šachy. Karet a domina — což obé na lodích rakouských a italských hraje se silně a o velké peníze — na ruské lodi nespatříš. Za to zde také neni škrobeně vojenský řád lodí francouzských, důstojníci jsou veseli, zábava vůbec nevázána. Kapitán sám má právě stráž a přechází stříškou nad stroji sem a tam, ale krokem klikatým. Bylť si tam cestující malíř ruský, používaje zbývajícího ještě kousku denního světla, posadil na zem dva Turky, kouřící z nargilé, a kapitán obchází je opatrně, víme proč. Dole rozpředla se malá hádka. Pravoslavný poutník byl si od jednoho Motuvali vypůjčil džbán s vodou. Motuvali jej mlčky půjčil, ale jakmile poutník se napil, rozbil mohamedánský fanatik ihned džbán o zábradlí. Teď se hádají proto. Jeden nadává arabsky, druhý rusky, nerozumějí sobě ani slova, přec vedou svou až do omrzení.

Avšak již roztahují moslemínové koberce k večerní modlitbě; důstojníci jim udávají stranu, kde leží Mekka. Slunce blíží se obzoru. Chce již ulehnout a červená se vždy víc a víc, jako nevěsta chystající se do svatebního lože.

— — — — —

Zapadlo. Zde není víc soumraku, měli jsme den a máme noc. Světlo na jihu zmírá smrtí náhlou.

Po lodi rozkládá se ticho. Blízko nás sedí několik cestovatelů, Francouzka se svým mužem, malíř, ještě někdo a baví se hlasem přidušeným, jak se za teplých, letních večerů stává, když cítíme spokojenost v sobě a ten unášející klid mlčelivého nebe nad sebou.

Dole začíná prorokův potomek zase prozpěvovat. Kdykoli začne, ihned mu to Ljevko kazí. Visí někde nahoře v rahnech a jak spustí Turek, spustí také Ljevko a zamečí bolestně jako hladová koza. Turek několikkrát začíná znova, trpělivě, ale konečně zakleje a odmlčí se.

Vyčkáme-li hodinku, zůstanem zde venku s mořem a nebem sami. Vzduchem již prochvívá noční chladno.

„Plaid!“ — Tak, a teď se protáhnem na pokrajní lavici.

— — — — —

Již rozloženo ticho všude.

Loď s komínem, stěžni a rahny svými sune se pomalu ku předu jako koráb duchů. Jen vlny podél boků šplouchají, stroj někdy zavrzne, nebo komín si oddychne. Avšak těm blízkým, jednotvárným zvukům ucho navyklo, neslyší. Zrak hledí k hvězdnatému nebi a sluch přechází sem a tam, hned jako by mu nesmělo ujít ani jediné zabuchání srdce, hned jako by naslouchal, jak oddychuje vesmír.

Podivno! Chci-li, slyším, jak z hluboka a pravidelně dýchá kolem mne okeán, a chci-li zas, slyším, jak tam nahoře po nebi kráčí čas, jak šustí obrovitá křídla věků a zapadají kola planetních hodin!

Tak táhlé, přidušené zvuky letí po vodách, jsou to dechy dřímajícího moře — „spi tiše, dítě divoké!“

Už dávno spí to děťátko, ale s okem otevřeným do kořán. Potřebuje se jen trochu nahnout stranou, abych se mu podíval do něho. — Jak temné je to oko teď a přec zas jak zářivé! Celé nebe se v něm obráží, ba stonásob opakuje po skákavých jeho vlnách. Na obloze plno skvoucích hvězd, měsíc svítí jako zeleným závojem přistřené slunce, a každý jeho paprslek láme se milionkrát po vlnách a širé, daleké moře jako by hořelo, jako by bylo poseto samou plamennou jiskrou a zlatým pískem.

Rád bych se teď podíval do vlastního svého oka — všechny ty miliony světel musí se zrcadlit v něm! — Co touhy a co myšlének budí to nebe, to moře! —

Teď se žene velká vlna kolem lodě: rozedmula se rychle jako lidská touha, září skvěle jako lidská naděje — teď zašplouchla a rozdrobila se v jiskry — tatáž víc se nenavrátí ani vlna, ani člověk, ani myšlénka!

Ale — co je mně do té vlny, že ne? a co je moři do mých myšlenek a nebi do zrcadlení v moři! Hledáme něco mimo sebe a ono je to všude, v nebi i v moři i v nás! Život je ve sluncích a ve vlnách a v myšlénkách, a kdybych neměl také vlastní život svůj, zprahnul bych v tom všemmíru jako plavec bez sladké vody v okeánu!

Přec jen divné to přecházeni z jednoho do druhého, to ponoukání! . . . Do duše přechází život z moře, do moře z hvězd, do — —

K zbláznění! Poslední zákon všeho musí být přec tak jednoduchý, že až k smíchu, a já — já nevím ničeho, praničeho o něm! — Ale to vím, že se i ta kola našich planetních hodin přešvachtají — závaží odlítne, kývadlo se zastaví, a pak — pak — —

Eh! —

Joppe.

1870.

Staré město, už bible mluví o něm co o starém! Nárožní to kámen Palestýny, na němž vždy sedí tři poutníci najednou: Turek, projíždějící provincie podrobené koranu, křesťan, putující k místu, kde jeho boha umučili, žid, který se narodil kdes v špinavém koutku sta mil vzdáleného města a přichází, aby se uplakal, umodlil a do soudného dne prospal nad údolím Josafata. Nárožní kámen Palestýny, o nějž se rozbíjejí vlny středozemního moře, nejpověstnější výběžek požehnané roviny Sáron, skalný roh země filištinské — pravlasti „filistrů".

Ano, tamhle ten hnědý kamenný pruh nad mořem je země filištínů, pravlasť nás všech, kteří nad utrženým knoflíčkem u košile vzteky až oněmujem, kteří den co den a na tomtéž místě v hostinci jako homérští bohové halíme se v oblaky dýmu, předpovídáme počasí a politiku, a při tom náhle vkousnem se pověsti nepřítomného bližního do krku, jako by pověst ta byla kuřetem a my lišákem — potomkem některé z oněch tří set lišek, jež Samson s hořícími ohony vehnal do obilí našich předků! Tři sta! — ano, filištínství nevylučuje prohnanosti! Dobrý, hodný Samson měl sic nejlepší vůlí, ale jakož se mu nepodařilo, aby přiměl nůžky friseurů k zahálce

věčné, nepovedlo se mu také, aby vyhubil rod náš oslí svou čelistí. I vyšli jsme tedy do světa už před národem židovským, rozmnožili jsme se a je nás jako písku v moři, pohlaví mužského i ženského, které zas, jako my dýmem a politikou, zapáchá kávou, prádlem a cností.

A proto by měli na nárožním kamenu sedět vždy poutníci čtyři — ale stydíme se za své náboženství! Vlastně ne! Kdybychom byli schopni fanatismu, už bychom ani nebyli filistry! —

Joppe vyjímá se na skalce své jako Betlém, což je ostatně také ráz daleké většiny jiných palestýnských míst. Jako by z moře samotného vyrostlo, neboť strmá skála stojí tu jen nad uzounkým, někde sotva šest kroků širokým proužkem břehu. Proužek ten je k moři lemován zdí neb jednotlivou tenkou budovou, k skále domky, nad nimiž pak po skále tísní se dům vedle domu až do temene jako kostrbatá koruna. Ploché střechy domků níže stojících slouží zároveň co jediná ulice domkům vyšším. Skoro vesměs to arci budovy orientální, škatulkové, čtyrhranné beze střech nebo vlastně jen ploché kryté; zde onde ovšem také střecha a okno evropské, vždyť jsou zde konsulové a také kláštery, nějaký latinský, nějaký arménský a ještě třetí nějaký. Pak jsou tu dvě brány, jedna k moři, druhá k pevnině, pak k pevnině zeď kolem města, pode zdí příkop, prachem a pískem místo vodou naplněný. Joppe má 12.000 obyvatelů — a víc už skoro o Joppe nevím.

Strašný rámus zahlučel kolem našeho ruského parníku, jakmile kotva byla spuštěna. Dmoucí se vlny mořské hazely tu sice jen as 10 neb 15 barek, ale v každé barce sedělo as šest Arabů a když se Arab rozkřičí — překřičí ho už jen Neapolitán. Naše zavazadla letěla jako míče dolů, a my dřív než lodní schody se spustily, za

nimi, až kosti praskaly. Modrozelené, bílou pěnou jako krajkami vroubené vlny vysoké přiměly nás ihned, abychom se pevně chytli sedátek — barka tančila nahoru dolů, z ostatních barek jsme hned po okamžiku neviděli ničeho, i velký parník nám někdy za vlnou zmizel. Trvalo hezky dlouho, než jsme se přiblížili rejdě joppské, utvořené ve velkém polokruhu buď z přirozených útesů, jichž opláklé hřebeny nad vodu čnějí, buď ze zapuštěných balvanů. Do rejdy té je jenom malý otvor, nestačící ani dvěma barkám najednou, proto se hodí rejda pouze za útočiště rybářům — ač dostanou-li se právě do ní.

O skalnou obrubu tloukly vlny s takou silou, že v bílou pěnu rozraženy stříkaly vysoko vzhůru, a byl to krásný pohled na ten stříbrný a stříkajíci, ječící a řvoucí pruh! Veslaři pracovali, kormidelník řval — voda nás vyhoupla, pěna pokryla a již jsme byli uvnitř kruhu, ve vodě jako zrcadlo. „Arab není jako mořská vlna," praví egyptské pořekadlo a má tuze pravdu. Arab je horší. Čtvrt hodiny to trvalo, než jsme se vyhádali s přívozníky o převozné, a hned na to nás měla nová mrcha v rukou, Turek co celník a policejní komisař. Ovšem Joppe je cizincům jenom štace, dle Wielandova Oberona: „Wenn du nach Joppen kommst, besuch' das heil'ge grab." Mačká-li se, musí se tedy honem mačkat.

Na štěstí nebyla naše loď „podezřelá", dosáhli jsme i hned „pratiky" a nemusili zde do karantény, jež se těší pěkné pověsti, že je nejhorší po celém středozemním moři. Jednalo se nám jen o vykoupání se, převlek, oběd a najmutí jízdních koňů do Jeruzalema, kteréž cestě k vůli parnu jsme chtěli obětovat noc hned nejbližší. Věděli jsme hned napřed, že nebudem musit zůstat ani v latinském klášteře aniž u některého hospodujícího žida nebo Maltezáka, kdež všude se nám mohlo přihodit to-

též co sv. Petru v témž městě již před dvěma tisíci lety — nějaké „vidění o nečistých jídlech“. Dobrý hostinec mezi sady a s rozkošnou vyhlídkou je čtvrt hodinky za městem. Zřídili jej Němci, tvořící zde právě pomocí kazatele Hoffmanna a palestýnského cestovatele i spisovatele dra. Filipa Wolffa sektu zcela novou, na nemalou zlost pilně se zde rozmnožujících misionářů protestantských. Je jich ovšem teprv několik set zde, ve Kaifě, atd., avšak jsou v pilném spojení s Německem, kdež vychází pro ně také zvláštní časopis „Der bund“. Říkají jim „Hoffmanovci“, „Michalovci“, „Hodináři“, „Svati posledních dnů“, oni sami sobě „Přátelé jeruzalemští“, a cílem jejich je, aby žili přísně dle bible a Palestýna aby byla zalidněna jen křesťany. Tedy zcela nový „drang“.

Dali jsme se na pěší pochod uličkou podél moře a ze města ven. Ne právě příjemná cesta. Dláždění místy zrovna jen pro ptáky, kteří dovedou sedět na nejostřejším hřebenu, místy jen udupaný prach, důlek jako hrob, hned zas vršek. Díváš-li se pilně, kam nohu kladeš, náhle odletíš od bezohledně za nosem svým kráčejícího Turka nebo vrazíš do arabského otrhance. Oprašuješ si rukáv, jako bys byl zavadil o mlynáře, neboť povrch Araba i Turka je „oživen“, v tom tě rejpne některá z klád, jež nebohý oslík po dvou do vidličky svázaných sotva že vleče. Rozzloben pohlédneš do výše, a tu se vznáší velebně nad tebou hlava ožuvajícího velblouda, pitomé oči jeho dívají se lhostejně na tebe dolů, zelenožluté sliny jeho skápnou a neslyšaně, s aksamitovou hebkostí klade se velká, měkká jeho noha na nohu tvou, sotva že ucukneš. A za prvním velbloudem kráčí provazem navázaný velbloud druhý, třetí, čtvrtý, třeba dvacátý, všichni jdou kolem krokem tím tichým, jako

sen. Musíš je nechat přejít, pak si ale pospěš, neboť již tu zase Turek na oslíku a za ním nový růženec krkatých, fádně žlutohnědých velbloudů. Joppe čili Žafa, jak nyni po celém Středozemním říkají, je nejobchodnějším městem palestýnským, arciť obchodu trochu jednotvárného: joppské pomeranče a melouny, žoky velbloudi srsti, černé kozí kůže, to je již vše. Odtud život v přímořské uličce. A nad tím vším vzduch rozkošný, mile parfumovaný mydlářským a koželužským průmyslem joppským — už před tisíci lety byl zde zcela tentýž parfum! Orient, celý Orient je jediným, obrovsky velkým filistrem, lepším pomníkem konservativnosti než Čína! Sv. Petr byl na apoštolských cestách svých také v Joppe, přenocoval zde „u nějakého Šimona koželuha“, a chceš-li, můžeš také dnes ještě přenocovat zde u nějakého Šimona koželuha.

Vyšli jsme branou — teď teprve jsme v Orientu! Teprv zde cítíš, že jsi překročil práh a vstoupil do světa zcela jiného, teprv zde, a to rázem porozumíš Orientu s jeho palným sluncem, vyprahlým krajem, vysmahlým lidem, hnědou barvou na zemi, na zvířatech i na lidech, smutnou zelení na stromech a keřích, s prachem na všem všude, a s tím nebem světle modrým, kteréž se ti za dne zdá, že je třikrát vyšší než naše nebe domácí a za noci že je třikrát bližší. Třeba si ji už v Řecku růsti viděl, zde teprv věříš palmě, že je palmou, že pne pernatou korunu volně k nebi a nahé její pni, beze všeho podrůstu, že je volno v skále a kamení; třeba jsi viděl v Smyrně již aloi, zde teprv tvoří aloe své šesti- až desítisáhové kruhy a širokolistý kaktus vznáší se co vysoká zeď kolem celých rozlehlých sadů a polí. Tam ještě byl ráz pestrého přímoří, zde je již rozhodný ráz pouště. Tam ještě byl jakýs přechod do kroje nám ob-

vyklého, zde již Turek, Arab, křesťan, žid stejně se halí v řasnatý kaftan a turban, žena v plášť bílý nebo tmavomodrou halenu a černý, pruhem s čela přes střed obličeje běžící závoj.

Jaký to obraz rozvinul se náhle před námi! Dosti rozsáhlá písková planina — tržiště či hřbitov? Hřbitovní ploché kameny, ano i podlouhlé sarkofágy vyčuhují z písku — zde již nesází se tmavá cypřiš na každý hrob jako v Turecku nebo v Malé Asii a nepovstávají tím krásné cypřišové lesy. Avšak mrtvých svých také zde se nebojí, pochovají je třeba hned na dvorku svého obydlí, a z joppského hřbitova, který by byl jako ostatní hřbitovy palestýnské, egyptské, atd. pouhou pouští, naplňuje nás tesknotou, učinili trh. Sta velbloudů smaží se pokojně na slunci nebo válí mezi osly a mezky v horkém písku, velký stan vedle stanu stojí po straně druhé, uprostřed každého je ohniště kavárníkovo a kolem něho dřepčí kuřáci buď na špinavých kobercích nebo sedí na nizounkých, slaměných sesličkách. Mezi tim a na konci planiny, kde živé ploty a vyčuhující palmy ostře se vkreslují do modra a celek pěkně zakončují, hrají si Arabové na koních. Jak rytířsky, jak elegantně se pohybují, se předjíždějí, koně své přehazují a obracejí; nic jich nesdrží, písek lítá jako paprslek husté mlhy od kopyt, skokem přes sarkofág, skokem přes menší stany! Těch menších stanů je po hřbitově zrovna naseto, národní kočovnictví nedá ani obyvatelům měst pokoje a jak nastává leto, zarážejí už bidla kolem města a rozepínají po nich plachty. Zde sedí spokojeně; důlek v zemi kryje oheň; mezek neb koník přivázán vedle stanu. Zde prokouří muž čas, děti jej proválejí v písku a žena provaří. Snad jsou ty ženy také tytéž co před tisíciletími, když zde venku za Joppe sv. Petr vzkřísil mrtvou dívku,

kteráž byla „plna dobrých skutků a almužen, kteréž činila“. Ta se jmenovala „Tabitha, což se vykládá Dorkas“ (č. srna). Nevím, jsou-li nynější také plny dobrých skutků, kteréž činí, ale dorkami nejsou, spíš nevykrmené, a přec jen líně se batolící kachny. Avšak ne ty krásné, lesklobarvé kachny turecké, nýbrž jako naše — po dešti.

Ano — abych nezapomněl — Joppe má ještě něco historického. Místo aby byl šel do Ninive, kamž ho pánbůh poslal, zde se utekl prorok Jonáš na loď. Pak ho polkla velryba, jakž snad známo. Na syrském a maloasijském pobřeží ukazovali mně tři rozličná místa, kde prý ho velryba zas vyvrhla. Rozhodl jsem se pro místečko u Alexandretty čili Iskanderunu v Antiochii, kde posud bílý, trochu neforemný kámen biblické místo označuje. Zde v tom krásném polokruhu zelených hor, v té průhledné, jasné a tiché vodě musilo se jí to nejpěkněji vrhnout.

V judských horách.

1870.

Vyjeli jsme z Ramlé skoro již k půlnoci. Byli jsme se v městečku tom zdrželi k vůli krátkému odpočinku, k vůli nějaké noční svačině, hlavně ale na vyzvání dvou cestujících Rusů, zdravého malíře a nemocného cestovatele, kteří vzdor svému sáhovému, dvouloketním mečem, pistolemi a handžarem ozbrojenému kavasu přec přáli sobě společnosti četnější. Odpočinek v jízbě ruského hospitalu, kde blech jak mušek, byl mizerný. Občerstvení skládalo se z čaje, špatného vína, vody plné červů a několika měkkých vajec. Avšak nemocný Rus, který chtěl na mezku sedět stranou jako v pohodlném křesle, potřeboval tak mnoho času na svazování umělého sedla, že jsme ztratili trpělivost. Vyrazili jsme sami ven, sprovoděni jen svým dragomanem.

Několika ještě to šlo klikatými uličkami. Vzdor hluboké tmě pozorovali jsme přec, že budovy jsou tu skoro samé rozvaliny; leckde bylo v nich okno poněkud světlé, jeho zděná obruba vypadala jako samý zub. Chvilku zvonily kruhové podkovy našich koňů po kamení, pak se náhle bořila kopyta do hybkého písku, v pravo v levo černaly se obrovské ploty kaktusové — již byla Ramlé

(= „písečná“), za námi a vyjížděli jsme na rovinu sáronskou, požehnanou to dědinu starých Filištínů.

Zde někde leží Lud, vesnice, v níž sv. Petr léčil dnu. Avšak nevidíme na dvacet kroků před sebe. V pravo v levo hnědočerná pláň, obloha temná, jen silnice vyznačuje se šedostí. Jediný vůdčí bod v temnu tom je dlouhý jízdecký plášť našeho dragomana, bílá abâjé. Neomrzele kluše dragoman napřed, my dva dosti omrzele za ním. Unavenost, nevyspání, nezvyklá noční jízda nebudí humoru, mimo to silnice špatná, že třeba dát pozor na koně, aby neklesali a udrželi se v dobrém kroku.

Náhle dragoman zarazí.

„Pánové, prosím, teď se držte pohromadě a pozor!“

A zaťal ostruhy a letí ku předu jako šipka. Sokolí jeho zrak byl tmou proniknul — naproti nám vlálo několik beduinských plášťů.

„Stůj!“ velí dragoman.

„Chválen buď bůh ve dne v noci!“

„Kdo jsi?“

„Jsme tvoji bratři “

„Kam jedete?“

„Na Joppe!“

„A, šťastnou cestu!“

„Také, pane, ve jmenu nejmilosrdnějšího!“

V divokém letu kvapí beduini kolem nás. Jedem mlčky dál, v levé ruce uzdu, pravou na revolveru. Zde prý jednou potře Kristus Antikrista, prozatím by tu ale neškodilo trochu patrol.

„Je nebezpečno?“ ptám se.

„Snad není — — jen se račte držet pohromadě a kdyby přišli, zde střelte, zde dobře střílet, člověk se ještě ubrání, za Jeruzalémem už líp nechat se obrat!“

A zase mlčky dál. Ob čas zazní zvonek a kolem nás pohybuje se cos vrchovitého, neforemného, velbloudi to s nákladem. Po nějaké chvíli dragoman bodne opět koně a zase slyšíme jeho: „Stůj — kdo jsi?“

Trudná cesta. Pět hodin němoty a stále ruka na revolveru. Konečně pozorujem, že silnice stává se hrbolatější. Cesta jde do výše, místo tmavé pláně vidíme tmavé skaliny, koně kráčejí obtížněji, vystupujem do judských hor. V tom slyším v dálce dlouhé, kňučivé zavytí — teď se opakuje — již se rozmnožilo, zní dál i blíž, za námi i před námi.

„Dědina nějaká, že vyjí psi?“

„Hůř, pane — šakáli, snad hyéna. Musí mít nějakou oběť.“

Již po chvilce ale jakoby tmavé nebe náhle bylo se potáhlo šedivým šatem. Krátký přechod — slunce se vyhouplo někde na obzor — je den, bílý, jasný — noc jakoby jediným trhnutím byla zmizela.

Jsme v krajině skalně pusté. Romantika nahosti! Na skalních zubech jakoby od počátku zeleň nikdy se byla nezakořenila, už před staletími splákl dešť všechnu zemi. Na jednom z nich rozsety zříceniny. Vesnice to Latrun, z níž pocházel jeden z oněch dvou lotrů, kteří vedlé Krista zhynuli na Golgatě. Za protějším hřebenem, as půl hodiny dál, leží Amvas, Emauz.

Vytí šakálů trochu se přidusilo. Ale proniká zvuk jiný, širší, plnější, neskonale smutný. Zahnem zas za jinou skalní hranu. Uprostřed cesty leží tu velbloud. Umírá. Chvilkami zdvihá hlavu z drobného kamení do výše a zařve tónem táhlým, jakoby velká šalměj zabědovala. Pán jeho ho již opustil. V skalách okolních bědují šakálové přidušeně, naříkají, že den jim vyrval oběť a daruje ji kroužícím ve výši supům.

A opět zahýbáme za útes. Před námi otevřelo se vejčité údolí, pusté, spálené.

„Bab el Vadi," ukazuje dragoman prstem dolů. „Zde si trochu odpočinem v kavárně."

Potěšitelná zpráva pro nás jízdou stlučené. Tam uprostřed údolíčka vidíme nevelkou, ale kamennou budovu, snad že aspoň něčeho dostanem! Dojíždíme, avšak místo k výše položené budově kamenné, sjíždí dragoman se silnice na zprahlou jakous louku, slézá s koně a přivazuje ho k několikapalcovému kolíku, jichž tu několik trčí v zemi.

„A kavárna?"

„Zde," usmívá se dragoman a ukazuje na houfec žlutého a zhnědlého roští.

Věru, jen kdyby tu nebylo pranic, zem totiž holá, mohla by ta kavárna být ještě primitivnější! Malý, sotva dva sáhy v průměru mající, as do tří čtvrtin zavřený kruh. Do půl lokte nad zemí zdvihá se ledabylo urovnané kamení a nalepená zem, pak do země té nastrkáno zvadlé roští, jeho svršek ohnut a připevněn k bidlu uprostřed zaraženému. Jeden koberec na zemi a jeden hrnek nad žhavým uhlím, jsme hotovi.

Kavárník, mladík as osmnáctiletý, vyběhl ven a podává přátelsky ruku. Dragoman dává rozkazy, my rozestřeli plaidy — kdo by se také svěřil tomu, nejspíš že živému koberci uvnitř! — již ležíme nataženi na zemi.

Jsme uprostřed judských hor.

Rozkošné ráno! Ráno ještě v prvním klidu svém, ticho, jakoby střežené spojenými anděly noci i dne!

Nedávno teprv slunko vyskočilo a přec je vzduch již horký, palný. Jen ta kamenitá či zdupaná zem je ještě chladna jako led. Brzy prorazil její mráz plaidem

do těla, musili jsme raděj vstát a procházet se, vzdor unavenosti své.

Snad občerství umytí se chladnou vodou. Kavárník ochotně nalévá vody na ruce. Vidí, že se ohlížíme po nějakém šatu, k vůli utření, a již strhl bílý šat svého turbanu s hlavy a podává jej s pohybem tak elegantním, jakoby se mu byl naučil v prvním evropském salónu.

Zároveň je také již káva dovařena. Kavárník ji rozdává v malích kulatých koflících — „henîan!“ (na zdar) praví s úsměvem. Známo, že také Arabové pijí kávu neprocezenou, i s kalem, a že kal zároveň nahražuje cukr i smetanu. Avšak zrno je výborné, člověk brzy uvykne a nerad pak odvyká. Usedli jsme na sbalené plaidy a pijem koflík za koflíkem. Z kamení kavárně za poklad sloužícího vylézají drobné myšky, běhají nám kolem nohou a dívají se pichlavýma očkama na nás zvědavě a bez bázně. V povzdálí, na úbočí skály, pase nějaká karavana své velbloudy; nejostřejším sklem nerozeznáš, co že zvířata ta ožírají s nahého kamene.

„A co zde ta kamenná budova?“ tážu se konečně.

„Strážnice, patnáct je jich po horách až k Jeruzalému.“

„Ale nikdo v ní? Což zde už tak bezpečno?“

„Právě minulou noc obrali tu řecké kupce, nechtěl jsem pánům ničeho říci. Vojáci sami napadali a proto raděj paša strážnice zavřel.“ —

Silnice, jediná to palestýnská, je aspoň trochu oživena. Někdy přecházejí jednotlivé mladé, vychrtlé a nepěkné Arabky, v připlácnuté modré košili co jediném šatu, s modrou plenou na hlavě a na pleně košík, v němž živá kuřata pro Jeruzalém. Někdy zas tihnou velbloudi, po jednom, po více, s nákladem, nebo jen osedlaní. Tichý krok jich všech jde zde krokem soumarů, proto

také je při jich výši pohyb pro jedoucího násilný, nepříjemný; ve velkém oblouku jde tělo jezdcovo ku předu a zase nazad. Nezvyklý vydrží sotva několik minut nahoře. Nyní přichází celý růženec velbloudů. Jedou také ženštiny s sebou a k vůli těm jsou na velbloudech upraveny zvláštní houpačky. U každého boku jde bidlo kolmo vzhůru, mezi nimi nahoře upevněn visutý koberec a v tom sedí ženština na skřížovaných nohou. Tím zařízením je docílena stabilnost jakoby kompasu. Zábavné je podívání na ty velbloudy vůbec. Tělo neforemné, zdánlivě neobratné, krok měkký a tichý: v tom sploštělém, krátkém a nahém ocásku, v tom hrbu a dlouhém krku vězí komika, v té trpělivé tváři a v tom dobrém oku vězi cos blbě lidského. Zábavno, srovnávat ty tváře s fysiognomiemi některých svých dobrých známých.

„Musíme do sedel, pánové," napomíná dragoman. „Doufám, že k polednímu dorazíme do Jeruzaléma, tak že nějakou hodinu pojedem v největším vedru."

Vrchy se stávají vyšší a strmější, za to ale také aspoň trochu zelenější jsou údolí. Po stráních rozseto něco dubového křoví, na úbočích vysázeny šedozelené olivy, jichž barva je zde poněkud šťavnatější; spatřili jsme i stádo do modra černých, bezrohých a velkých koz.

Zas to šlo po několik hodin sráznými serpentinami vzhůru a dolů, vrchy a údolími. Objeli jsme už dosti výstavné, ale loupežné Abu Goš,*) zas jsme vnikli do údolí a hor pustých — těžko sobě zamilovat svatou Palestýnu jen k vůli krásám přírodním! Zde by mohl napravit svůj výrok básník, tvrdicí, že každá „svatá jest jen k r á s n ý m omylem přírody." Ovšem, svaté jest také již to, co mnoho duší pojí! —

---

*) Místo tak nazvané dle proslulého loupežníka.

A opět jsme vyjeli na temeno hory —

„Ohlídněte se, pánové!“ praví dragoman a zastavuje koně.

Až se mně dech zatajil!

Daleko zříš démantovým vzduchem — předaleko! Nejprv pod námi to vlnovité pohoří, jež jsme již projeli, za ním širá planina sáronská, za tou středozemní moře, pruh nejdřív bílý, pak modrý, pak všemi barvami opalisující. Na sever a na jih strmé hory a hluboká údolí — tamhle na vrchu Samuelův prorocký hrob, tamhle hora, na níž měl Jakob svůj andělský sen, zde dole údolí Kulonijéské, kde David vybral „pět kamenů nejčistších z potoka“, tam zas poušt sv. Jana a místo, kde panna Maria navštívila Alžbětu. A tamhle ten bílý strážný domek je již poslední — za ním Jeruzalém, pak moabitské hory, modré zrcadlo Mrtvého moře!

Rozepni svá křídla, fantazie! — —

Moji soudruhové byli popojeli již hezky daleko, než jsem se vzpamatoval a koně pobodnul.

Jeruzalém.

1870.

I.

Jeruzaléme!

„Stály nohy naše v síních tvých Jeruzaléme!

A prchaly nohy, jak prchají od staroby, ale srdci se nechtělo v dál, jako se nechce od elegie.

Taž se bolně s Jeremiášem: „Jest to město to, o němž se dí, že jest nejkrásnější, jemuž se země těší?“ — opakuj si zlobiv při každém kroku slova písma: „Nečistoty jeho jsou na nohách jeho“ — přec není blaseovanosti, která by zde neustoupla vnitřním dojmům, není lhostejnosti, která by zde se nezvrátila na soucit! Soucit — a s kým? S tou velkou, divnou, záhadnou historii lidstva, s tím pracujícím, nadšeným, vždy znovu mrskaným, vždy vítězícím duchem lidským!

Vlastní historie Jeruzaléma ovšem již odumřela. Bývalo zde plesání, nadšeně mohl Jesaiáš pět ve jménu božím: „Aj já tvořím Jeruzalém v plesání a lid jeho v radost.“ Plesání ale již je daleko, daleko, již ani neslyšíme pláč, který přišel po něm! Lid, jenž se zde radovati měl, rozmetán po širém světě, a co ho zde zbylo, nebo se vrátilo, ve vlastním domově je poroben, obrazem největší bídy. Tři tisíciletí zde zkameněla a kámen je němý!

„Bohyně hudby“, jakž krásně Schubart dí, „zde se Sionu snesla se k lidem na perutích purpurových“. Že byla okřídlena, zase odletěla! Ale jako ve snu slyšíme ještě její vzdálené zvuky. Stojíme na cimbuří Davidových hradeb a myslí naší se sunou hrdinné písně železného národa a zbožné, vroucností svou uchvacující žalmy. Procházíme se náměstím chrámovým a v jeho vysokých cypřiších jako by šelestila žhoucí Vysoká píseň. Vcházíme do prázdné jeskyně Jeremiášovy a ze vzdálených její skulin skalních jako by znělo štkání a nad hlavou naší jakoby poletovaly vzdechy. Byli jsme jednou také dětmi. Mladou jsme byli myslí, která si dovedla povídky biblické uvést do živých pohybů, která dovedla pozlatit Jeruzalém a upřímnou slzou svlažit obrazy pašijní. Ta poezie znovu se budí, vlastně se budí vzpomínka na ni, tím elegičtější že prchlo i mládí, i že obklopující nás předměty v skutečnosti jsou tak mrtvy!

Jeruzalém je město světové. Zasáhl do dějin hloub nežli Řím a zkusil neštěstí víc než Byzanc. Dobyli ho synové Judovi David, Sisak, Jehoáš, Nebukadnezar, Nebusaradan, Pompejus, Parthové, Herodes Velký, Titus, Julius Severus, Chosroes II., Heraclius, Omar ibn el Chattab, Gottfried z Bouillonu, Saladin, sultán Selim, Ibrahim paša, a kolikkrát dobyt, tolikkrát skoro byl také zbourán a zvrácen.

Jeruzalém je těsně spojen s největšími kulturami náboženskými. Dvě z nich měly zde rozkvět neb kolébku svou, třetí, mohamedánské, po Mekce je Jeruzalém městem nejsvětějším. El Kuc — „svatá“, Kuc šerif, Kuc mubarak — „ušlechtilá, požehnaná svatá“, říká mu Arab i Turek. Avšak divný ten osud Jerusaléma! Mohamedánům je svatým teprv po Mekce, Židům teprv po peněžním trhu, křesťanům teprv po Římu. Křesťanství narodilo se v Jeru-

zalémě a Řím, ten drzý, pánovitý, hříšný Řím se odvážil již i kletbu svou vyřknout nad městem,*) v němž působil a zemřel přece jeho vlastní bůh!

Přec zůstane Jeruzalém předním putovním místem lidstva! V jeho vysokých zděch, ne sice ve svornosti a lásce, ale v živé skutečnosti stojí chrám mohamedánův vedle křesťanova, oltář křesťanský vedle židovského, a ozývá se v současném sboru napomínající modlitba muezinova s žalobou sefardimovou a písní katolickou, protestantskou, arménskou i koptskou. „Kamenu je stejno, nese-li střechu synagogy, kostela nebo mešity — člověku posud stejno, šlape-li po něm mnich, levita nebo derviš, jen když je šlapán!“ — Ano, Jeruzalém bude putovním místem i pro ty, kterým neplatí víra, jižto ale s vroucím zanícením za vznešenou myšlénku lidstva ukřižovat by se dali sami znovu. Zde poprvé jasně a krásně vyslovena byla zásada rovnosti lidské, zde poprvé také byl mučedník její bičován a utracen.

Uplynula dvě tisíciletí a zásada ta posud neuvedena v život. Bude v ní Jeruzalém, to skalní pusté město zpustlé Palestýny, míti ještě slovo vážné? Pro něj je úkol a místo již jen v poesii!

Jeruzalém má poetické své údolí Josafat. Sem klade žid místo posledního soudu. „Shromáždím všecky národy a svedu je do oudolí Josafat: a souditi se budu s nimi tu o lid svůj, a o dědictví své israelské, kteréž rozptýlili mezi národy,“ prorokuje Joel. A zde, nad „zlatou branou“ křižákův trčí ze zdí městských vodorovný sloup a na tom prý sedě bude soudit zas Mohamed své, kdežto zároveň na protější hoře Olivetské zasedne soudce Kristus. Zde Kristus, tam Mohamed a uprostřed

*) Za císaře Bedřicha II.

Jehovah v černých, křižujícími se blesky protkaných, hromy otřásaných mračnech! Zasedněte a suďte již ty zhoubce lidstva, kteří žijí z jeho krve, usmrcují jeho myšlenky a vraždí svobodu jeho! —

II.

Rád bych věděl, odkud malíři obyčejně Jeruzalém si kreslí! Co jsem viděl obrazů, všechny byly špatny, alespoň v perspektivě. Dobře může kreslič město přehlédnout s „hory pohoršení", ač nebojí-li se, že sedláci z vesničky Siloah, na kidronském úpatí hory, pověstní svým fanatismem, trochu ho pokamenují. Nebo ještě líp se sousední hory Olivetské. Jako vůbec všechno jeruzalémské na zcela skrovnou prostoru směstnané sobě mysleti musíme, také údolí kidronské není široké a hora Olivetská o polovic alespoň přistupuje blíž k městu než náš Petřín k Vltavě.

Jerusalém leží na druhém svahu judských hor. Když jsme byli z planiny Sáronské po sedm až osm hodin na koních vystupovali vždy výš a výš, z hřebenu na hřeben, dostanem se konečně na výšinu, s níž zříme dolů ku zděm jeruzalémským a přes ně na horu Olivetskou. Na konci mírného svahu leží Jeruzalém. Z dvou stran, k bráně joppské a damaškové je obklopen jaksi pevninou, k ostatním dvěma stranám vzhlíží jednak údolí Hinnom, v rovném pak úhlu k tomuto údolí Kidron či Josafat. Za Hinnomem vznáší se hora „zlé rady", nad Kidronem strmí Olivet.

Díváme-li se s tohoto vrchu na město, leží před námi jako pravidelný čtverhran. Vzdor té pravidelnosti je dosti malebný pohled. Vysoké zdi s cimbuřím dodávají rázu pevnosti a ve zděch těch, zvlášť v úhlu hinnom-

ském jsou vezděny části zdi kdys chrámovou prostoru Šalomounovu obmykající, balvany to velikosti báječné. Kuple a věže mnohých kostelů a mešit vyčnívají z celého pohoří kupliček malých, jichž má skoro každý dům několik bílých, zděných, a rozsáhlejší klášter třeba do třiciti. Domů se zdá být převelký počet. Neboť nestaví se dům jako u nás; dvě neb tři poschodí nad sebou jdou jen do ulice, uvnitř je dům skupením domků malých jak bílé kostky vypadajících, stojících buď vedle sebe nebo šikmo nad sebou a spojených schody nebo nekrytými uličkami nebo i prostranstvím, v jehož středu cisterna. Každý větší pokoj mívá kupli. Takto jsou střechy orientální ploché, a slouží v podvečer co terasy, ozdobené někdy aloí nebo kaktusem. Duté cihly, složené nad sebe do trojhranů, běží kolem střechy, chrání před zvědavostí sousedskou, přivádějí čerstvý vzduch a dodávají pohledu na celé město ještě více pestrosti. Jen že vše je stavěno ze světle šedého kamene křídového a barva ta je k zoufání monotonní, Jeruzalém jako by byl pod mrtvým příkrovem.

Jeruzalém byl několikkrát z kořene vyvrácen, také zemětřesení se přičinilo k změnám, dnešního dne není ani více lze udat pahrbky a údolí dávná s bezpečím. Jen Sion, Olivet, Josafat a Haram (náměstí starého chrámu) jsou jisty, ostatně vše nejisto, Golgatha s božím hrobem už docela pouhá bájka. A modernější ten Jeruzalem je skoro všude stejný. Budovy v evropském zcela slohu jsou skoro jen před joppskou branou, kde po výšinách roztroušeno několik škol pro arabské děti, dům protestantských diakonisek, špitál pro malomocné, ruský velkolepý hospital pro poutníky. Uvnitř rozděleno město sice na několik čtvrtí, arménskou, křesťanskou, židovskou, mohamedánskou, aniž by se ostatně těch 40.000 různo-

věrců jerusalémských vázalo přísně na čtvrt svou, avšak čtvrti ty architektonicky nejsou od sebe pranic rozdílny.

Mimo Haram je velmi málo náměstí či „meidanů“ v Jeruzalémě a všechny nepravidelny a maly. Ulice jdou od západu na východ a od jihu k severu, i křižují se obyčejně v úhlech rovných. Avšak mnoho jich je slepých, ani jedna pěkně rovna, všechny pro svažnou polohu strmy. Dláždění je horší než cařihradské a bělehradské, tedy nejhorši na celém světě. Dlaždičky jsou velky, skluzky, nebezpečno přes ně koňmo — pěšky ale v Jeruzalémě „se nesluší“. A nejen v Jeruzalémě, nýbrž vůbec v celé Palestýně není povozu ani jediného.

V noci jsou ulice zcela neosvětleny a chodec musí dle předpisu nést si svítilnu. Také ale za dne v nich temno. Některá ulice bazarová — „suk“ — je kryta, jiné jsou většinou úzky, musíš zcela obrátit, setkáš-li se s velbloudem nesoucím roští z Hebronu nebo oslem vlekoucím klády. K tomu jsou špinavy jako v Kahýru a psů po nich již zase jako v Kahýře a Cařihradě dohromady. Kamenné domy strmí do výše, že sotva vidět pruh modrého nebe. Před některými jsou také ještě kamenná sedátka vestavena do ulice, a okna, opatřena červeným, někdy pěkně řezaným mřížím, vyčnívají vesměs arkýřovitě. Kde jsou dílny, valí se kouř výhni nebo čmoud „mankalu“ (hrnku s uhlím, jediná také kamna jeruzalémská) dveřmi ven, neboť komín bys zde marně hledal.

Jeruzalém měl sedm bran. Z těch jsou tři zcela zazděny, mezi nimi také byzantinsky vyklenutá, pěknými sloupky ozdobená „brána zlatá“, čili „brána milosrdenství“ — bab er Rachmech, jak ji Arabové nazývají. Zde prý Kristus vjel na oslu, později se tu proto odbývala křesťanská procesí, avšak mohamedáné bránu zazdili,

neboť je rozšířena pověst, že jí vejde jakýs král, opanuje město a z města celý svět. Pro tutež pověru zavírají po čas modlitby o velkých svátcích také brány ostatní. Tyto zůstávají takto otevřeny do slunce západu, jen brána joppská o chvilku ještě déle. Sbíhajíť se k bráně té, kterou Arabové nazývají bab el Chalil, „branou přítelovou“, silnice z Joppe, Betléma a Hebronu. Abraham je mohamedánům tím právě „přítelem božím“, takto je Chalil i arabský název Hebronu, domova Abrahamova.

Zsinalá barva smrti, jaká kryje Jeruzalém, je rozestřena také po celém jeho vůkolí. Palestýna je poušť, kamenitá, skalnatá, smutná poušť. Když král David s rána na cimbuři sionského hradu modlitbu svou odříkával, ptactvo jeruzalémské prý zpěvně opakovalo každé slovo po něm. Mohl by se vyní modlit do uplakání, ani ptáčátko by se neozvalo! Jistě že bylo zde druhdy květnatěji, avšak nyní sotva že jaro vyloudí trochu zeleni, travičku na kameni. Bělošedé, nahé je celé vůkolí. Jen zde onde několik zvetšelých oliv se smutnou, šedivou zelení svou, takto vše jako by dávno vypáleno a popelem pokryto. V té pustotě je mohútná vznešenost. Když vyjedeš na Olivet a zde za mešitku, dříve kapli „na nebe vstoupení“ a za malou arabskou visku Tur, až dech se zatají tou velebností! Zde mrtvé věčné město, kolem něho samý hřbitov posetý bílými kameny, přes ně tam ty nahé skály hrobu Samuelova, a dál a dále samý nahý vrch, samá nahá skála, vidíš celé moře mrtvých výšin, obrovské nehybné vlny šedivé rozloženy vždy dál, vždy dál, až tam u závratné, vždy ale ještě jasné dáli horské velikány moabitské, před nimi údolí, jímž vine se temný pruh Jordánu, za ním poušť Kristova a v pravo to modré zrcadlo Mrtvého moře, až děsivě jasné a klidné, tiché jako hluboký sen!

Trojvrcholý Olivet přirovnávají k orlu s rozpjatými křídly. Orlí myšlénky nesou se s něho — mžikem přes okruh třiceti mil a přes tisíce let!

III.

Některé ulice, zvlášť kde jsou pouhá bydliště mohamedánská, jsou klášterně tichy. Po ulici nejde človíčka, domy jsou zavřeny, kladívkem kovovým musíš teprv zaklepat, žádáš-li za vstup, a vystrčí-li některá až příliš bezpečná mohamedánka nezahalenou hlavu, jako by uštknuta škubne sebou zas zpět a slyšíš ji, jak si zaběduje: „Ja da veti!“ (Já nešťastná!) Ve vzduchu slyšíš jen chřestot křídel velkých kobylek, které nad městem v milionech poletují, jako hvězdičky se v slunci lesknou. cisterny znečišťují a vše pohubí.

Také ve vůkolí některých konsulátů je věčné to ticho. Leda že, jsi-li zvláště nešťasten, zaslechneš vzdálený zvuk nějakého piana, jediné to náhrady za evropské koncerty, plesy atd., jichž v svatém městě posud není. Jinak v bazarech mohamedánských, v ulicích od joppské brány vedoucí na východ, pak v „ulici křesťanův“. Zde je dosti dílen; pokud slunce svítí, vyniká stále jejich ruch Klempíři mají plné ruce práce, aby stačili dělat poutníkům plechové láhve na vodu z Jordanu. Soustružníci dělají skřínky, čítací pulty, desky na jeruzalémská „alba“ a dýmky ze světložlutého dřeva balzamového, světlohnědého olivového a tmavého „hebronského“, i prodávají dýmky ty kus po kuse zbožným chudým poutníkům se zvláštní obětovností po dvou francích, třeba by kus po kuse nestál za pět centimů. Jiní soustruhují jen olivové dřevo na růžence. Hladiči vyrábějí z černošedeho „kamene Mojžíšova“, přiváženého od Mrtvého moře, kalamáře,

těžítka. turecké šálečky kávové. Jako v Cařihradě mají penězoměnci také zde celý svůj krám na ulici, malou čtyřhrannou a zadrátovanou skřínku a v ní v divné směsici napoleony a guiney, tereziánské tolary, španělské „colonnaty“ či tolary sloupové a anglické rupie, drobné měděné egyptské i turecké, stříbrné turecké medžidii čili „ghazi“ (= „vítězící“, jak je zde nazývají), ruské imperiály a turecké zlaté mince „liry“ po stu „ghurušů“ (piastrů = šestáků), po 50, ano i zlaté ještě po 5 a 3 ghuruších.

Mezi tím, ovšem ne ve valných houfech, přechází lidstvo všech národností. Slyšíš rusky, arabsky, turecky, řecky, syrsky, hebrejsky, italsky, není známějšího jazyka, jehož by Jeruzalém neslyšel den co den. Kvetoucí to mosaika lidu! Zde se plíží jako stín mladý židák v županovitém rouchu. Tváře jeho jsou voskově bledy, oči mají výraz nemocného dítěte, vše na něm visí jako na bidélku; přišel z Polsky sem, bez účele, bez příčiny. a trpí hlad. S nesmírnou, ale přirozenou grandezzou kráčí beduinský šech (pohlavar). Přes turban má přehozený hedvábný šátek, otočený hedvabnou šňůrou — kroj to všech vznešenějších jezdců od Malé Asie až na konec Afriky. Abejah, dlouhý, bílý plášť jezdecký, splývá s ramenou až na zem. Pod pláštěm vidíš místo širokého hedvábného pasu, jaký nosí Turci co ochranu života při jízdě, pás kožený. Šech tě spatřil, jede pravicí k zemi. jakoby prachu nabrati chtěl. pak ji klade na prsa a na čelo, načež ti pravici podá. Byl poznal cizince a doufá, že budeš od něho najímat koně k objížďkám, ano že tě co stráž sprovodí k Jordanu.

Za ním stojí několik venkovanů a venkovanek kolem prodavače vody. Mají na sobě jen modrou košili, přes tu plášť z velbloudí srsti, bíle a hnědě pruhovaný, na

oholené hlavě jen v temeni připlácnutou kulatou čepičku z plátna nebo plsti, jaké se tu obyčejně nosí pod keffěchem (či emamechem = turbanem). Přišli vesměs z vesnice Lifty a hledají práci nádenickou. Ženy jejich jsou zcela podobně oblečeny, jen že některé nemají nic jiného na sobě než tu tmavomodrou košili, a která má jakýs plášť, nemá plsťěný, nýbrž jen z jakés lehké hnědé látky. Sprovodily muže k práci, avšak samy zde pracovat nehodlají. S ženskými služebnými mají hospodyně jeruzalémské vůbec kříž. Svobodná do služby nejde, stydíť se za ni, jen nejchudší vdaná Jeruzalémka posluhuje, avšak kolikráte se jí za den zachce navštívit svou rodinu, odejde od práce.

Prodavač vody „ze studně Nehemiášovy“ má své zboží v podlouhlém vaku, sešitém z jediné kůže kozí, jejíž srst se vlhkostí až mastně leskne. Sedláci nepřikládají otvor k ústům, nýbrž drží vak do výše a nechají sobě z dálky vodu do úst nastříkat, v čemž se znají až virtuosně. Teď se u nich zastavil obrovský hamal, nosič. Ne tak obrovský postavou jako schopností unest tíže několikacentové. A muž ten i v Ramadanu, když jsou celodenní posty, pracuje stále stejně!

Náhle tě chytne kdosi po evropsku oděný za ruku. Klaní se, podává v deskách celý archiv odporučujících listů a nabízí své služby. Je to „taetovovatel“ z řemesla a vpaluje poutníkům do prsou a na ruce červené známky, že byli v Palestýně. Jeho odporučující listy jsou psány ve všech jazycích a od nejrozmanitějších lidí. Také jeden německý princ (Ludvík hesenský) dal si od něho as jedenáct knížecích korun vpálit na ruku a dosvědčil, že byl s ním spokojen.

V nesmírném spěchu nesou tu najednou Židé mrtvého kolem, položeného na žebřík bez truhly. Židovky, halící se

jako Turkyně v bílý plášť, nepokrývající sobě ale obličeje, běží hlasitě bědujíce za průvodem — pak se sejdou všichni v domě zesnulého na kávu. Mrtvolu nenechají v Jeruzalémě nikdy dýl než několik hodin v domě, nejrychleji vypravují Židé své mrtvé z domu. Turci nosí mrtvého v truhle na marách, křesťané bez truhly. A zase kráčí naproti tobě postava předůstojná, kavas, četník. Na hlavě má tarbuš či fes, v ruce dlouhou hůl, po boku šavli; patrně je si vědom, že vykonává velkou službu kráčeje zde před konsulem, aby odstranil všechny překážky, které by se pánu jeho v cestě naskytnouti mohly. Opilý Řek potácí se od domu k domu a houfec tureckých žen tiskne se ze strachu před ním ke zdi. Zde je již móda „damascénská“, vznešené dámy nosí přes celý obličej pestrý, kvítkovaný šatek, kdežto prostá žena má černý závojek, který v podobě kříže přikrývá jen oči, nos, ústa a bradu. Takto jsou onyno zcela zahaleny v bílý plášť a vypadají poeticky jako plný moučný pytel. Vlekou s sebou as tříletého Turečka. Chlapík má jak rak červené, zlatem vyšívané kalhotky; jsou to jeho první a ještě je celý uplakán, že ho doma tak slavnostně po světnici polonahého šmejkaly, než mu je oblékly.

Ne právě pestřeji, avšak mnohem živěji je v každém „suku“, ulici bazarové. Krámy jsou jaksi čtyrhranné, trochu nad zemí povýšené otvory ve zdi, které se na noc velkým příklopem zavírají. Uvnitř buď sedí prodavač pohodlně na skřižovaných nohou a kouří z vodní dýmky, „nargilé“, nebo čibuku, „kasabé“, buď pracuje zde vyklepavač bavlny, čibukář, tabáčník řezající tabákové listí atd. Lidstva se zde proudí hojněji a žebrák nevolá své: „Jsem host boži a proroků v!“ nadarmo jako jinde. Zde také vidíš více Betlehemitek, těch krásných, ano jedině krásných Arabek. Jsou křesťanky, přinášejí kříže

a jiné památky z perleti na trh a rád bych viděl toho, kdo by nekoupil, když se naň zahledí ty měkké oči černé! Mezi kupci procházejí se prodavači nápojů a lahůdek. „Občerstvi srdce své!“ křičí jeden a nabízí — cukrovou vodu. „Čistí to krev!“ huláká prodavač vody z rozinek „Potrava vlaštovčí!“ vříská třetí, který má bílé, máslem potřené a semenem ze sesamu posypané pečivo neobvyklé nám chuti. „Tvá snídaně, o postící se!“ a postící se může si za tu ghuruš koupit kulatý chléb. „Učiň si dobrou noc, barmekido!“ a barmekida může tu dostat smaženého hrachu. „Bůh tě potrestá, nevěrníče!“ a na nevěrníka směje se míska okurkového salátu. Některý z krámů zařízen na mohamedánskou školu. Plno tu kluků — holky se neučí ničemu — sedí v kůpkách na zemi a vřeští za učitelem všichni najednou, až člověk si uši zacpává. Nech ruce na uších! Jen o několik kroků dál je kavárna a v té hraje kaftanovým Turkům arabská hudba: cimbál, na němž se ale nehraje kladívkem, nýbrž prsty jako na ležací harfě, sto rolniček na bidle, dva tympánky velké jako kokosový ořech, do nichž se také jen rukou mlátí. Melodie „moderně česká“, totiž žádná či „nekonečná“, k tomu vřískot všech hudebníků, a turbany Turkův kolíbají se co nejspokojeněji.

Na procházku si vycházejí Jeruzalémané jen za joppskou bránu. Zde je několik kaváren, před nimiž skládá a nakládá se velbloudům zboží. Hned u první je strašný řev. Dva velbloudi, s nichž už sedla složena, jsou tu dohromady spjati. Jednomu z nich, aby nemohli daleko, uvázána pravá noha do výše. Druhý velbloud čistě po přátelsku užívá ihned té bezbrannosti a kouše spoutaného do nohy levé, tak že tento bolestí strašně řve. Snad by jich pán opatřil mír, ale právě se pere

s nějakým mukarim (čeledínem od koňů) o hůl. „Což jsi ty větší pán než já, že máš hůl a já ne?“ křičí a již mu hůl vykroutil. Ale mukari pouští se do boje nového, maže výbojníka poplivaným svým pantoflem a nadává mu „šestnácti psů“. Dále po silnici celá řada obtížených ještě velbloudů a oslů. Prvější jsou také zde aristokracií. Pochutnávají-li si na mladé duře (kukuřici), hospodář je nechává klidně se pást, najde-li ale nebohého osla v ní, ihned mu uřeže uši. „Množství to dělá“; velbloudů je na nejvýš někde sto v stádu, oslíků hned několik set, žádná rarita.

V levo se silnice schází se k vedlejší cestě a po té k mírnému návrší Gihon, kde je turecký hřbitov, velký rybník, v letě ovšem zcela prázdný, několik košatých stromů a několik potroušených budov — již jsem řekl, že zde za joppskou branou jsou některé budovy evropské, ústavy to dobročinné. Hned na počátku poboční cesty sedí žebráci; mají zahalena ústa a nosy, jejich hlas sýpavě skuhrá o almužnu a ruce vzpjaté jsou obaleny šatem, aby nevzbudily ošklivost. Jsou to malomocní, potomci oněch, o nichž již bible vypravuje. Rozplemeňují se mezi sebou, děti jsou obyčejně zdrávy, teprv když se jim blíží pohlavní zralost, upadají v strašnou dědičnou chorobu svou. U sionské či Davidovy brány mají vystaveno sedmnáct chaloupek, z nichž nemaji se vzdálit, avšak vycházejí k silnicím přec na žebrotu. Také u jiných míst palestýnských viděl jsem je žebrající. Nevím, v čem vlastně nemoc ta se zakládá, ale vím, že není pomoci, leda by se jim zabránily sňatky. Přesvědčili se o tom mnozí již lékaři, zvlášť angličtí; na Gihonu je zvláštní nemocnice pro deset malomocných, nedociluje však pražádného výsledku. — Do plechových jich mísek padá velmi málo dárků. Tlustý kněz nedá jim ničeho, v houfech se batolící turecké

paničky jdou také lhostejně kolem nich, leda že některá panička nebo slečinka evropská do kapsy sáhne.

Kdo má vůbec čas, vyjde si v pozdější odpůldne za joppskou bránu. Horko je v Palestýně jen v některých částech pro nás nesnesitelné, v Jeruzalémě jen někdy vystoupí přes 30° R.; avšak jakmile slunko vyskočí, je zde v letě ihned 25° R. a teprv k večeru se vzduch chladí, když začne vát západní vítr, dostavující se den co den. Jeruzalémané chodí za bránu větru vstříc, procházejí se po Gihonu, zasedají na tureckých náhrobcích. Sotva ale slunce kloní se k obzoru, spěchá vše do města zpět. V Palestýně přechází den v noc již beze všeho soumraku, není zde žádného večera; jakmile ale nastane noc, zavrou se brány neuprosně a venku je nebezpečno, loupežní beduinové pak zarážejí často až k městským hradbám.

Mladší vracející se mužští shlukují se v tlupy a spustí mečícím falsetem sborovou píseň. Aby rythmus líp vyznačili, provázejí zpěv svůj plácáním rukou.

Meuzin nyní odzpívá s věže: „Vyznávám, že není boha mimo boha. Vyznávám, že Mohamed je vyslancem boha!“ A brzy na to je Jeruzalém obestřen spánkem a snem. Jen ponocní přecházejí a volají čas od času: „Pochválen buď král života, jenž nedřímá a neumírá!“ Ale o půlnoci zase to zazní s věží: „Pojďte k modlitbě, pojďte k spáse! Lepší je modlitba nežli spánek!“ A ihned vstává moslemín z lože, aby vykonal svou modlitbu půlnoční.

A zase je ticho, až do čtvrté hodiny ranní. Tu pak zazní tenký zvuk malého zvonku, zovoucího poutníky křesťany dolů v Josafat, ke mši v kapli „nad hrobem panny Marie“.

IV.

Hmotně vzato není živobytí Jeruzalémanů ani dobré ani špatné. Byty nejsou laciny, strava není drahá. Jen že je ovšem zcela jednoducha. Co do masa jsou poukázáni na maso ovčí a kozí. Prvější je chutné, je z ovcí tučných ocasů. Koz je mnoho, jsou vesměs černy až do modra, velky, bezrohy a s dlouhýma ušima, mají fisiognomii polského žida s kučerami na spáncích. Másla je málo a je bílé a mazavé jako sýr, nepěkné a nechutné. Chutnější je zelenavý arabský sýr. Telecího masa nedostaneš nikdy, hovězího málo kdy; neníť skoro ani palestýnského skotu a dovoz z Malé Asie do Alexandrie Palestýny se ani netkne. Zelenina přichází hned z hinnomského údolí u Jeruzaléma a připravuje se vesměs, jako moučná jídla také, olejem olivovým. Hinnomské sady jsou ty staré, velebené a obdivované „zahrady královské“, vypadající nyní jako některá z horších zelinářských zahrad za naším Podolem. Co do ovoce hlavně se přinášejí oranže a melouny joppské, hrozně hebronské, moruše, fíky — už v Starém zákoně, když někdo lezl na strom, byl ten strom vždycky fík! Víno „jeruzalémské“ a „betlémské“, jež se místo v sudech uschovává v obrovských džbánech kamenných, je dosti chutné, také dobrou kořalku připravují z réví. Obilí skoro vesměs pochází z přímořské pláně sáronské, vyšlapuje se hned na polích, a mlýny, podobajíce se vykopaným nyní pompejánským, jsou zcela starozákonní, dvě ženské vždy mlýnem tím ručním vládnou — „dvě budou mlýti ve mlýně“, jak čteme u evangelisty Matouše Větší dřeva dovážejí se z ciziny (dřevěné domy ve vůkolí joppském jsou cely shotoveny a dodány až z Ameriky), v Jeruzalémě znají jen hebronské klestí. Zajíců a slípek je ve

směru k Jordánu dost, tam pak je jich hojně až ke břehům mrtvého moře. Není ostatně, mimochodem řečeno, moře to tak mrtvo, jak obyčejně se myslí. V jeho vodě vyvinuje se několik druhů konchylií, přes zrcadlo přeletují vlašťovky, sluky, kachny, po jeho břehu prohání se gazela, v jeho stráních žije kozorožec, tygr, pardál, hyéna a šakál. Šakál brousí až kolem Jeruzaléma, hyéna navštěvuje také judské hory před městem.

Villegiaturu odbývají si Jeruzalémané pod stany za damaskovou branou. Výlety činí k známým šechům arabských beduinů, kteří jsou v případu takovém velmi pohostinni, nečiníce při tom mezi sluhou a pánem rozdílu pražádného.

Jeruzalémané netěší se takto ve světě dobré právě pověsti. Duševně jsou za světem ostatním, ač — hodiny své z pověry všude si sřídili o celou hodinu napřed! O povaze jejich vypravují se věci nepěkné Jsou prý lživi, plácavi, líni a nesrdnati. Avšak žebroty a krádeže, vzdor špatné policii, je zde přece jen málo.

V Palestýně přichází na deset mohámedánů vždy teprv jeden křesťan a jeden žid, v Jeruzalémě po křesťanu a po židu již na dva až tři mohamedány. Křesťan, žid a mohamedán jsou zde zastoupeni ve všech sektách svých a všichni jsou pravzory fanatismu — o zajímavé náboženské povaze Jeruzalémanů ještě promluvím. Proto má také „jeruzalémská rada" smíšená dosti práce. Sestává z osmi členů, 4 mohamedánů, 3 křesťanů (řeka, katolíka, arména) a 1 žida, i jedná toliko ústně. Takto je nyní Jeruzalém dán pod ochranu všech konsulů křesťanských a tito mají alespoň nad přistěhovalými cizinci větší moc než sám paša jeruzalémský, k jehož pašaliku náleží ostatně i celá Syrie.

Každému cestovateli již pro to namane se otázka, kdo konečně Jeruzalém opanuje? O slabých zde židech nemožno mluvit. Mohamedáni jsou v politickém úpadku, a první velká rána, která otřese Cařihradem, vydá Jeruzalém. Ale komu? Katolíkům? Snad by se otázka ve prospěch katolíků rozluštila, kdyby papež přenesl své sídlo z Říma do Jeruzalema. Ale papež bude se trochu rozmýšlet, aby zůstavil zvyklý přepych evropský, omezil se na jednoduchost apoštolskou, vyměnil krásnou krajinu za pustinu, vydal se bezbranný v šanc vždy ještě možnému, třeba že pak už poslednímu výbuchu fanatismu mohamedánského, a až si to rozmyslí, nechá toho. Také, sotva že by vyšel z Říma, ať už kamkoli, viděli bychom as nově starou komedii dvou neb tří papežů najednou a měli bychom hned několik současně neomylných, kteří by se neomylně proklínali až do horoucích. Povaha protestantská není zde výbojna, dosáhne snad ještě mnohých úspěchů, sotva ale vlády. Zbývá tedy Řek, hlavně Rus.

Rus je „notus in Judaea deus". Z poutníků, co jich do roka přijde, alespoň třetina je ruská a dochází na pouti od vlády všemožné podpory. Řecké jich kláštery mají mezi Araby daleko lepší pověst než katolické nebo arménské. Řecký mnich je pohostinský, ale je víc mnichem než hospodským, zná arabštinu, vzdělává půdu, vyučuje arabské venkovany, podporuje je léky. U Jeruzaléma zarazili Rusové velkou kolonii, Jeruzalém nový. Koupili za joppskou branou obrovský pozemek, obehnali jej zdí, vystavili kostel, dům na několik set poutníků, velkou nemocnici. Zde sídlí arcibiskup, muž velmi vzdělaný a podnikavý, obklopený čilým kněžstvem, které odchovává v semeništi svém mladé řecké kněžstvo už z tuzemců, Arabů. Peněz jim dáno až přehojně. Rusové chtějí zde

mít svůj proti-Řím a dobudou-li mravně Jeruzaléma, zlomili také cařihradskému mohamedanismu alespoň jedno křídlo.

Kdo cestoval od Černého moře podél Malé Asie, Syrie a Palestýny, kdo viděl, jakou sumu práce, peněz, intelligence vrhají zde Rusové i do nejbídnějšího hnízda, podiví se jich agitaci a vidí, že přední, ano životní svůj interes pochopitelným spůsobem Rusové kladou sem na moře. Ta špetička pravdy, která je na pověstech o ruském interesu stran nás Čechů, vypadá naproti faktům o orientu jako hračka, kterou člověk drží jen v ruce, aby ji v pravý čas k vůli někomu zahodil. Idey i největší velmi, velmi pomalu se stávají skutkem!

V.

I kdybych byl „katolíkem z přesvědčení", přál bych řeckým nesjednocencům, Rusům, vítězství v Jeruzalému. Ve prospěch křesťanství. Konsulové jeruzalémští arci chrání křesťany před násilím, ale jen v městě. Jinde po Palestýně zkoušejí křesťané dost, poukazuju jen k známým smutným událostem, jakéž se podnes sbíhají v druzském městě Hasbeji, třeba tu bylo křesťanů mnoho, na 4000, měli tu čtyry své kláštery, a t. d. Moslemíné palestýnští jsou nejfanatičtější, ani v hlavním sídle mohamedanismu, v Kahýře, nestane se ti jako v Jeruzalémě, aby potkávající tě mohamedán zvolal: „Hajdi džaur!" Zde je křesťan Turkovi pořád ještě „Ačallak Nusrani" — „z odpuštění křesťan". A přec je mohamedanism dosti blízký christianismu, „Isa ben Mirjam", Ježíš náš, je také jim prorokem!

Ubezpečuje-li se, že vzdělanější mohamedán zde afektuje alespoň k protestantům jakous úctu, je úcta ta

při pasivnosti protestantismu křesťanským živlům málo platna. Jedině ruské kláštery mohou zde něco působit a spatříš-li na ulici jeruzalémské houfec seminaristů z kláštera sv. kříže, v modrých kabátech, s dlouhými vlasy, vidíš zde v nich tak ty jediné pravé bojovníky budoucnosti. Jakž může Turek mít úctu k sektám křesťanským, když vidí, jak tyto jsou naproti sobě plny řevnivosti, bídných pletich, krvavé zášti! Sotva sobě jedna sekta něčeho v Cařihradě uprosí a uplatí, již platí druhá ještě víc, aby té první vše zkazila. Jakž může mít úctu ke kněžím, kteří jsou špinavější, výdělkářštější, neupřímnější než jeho vlastní, při tom i prozaičtější a nevědomější než tento, jenž zná alespoň svůj koran dobře! Co má myslit o křesťanech, když do kapliček svých navěšují zlatých a stříbrných lamp, bohatých lišten, klenotů a drahokamů, když staví nákladná sanctuaria a hotely, a groše nedají, aby se alespoň trochu upravila cesta k Jethsemane a Mariinu hrobu! Jak má na ně hleděti, když musí na nejsvětějším křesťanům místě, v kostele božího hrobu, být turecká stráž, aby se tu den co den nesepralі! On vidí luterány, katolíky, ale ne křesťany, on chápe jen, že jedí jídla, jež on má za nečistá — nic víc!

Arci tu není více to protivné množství mnichů, co jich bylo v době pokřižácké. Není více míst jako druhdy Mar Saba, kde bylo 10.000 mnichů a asketů pohromadě, ale dost je klášterů, jež chovají alespoň sto řeholních lenochů. V bohatém jeruzalémském klášteře arménském je alespoň sto mnichů; v jich kostele je síla podobizen jich patriarchů, mužů vousatých, ověšených zlatem, s rukou k žehnání zvýšenou, a skutečné poželhnání páčí se na milliony. Klášter salvatorský chová as 50 františkánů, jichž guardian přikládá sobě titul „kustos sv. země“; jsou

na poutníky tak dobře po hospodsku zřízeni, že z nich ročně vydírají tisíce tisícův. Hospody jsou to, nikoli kláštery, a to stejně vydíravé v nejšpinavějším koutě jeruzalémském, jako v pyšné budově „zahrady boží“ čili na Karmelu, kde hostům spočítají i zdravý vzduch a krásnou vyhlídku na moře. I v pověstně drahých hostincích alexandrijských je laciněji než zde, za to také čistěji a líp. A nemůže-li tě mnich svým „pohostinstvím“ odřít, napálí tě najisto kamínkem z některé posvátné jeskyně, proutkem s nějaké zázračné olivy, a podáváš-li mu v houževnatosti své při rozchodu pořád ještě práznou dlaň, nastříká ti co poslední atentát do ní — smradlavé růžové vody. Ať vyjdeš od sloupu, u něhož byl Kristus bičován, z kapličky, kde byl sv. Jakub sťat, z domu Kaifášova, odkudkoli, pořád abys si tu „vůni“ s rukou smýval. Naučili se tomu od posluhů v synagogách, kteří při svatbách z obřadu a k vůli zpropitnému růžové vody svatebčanům do rukou nalívají. Klášter Ain Karim („sv. Jan v poušti“), as dvě hodiny od Jeruzaléma vzdálený, živí se jen vyráběním růžové té vody a má velká lada posázená samými růžemi. Mimo výdělek nehledí sobě zde mniši ničeho. Ukaž arménskému mnichu bibli a on ti řekne: „To není bible, vždyť jsem slyšel, že ji vzal Kristus pán s sebou do nebe!“

Pravým, k neuvěření trefným obrazem jezuzalémského křesťanstva je kostel Božího hrobu, cíl veškeré pouti. Je úplně zastaven soukromými domy a kláštery, které na něm visí jako hladové pijavice. Jen z jedné strany je příchod volný a toliko pěkná kuple chrámu vyčnívá nad vůkolí. Podotknul jsem již dříve, že kostel Božího hrobu postaven na místě zcela libovolném. Dle evangelia byla Golgatha zcela mimo město (nejspíš, jak Thenius myslí, nad jeskyní Jeremiášovou, za branou

damaskovou, dle polohy s. s. z.) a kostel náš je ještě uvnitř města starého, v obvodu starých hradeb. A kdyby byla i Golgatha pravá, zajisté že bohatý ten muž, v jehož kryptu Ježíš položen, vedle popraviště by as sotva byl rodinnou svou kryptu založil — alespoň Boží hrob by byl pak nepravý. Zbožný van de Velde praví: „Kdyby se vědělo, kde byla Golgatha pravá, za několik neděl byl by tam kostel Božího hrobu přenešen, a hanebnosti, které se nyní pášou na Golgatě nepravé, páchaly by se pak na pravé. Že bůh skryl hrob Mojžíšův, věda, jak by lid dopouštěl se tu modloslužby, mělo by nás poučit, proč se skryl také hrob Kristův." — Alespoň jednou do roka znesvětí se to místo vraždou. Při velikonočním rozdávání „svatého ohně" u vnitřní kapličky hrobní strhne se vždy mezi řeckými a arménskými strašná rvačka, ani přítomné setniny tureckého vojska nejsou s to jí zabránit, a vždy odnesou pak několik mrtvých. Takto můžeš vidět každého večera, jak poutníci a poutnice vnášejí si do chrámu koberce a pokrývky, aby zde v společné zbožnosti proleželi noc. Kněží jim prodávají k tomu víno a pečeně, by nebyli rušeni hladem.

Na dosti velkém, čtyrhrannem a velkými čtverci dlážděném předdvoří chrámu, k němuž se obrací tak zvaná fasáda — dvě okna vchodu — je vždy dosti prodavačů růženců, křížků, medaillonů z perleti a jiných tretů. Jakmile vkročíme do chrámu, spatříme tu — u v n i t ř — několik Turků, ležících na stráži, kouřících, vařících si kávu, a t. d.

Račiž si, čtenáři, nyní především myslit malou, až dvacet kroků dlouhou, as patnáct širokou a k třiceti stopám vysokou předsíň. Na konci jejím, jako by bezúčelný stupeň, leží uprostřed dlažby pod povznešeným baldachýnem červenavá mramorová plotna, 8 stop dlouhá,

2 stopy široká — kámen to, na kterém Josef z Arimateji mrtvolu spasitelovu mastěmi potíral. Pravá stěna té předsíně kryje pahrbek Golgathu, dvoje schůdky, nahoře se v pavlán spojující vedou k němu. Povrch Golgathy je rozdělen ve dvě tmavé kapličky, jedna z nich má obsahovat místo, kde Ježíš byl přibit na kříž, druhá, kde byly všechny tři kříže postaveny. Tři díry v mramorovém oltářním podkladě naznačují místa. A hned vedle levé krajní díry je as loket dlouhá, pohyblivým mosazným lineálem pokrytá štěrbina — to prý ta při spasitelově smrti puklá skála. Na pravé straně té štěrbiny budou jednou stát všichni spravedliví, na druhé — a t. d. Pod Gotgathou je jeskyně opět dvoudílná, kde našli — — Adamovu lebku.

Chrám sám popsat je neskonale těžko. Nemáť slohu, nemá pravidla, je pln nejrozličnějších koutů a kapliček. Čtenářům pražským přec snad několika slovy dovedu dát alespoň všeobecný pojem. Račtež sobě pomyslit, že jste vešli do svatovítského chrámu na Hradčanech, ale ze strany levé, kde je hrob svatojanský, od hradu. Nedívejte se v levo; to, co vidíte zrovna před sebou a v pravo, vskutku jako by co do úpravy místnosti byla jedna a větší část chrámu jeruzalémského. Tedy uprostřed chrámu, kde u nás hlavní oltář a povýšené prostranné místo před ním (katholikon), také v jeruzalémském chrámě Božího hrobu je zcela taková místnost oddělená — majetek to Rusů, Řeků. Pak kolem do kola tam také chodba (či loď), jen že temná, pak také ty postranní kaple, jen že nepravidelné, jedna v niveau kostela, druhá výš, třetí níž, jedna malá jen v šířce zdi, druhá vybočující z chrámového okruhu značně ven. Před středním tím prostranstvím oltářním pak, tedy od nás vstupujících v levo, as šířce prostranství toho, myslete si rotundu, nad níž

kuple z velikosti naší malostranské kuple svatomikulášské. A uprostřed rotundy té je zas nízká, krytá kaplička dvoudílná, v jejíž zadní části je vlastní hrob spasitelův, sarkofág 2 stopy široký, as 6 stop dlouhý z bílého mramoru.

Architektonický ten nelad je majetkem rozmanitých vyznání. Katolíkům na př. patří kaple, kde se Ježíš zjevil sv. Majdaleně, kaple, kde se zjevil své matce po z mrtvých vstání, půlka božího hrobu a půlka zmíněného „kamene mastí“, kaple, kde sv. Helena nalezla zakopaný spasitelův kříž, a polovička Golgathy: řekům náleží katholikon, druhá půlka božího hrobu a Golgathy; kaple vězení Kristova, a t. d. Sekty ty rozličné, jak už praveno, mají své kláštery ihned přistavěny k chrámu. Těch klášterů je zde šest: habešský má tu zvláštnost, že mniši v něm bydlejí společně — s jeptiškami.

VI.

Jeruzalém je samá relikvie, pobožný poutník ani neví, kde víc a kde nejvíc se rozchvívat. Jsem dosti zlomyslný, abych těm zbožným, kteří do Jeruzaléma sami nemohou, podal zde tak nějaký seznam, sebranou smetanu na laskominu. Ať se trápí!

Pravou Golkondou na posvátné diamanty je ovšem především chrám Božího hrobu. Hned v malé, Arméňanům patřící kapličce před vchodem je půl onoho sloupu, u něhož byl Kristus bičován. Sloup ten je obalen stříbrem. Uvnitř chrámu pak se nalézá: Kámen, na němž Josef arimatejský mrtvolu Kristovu balzamoval — Místo, kde byl Kristus na kříž přibit. — Tři díry v trojhranu, v nichž stál kříž Kristův a kříže obou lotrů. Na pro-

středním a předním je stříbrná plotna s řeckým nápisem: „Zde spůsobil Bůh, král náš, před věky spasení v středu světa.“ — Hned vedle levé díry je zmíněná již puklina skalní, která jde přímo až do středu naší země. — Pod tím hrob Melchisedechův, salémského krále hierarchického. — Vedle něho místo, kde nalezena lebka praotce Adama. — Místo, kde byli pochováni křižáci Bouillon a Balduin. — Kus strakatého sloupu, u něhož korunovali Krista trním. — Místo, kde svatá Helena se modlila, aby její dělníci našli zakopaný kříž Kristův. — Místo, kde našli všechny tři kříže, korunu, hřeby, a t. d. — Kříž sv., padělaný dle skutečného, který se prý někde v Cařihradě ztratil, nejspíš aby jej mohli později ještě jednou zázračně najít. — Místo, kde se dělili žoldnéři o roucho spasitelovo. — Místo, kde žoldnéř Longinus, který byl bok spasitelův proklál, žil pak co poustevník. — Vězení, kde byl Kristus držán, než ho zavedli na Golgathu vedle. — Místo, z něhož se dívala panna Maria na popravu. — Místo, kde panna Maria žila co poustevnice. — „Pupek naší planety.“ Nízký to, zcela volně stojící, as půl stopy průměru mající sloupek, na jehož povrchu žlutý kámen, do čtyř úhlů rozříznutý jako housky našich pekařů. — V prvním oddílu vlastní kapličky hrobní je kámen, na němž se zjevil svatým ženám anděl. Musil umět dobře sedět, posud je v kamenu skvělý otisk jeho — — sedění. — V druhém oddílu hrob sám. — Dále místo, kde Ježíš Maří Majdaleně zjevil se co zahradník. — O tři stupně výš místo, kde se zjevil truchlící své matce. — Druhá polovice sloupu „bičování“. Je za mříži a smíš k němu jen hůlku vstrčit a pak konec její políbit. — Kaple nad místem, kde Abraham Izáka obětovat chtěl. — Meč a ostruhy Balduinovy, a t. d.

Jinde:

V arménském velkém klášteře místo, kde byl sv. Jakub sťat. Tamtéž pozlacené křeslo pod baldachýnem, na němž sedí prý osobně sv. Jakub. Vidí ho však jen oko nadšené, já ho neviděl.

Dům Kaifášův.

Dům Anášův.

Obraz panny Marie, malovaný sv. Lukášem (v syrském klášteře).

Hrob sv. Anny. Hrob sv. Jáchyma. Hrob sv. Josefa. Hrob panny Marie, z něhož vystoupla.

Dům soudce Piláta. Místo, kde byl Kristus korunován (dřív už jsme viděli dotyčný sloup). Místo, kde mu naložen kříž. Kde poprvé sklesnul a Šimon mu pomohl. Dům sv. Veroniky. Kde po druhé sklesnul. Kde promluvil k plačícím ženám: „Neplačte nade mnou a t. d."

V domě Kaifášově vězení, kde Ježíš byl taktéž držán. Tamtéž místo, kde Petr pána zapřel. Item místo, kde kohout třikrát kokrhal. Item kámen jímž byla krypta hrobu Ježíšova zavřena.

Dále: Místo, na němž stál Kristus před Anášem.

Dům bohatce, před nímž ležel chudý Lazar, než ho andělé odnesli k Abrahámu.

Dům, v němž panna Maria umřela.

Dům, kde se panna Maria narodila. Zná jej již toliko jeden starý kapucín a ten nebyl za našeho pobytu právě v Jeruzalémě.

Dům farizea Šimona, kde se kála Maří Majdalena.

Místo, kde byl Štěpán kamenován. Místo, kde se panna Maria na to dívala.

Dům Uriášův a lázeň Bathsebina.

Dům apoštola Marka. Item sv. Tomáše. Item veleknčze Zachariáše.

Jeskyně, v níž sv. Petr plakal.

Místo, kde učil Kristus apoštoly modlitbě páně.

Místo, kde Kristus plakal nad Jeruzalémem; uprostřed Olivetu.

Na „vrchu pohoršení“, vedle Olivetu, místo, kde Šalomoun obětoval molochu.

Místo, kde panna Maria při svém na nebe vstoupení ztratila pás.

Místo, kde pán Ježíš s osla slezl.

Místo, kde panna Maria při pohledu na jdoucího ku popravě křeče dostala.

Na Haramu kámen, na němž měl Jakob svůj sen o žebříku nebeském. Místo, kde se modlili David a Šalomoun. Kde stál soudcovský stolec Davidův. Kamenná postel, kde spal Ježíšek, když se svým rodičům byl ztratil. Jedna šlépěj Kristova.

Okno, z něhož David se díval na koupající se Bathsebu.

Rybník Bethesda, v němž anděl vodou pohyboval.

Rybník, v němž se panna Maria koupala.

Pramen Siloah, v němž panna Maria plénky Ježíškovy prala.

Jeskyně, kde Kristus krví se potil. Místo v Jethsemane, kde se modlil. Kde apoštolé spali. Kde Jidáš pána svého políbil.

Hrob krále Davida.

Sál, v němž byla poslední večeře.

Hroby soudců.

Jeskyně, v níž Jeremiáš své žaly pěl.

Hroby Absalomův, Zachariášův, Jakobův, Josafatův. Hroby proroků.

Hakeldama, čili krvavé pole, koupené za Jidášův zrádný peníz.

Strom, na němž se Jidáš obèsil.

Místo na Olivetu, z něhož Kristus se povznesl do nebe. Tamtéž jeho šlépěj v kamenu, a v druhém, vedlejším důlek od jeho hole, o niž se při tom opřel.

Vrch „zlé rady“, kde se v letním bytu Kaifášově židé radili, jak utratit Ježíše.

Kámen, který mluvil, když lidé mlčeli, o slávě Ježíšově totiž (Luk. 19., 40.). Je v něm vylíbán důlek, ženské jej líbají náruživě.

A teď si pomyslete, že byste mohli na př. v blízkém Betlémě vidět ruku a jazyk jednoho z dětí, jež Herodes zavraždil, co byste vše mohli vidět v Tiberii, Jerichu — a šněrujte si uzlík!

VII.

Na východní straně leží Haram eš šerif — „místo zapovězené“ či „nejsvětější.“ Náměstí obrovské, jedno z nejpamátnějších celého světa! Haram sám stojí za návštěvu Jeruzaléma. Půl hodiny na to potřebuješ, než jeho nepravidelný čtverhran obejdeš.

Je to plateau biblického pahrbku Moriah, trochu ovšem nerovné. Několik tu čarokrásných cypřiší, vyšších než naše nejvyšši topoly, několik oliv a ořechů, po jejichž pni obrovské ještěrky se prohánějí, několik krypt, mešita uprostřed, jiná mešita nad městskými zdmi k Josafatu, pustnoucí dvě, tři budovy a drobící se městské zdi kolem, toť již vše.

Již zase se zde rozpadává jedna kultura náboženská! Není pražádné pochybnosti, že zde stál kdys Šalomounův velebný chrám, základy místy nalezené, kameny odtud do hradeb zasazené dosvědčují tak. Stojíme na tom místě biblickém, jež David zakoupil od Jebusity Aravny. Jebu-

sita měl zde mlat svůj — snad na té skalině uprostřed náměstí. Náhle se tu na deset stop z výše vyzdvihuje ze země balvan as 40 stop v průměru mající, okrouhlý; snad že na něm byla „nejsvětější“ část chrámu židovského, alespoň tomu nasvědčuje pověst židovská, že se v něm skrývá posud archa úmluvy i s vyššími kněžími. Jako nyní mešita postavena kolem něho a kuple její pne se v závratné výši nad ním, mohl také balvan již dříve stát uvnitř chrámu. Vždyť je dosti posvátný, již Adam na něm se modlíval, na něm chtěl Abraham Izáka obětovat, na něm měl dle jedněch Jakub svůj sen o nebeském žebříku, i všichni proroci modlili se zde, A když Jeruzalém klesnul rozmetán a proroci prchli, chtělo se skalině za nimi, avšak archanděl Gabriel zachytl ji — dosud vidíš stopy jeho ruky. Zadržel ji, aby zas Mohamed mohl modliti se na ni. Také Mohameda sobě zamilovala, a když tento vystupoval k ráji, letěla za ním. Již nebyla daleko rajského vchodu, tu se nemohla déle zdržeti radostí, vykřikla „lululu!“ upozornila tím Mohameda teprv na sebe a Mohamed ji srazil zase dolů k zemi. Čtyry stopy nad zemí zůstala viset ve vzduchu a visí tak až posud — člověk to arci nevidí, skalina je za mříži kolem ji objímající, špatně bys pochodil, kdybys chtěl její základy zkoumat, jen do skalní jedné komůrky smíš pod ni dolů, a tu vidíš, jak balvan je podepřen jedním trámem, poněvadž prý se těhotné ženy příliš zde bály.

Haram je mohamedánům „nejsvětější“, alespoň nejsvětější po Mekce a Medině. Nejen „skála ráje“ a její mešita (Omarova) to činí, také druhá mešita. Aksa, má své posvátnosti, mezi „veli“-mi (kuplovými kryptami) je také jedna, v níž leží Fatime, dcera Mohamedova, a na východ k údolí Josafata, trčí zde z ochranné zdi Haramu onen mramorový, vodorovný sloup, na němž bude Mo-

hamed sedět a soudit. Oběma předním, generálním sektám mohamedánským, Šiitům i Sunnitům je stejně svatý. Mezi sektami těmi není rozdílu jako mezi katolíky a protestanty, koran jim platí do podrobna stejně. Roztroušeni po prostranství, vykonávají své modlitby stejně vroucně, neboť mohamedáné jen z milosti boží, ne za své osobní zásluhy dostávají se do ráje, modlitba je jim „klíčem ráje". Stejně tu klečí zbožně, jen někdy to některým škubne a on uprostřed modlitby zvolá na souseda: „Ty proklatý — synu proklatého — sám jsi svině a jsi bratrem svině!" A druhý odpoví rovněž nadšeně.

Nejpřednější ozdobou náměstí je ovšem ta mešita „Omarova" — „Kubbet es Sachra", „kuple skalní". Omer ji nevystavěl, spíš dle stavby Konstantin neb Justinián co chrám křesťanský. Pravidelný to osmihran, jehož každá strana 67′ dlouhá. Zevnějšek stěn je kryt krásnými bílými, modře kvítkovanými cihlami z fayencu, místy už značně porouchanými. Uvnitř je rotunda, nad níž se kuple pne a kolem rotundy té běží sloupy oddělená, široká a taktéž vysoká chodba koncetrická. Sloupy jsou krásny, z drahého mramoru, vykládány mimo to tabulemi verde nebo rosso anticho. Kuple, ozdobená obrazy mozaikovými, sestavenými z maličkých skýlek a kaménků jako obrazy u sv. Marka v Benátkách, v Sofii cařihradské, v Dafne attické, má 45 stop v průměru a 90 stop výše. Jsou tu 52 okna a přec uvnitř značné temno, neboť okna ta jsou také samá mozaika barevného skla. V chodbě vyloženo několik slavných opisů koranu, podlaha je pokryta rákosovou rohožkou, na sloupech visí pletiva lidských vlasů, pasy, provázky a jiné památky poutnické. Celý vnitřek rotundy vyplňuje zmíněný skalní balvan. Je pokryt hedvábnými šaty a obehnán dvojí, krásně pracovanou a vyzlacenou mříží. Nejsvětějším místečkem

je ta komůrka na východni straně pod ním. Zde vidíš hubu, kterou balvan ten mluvil k Mohamedu, otisk nohy Mohamedovy na místě, z něhož se vyšinul do nebe, místa, kde se modlili nejen Abraham, David a Salomon, nýbrž i Mohamed a sv. Jiří, a ve stropě prohlubinu oblou, již lebkou svou vyrazil Mohamed, když jednou neopatrně od modlitby vstával. Ano, již opět jsi upomenut na soud poslední — všimni sobě té mřížované malé plotny v podlaze, tím otvorem vchází se do podsvětí — „Birreh Ruah“ se tomu tady říká.

Před vchodem k východní straně stojí venku sloupový altán, zde prý měl David soudní svůj stolec. A odtud přímo naproti přes prostranství mešita druhá, Aksa. Před Aksou je malé, as šest kroků široké loubí a ve zdi jeho zadělán černý kámen. Kdo se naproti němu těsně k čtyrhrannému pilíři postaví, oči zavře, ruce zdvihne, slepě ku předu jde a dlaněmi zrovna na kámen trefí, přijde zcela jistě do nebe. V pilíři už je hlavami díra vytlačena. Uvnitř Aksy můžeš se zas přesvědčit, jsi-li „nevinen“. Stojí tu dva vysoké mramorové sloupy vedle sebe a těmi se musíš protlačit. Poněvadž již přítel můj, o něco štíhlejší než já, sotva se protlačil, nechal jsem svou nevinnost bez zkoušky. Takto zde vidíš překrásný, z cedrového dřeva vyřezaný „mimbar“ či kazatelnu Omarovu, saracénské pilíře, hroby Aaronových synů a zase jednu šlépěj Kristovu. Nedaleko Aksy ukazují pod zemí vězení, v němž jsou posud zavřeni Džini čili zlí duchové, jež zavřel sem Šalomoun při stavbě chrámu, pak kamenné lože, v němž spal Ježíšek, když se rodičům svým ztratil. Již jsem pravil, že Isa ben Mirjam je velice ctěn u Mohamedánů; vypravují si, že v Medině, kryptě Momamedově, je také prázný sarkofág pro Ježíše. „Křesťané jsou lid mesiáše Ježíše, syna

Mariina — mír budiž jemu! — a on je pravý prorok po Mohamedu — mír budiž jemu; — a on byl ten, jehož slibovala Tora (mosaický zákonník)," praví theolog Šahrastani.

Haram je „místo zapovězené". Ještě před třemi lety jen členům panujících rodin býval přístup dovolen, také dnes ještě neodvaž se tam bez vojenského průvodu, budeš ukamenován. Avšak — hráz je protržena, a mohamedánská pověst dí: „Kdyby cizinci směli vstoupit sem, jen 40 let trvalo by tu pak ještě panství koranu!"

VIII

Nikde ve světě nejeví se Židé v postavě tak bídné jako v Jeruzalémě. Roztroušeni světem, stali se úmorem lidstva, co pijavice nejhoršího druhu nežijí nikde z práce své, žijí z mozolů a potu cizího, krev pracujícího lidstva musí sloužit k vyšperkováni jich bohatých salonů. Jinde největšími, nejmocnějšími pány, jsou v Jeruzalémě, kolébce svého národa, největšími bídáky.

Křesťan i mohamedán stejně zde Židem opovrhují. On jediný nesmí do chrámu božího hrobu vstoupit nikdy, proti němu platí u soudu svědectví mohamedána i křesťana, jeho svědectví platí jen zase proti souvěrci. Čtvrť židovská, Hareth el Jehud, rozkládající se mezi Haramem a Sionem, je také zde čtvrtí nejhorší, a v ní bydlí nejhorší lidé. „Mravní opovrženost, fanatická šílenost, největší bída" je zde jich příznakem, sami cestovní židovští to dosvědčují. Špinaví, oškliví a nemocní plíží se ulicemi, tmavé kučery jich slabých vlasů třesou se zimničně na bledých spáncích, potrhané župany visí s nich jako s bidélek, prsa jsou zapadlá, celé tělo jako by klesalo do těch špičatých kolen. Ohyzdnějších Židů a ohyzdněj-

šících šatů jsem posud nebyl viděl; jako by svět z ošklivosti byl vrhl zpět ten hadr, tu svadlou kůži a ten sešlý hnát!

Vyjma trochu málo obchodu a lichvy nedělají praničeho, žiji jen z „ješibotu“ (stipendií) a almužen. Žijí z nich bez vděčnosti. Fanatičtí rabínové kážou černou žluč, Rothschildové, Laemlové, sir Moses Montefiore, největší dobrodincové jich, byli již i v klatbu dáni.

Od druhého věku po Kristu nežijí Židé v Palestýně života politického. Tenkrát na místě chrámu Jehovy dal císař Hadrián postavit chrám Joviši kapitolínskému a ctít Venuši. Strašné se strhlo vzbouření, jež vedl „falešný mesiáš“ Bar Chochba, tři leta se vraždilo, Jeruzalém vyvrácen, Židé pobiti. Přec ale nyní rozdělují se politicky. Na Aškenazim (židy polské, ruské, německé) čili cizince, kteří se vyznamenávají evropským hadrem a báječnou nečistotou, a na Sefardim. Tito, vypuzeni Isabellou II., přišli ze Španěl, nosí orientální kroj, jsou čistější a řídí se správou politicky od Turků vždy stvrzeného Chacham bašy, Žida. Prvější mají synagogu velikou, novou, již vystavěli Rothschildové nákladem millionu franků, Sefardim mají čtyry synagogy. Ostřejší však již je rozdíl v sektářství. Především tu Karaim čili věřící v text. Nazývají sebe „Jeruzalémity“, tvrdí, že jediní pocházejí ze židů egyptských, uznávají jen starý zákon a vzpírají se proti talmudu. Pak Mekebalim čili uznávající tradici. Tito zas rozpadávají se na Perošim (Farizeje), Chasidim (Puritány či zbožné), Kabbalisty a Grodenské (Rusy). Veškeré sekty žijí u vzájemném prokletí a krvavém nepřátelství.

Zákon připouští Židů v Jeruzalémě jen do tří set, v skutečnosti se jich zdržuje zde mnohem víc. A v houfech hrnou se do čtyr svatých měst: Hebronu, Safedu, Tiberie a Jeruzaléma, stále a z celého světa přibývají jednotlivci

i celé rodiny, staří, mladí, onino, aby zemřeli v zemi otců svých, tito, aby vyhledali naplnění svých ideálů. Pořád víc a více šíří se mezi chudinou touha po návratu do Palestýny. neboť prý již nadcházejí červánky času, o němž děl Ezechiel: „A vyvedu je z národů, a shromáždím je ze zemí, a uvedu je do země jejich: a pásti je budu na horách israelských, při potocích i na všech obydlích země." — Avšak zeleň zešedivěla, v horách vyje šakal, potoky vyschly, v obydlích šklebí se chudoba, chrám je zhanoben, Sión zapomenut — poslyšte je, jak tam bědují do mrtvých stěn! Nic dojemnějšího nemůžeš sobě myslit, než židy na jeruzalémském „místě žaloby"! Pláče tu národ nad vlastním hrobem svým, nad celou slávou, nad svým bohem, nad svou budoucností! Elegie to rozrývající, nic v ní dělaného, pláč horký jako ta poušť, bědování úpěnlivé jako živá zoufalost — tím dojemnější, že zde pláče nad národem vyvrhel národa!

Za žádnou cenu by žid nevešel na svatý pahrbek Moria, na náměstí Haram. Ne bolestí nad tím, že na místě jeho chrámu stojí tu chrám cizí, ale on si rozhněval boha svého, on není hoden vejít na místo tak svaté! Jen vedle něho smí s bolem svým doufat, že usmíří toho, „jenž Jeruzalém vystaví a vyhnance v Israeli svede". Za západní obrubou Haramu leží to „místo žaloby". Malá ulička, sotva padesát kroků dlouhá, osm kroků široká. Nečistá dlažba, nečisté zdi, přec je tu cos velebného. Vysoká zeď Haramu strmí jako kamenný, neuprositelný pomník zašlých dob. Podklad její, spodní polovina je tatáž, která byla již za Šalomouna. Již tenkrát, když ještě skvostný jeho chrám vznášel se nad kamenem Jebusitovým, z něhož kdys stvořen svět, a v němž se teď kryje spropadlá archa úmluvy, bělely se zde ty nepohybné, až 30 stop dlouhé balvany. Ještě

velebnější je ale ten bol, jenž zde doráží do němých stěn, bol, který přetrval věky a věky, a dnes ještě vynucuje hořké slzy srdcím, jež pro všechen cit jsou takto mrtva. Sem přicházejí židé každého pátku houfně, zde jednotlivci proběduji i ostatní dny.

Zují boty, než se přiblíží zdi, zahalují hlavu, než ji oprou o stěnu, než jí bijou v mrtvý balvan, modlí se hlasitě, zpívají zvukem se chvějícím, choulí se k zemi, pláčou a štkají!

„O milosrdný, vysvoboď Sión a svolej svůj lid do Jeruzaléma, učiň Sión krásný a dej v něm bydlet svému králi, větvi z kořene Jesse!“ modlí se první.

„Nevzpomínej na nepravosti otců našich, ale vzpomeň na ruku svou a na jmeno své v čas tento! Duše v ouzkostech a duch soužený volá k tobě: Zhyneme na věky? Slyš nyní modlitbu mrtvých israelských!“ volá druhý.

„Rozptýlil jsi nás v pohanění, podlé všech nepravostí otců našich, kteříž odstoupili od tebe, pane bože náš!“ naříká třetí.

A šedovlasý, stoletý stařec jme se předříkávat, a muži i ženy verš za veršem bědují po něm:

„Pro palác skvostný, jenž v ssutinách!“
Odp.: „Zde sedíme opuštěni a pláčem!“
„Pro chrám vznešený, jenž rozmetán —
pro zdi drahé, jež strženy —
pro slávu naši, jež zhynula —
pro velké muže naše, již pomřeli —
pro skvosty národa, jež shořely —
pro kněze naše, kteří poklesli —
pro krále naše, již Ho neznali —
Odp.: „Zde sedíme opuštěni a pláčem!“ —

A k tomu ty hadry, ta bída!

Průplav suezský.

1870.

I.

Věru, že jsem s kloboukem alespoň v myšlenkách smeknutým stál na palubě francouzského našeho korábu, když jsme se blížili Port Saidu. Měl jsem spatřit nejobrovštější dílo našeho století, kanál suezský, uskutečněný nyní sen několika předchozích tisíciletí. A bylo mně tedy, jako bych měl zde pomoci slavit největší vítězství našeho věku, dosažené bez krve, na spásu pokolení budoucích. Lidský duch a lidská pilnost rozrazily kamenné pouto Asie a Afriky, spojily dvě moře, přišinuly nám východní Asii, zkrátily cestu do Indie o dvě třetiny, vkouzlily život v mrtvou poušť, z písku a vody vyčarovaly zemi, města, zelené sady, květnatý kraj! —

Lenivě pomalu vystupují portsaidské budovy spěchavému zraku. Stojí takřka v moři, jen nepatrně se povznášejí na obzor. A jsme již mezi oběma obrovskými moly, které vybíhají daleko, daleko ven do nepokojných mořských vln, a město se ještě nezdvihá. Umělá nábřeží ta chrání průplav před spoustou písku, jaký zde k východu se ženoucí mořský proud tak silně nanáší, že zcela nově postavený maják již nyní je hezky daleko zas vzdálen vody. Ale šroub našeho parníku pošinuje

nás dál, náhle se vidíme v krásném přístavě, velké i malé parníky kouří a oddychují kolem nás, sochory a rumpály četných plachtových lodí skřipají, padesát člunů tančí vedle lodi a dvakrát tolik cizích lidí vniklo již na palubu, aby nás a zavazadla naše dopravili buď do města, buď na parník jiný. A před námi stojí krásné budovy mladého velkého města.

Před desíti lety nebylo tu ještě nic. Obrovské, sterými ostrůvky poseté jezero Mensaleh bylo odděleno jen uzounkým pruhem hybkého písku od Středozemního moře, hranici vítr často roznesl a když se jen trochu rozdmuly vlny mořské, šlehaly do jezera a hnaly se po jeho slané vodě až doprostřed úžiny. Nyní zapuštěn skalní podklad, město vzrostlo na něm takřka přes noc, kamenné, cihlové i dřevěné budovy pnou se do výše několik pater, elegantní kavárny jsou přeplněny, kasino i divadlo dává zábavu, se střech vlají konsulské prapory všech států, po širokých, jako v nových městech amerických pohodlně rozložených ulicích hemží se lidé všech národů a všech jazyků, krámy jsou naplněny evropskou elegancí, arabské kavárny stojí bidly svými zaraženy na břehu, na němž se pojí písek mořský s pískem pouště, sta velbloudů klečí u skladišť a velká tržiště jsou poseta zbožím západu i východu.

Avšak, co přec jen zde, chceme vidět průplav sám, co možná již brzy a co nejpohodlněji! Již jsme sobě také vydobyli místa na egyptské poště. Parníček to malý, pravé kapesní vydání, s kajutkou dostačující asi na celé čtyry osoby, ale hanebně drahý. Parníček si písknul jako na dětskou píšťalku, v stroji jeho to zarachotilo jako v kuchyňském mlýnku, odvážným skokem vyšinuli jsme se na střechu kajuty, roztáhli proti slunci své deštníky a již to šlo ku předu pod zástavou s půlměsícem. Ještě

chvilku jsme viděli město a lodě obchodní, slyšeli hluk tržišť a přístavu, pak znenáhla vše zapadá a zalehá, spatřujem jen nějaký bagger, na břehu něco opotřebovaných lokomobilů, a nyní se nalezáme již mezi oběma stráněmi průplavu. Již nás ty stráně neopustí až po Ismailiu. Jsou uměle nasypány do vod jezera mensalehského, místy do dvanácti stop vysoky a tak pevny, že po nich nákladní vlaky pohybují se s úplným bezpečím.

Dojem nabývá pustoty, vzduch stichnul, příroda odumřela. Jako sen sune se naše jízda dál a dál, jako sen točící se kolem jednoho předmětu. Stále ty nehybné stráně v pravo a levo, nehybná voda pod námi a nad námi nebe slité v modré, rozžhavené sklo. Po chvílích vymršťují se ryby nad horkou hladinu, po hodině běží podél břehu vychrtlý, zdivočilý pes, víc šakálu podoben. Někdy trčí nad bokem stěžeň rybářské loďky, a sníží-li se břeh, vidíme modré vody jezera a po nich naseto bílých hvězd do millionů, bílých to mořských ptáků. Také vidíme po hodině dva lidi, táhnoucí lodičku na provaze, a později osamělého pěšáka, nahého jak ho pánbůh stvořil.

Dojeli jsme první štace Ros el Eš. Na břehu je několik dlouhých, chatrných budov, opuštěných to obydlí dělnických. U přístaviště stojí tři mužští, z nichž jeden našemu parníčku jako by na posměch podává vody v bandasce as čtyrmázové, a tři Arabky, které myjí zde nahé své děti. Jejich černé závoje kryjí pruhem jen oči, nos a ústa, čelo a líce zůstávají nepokryty a závoj splývá pak pruhem dál přes bradu a prsa až skoro na zem.

A zase plujem tiše dál, telegrafní bidla na bocích přebíhají a oharky černých kůlů dvěma řadami vyznačují u prostřed as padesáte kroků splavnou dráhu — ostatek mimo dráhu tu není ještě úplně vybrán — —

a nevybírá se. Nikde pracovnických rukou — Lesseps prý nemá už peněz, Lesseps před témdním chtěl utéci z Ismailie, vytloukli mu okna, ale nepustili ho. Teprv u druhé štace, Kantury, vidíme jeden remorkér a jeden bagerský stroj v práci, potkáváme tureckou lodici dělovou a španělský koráb válečný — to nese tuze málo, a ono je ještě tolik peněz potřebí! Spotřebovaný už kapitál žádá velkých úroků, někde se může průplav zase pískem zanést, měl by se leckde rozšířit a všude ještě prohloubit, stráně jsou snad příkré a budou vyžadovat kamenného obkladu. K vůli tomu bude snad clo a mýto příliš velké, tak že plachtové lodě, kterým jsou posud majáky neopatřená úskalí a nepříznivé větry Červeného moře nebezpečny, půjdou raděj starou cestou svou. Obchod s Indií je přec jen hlavně v rukou kupeckých Angličanů, kteří všemu francouzskému jak had jsou nepříznivi; už si zavedli železnici až na samý břeh Červeného moře a odtud kvapící zboží lodí svých a cizích zavážejí přes Ismailiu a Benhu přímo na Alexandrii v Středozemním moři. Avšak paroplavba vždy více rozkvétá, podnikatelé musí ještě něco přičinit pro kapitál již vydaný, nemůže se připustit ta škoda a hanba, aby se nedokončilo, co započato, a doba naše aby se objevila v témž malomocenství co věky minulé.

Půltřetího tisíciletí už je myšlenka ta stara. Již syn Psammetichův Necho II. v 7. století před Kr. hledèl spojit Nil s mořem Červeným a 120.000 lidí při tom zahynulo, jak Herodot vypravuje. V pátém století před Kristem Darius Histaspis znovu podnikl práci tu a Herodot vypravuje, že sám průplav viděl. Brzy však zase byl pískem zanešen, neboť Ptolemaeus II. Philadelphus (285 př. Kr.) znovu jej pak otevřel a Strabo sděluje, že největší lodě pak průplavem se nesly. Zase zabahněl

a zpisčil, neboť císař Trajan v prvním století našeho počtu dal provést průplav nový, víc místnímu obchodu než obchodu s Indií platný. A ještě jedna restaurace stala se, Omarovým vojevůdcem Amru; dali ale průplav r. 767 sami zaházet, aby zamezili dovoz potravin Hassanu, jenž byl v Medině lid vzbouřil. Od té doby teprv Napoleonu I. zase věc ta napadla. Dal měřit, ale měřiči vypočítali zcela chybně, že arabský záliv u Suezu je vyšší než Středozemní moře u Pelusia (zříceniny poblíž Port-Saidu). Teprv r. 1859 chopil se Lesseps se Saidem pašou zas myšlenky spojit obě moře průplavem slaným — Evropa nemůže více nechat podnik ten zahynout!

II.

Učiním dobře, podám-li třeba stručný přehled celého, $86^1/_2$ námořnických mil dlouhého průplavu, prozatím bez ohledu na taktéž teprv vykouzlená města Port Said, Ismailii a Suez. Vznikne tím pojem obrovitosti práce.

Již pověděno, že nejprv vyhledal, od severu počínaje, průplav lůžko své v jezeře Mensaleh. Jeho délka obnáší zde jedenáct hodin cesty, musil být teprv vyhlouben, po celé délce té pevnými, dosti vysokými hrázemi opatřen. Na to u štace Kantury přechází do menšího jezera Balah, jímž probrav se cestou as dvouhodinnou vrývá se pak do pouště arabské — nejkrutější úkol jeho. Musil se propracovat horami El Girseh a průlom ten obnáší dole 200, nahoře 300 stop, a 250 milionů krychlových stop písku muselo se odstranit! Po tříhodinné té hornaté pouti vniká za Ismailií do sladkovodního jezera Behar el Timsah (jezero krokodilů), pak přichází zase tříhodinná pouť pouští, pak velká a malá jezera „hořká“, pak zase

poušť — mrtvá, smutná poušť Sinai. U Saluf El Terraba musilo jen kamenu 700.000 krychlových stop být prachem vylámáno. Na to zabočuje do starého kanálu faraonského a vybíhá mezi dvěma dlouhými hrázemi do Červeného moře, dvě hodiny severně od města Suezu. Avšak to ještě není všecko! Než se vůbec přikročilo k práci, muselo být postaráno o zdravou, sladkou vodu. Starý průplav gosenský, vycházející z Nilu, musil být na východ prodloužen až k jezeru krokodilů, odkud veden až na Suez k jihu, tak že menší lodě mohou z Červeného moře přímo na Kahýru nebo po Nilu ještě dál, a k severu musila být hnána voda výdatnými troubami až do Portsaidu! Za to spůsobila voda ta divy, uprostřed žluté pouště vykouzlila zelené ostrovy čarovné krásy a zahrady plné nejbujnějšího ovoce.

Takovým ostrovem je Ismailia, položená severně nad jezerem krokodilův a u přítoku sladkovodního k hlavnímu průplavu. Hned u jmenované již druhé štace, Kantury, mění se poněkud ráz kraje. Kantura je místečkem živým. Dosti dobré tu as tři restaurace, s obsluhou smíšeně francouzskou a anglickou, pro úředníky a dělníky, i pro arabské karavany. Přívoz kanturský, ležicí právě v čáře cesty karavan jdoucích z Egypta do Syrie, je stále zaměstnán; jeho na patro vysoké pramice převážejí velbloudy z břehu na břeh, tvořice pohyblivý střed necelého mostu. V jezeře Balah podržuje pak průplav ještě posavadní svou šířku, ale vyšed z něho ven a zabořiv se do hor girsežských, kde bylo tolik práce s odvážením vrchovitého písku, značně se ouží. Stráně se výší, písek jich je již žlutý jako zlato, pravá to již barva severoafrické pouště. Konečně stráně se rozstupují, voda rozlévá se jako malé jezírko, jihovýchodně jde hlavní průplav dál, jihozápadně běží jiný průplav k vodě

z Nilu. Zde tedy jsme poprvé hleděli do svaté vody nilské, věčně zakalené jako před tisíciletími, chutné a sladké, vonné à hojivé, jež ženy prý činí plodnými a zdravými, muže tělnatými a silnými. „V krev co víno se obrací“ — „jakž obyvatelé egyptští a lékaři arabští za to mají, že by od té chvíle, kdyžto pán bůh skrze Mojžíše Egypt ranami bil a vody v krev obrátil, tuto vlastnost nad jiné vody zachovati měla “

Ismailia vypadá jako nějaké francouzské lázeňské město nebo spíš ještě francouzská villegiatura. Přijíždějicímu průplavem od severu nejdřív v pravo vynikne letní palác místokrálův, dlouhé, jednopatrové stavení, obklopené zelením. Je hezky daleko vzdáleno břehu a poušť běží až k jeho sadům, rozlehlá žlutá, mrtvá plocha, náhle pak zelenou čarou přeseknutá. Ten nalinkovaný ráz zde i dále v Egyptě má zeleň všude, je vynucena, vyprošena z pouště, hranice její jsou určity, jako ostřím nože odříznuty jsou bujnost a smrt od sebe. O kousek dál přichází krásná Lessepsova villa, již blíže u břehu, konečně dřevěné, ale rozsáhlé a elegantní stavení štacijní zrovna u přístaviště.

Houfec Arabů a Nigrů zde čeká. Nabízeji ramena svá pro naše zavazadla a pestrými. měkkými sedly opatřené mezky a osly své pro nás samy. Jejich chování se je zcela jiné než nosičů jinde, jakýsi nádech noblessy je v něm, trochu řekl bych frančtiny, kterou také z nouze lámou. V Smyrně turečtí, řečtí a maltézští barkáři o nás se prali, v Joppe arabští nás strhli násilně s lodě a než nás nechali vystoupit na břeh, svedli jsme s nimi celý pravidelný boj, zde se nabízeli takřka jen očima, který dostal co nést, byl pln ochoty, který nedostal nic, smál se vesele, a kterého ostatní šidili, dal se jako dítě do pláče.

Široký, rovný a pěkný boulevard běží od přístaviště k nádraží. Je jen as deset minut dlouhý, ale africké slunce nám ten kousek pěší cesty stížilo, nohy nás pálily, skoro oddechnout jsme v tom vedru nemohli, a po rozžhaveném písku capali bosí naši nosiči přec jako by po chladné trávě!

Nádraží zavřeno, nikde ani živé duše. Padli jsme tedy pod verandu nejbližší nárožní kavárny — kaváren a hotelů zde přebytek — a zde nám řečeno, že dráha jede na Suez za hodinu, kterou že zde můžem propit v limonádě. Z verandy byla dobrá vyhlídka na celou Ismailiu. Město v poledním slunci jako by bylo vymřelo. V evropské čtvrti (Ismailia má čtvrt či raděj „čtvrtku“ evropskou, řeckou a arabskou) všechny jalousie pevně zavřeny, nikde jdoucího neb pracujícího človíčka, jen kde stín od budov, válí se v dřímotě jednotlivý otrhaný mouřenín. V zadu ve čtvrti arabské, jejíž domky s plochými střechami, slepené z hlíny a rákosí nebo palmoveho dříví, vypadají jako nastavené čtyrhranné bedny, přebíhají alespoň koně a mezci volní, a vyběhnou někdy děti do slunce, těšíce se nejstaršímu kostumu lidskému, špinavé, hnědé kůži vlastní.

Po hodině jsme šli tedy do nádraží. Zas nikde ani človíčka, teprv po dlouhém mlácení odevřeny nám jedny dvéře a starý, do červena vyrudlý Arab ukázal nám na kout, kamž jsme svá zavazadla složiti mohli. Dále si nás ani nevšimnul. Přecházel sem a tam, měl jako srbská žena kužel v ruce a spřádal chumáč zrzavých velbloudích chlupů.

III

O dvě hodiny přijel vlak později do Ismailie, než bylo určeno. Pan kasír, čtrnáctiletý hoch, stále jen krčil

rameny. A místo patnácti zas to trvalo třicet minut, než jsme se hnuli pomalu kolem arabské čtvrti. Ta byla vzhůru. Arabové proháněli se svým lehkým, elegantním způsobem na koních a mezcích podél trati, drobní naháči seděli tu na bobku a hulákali.

Již jsme jim unikli a zabořili se mezi pískové stráně. Na mol opilý billetář, Angličan — již jsem pověděl, že dráha je v rukou anglických — byl nás čtyry vstrčil do kupé první třídy. Nás dva Pražany, marseillského kupce Francouze, který už z Bajrutu s námi jen pro zábavu stále tutéž cestu konal, a nějakého neslušně dlouhého Angličana, který rákosovým praporečkem stále si mouchy odháněl a hned tomu, hned onomu dlouhé nohy své na klín nebo dle okolností i na hlavu kladl. Z odmejknutí nebo řádných nadávek sobě nedělal pranic.

Brzy nám bylo as tak příjemno jako v středověku husám, když je pekli za živa. Obraceli jsme se sem a tam, volili posice co nejsmělejší a nejkomičtější, hleděli jsme se sobě smát a nemohli, vyklít se, ale také jsme nemohli. Nemůže být krutější železnični jízdy než v letě arabskou tou pouští. Není o ťadessu na té ve vlnách se rozkládající, někde šedou přehouští porostlé poušti, jejíž písek leži tu jako máselný škraloup, z něhož zde onde vyčuhují do sněhu vybělelé kosti velbloudí, na poušti té není ovšem nic pro délku zajímavého — ale vždyť se „do krajiny“ ani nepodíváš! Jsi v stálém boji se sluncem hned na té hned na oné straně, záclony by zde nebyly pranic platny, co nejhustší jalousie uzavírají okno skoro hermeticky, ale také ty jsou ochranou leda proti oslňujícímu světlu, celý vagon je přec jako rozžhavená pec. Cítíme to každou rozechvěnou čivou, že jsme na prahu kraje, v němž oheň postavil svůj trůn a kde slunce se s zemí nejtužněji snoubí. V palčivém tom obejmutí je vzduch

jako rozpuštěné sklo a také tvůj mozek znenáhla jako by byl zasklen — nebohý humoristo, který jsi tvrdil, že slunce nejen mouchy, nýbrž i myšlénky k novému živobytí probuzuje! Tisíce much se ovšem tu hemží, ale koušou do těl myšlének naprosto neschopných!

Rovněž nechrání okenice před vnikajícím sem pískem. Již když vstupuješ do vagonu, třaská ti to pod nohama, kam sáhneš, cítíš nepříjemnou hrubosť prachu, za krátko jsi po celém těle zasypán, oči se klíží a pálí, nozdry se rozsvrbují, zuby vržou — —

Dojeli jsme druhé štace, vlak zastavil. Štacijní budovy stály na stinné straně vlaku a spustili jsme okna. Několik dětí přebíhá s dlouhokrkými hliněnými bandaskami kolem vlaku, několik Arabů je opodál v houfci, sedících na skřížovaných nohou nebo stojících a kývajících se. Vychrtlá, ale pevná jich těla jsou zahalena v modrou halenu, černý krk a prsa jsou holá, na hlavě mají malé kulaté, z velbloudí srsti zrobené čapky a z bílého šatu upravený turban — kroj to všech fellahů (sedláků) syrských, palestýnských i egyptských.

Opilý billetář již je mezi nimi. Podávají si ruce, bouchají se do ramen.

„Jak dlouho se zde pozdržíme?“ volám na něho.

„Tři minuty!“ a sáhne do kapsy, chytne jednoho Araba a postaví si ho před sebe. Z kapsy byl vyndal jakousi modrou hrudku a již, neforemně a nedovedně, nakreslil Arabovi na nahá prsa panáka. Všichni se smějí, plácají do rukou, a druhý Arab nabízí svá prsa dobrovolně. Druhý, třetí, čtvrtý má již modrého svého panáka na prsou, vždy nová radost, smích, plácání. Nu — to je konečně trochu zábavy pro nás — ale již to trvá čtvrt hodiny. Voláme znovu. Billetář se koukne k paro-

stroji, pak kývne hlavou k hochovi, stojícímu u hlavní budovy, hoch zazvoní — a billetář kreslí dál.

Neradno vykročit, skoro neradno vystrčit hlavu. Hned je tu několik Arabů, „sarib-duchan!“ (kuřák) volají na tebe a nastrkují ruce po trochu tabáku nebo po cigaru, houfec dětí se přižene, natahují ruce a vřešti „bachšiš!“ některé ti vstrčí bandasku až pod nos — „môje! môje!“ (voda) chraptí to najednou z desíti hrdel. Zvlášť neodbytné je jedno děvče, as dvanáctileté, na jehož obnažených prsou bělá se vyraženina, jakou jsme už na malomocných palestýnských byli seznali.

Billetář už byl pomaloval všechna arabská prsa, hoch byl už třikrát odzvonil, vlak se ani nehýbe. Ouřadníka tu není, teď billetář také náhle zmizel, nastává všeobecný zmatek. Lidé vystupují ze všech vozů, sestupují se v houfce, rokují, vrtí hlavou a hubují. I Arabové zapomněli už natahovat ruce a dívají se jaksi blbě do toho. Ano i náš Angličan se protáh' a sestoupil. Nikdo neví, co se děje. Chodíme mezi tím a bavíme se.

Na parostroji nikdo, u vlaku nikdo a v nádraží nikdo.

Uplynulo už čtyřicet — padesát minut.

Hubování, klení začíná být všeobecné, jen náš Angličan vlezl zase zpátky a rozložil se přes celou jednu stranu — někdo z nás ho bude muset shodit.

Křiku přibývá. Náhle lomoz u budovy. Několik lidí, mezi nimi billetář, smějíce se a hulákajíce vedou strojníka, ředitele naší lokomotivy. Ten se protahuje, mne si oči, zívá a nadává. Je také na mol opilý — byl si uvnitř lehnul někam za pytle a balíky a usnul. Za všeobecného hlomozu vedou ho ku stroji.

Zase třikrát zazvoní — ale vlak se nehýbe.

„Ke všem čertům — pojedem?“

„Za tři minutky — ono zatím pod kotlem vyhaslo!“

A za další půlhodinu jsme skutečně jeli.

IV.

Pozdě večer jsme dojeli Suezu. Vlak zastavil zrovna na nábřeží průplavu pobočního a dovedli nás do anglického hotelu, stojícího jen o kousek dál na tomtéž nádraží. Zcela pěkný, velký hostinec, prostranné jizby, lože široká jako pro čtyry osoby a dobře ověšená proti muskytům, studené i teplé lázně v domě, uprostřed budovy stinný, zelený dvůr s bufetem, v němž as dvacet druhů rozličných ledových nápojů, prostranná jídelna, v níž bíle odění sklepníci Hinduové obsluhují samou „anglickou kuchyní“, vypočtěnou na žaludek oblázkový.

Štíhlí, tencí jsou ti Hinduové nade všecko pomyšlení, v ramenou i bocích jako nudle, a jakmile některý se k tobě postaví, aby podal mísy nebo dal do sklenice kus čerstvého ledu, ihned ho cítíš — zcela zvláštní, ostrý zápach jako by jim prýštil ze všech pórů.

Daleká většina sem přicházejících zámožnějších cestovatelů sestává z hindostanských osadníků, k vůli nimž také hinduská ta obsluha. Sklepníci ti jsou v hostinci jako by stát v státu, mají svého pohlavára, jenž za ně vše vyjednává i platy jich vybírá, žijí také zcela způsobem svým, budhaismem předepsaným.

Sotva jsme pojedli, vybrali jsme se na nějakou ještě procházku po městě. Ač je město nyní všude již plynem osvětleno a bezpečnost již větší než dříve, přec neradno cizinci jednotlivci vydat se tu v noci na procházku. Oby-

vatelům suezským přikázáno, aby nevycházeli bez hořících svítilen, a cizinci se připomíná, aby nevycházel neozbrojen. Ty svítilny jsou obyčejně z papíru a pohybujíce se po ulicích vyvolávají zcela zvláštní obraz. I mimo to je noční život zde pestrý. V orientálním bazaru, jenž zde jako cařihradský „misr-čarši" voní samou ambrou, růžovým olejem, kořením a nejrozmanitějšími skvostnými dřevy, sedí Turci a Egypťané pozdě do noci. A hned na to přicházejí ulice plné kaváren, cafés chantants, ho stinců, a v těch všude plno hudby, zpěvu, tance, námořníků a lehkých holek, jichž tu sváto na tisíce, všech barev, všeho věku i všech národů Suez platí v ohledu tom za nejprvnější město ve světě — Alexandrii se tím ubližuje.

Pravého pojmu o poloze Suezu nabyli jsme ovšem teprv druhého dne. Sotva se den rozšeřil, vybrali jsme se s barkou z města ven do Červeného moře. Suez neleží přímo na splavném moři, je od něho hezky vzdálen. Moře zabíhá k městu po písčité pláni, která při východním větru vypadá bahnitě a smutně hnědě jako benátská laguna. Avšak dosti široký průplav umožňuje nyní příchodu zboží až k městským skladištím a železnice je prodloužena až k obrovským dokům francouzských messagerií a dováží tam najednou tisíce cestovatelů, kteříž ihned vstupují na lodě bombajské, kalkutské, australské a t. d.

Nový Suez stojí zrovna na místě Suezu starobylého (Arsinoe), v krajině nesmírně chudé a pusté. Ještě před dvaceti lety platilo, co o něm byl napsal již Harant z Polžic: „Sotva nevelikým městečkem u nás by slouti mohlo, neb v něm jest na mále domův a to z hlíny odpolu písčité a z palmového dříví vystavených, a na větším

díle rybáři v něm bydlejí.“ Bylo-li to kdys město veliké a lidné, nedokládají žádné památky místní více. Také po bývalých vodovodech, jimiž se cisterny městské naplňovaly prý z Nilu vodou, nezbylo památky. Na dvě míle, až na straně asijské z pramenu Mojžíšova, brali vodu. nebylo tu obilí ani ovoce, vše se musilo dovážet z Kahýry. Lesseps ovlažil celý isthmus až po Suez nilskou vodou a Suez čítá nyní 20.000 obyvatelů, již žijí v evropském pohodlí.

Pomalu jsme vyjeli kolem „ostrova Židů“, „Džeziret el Jahud“, ven do toho tmavomodrého „Červeného“ moře, do něhož zde průplav vybíhá dlouhýma dvěma moly, právě tak jako nahoře u Port Sajdu do moře Středozemního. Ať již se zázrakem nebo bez něho, tolik můžem věřit, že zde, kde nyní se má postavit velký lagunní most pro karavany putující do Mekky, kde posud velbloudi mořem procházejí a kam právě cesta migdolská. k níž svou pouť pak Mojžíš obrátil, zabíhá, že zde přešel kdys Faraonem pronásledovaný Israel — „odjal je (moře) hospodin vějícím prudkým a horkým větrem přes celou noc, a obrátil moře v sucho.“

Zvláštní pocit jímá člověka v tomto světovém koutku, na rozhraní moří severních a jižních, mezi Afrikou a Asií! Zamračeně přistupují tmavé, šedé skály africké až k samým pěnám mořským, žlutá poušť lemuje jich paty a směle rozkvětlo v mrtvu tom živé město, jehož vřava ve vůkolním tom velebném tichu působí jako rozpustilcův hýřivý hlomoz v noci tichých budov, jako drzé vyzvání strakatě oblečeného trpaslíka k nepřekonatelnému obru. A na druhé straně ticho ještě velebnější, nerušené ani zvukem přírody, tmavé arabské skály, za nimiž mrtvých skal na sta mil, věncem obkličujících zákonodárné Sinai a holou poušť — nejdivnějši školu, do jaké

kde byl národ dán! Vyšel co národ železných hrdin a věčných poetů. —

Když jsme od přístaviště francouzského na kalupujících oslících jeli pak podél trati železniční zpět do města, potkali jsme dlouhý vlak, naplněný cestujícími. Měli namířeno do Indie.

Jen tři měsíce více času mít!

Masr el Kahira.

1870.

I

„O Egypte, Egypte! Přijde doba, kdy tebou a moudrostí tvou budou opovrhovat, kdy tvá díla a činy tvé dojdou zapomenutí.“

Kniha hermetická.

Stojíme na plošině citadelly kahýrské a prsa naše dmou se rozechvěním. Již jsme procestovali pěkný kus Východu, otupěli jsme proti palmám i biblickým postavám, přec jsme zde jako bájkou okouzleni znovu. Již jsme viděli mnoho, velmi mnoho krajů až uchvacujících, hleděli s výšin skutarských do Evropy i Asie, na Cařihrad i Bosporus, Černé i Bílé moře, s výšin judských na moře Středozemní, Mrtvé i na celou svatou Palestýnu, stáli jsme u paty tichých sinaiských velikánů, na rozhraní mezi Asií a Afrikou — přece jsme netušili dojmu, jaký se nás zmocňuje zde!

Velká část severního Egyptu leží před námi rozestřena jako velkolepý obraz, jako přepestrý, mistrovskou rukou vyšívaný koberec, a vše vidíme pouhým okem v kouzelné jasnosti. Šedivé hory mokatamské vystupují za námi, jako by na nich spočíval ještě ranní sen. Nekonečná, žlutošedá poušť prostírá se v nedohlednou dál a obrovité pyramidy gizehské, dažurské a sakarské strmí

z ní k nebesům. Svatý, starý Nil valí se ve dvou mocných proudech k severu, od temného jeho proudu odrážejí se světlozelené, kypré břehy. Na tři strany rozkládá se bohatá zelená pláň a pod námi leží největší po Cařihradě východní město, pyšná Masr- „el Kahira“ („vítězná“, „mstící“), svědkyně sterých bojů, o jejíž zdi roztříštily se i fanatické lebky křižáků. Růžové zlato krásného jitra rozlito po sterých minaretech, po fantastických kuplích a brčálových zahradách, hukot nejpestřejšího života jako dálné dunění moře zanáší se k nám — nebe je tak jasně modré, vzduch tak balzámový — a nám uprostřed té dojemné krásy je tak neskonale smutno!

Krásný, báječný, nešťastný Egypt! Ne jen proto, že duševní temnota rozhostila se tam, kam Pythagorové putovali kdys co učňové, aniž že není slávy více tam, odkudž se šířil strach až po mocné Benátky. Byla kultura kněžská, jejíž moudrost zakládala se na čtyřiceti dvou hermetických knihách, doba bohů a přemocných králů — a lid byl týrán a nešťasten. Nastala kultura mohamedánská, panovali chalifové a pyšní sultánové Mameluků — a lid byl týrán a nešťasten. Plným proudem dere se sem kultura pokročilé Evropy — a lid stěná a pláče. Němě teče Nil kolem pyramid, nechává po vlnách svých plazit se obraz štíhlých minaretů, nese parolodi a slouží továrnám, a děti jeho vlastní nemají jasného dne a neměli. Ptákohlaví bohové dřevních dob i drzá pašata nynějška panovali stejně krutě, nemusily nikdy stavět pyramidy z kamene — každý vrcholil pyramidy mrtvol a hromadil vrchy bídy. Lid je nevyvinutý jak byl za doby boha Hóra; jeho vyobrazují co dítě, s prstem v ústech, ale lid je dítětem zkaženým, zlým, bojácně rozechvělým a hladovým. Staří Egypťané měli „soud

mrtvých". Kde jich skulptury soud ten vyobrazují, klade nebožtík srdce své do jedné vážky a do druhé klade Thot, „bůh písmen", „písař nebes", pštrosí péro, péro to pravdy. Ví se jen o dvou neb o třech panovnících, že srdce jich udrželo se s pravdou a spravedlností v rovnováze. Přec bohové kloní se králům všem a vítají je do nebe co nejpochlebněji.

Poesie mizí a nastupuje próza Tradice vymřela. Memnon již nezvučí, když ranní paprslek ho políbí, ale zvučí pokaždé, když fellah udeří o jistý, v lůně sochy se nalezající kámen — tenkrát kněz za cenu svého panství, teď chudý fellah za mizerné zpropitné. Čtem již hieroglify i písmo hieratické, a víme, že slavené mysterie nebyly mnohdy víc než blbou pověrou. Rovněž zesprostěla příroda. Slavné růžové zahrady obmezují se již jen na malé Fayum, papyrus a lotos skoro vyhynuly, keř balzámový zmizel zcela. Za to rozkládá se tabák, kukuřice, rýže, cukr a indigo a vynáší sedlákovi pot a pašeti milliony.

Přec je krásná a živá a bohatá ta naše Kahýra, hlava země! Její poloha na úpatí Mokatamu je rozkošna. Z tří stran je obklopena palmami a poli, ze čtvrté bijí pískové vlny saharského moře o její zdi. Zevnitř i uvnitř podržela ráz starovýchodní, líp než všechna jiná města, a je nám tu stále, jako by nám vypravoval arabský bajkář kouzelné povídky své. Ale Kahýra nestála druhdy, kde nyní stojí. Tamhle směrem k Nilu spatřujem sříceniny města bývalého, odkudž pak město pošinuto sem, podál řeky. A také staré to město, „Fostat" (stan), bylo na počátku jen vojenským táborem; nesměliť první bojovníci Mohamedovi míti usedlostí a bydleli stále v stanech, každý okamžik hotovi vyrazit dál na výboj a rozšiřování prorokovy víry. Zde pak v té nové, opevněné

Kahýře odehrány veškeré krvavé děje chalifské za doby samostatnosti Egypta, za času otomanské nadvlády i za „znovuvzkříšení“ pod místokráli. Ještě do nedávna visel v Bab (bráně) Cuvajleh provaz, na kterém pověšen poslední egyptský „sultán z vůle Mamelukův“, a posud je pod citadellou ona hromada štěrku, na niž s věžovité výše i s koněm seskočil jediný bej mamelucký, když Mohamed Ali, první místokrál a syn ponocného, dal nebezpečnou celou tu gardu v citadelle Albánčíky obklíčit a postřílet.

Sestupme již dolů do města, přes saharským pískem hluboko pokryté náměstí Er Rumejleh, z něhož zní až sem k nám nahoru hýkot a výskot zpěváků, prodavačů, hudebníků a komiků.

II.

Jen některé z největších ulic mají svoje jmena, číslován není dům ani jediný. Ulice jsou jako v Orientu vůbec velmi úzky, zcela nepravidelny, plny koutů, záhybů a zřícenin. Domy jednotlivé, zde skoro vesměs kamenné a často s ozdobnými portály, kdežto v Cařihradě jen ze dřeva, jsou rovněž nepravidelny, přízemí samý krám, výš samý výstupek a arkýř, mající místo skla a rámů jen dřevěné mřížoví, avšak mnohdy velmi umčle vyřezávané a pestře natřené. Tím mřížovím mohou ženské pohodlně hledět do ulice dolů. Četné mešity s loggiami a minarety, bíle a červeně na příč pruhované, povznášejí se nad stavby vůkolní. Od střechy k střeše bývají přes ulice položena prkna neb přetaženy šaty, aby v ulici byl stín a chlad. Některé ulice a čtvrti jsou odděleny od sebe dosti mohútnými, obyčejně ale již roz-

sypanými branami a vraty. Smradu všude dost a smetišt také dost.

Světové jmeno má třída hlavní, začínající hned za náměstím Esbekieh, slavná Muski. Není příliš široka, o třetinu užší než naše Příkopy, ale aspoň půl hodiny dlouhá, živější než nejživější křižující se místa pařížských boulevardů a ještě pestřejší co do lidstva než pověstný dřevěný most přes Zlatý roh v Cařihradě. V Muski je tlačenice a chumelenice od prvního ranního svítání až přes večerní soumrak. Někdy je přímo nemožno proniknout dál. Velbloudi a osli, koně a psi, lidé a vozy shluknou se do takového klubka, že není spásy, pokud vše nepřetne bič běhounův nebo bezohledný, ostruh a uzdy nešetřící jezdec. Hluk se valí tu jako věčný vodopád, nad nějž vyniká někdy silnější zvuk jednotlivý, zavýsknutí kluka, hýkání osla, táhlý řev bůvola nebo smutný hlas velblouda. Dáme-li pozor na všechny možné náhody a nehody, které tu hrozí našemu životu nebo alespoň rovným našim oudům, můžem takto směle do toho hlomozu vniknout, již nejsou zde ty doby, o nichž při popisu Kahýry mluví Harant z Polžic: „našinec ovšem často do jiných postranních uliček uchylovati a obcházeti musil a to ne bez mnohého posměchu, jak od pyšných neustupných Turkův, tak od jízdných pacholat, kteříž nám klobouky s hlav strhovali aneb nám je na hlavách co čamrhou zatočili.“ Hoši učí se sice již ve školách rozmanitým kletbám na jinověrce, mnohý prohnaný diplomat, opije-li se vínem, dovede pak evropské hosty své také oslovit: „Ya kelb! Ya chansir!“ (o pse! o svině!), v kázáních je stálá věta: „O bože, znič všechny nevěřící, nepřátely své; zlom jich prapory, rozmetej jich domy a dej je i se jměním jich nám Moslémům za kořist“ — ale již je zapomenut zákon sultána Nassira!

Křesťané nemusí nosit na hlavách šaty jen černé a židé jen žluté, nemusí jezdit pouze na oslích a i to sedíce jen stranou. nemusí vstát, když mohamedán přistoupí. nemusí mít rolničku na krku, když vstupují do veřejné lázně, ano mohou v rozmluvě s mohamedánem mluvit ještě „hlasitěji“ než tento, když je toho třeba, a domy své stavět také výš než on, když jim to napadne.

V Muski ovšem převládá ráz orientální, zde co nejpestřejší. I Evropan, třeba měl kroj takto svůj, dá sobě alespoň na hlavu červený tarbuš. Bílé, červené a zelené turbany, dlouhé kaftany ve všech možných barvách, barevné střevíce, opasky a kazajky, bílý plášť mouřenínův, zbraně všeho druhu, modrá bunda chudého fellaha a šedivý hadr oslákův mihají se před očima. Krásný kočár některého pašete žene se bezohledně množstvím, mladý sais (běhoun) letí před ním, řve: „guarda! guarda!“ a tříská bičem do lidu — chuděj oblečeného. Takového saisa má také každý kočár soukromý, ano i každý fiakr. Na krásných velbloudech jízdních, zvířatech to černavé srsti a elegantního kroku, pokrytých bohatými koberci, jedou sluhové místokrálovi. Nadutý Turek sedí na mezku, popoháněném a stále bodaném hulákajícím oslákem. Jiný, dvoucentový potomek Mohamedův sedí na osliku pramalinkém, ale přec živě klusajícím. Takového oslíka můžeš i s pánem jeho, klukem to bílé, černé nebo kaštanové pleti, sloužícím za dragomana i učitele arabštiny, spokojeným s nejmenším bachšišem i s největším pohlavkem, dostat na den za 18 piastrů (1 zl. 80 kr. r. č.). Krok osla je lehký; jede-li úprkem, je jízda na něm velmi příjemna, ale vždy titěrna, celé tělo jezdcovo krátce hupká a hlava komicky se tetelí.

Dlouhá karavana velbloudů nese a vleče upravené stavební dříví, nebezpečně sem tam kolisající a všude

narážející. Na prvním velbloudu sedí Arab, pravý beduin, který zvířata jen propůjčil, a hledí do vřavy dolů klidně a vznešeně. Velké stádo krásných černých a vysokých koz prodírá se množstvím; lidé do nich kopou, zvířata po nich šlapou, nekot a bědování až ohlušuje. Hned za stádem žene se skoro úprkem houf lidí, z nichž několik nese mrtvolu na marách; provázející ženské, vzdor tomu, že prorok podobných věcí zapověděl, zoufale pokřikují, házejí písek a prach do výšę, shýbají se k zemi a sypou sobě bláto za ňadra a po hlavě. Zase letí řada vozů a mezi nimi proplítá se chudobné, polonahé děvče, sbírající do ošatky čerstvé koňské trusy; prodá je pak co palivo do starodávných v Egyptě líháren, v nichž už po tisíciletí uměle se líhnou kuřata. Náhle se vše rozprašuje a vše nadává jako by z jediného hrdla. Majitel některého krámu uznal za dobré, k vůli zboží svému a k vůli ochlazení vzduchu vůbec vylíti na ulici škopek vody. On nemůže vyčkat „až lid trochu přejde“, a řekl-li napřed: „s dovolením!“ neplatilo to ani lidem, nýbrž neviditelným džinům čili duchům; nechce náhodou některého polít a vyzvat pomstu jeho. A opět volá „s dovolením!“ a již vyhodil celý koš kostí a slupek. Smečka prašivých, nevýslovně hubených psů žene se po kořisti, ale již je mezi nimi malý kluk, ještě vychrtlejší a hladovější, a pere se s psy o každé sousto.

Několik jezdců ozbrojených tančí na bujných koních ulicí: za nimi kráčejí dvěma řadami vojáci pěší v bílých kabátcích s červenými výložky a bílých pantalonech a vedou mezi sebou tlupu spoutaných Arabů. To je zdejší rekrutýrka — obstoupí se ves a sebere, kdo je zbraní schopen. Za nimi jdou zvědavé Kahýřanky. Vlastně se valí jako v pytle zašity. Tělo, beztoho oby-

čejně tučné, je zahaleno černým neb bílým pláštěm, pod nímž vykukují světlobarvé, zelené, růžové či žluté šaty a červené neb žluté trepky s vysokými špalíčky. Závoje jejich jsou co nejrozmanitější. Některé mají po spůsobě Damascének celou tvář pokrytou kvítkovaným hedvábným šátkem, jiné mají v černém neb bílém závoji alespoň otvor pro oči, ještě jiné mají závoj černý jen přes půl obličeje a dole vykukuje tetovovaná brada. Jedny žvatlají v houfě, jednotlivá některá nese si sama palmový vějíř, jiná má k tomu černého kleštěnce, a třetí cválá nafoukle na oslíku, držena kleštěnci po obou stranách. Mohou-li, zakoketují si tuze rády, třeba by koran na nevěru určoval trest smrti a mnohá už s kamenem na krku v Nilu byla potopena — když neměla peněz na uplacení soudců. Odkud také nabrat lásky a věrnosti! Bohatý si béře více žen (koran dovoluje čtyry) a třeba nekonečný počet otrokyň a konkubin, to jen aby se pochlubil svou zámožností, a chudý sobě jich také vezme hned několik, aby mu pomáhaly ruční prací svou vydělávat. Jak se mu některá znechutí, dá jí část věna zpátky a vyžene ji. Vyhnána může se za jiného provdat, leckterá vystřídala už — je jí šestnáct let — pět až šest mužů, odkud lásky a věrnosti nabrat!

A opět přichází pohřeb, tentokráte židovský, sprovázený as padesáti malými zpěváčky, vřeštícími, že až bolno. A těm jako by na posměch spustí jiný, zuřivý vřeskot a mnikot zrovna nad námi. Po arkýřích a dřevěném mřížoví nejbližšího domu honí se dvě opice za velkým černým kocourem. Z mříží pohybují se bidla za opicemi, bránící jim, aby nerozsápaly zvíře zde posud tak posvátné, jak bylo před tisíci lety bohyni Nejth v Saisu svato. Po celé ulici začnou štěkat a výt psi. Nynější místokrál dává psy sice pilně otravovat, ale je

jich na štěstí pro Kahýřany pořád dost, neboť psy jsou zde jedinými čistiteli ulic a bez nich by Kahýra za krátko byla zasypána odpadky všeho druhu a zahynula by morovým zápachem Aby pak byl obraz a hlomoz dovršen, pustilo se osm nosičů s vojenskou patrolou do pranice. Nesli na čtyrech paralelních bidlech (jdou při tom stejným krokem a drží soused souseda za rameno) celý formanský náklad žoků s bavlnou a nemohli se rozkazující jízdní patrole vyhnout. Zcela klidně sedí vedle toho Turci na nízkých slaměných sedátkách bez lenochů před sousední kavárnou a hrají domino nestarajíce se o veškerou tu vřavu. Jak špinavá to kavárnička — ale nesmějme se jí, mnohá z oblíbených pražských hospůdek není lepší!

Co je komu potom, zabije-li se někdo vedle! Penězoměnci cinkají penězi a malými svými krabičkami, aby na sebe upozornili. „Oslí friseur“ stříhá osla a místa již ostříhaná polepuje hlinou — komický obraz! Klidně kráčí Kopt přes ulici; jeho dlouhý kaftan je vždy černý, kolem žlutého čela má temnomodrý obvitek a v pasu kalamář a péro v ozdobném pouzdře. Jazyk jeho má se k jazyku hieroglyfů jako italština k latině. Vodař podává vak z kozí kůže, jejíž lesklá srsť je zvenčí, nosiči a hranatý tento chlap cucá otvorem vodu jako mléko z vemena. Žebraví dervišové v hnědém rouchu a s vysokou světlohědou čepicí plstěnou, mající formu překlopeného květinového hrnku, chodí po dvou od domu k domu. Každý okamžik ti zavřískne do ucha nějaký žebrák mrzák, obyčejně slepec. Zde vedlé mešitky porozpadlé sedi už zase žebrák, ale ten je výminkou tučný a zdravý. Kolemjdoucí přistupují sami a dávají mu almužny, neboť ve sříceninách těch sídlí mocný duch, jmenem „Kutb“, a žebrák je prý sluhou jeho.

Nezastřené ženy fellahů vykračují si dlouhým krokem. Docela nahé malé děti, ještě skoro nemluvňata, sedí jim na rameně po jízdecku a drží se jich za hlavu. Oči těch dětí není ani vidět, místo nich vidíš jen dvě černé, velké kupky much. Dítě se při tom ani nepohne, matce také nenapadne, aby mouchy odehnala, vždyť i dorostlí lidé trpí v očích plno much a nepohnou sebou ani! Každý okamžik plíží se kolem houf slepců, vedených člověkem napolo ještě vidomým. Slunečný pal, moučkový písek pouště, obrovská nečistota. toť pravá „egyptská nemoc oční“.

Přicházíme k jiné mešitce, s jejíhož vysokého minaretu právě vyvolává muezin, že „modlitba je lepší než spaní“. Také ten muezin je slepec, aby neviděl tajností vůkolních harémů. Pod mešitou je kotlář a kladivo jeho až ohlušuje. Nad ním je otevřená loggia, arabská škola as se stem po zemi dřepících kluků (děvčata se neučí ani modlitbě, beztoho prý není jisto, je-li ráj také pro ženy). Všichni hulákají zároveň a co nejmonotonněji suru z koranu. Se stropu loggie visí — evropský černý cilindr; provinil-li se kluk již co nejvíc, posadí mu učitel za trest cilindr na hlavu. U dveří mešity dva prarozličné obrazy. Šílený otrhaný stařec skáče po schodech a blekotá jako zvíře: kolemjdoucí hledí se zmocnit jeho ruky a políbit ji, jsouť šílenci osobami svatými.*) A za ním nahoře leží k smrti pracující žena. Chytla ji cholera a donesli ji, aby umřela zde na místě posvátném. Strašný pohled! Také k ní přistupují, aby se jí dotkli. Žena sténá, hází sebou a tluče na všechny strany. —

*) V dobách chalifů byl v Kahýře slavný ústav pro choromyslné, jež léčili hlavně hudbou. Nyní se choří potulují zcela volně.

III.

Mnohem zábavnější a ještě zajímavější než v Cařihradě jsou bazary zde. „Obrovitost“ je jedině pravé naznačení jich rozměrů. Celým městečkem zdá se být bazar Gorieh, kde jsou same látky vlněné, bavlněné a hedvábné. V jednom čtverci domů jsou zas jen kotláři a formy jich rozmanitých měděných nádob jsou co nejfantastičtější. Jiný bazar má jen čibuky, čtvrtý jen zbraně, pátý jen cukr a sladké ovoce, šestý má statisíce poroesních džbánků z Kenneh, na čistění vody nilské. Krejčí jsou tu také pohromadě v střídě jedné, ševci v střídě jiné, řemenáři zas jinde, pověstní svým uměním stříbrníci sídlejí v ulici zcela úzké a temné. Ostatně jsme nespatřili mnoho z jich umění. Jich krámky jsou čtyrhranné, nad zemí s výše půldruhého lokte povznešené díry, v nichž nevidíš praničeho než kouřícího, na skřížovaných nohou dřepícího prodavače. Teprv když vyslovíš přání, vyndá odněkud z pozadí kousek jeden, a nechceš-li toho, přinese teprv druhý; avšak první už zas uschoval. Bazar Tarbieh je pln vonného koření, kadidel a mastí z Arabie, Persie, Indie a Sudanu, a vzduch je tu vůní až přesycen. Hluku poměrně není mnoho v bazarech, prodavač a kupovač sedí klidně vedle sebe, prodavač nabídne tabáku a černé kávy, a kupovač může pít celý den po bazarech kávu zdarma. Za to se zboží přeceňuje co možná a smlouvání nemá konce. Jen Turek žádá hned ceny poslední. — „Zač je ten koberec?“ — „Za kissé.“ *) — „Drahý! Tři sta piastrů dám.“ — Turek jen zavrtí hlavou, nemluví a nechá tě jít.

*) kissé = váček, 500 piastrů čili 50 zl. našich.

Procházkou po bazarech každou chvíli dojdeš k některé ze tří set mešit kahýrských. Není města a místa ve světě, kde by se krása, pestrost a vznešená nádhera saracénského slohu tak snadno a důkladně mohly studovat jako zde. Máš-li povolení od konsula nebo jeho kavasa s sebou, můžeš všude vejít; po celém mohamedánském světě nebyly nikdy mešity návštěvě nevěřících tak záhy přístupny, a přístup je tu k tomu ještě o osmdesát percent lacinější než v Cařihradě. Směli jsme vstoupit i do té přesvaté mešitky, kde nalezá se hlava Husseinova, vnuka to Mohamedova, kamž jednou v roce, když se na svatý hrob klade nové „kisveh“ (skvostná pokrývka), neviditelně zavítá prorok sám, aby se přesvědčil, jak věřící ctějí památku vnuka jeho. Ovšem kroutí zbylí pravověrci divně hlavou nade všemi novotami, a klejí, když vidí, že kisveh pro Kaabu v Mekce určené nyní již rok co rok nakládá se místo na svatého velblouda, který pak už po celé živobytí své od všelikého nosení byl osvobozen, prostě na parník. Sám jsem zažil malý ještě důkaz náboženského fanatismu mohamedánského. Prohlídli jsme také mešitu El Ashar. Vyšedše zase ven usedli jsme na práh, abychom obuli boty, dle předpisu hned před vchodem odložené. Obouvám se, a v tom cítím, jak se nějaká noha lehýnce dotkla mých zad. Porozuměl jsem ihned a rychle jsem se ohlídl. Fanatik byl již mezi ostatními, se schvální tupostí na mne hledícími, zmizel. Něčeho rozhodného nesměl se sice dopustit, ale přece se nemohl přemoci, aby alespoň nenaznačil kopnutí „franckého psa“.

„Regenerator“ Mohamed Ali, jehož nazývají egyptským „Petrem Velkým“, zlomil sílu kněžstva. On sebral veškeré statky chrámů co majetek státní, a odvážil se i násilí, že zastavil velkou karavanu putující do Mekky,

a vybral si z ní tisíc rekrutů. Páni jsou již nade všechno náboženství povzneseni a lid obmezuje se na patero umytí denně, na čtení koranu při stálém kývání a kolíbání svrchního těla a na bezmyšlénkové posty. Po celý měsíc Rhamadan nepožívají praničeho od rozbřesknutí dne, „jakmile je možno rozeznat bílou nit od černé“, až zas do černé noci. Ať se stane cokoli, nikdo nemá viny a žádného hryzení pro zanedbané snad povinnosti, a „mučenníkem“ je i ten, kdož umřel morem proto, že neutekl. (Kdož by chtěl se poučit o mohamedanismu minulosti a přítomnosti, odporučuju mu výtečný spis Julia Brauna. *)

Nejstarší mešita kahýrská, starší než Kahýra sama, je Tulun, vystavěná dle plánu Kaaby. Zde prý Abraham obětoval berana za Isáka a zde se dle pověsti také zastavila archa Noemova! Velký odevřený dvůr vnitřní je obklopen arkadami a sloupy těchto ukazují, sbíhajíce se ostře, první počátky oblouku gothického. Po dvoře pracují provazníci a v ostatku bydlí chudina; vše se tu hýbe nemocí a nečistotou. Architektonicky překrásna a tisícerými vyobrazeními po celém světě známa je mešita žoldána Hassana. Bohužel se rozpadává. Hassan dal prý staviteli po dokončení utnout pravici, aby — nemohl víc žádné podobně zas krásné vystavět. Nejskvostnější je co do materiálu mešita Mohameda Aliho v citadelle. Má rozkošné, jak jehla tenké a vysoké minarety a je vnitř i zevnitř celá pokryta vzácnou egyptskou úbělí — nevýslovně čarovný pohled, když ranní slunce rozestře po ni zlato své! A velmi zajímavá je mešita El Ashar, „květoucí“, zároveň theologická vysoká škola všech mohamedánů.

---

*) „Gemaelde der mohammedanischen welt.“

Vnitřek (samý kulatý oblouk nevysoký na 380 sloupech žulových a mramorových, mezi nimiž visí 1200 svítilen) je rozdělen na sály zvláštní pro Turky, Araby, mouřeníny, atd. Tisíce studujících, zcela chudých, zde spí po zemi a dostává denně zdarma chléb. Také professoři nemají za vyučování zvláštního platu. Kolem učitele zasedne u některého sloupu hlouček posluchačů. pomodlí se a pak začne se vykládat koran a ústní jeho dodatky. Vlastní přemýšlení již v islamu dávno vymřelo, třeba jen vše důležité vědět z paměti. Každý studující má velký bílý plech, na němž stále píše, aby svou paměť zkoušel, a napsané pak zas smývá. Pohliž mešity usídleli se kněhvazači a opisovači. Tito prodávají i opisy jednotlivých míst z koranu na malých papírcích, proti nemocem (písmo se smyje vodou a voda ta vypije), ano i proti štěnicím, jimž pověsí se na zeď bytu cedulky s nápisem: „Nespatřil's těch, kteří byty své opustili ze strachu před smrtí? Bylo jich do tisíců a bůh řekl k nim: Umři, umři, umři!“ Ale už prý také většina mosleminských štěnic je povznešena nad náboženské předsudky.

Skoro právě tak zajímavy. v některém ohledu ještě zajímavější než velkolepá mešita sultána Hassana jsou tak zvané „hroby chalifů“, recte sultánů mameluckých, neboť hroby oněch ležely uprostřed města a ustouply až na jediný bazaru Chan Chalil. Řekl jsem již, že písek saharský dostupuje až k hradbám kahýrským, z živé, pestré ulice vystoupíš zde právě tak jako v Jeruzalémě hned a bezprostředně do mrtvé pouště. Hned za hradbami, ale již v poušti stojí tedy ty hroby mamelucké, pravé pravzory dokonalé, co nejušlechtileji rozkvětlé architektury saracénské. Nad každým hrobem vznáší se krásná kuple a k tomu je přistavěna mešitka. Jak ušlechtilá je klenba kuplí, jak čarovná ta rozmanitá

žebra uvnitř a zevnitř ta okrasa kamenická, pravé architektonické vyšívání! Portály jsou rozmanity, krásny a pestry jako vegetace tropická, a minarety jsou co nejštíhlejší. Avšak — mameluci byli vyhubeni do posledního, nezbyl nikdo, kdo by se staral o udržení hrobů, ano kdo by jen byl mrtvoly posledních chtěl dopravit do krypt již zaživa připravovaných. Vidíme minarety bez mešit a mešity bez minaretů. Kuple se prolamují, z vnitřku vymizelo, co odnesti se mohlo, dvorky arkadami obklopené naplňují se sypkým pískem, vrata spadla a vytrhla kusy z okras portálních, schodoví k portálům vedoucí je prolámáno. Chudina staví špinavé sluje své z nalámaného staviva nebo raděj hned do krypt.

IV.

Slavná Esbekieh, o níž celý svět ví a sní co o souhrnu báječných kras orientálních, kde možno se vesnít v kouzla „Tisíc a jedné noci", mne nevábila. Již to není ta Esbekieh, jižto vykouzlil Mehmed Ali, nýbrž místo zohavené místokrálem nynějším. Jeho zištnost ve čtrnácti dnech pohubila sady uvnitř města ležící, zbyla jich jen as chudá, mladorostlá šestina, ostatek rozprodán co staveniště. Ve dne je tu plno stavebního prachu a na večer leda že libo zasednout zde do některého z prostých a ošumělých cafés chantants, nebo před ním opřít se o vysokou, snivě se rozkládající palmu, vyslechnout životopis světoběžné sklepnice, náhodou třeba Pražanky z Malé Strany, bránit se proti dotěrnosti kluka, který za dne odháněl u cukráře mouchy a za večera krade, a po příchodu domů prohlídnout pak dobře límec kabátu a košile, kolik že — — „denn man wandelt nicht ungestraft unter palmen," — starý, trefný citát! Také skutečně

krásná Šubra, rovněž pozůstalost po Mehmed Alim, nevábila. Silnice k letnímu tomu sídlu vedoucí je sice dobra a stále postřikována, stromořadí samá obrovská sykomora a nilský akát, po stranách krásná pole a bohaté villy, místokrálova zahrada sama je vzor sadů orientálních, kiosk v ní s rozlehlými, mramorovými verandami a luznými kabinety rozkošný, také je cesta sem odpoledním rejdištěm celého elegantního světa kahýrského, vidíš pak zlaté ekypáže a předrahé koňstvo, jízdní velbloudy a vykládaná nosítka, krásné dámy a jich muže millionáře, kteří sem přišli co chudí tuláci někdy před dvacíti lety — ale vším tím pestrým rejem dvou tak základně rozmanitých kultur prohánějí se vojenské hlídky koňmo i pěšky, běda nebohému sedláku, který by se opovážil v dobu tu sem, šavle hned sečou do jeho zad, štvanec s pláčem utíká — urazil by ty Evropany, kteří z jeho mozolů sbohatli, svým špinavým hadrem a svou nahotou! To třeba spatřit jen jednou jedinkrát a člověk má pro celý život dost! Co že je všechna chudobnost v Evropě naproti té bídě zde!

Již milejší mně byla vyjížďka k Bulaku, nilskému přístavu Kahýry, kde možno studovat lid sám. Také sem vede pěkné stromořadí, nedaleko odtud je ostrov Roda, kde dle pověsti našla Faraonova dcera koš v rákosí, a Ghezireh, zámek nynějšího místokrále Ismaila pašy. Zde se scházejí dělníci z továren, pracující z donucení, plavci nilští, donucení stavěči silnic, bydlící jen v děrách zemských, pak sedláci unavení, toužící po opití se. Zde je pro ně trh, hospoda a zábava, sedí pod stanem, pijí a modlí se, mezi pitím vzývají „Alaha“ a mezi modlitbou klejí a žádají kořalky. Hospodský peče a škvaří jim zde jídla na přenosných kamnech, jediném to velkém hliněném kotli, kusy prapodivných mas točí se na rožni,

ošklivě vypadající karbonády smaží se na plechu. Kavárník Turek mlčky a s nesmírnou opravdovostí vaří kávu, kavárník Arab švitořivě obskakuje své hosty. Na ruských houpačkách dávají se Arabové točit do výše a dolů; po zemi hrají pronikavě řvouce „moru“, známou nám sice z Italie, ale dle thebánských relífů známou již i starým Egypťanům; hlouček sedí vedle hloučku a naslouchá, jak při zvuku tarabuty, bubnu hliněného, zpěvák přednáší některou ze slavných romancí Abu Sejdových. Strašná hudba, vyluzovaná klapačkami, řehtačkami, talíři a harfami předpotopních tvarů, sprovází se všeobecným, dětinským plácáním do rukou. Při zvuku flétny a bubnu skáče a pitvoří se národní komik, hotový blázen; kroutí očima, křiví hubu, vyplazuje jazyk, stáčí tělo, sedá a lehá s nejoplzlejšími posuňky. Vedle něho točí se mezi tamburinami vřeštící tanečnice, ale jen jednotlivá, zabloudilá z nedaleké Sakary. Do Sakary a dál a dál jsou tanečnice vypovězeny, už se nespatřují po Kahýře v houfech a jen soukromě lze spatřit pověstný „tanec včel“, jenž znázorňuje zbloudění se včelky do roucha tanečničina a podrobnou honbu. Co zbytek dávných egyptských dob a podobny hebrejským „ženám, jež u chrámu tkaly domky jako háje“, byly na nynější již příliš rozpustily, třeba veřejných ženštin bylo v Egyptě množství až k neuvěření a platily značnou daň „z příjmů“. Vše tu křičí a huláká, pije a tančí, ale můžem při nějaké jen opatrnosti směle mezi ten lid, třeba se byl stal pod útlakem již velmi neupřímným a drzým. Připraven musíš být ovšem na leccos u lidu, jehož náboženský zákonník nezná ani trestu na křivou přísahu, a třeba dát zvláště pozor na kapsy vzdor tomu, že dost často vyhubí v Egyptě vláda některou celou ves za to, že jsou v ní „zloději nenapravitelní“. Navštívili jsme Bulak také pozdě po

půlnoci, vřava stále stejna a dojem ještě zvýšen plápolajícími ohni a přeletujícími světly.

A jen o krok dále těžká práce v potu tváře! Po Nilu se nese monotonní zpěv „Allah il Allah!“ jejž jsme již od svých barkářů v Suezu byli slyšeli, a na poli potí se fellah v nejparnějším slunci. Pohání kruhem voly, tahající vodu z polního průplavku, a roznáší džbery po poli, aby osení udržel v stálé vláze. Bude mít troje žně, ale — ne pro sebe, nikdy pro sebe.

Podívejme se zde trochu blíž na ty „regenerátory“ Egypta, o jichž civilisatorských snahách Evropa tak mnoho krásného čítá, jakými že jsou vlastně dobrodinci svého lidu! Přední z nich byl tedy Mehmed Ali. Nad jeho sarkofágem připomínají nám historikové, že „byl dobrým otcem a spolehlivým přítelem, že plakal při smrti svých vojenských soudruhů jako by vlastních svých dětí, že miloval macedonskou svou vlast (přístavek Kavala za ostrovem Thasem, za nějž platil sultánovi daně sám), že nikdy nevydal utečenců a skončil tolika staleté pronásledování křesťanů“. — Druhý to sultán Kajtbaj, který také plakal uslyšev, že blesk zapálil mešitu v Medině, ale kdykoliv ho napadlo, dal si pro svou zábavu několik poddaných za živa odřít! Křesťanů ovšem Ali šetřil, k vůli Evropě a pak že sám neměl pražádné víry. Když r. 1825 Nil nechtěl dostatečně vystupovati, nařídil modlitby ve všech mešitách a vyzval zároveň k modlitbám zastupitele všech ostatních vyznání. „Bylo by přec znamenito,“ pravil, „aby žádná ta víra nestála za nic!“

Nejdřív odstranil si Mehmed Ali všechny své „nepřátely vnitřní“! Dal povraždit všechny mameluky, pobit část beduinů, harcujících až do bran kahýrských, a část si zavázal žoldem, a vyhnal všechny Kopty ze správních

úřadů. Ale s civilisaci lidu to nešlo, pro nehybný mohamedanism a pak úplné neporozumění místokrále samého. který sebral kteréhokoli osláka a poručil mu, aby se vyučil na ingenieura. Jediné, co se mu povedlo, bylo, že zlomil nejtužší fanatism mohamedánský a vojsku dodal rázu evropského (příruční střelnou zbraň mají posud jen na kámen). Veškeré opravy jeho čelily jen k panovnickému a finančnímu prospěchu osoby jeho, on netrpěl, aby někdo jiný (sultán) utlačoval lid egyptský, ale utlačoval jej sám dost a dost. Mehmed Ali měl monopol všeho. Veškerá sklizeň patřila jemu, on předpisoval, co se má sít a sázet, a koupil vše pak za cenu, jaká se mu právě líbila. Čeho fellahové potřebovali, musili vesměs kupovat ve skladech jeho, za ceny krvavé. Jemu stál „život fellahův za tolik co chlup Turkův“, a statisíce poddaných, líbilo-li se mu provedení nějaké stavby, nechal pohynout prací a při tom hladem. Zřizoval monopolní továrny a pracovat v nich musili opět jen sedláci. Také tkalcovství na př. bylo prohlášeno za průmysl vládní a byl-li pak u některého tkalce nalezen ještě stav neb prodával-li tkadlec plátno, zašili nebohého do vlastního jeho plátna, napustili olejem a dehtem, pověsili na strom a zapálili.

Ukrutnost k lidu byla od nejstarších dob do nynějška vůbec hlavním příznakem všech vlád v Egyptě. Když panoval Mykerinos, jenž byl spravedliv a k lidu dobrý, zakrátko mu věštili kněží vůli bohů. že nemá žíti déle šesti let. „Proč mám tak záhy zemřít já, jenž jsem zbožný a dobrotivý, kdežto spustlí předchůdci moji každý panoval přes půl století?“ — „Právě proto“, odpověděli kněží, „zkažení Egypťané potřebují vlády ukrutné!“ — Staří Egypťané byli sami lidem velmi ukrutným, relify zobrazují, jak tloukli své zajatce a šmýkali je za

vousy, a jak mrtvým nepřátelům uřezávali ruce a genitalie. Vláda mohamedánů pak byla vlastně vládou samých Hakimů — Hakim musil mít vždy při procházce dosti sluhů s sebou a kdykoliv se mu líbilo, slezl s koně, některý sluha musil se položit na zem a chalif mu rozpáral vlastnoručně břicho. A ti a takoví mohamedáni panují tu právě dosud.

Ostatní „regenerátoři“ po Alim rovněž zacházeli dle arabského přísloví s lidem jako se sesamem — „třeli a tloukli jej, až vydal oleje.“ Saïd paša zapletl se do záležitosti suezského průplavu a dodával k tamějším pracím, jako za dob hebrejských, měsíc co měsíc 20.000 lidí. Jednou chtěl dát zkoušet tažená děla. Upozornili ho, že v polích pracují fellahové. „Panovníci evropští mohou pro svou zábavu statisíce lidí obětovat dělům“, rozzlobil se, „a já nemám zastřelit několik sedláků?“

Teď panuje Ismail paša, nejpovedenější z nich. „Byl-li Abbas ještě moslémem, Saïd křesťanem, je Ismail židem“, praví lid. Nyní nemá lid již ničeho, praničeho — a při tom žádají na něm daně již na příště třetí rok napřed! Z chudobných, z nilského bláta slepených chaloupek vyrvali jim již i všechno kuchyňské nářadí a nechali jich ženám jen po jedné sukni. Veškeré polnosti patří místokráli jako jednou již v čtrnáctém věku za sultána Nassira; místokrál použil totiž nastalého dobytčího moru, přinutil fellahy, aby kupovali dobytek jen od něho — za cenu svých pozemků, na nichž jsou nyní jen nájemníky! I z každé jednotlivé palmy platí se dva piastry daně a fellahové palmy raděj porážejí.*)

*) Měšťákům nedaří se lip. Před dvěma léty dával finanční ministr ples. Aby byl příjezd volnější, dal strhnout všechny vůkolní domy a obyvatele prostě vyhodit na ulici.

Fellah je dle toho zpustlý. Honosí se počtem ran, jimiž ho donucují k placení daně, a dostane-li se nějak k penězům, buď je propije nebo zakopá. Snad se dřív či později vzmůže, pak bude zle tureckým pánům a protežovaným křesťanům — tito už vědí z historie, jak se protekce v Egyptě odstonává. Tolik je jisto, že lid soudí již nyní, ne-li živé, alespoň mrtvé. Posud je v Egyptě jako za dob dávných „soud mrtvých". Mrtvola leží na marách a imam vyzývá: „Vydejte svědectví jemu!" a lid odpovídá: „Byl mezi spravedlivými!" Ale nad mrtvolou místokrálova úřadníka lid se odvrací a mlčí, vyzvání se opakuje bez ohlasu a imam dodává: „Nuž buď mu milostiv bůh sám!"

V.

K tradicionálním vycházkám z Kahýry patří návštěva hřbitovu gizehského. Říká se mu ovšem obyčejně jinak, proto že zde stojí ta ona pyramida („p-uro-ma" = hrob králův), ale mimo krále pohřbeno tu dost a dost jiných lidí, jichž nižší hroby většinou poušť již zavála pískem a písek žene se dál a výš, přes podstavec již na první stupně purom. Také my jsme se tedy vybrali tam ve voze a ozbrojeni ručnicí a revolvery. Vyjeli jsme od Esbekieh as o hodině po půlnoci, k vůli červencovému parnu.

Cesta je nyní velmi pohodlna. Pěkná silnice vede až k Nilu, přes vodu pěkný most — vystavěný kdys k vůli nějakému plesu místokrálovu, a z levého břehu až k pyramidám dobrá zas silnice — spůsobená k vůli Napoleonově Evženii. Vzdor revolverům jsme v pohodlném kočáře záhy všichni tři (připojilť se nějaký Stutgarťan k nám) — šťastně usnuli, a tmavou nocí šlo to

rychle ku předu. Chvilkami nás vyrušovaly lidské hlasy, dělníků to železničních, přenocujících u své práce; železnice zahučí nyní brzy již zrovna kolem pyramid. Pak jsme slyšeli, že dvoje mužské kroky sledují náš povoz, tázavé hlasy křižovaly se s odpověďmi našeho dragomana, a kroky cupaly za námi dál. Běželi to fellahové za námi, po celou noc tu na stráži dřepící, přijde-li nějaký cizinec, aby mu hned nabídli služby své. As dvě hodiny trvala jízda, jitro se šeřilo a v mrákotném rouchu stály pyramidy zrovna před námi.

Skutečně velkolepý dojem! Ne snad uměleckým spůsobem, pyramidy jsou právě jen velkou skalou, jako by ubroušenou do čtyr hran a do hrotu, někdy vodorovně a stupňovitě rýhovanou, ale — jaká to obrovitá pitomost, jaká zázračná kůpa bezmyšlénkovitosti, jaký to do nebe trčící, blbě do vůkolí pohlížející pomník královské svévole! Básníci zde chtěli slýchat bědování těch pyramid, že samy stojí, když chrámy kolem již se zasuly, že tu stojí co pomníky černého útisku a černé hanby, chtěli je slýchat, jak prosí poušť, aby je svým pískem již zahalila jako sarkofág — dobří jsou to lidé ti básníci!

Je znám již původ a účel i dějiny pyramid gizehských, vnitřek, zevnějšek i vůkolí. Lid má a měl ovšem o nich vždy pověst svou. Vystavěl je Gan,*) otec všech džinů, vypravuje moslím. Tito džinové jsou zlí, ale nemohou být zatraceni, proto že se jim podařilo zaslechnout kusy koranu. K vůli dalšímu naslouchání lezou džinové na vrchol pyramid, ale spatří-li je andělé dobří, andělská aristokracie „mala“, hází po nich hvězdami — výklad žhounek. Již za dob Herodotových měl lid spletenou po-

*) Ogan, Okeanos-Agathodaimon, také trochu římský „genius“.

věst o původu pyramid, přičítal je Hyksům, jichž vláda nebyla ovšem o nic sladší, než vláda králův a pravých původcův staveb těch.

Nebudu tisíckrát ve všech literaturách popisované zde popisovat obšírně. Stojí tu tři velké pyramidy za sebou, roh k rohu. Hned první, již si co kryptu vystavil Chufu či Cheops, je zároveň největší. Byla také jednou zcela hladka, ale pokrývka se zcela oddrobila, a je vidět všechny balvanové (nummulitové) stupně, každý tři až čtyry stopy vysoký.

Dovnitř pyramidy musí každý cestovatel, jinak nemožno nabýti pojmu. Na severní straně je otvor. Svíce se rozsvítí a jde to úzkou šachtou dolů. Stěny a půda šachty jsou jak mýdlo hladky, nikde zářezů neb stupínků, Arabové šmýkají se napřed a sdržují pád. Pak to jde druhou šachtou zas do výše — rozkošná cesta! Šmýkáš se po balvanovém, opět jak sklo hladkém, jen někde rozseknutém a asi stopu širokém okraji do výše. Každý okamžik myslíš, že slítneš do vedlejšího kamenného žlabu a jím dolů zas na konec, kde čekají dva Arabové, abys nezlomil alespoň vaz. Několik Arabů leze napřed se svícemi, jeden tě táhne, druhý strká — krev se vaří, tepny buši, dechu ubývá — konečně po dvaceti minutách jsme nahoře a Arabové řvou „výborně“ ve všech jazycích moderních cestovatelů. Nalezáme se v komoře 34 stopy dlouhé, 17 široké a 19 vysoké. Strop a stěny, pokryté žulou, jsou zcela plochy, vypadá to prostě jako čtyrhranná bedna. V pozadí stojí sarkofág, bez víka a prázdný; velmi pohodlné plivátko pro každého, kdo sobě vzpomene, že na té kamenné spoustě musilo z donucení pracovat 400.000 lidí!

Zde tedy ležela mumie Chufuova několik tisíciletí! Lid měl sice právo vyloučit mrtvolu při „soudu mrtvých“

z hrobu, ale tuto nevyloučil, beztoho duše králova měla každá volnou vstupenku do egyptského nebe! To Amenti či egyptské nebe nebylo právě nepříjemné. Vyvolence oblékli tam v roucho krásy, sandály jeho zářily, vlasy mu namazali vonným olejem, zapálili kolem něho božské kadidlo a krmili ho samým božským chlebem, pivem, hovězí a husí pečení; on si trhal květiny a ovoce v nebeských sadech, koupal se v nebeských vodách, bavil se jen s pány bohy a jubiloval. Ovšem musil se dát k mumii pas, jejž kněží za určitou taxu rádi vyhotovili; zvláštní to byla „kniha o životě zesnulého", jako prý dávají posud někteří ruští popi zemřelému poukázku na sv. Petra do truhly. V tom pasu bylo vše, i jmeno matčino, jen jmeno otcovo ne, k vůli jistotě. Staroegyptskofrancouzský vtip! Ovšem že pas chudšího vypadal také chuděj — „chudý má také ošumělejšího boha", praví Lenau; v některých chudších hrobech nalezeny jen desky, vnitřek pasu kněží ukradli zas pro někoho jiného! Také peklo jejich bylo už dosti pěkné, skoro jako křesťanské, a sám „pekelný" Breughel neměl ohnivější fantazie a Dante také ne.

Zatracenci chodili bezhlaví, nosili hlavu pod paží, vlekli srdce na provaze za sebou, škvařili se ve velkých kotlích a jaké ještě tak ty špásy jsou. Egypťané byli prvním národem, který proklamoval nesmrtelnost duše, a také už měli svůj „den dušiček". Tu pak navštívila duše v podobě ptačí mumii svou. Chufuova duše mohla přicházet dosti dlouho k své mumii, teprv chalif Mamun dal na počátku devátého věku v naději na skryté poklady odevřít pyramidu a sarkofág a zahodil mumii někam.

Chufuova pyramida je tak velka, že by náš hradčanský svatovítský chrám vešel se do ní dvakrát nad sebou a čtyřikrát vedlé sebe. Nejsilnější muž, hodí-li s temene jejího kámen, nedohodí ho dál než do třetiny šíře. Druhá,

o něco menší pyramida je Chafraova, hladká posud až k temeni. Třetí, ještě menší, je pyramidou zmíněného již dobrého krále Mykerina. Když ji otevřeli, ležel dobrý král, na kusy roztrhán, vedlé krásného svého sarkofágu. Angličané odvezli obé na lodi. Avšak na cestě přišla bouře, sarkofág hodili do moře a do londýnského musea dostala se jen mumie, duše Mykerinova má o dušičkách tedy pěknou procházku. Pak jsou tu ještě tři malé pyramidky, pouhé děti, jako novorozená mláďata vedlé vyrostlých slonů.

Obešli jsme to obrovité stádo a probrodili se hlubokým pískem až k světoznámému sfinxovi. Je vytesán cele ze skály, „bohové sami utvořili tělo jeho", a taktéž je obrovských rozměrů, obličej na př. má 28 stop výše. Již je tvář silně porouchána, nos zcela uražen — umění milovní mameluci užívali ho co terče při střelbě — přec je celistvý dojem mohútný. Jaká vznešenost, jaký mír a klid je ve výrazu tom! Egyptské umění (lze je zcela dobře prostudovat v museu kahýrském, vystavěném v Bulaku) na počátku působí svou ztrnulostí a nehybností cize, těla jako by byla bez svalů, ruce a nohy jsou neforemně zakončeny, uši vždy příliš vysoko umístěny — avšak znenáhla uchvacující výraz neskonalého klidu a přímo nebeského míru je zde vždy a působí opravdovostí svou.

Pak tu možno vidět několik ještě nerozpadlých a nerozsypaných hrobů pánů radních, úřadníků, a v hrobech těch relify, na nichž osoby, oškubané husy a cifry, z nichž se na př. dovídáme, že nebožtík měl 760 oslů, atd. Vše ostatní, co zpytatel Mariette zde objevil a vykopal, je opět zasypáno. Ubírali jsme se tedy opět zpátky. Moji soudruhové měli chuť dát se vytáhnout a vystrkat ještě až na vrchol Chufuovy pyramidy, mně se do té procházky

nechtělo. Usedl jsem do vozu a nechal za tři franky místo sebe lézt tam mladého Araba, který sliboval: „Arab za dvacet minut nahoře i dole!“ Byl skutečně již zas na polovici zpáteční cesty, když moji soudruhové byli tamtéž dospěli teprv zdola. Pozoroval jsem je sklem, jak teď usedli k odpočinku, jak si stírali pot a šátkem spůsobovali chlad. Zas se zdvihli, každého táhli dva Arabové z předu za ruce a jeden pomáhal od zadu. Soucitně jsem vytáhl tobolku a zapálil si cigaro. Hned bylo asi deset rukou ve voze, prosících také za něco podobného. Nedal jsem jim ničeho. Arabové byli také spokojeni a usedli zas kolem vozu na zem. Jistě že se tu již sešlo mužské obyvatelstvo celé nějaké vesnice, mezi nimi i sám pan „šech“ jejich, jehož knížecí hodnost poznal jsem podlé úcty ostatních a dle toho, že nejnestydatčji natahoval ruce po nějakém „bachšiši“. Seděli, mluvili a ukazovali prstem na mne. Jeden z nich odbyl si zrovna vedlé koní ranní svou modlitbu. Klečel při tom s rozpřaženýma rukama na kolenou a po chvilkách mlátil čelem do písku. Všichni měli modré haleny na sobě a na hlavě jen kulatou připláclou čepičku z velbloudí srsti, bez stínidla.

Náhle se sneslo jásavé pokřikování — expedice byla nahoře a mávala klobouky a šátky. Dragoman pospíšil si, aby nám dal upravit černou kávu. Bylť zde, hned vedle pyramid a myslím, že zas k vůli princovi walesskému, místokrál vystavěl zvláštní budovu. Hodí se svým čistě švýcarským slohem velmi dobře k starým pyramidám!!! Je v ní nějaký strážce a cestovatelé mohou si tu dát navařit kávy.

Právě přistupuje mladý Arab ke mně, aby si vyžádal zasloužené své tři franky. Mám jen napoleondory, ale přistupuje Arab jiný, vyndavá sáček a nabízí se k výměně. Avšak tento bankéř pouště má zas jen samé

anglické rupie a španělské sloupové tolary Nebylo by pomoci, kdyby nevyskytl se ještě třetí, který zas podává stříbrňáky menší a měď. O mnoho-li mne ošidili, nevím, ale byli patrně spokojeni.

Zároveň přivádí klouček nějakého starého, slepého filutu k vozu. Stařec má plné hrsti drobných rozmanitých figurek, ve slohu staroegyptském — „jsou vybrány z hrobů“. — „Vždyť jsou ale novy a falešny!“ — Stařec už nic, odvrátí se klidně a zasedá mezi ostatni: nepotřebuje náhle kluka a vidí zcela dobře. Hlouček se baví svým způsobem dál a k tomu způsobu náleží také, že ruka jede každý okamžik za ňádra nebo k týlu, a odšmýkne nějaké nevinné zvířátko na zem, ať si hledá štěstí jinde! Důstojný šech je ale již pokročilý, on zná užitečnost nehtů a jeho činnost je věru pyramidální!

Konečně sestoupli lezci zas dolů, vypili jsme několik těch drobňounkých koflíčků kávy, měli jsme malou šarvátku stran dalších a konečných bachšišů a kočí mouřenín práskl zas do koní.

Bylo rozkošné ráno, nad námi kroužila hejna divokých holubů v závratné výši, a pod nimi veslovali sokolíci, ostříži a majestátně rozpjatí orlové. Po chvilkách jsme nechávali vůz zarazit, abychom si vystřelili. Již blízko Nilu vidíme nedaleko silnice obrovského orla, klidně sedícího na dutém pařezu. Chcem zarazit, avšak dragoman brání: „Tamhle je letní harém místokrálův, mohlo by se vykládat jinak!“ —

Neapol.

1870.

I.

Chtěl jsem se sice trochu prospat — přijeliť jsme za prvního ranního šera mořem k Neapoli — ale raděj honem ven! Tam venku se něco stalo, snad nějaký politický skandál, bůh ví co! Prapodivný hluk! Teď jako když houf dětí dělá kočičinu — teď zas jako by se tam muž se ženou pral, již se utvořily strany, mužský sbor štěká na ženský sbor — a teď vyniknul tón jednotlivý, zrovna až k srdci ta bolest sahá — dlouhé zaúpění mužovo — zase všeobecný řev — —

Vyběhnem na ulici a ono venku — nic, pranic, zcela obyčejný neapolský život!

Jsme ve čtvrti Santa Lucia, po Portě, sidle námořníků a facchinů, nejživější čtvrti města. Ulice plna lidu, kde jdou dva pohromadě, mluví oba najednou, kde jde jednotlivec, zpívá si hlasitě. V levo je nad lázněmi trh na ryby a měkkýše, v pravo před námi, za námi, všude pohyblivý trh salátu, bobů, ústřic a t. d. Každý prodavač nese své zboží ve velké ošatce na hlavě a vyvolává je, požehnané plíce! Ale není to zmatený hluk vodopádu jako na nějaké velké burse, z vůkolního rámusu zcela dobře rozeznáš zvuky jednotlivé; zazní jubilující recitativ — oznamuje boby, pronikne monotonní štěkot rychle

po sobě pronešených slabik — oznamuje artišoky, zaskřípe celá řada slov — smažené jsou to sardýnky! Třetí den už nemusíš ani zboží spatřit a poznáš vše dle křiku.

Sotva jsme vyšli, začal po celé, na druhé straně stojící řadě drožkářů práskot bičů; drožkáři upozorňují na sebe. V tomtéž okamžiku cítím lehké klepnutí na klobouk. Vedle stojící fiakr nabízí s kozlíku tímto čistě neapolským způsobem pomocí biče své služby. Chlapík vypadá jako otrapa, ale vůz má pěkný, kopyta jeho koní, u nás někdy černěná, jsou bílou fermeží natřena a lesknou se jako čerstvá zeď. Vidí, že se nám nechce do jízdy, obrací se lhostejně k řadě pomalu se pohybujících povozů se zeleninami a pokřikuje na vozky. Statný koník prvního vozu, s něhož loktové, ale tenké okurky šlehají a kývají se jako hadi, má vysoký chomout v podobě věže; kola vozu jsou neobyčejně vysoka. Na tahounu vozu následujícího je zas chomout v podobě vítězné brány. Všude do ní nastrkáno dlouhých prutů, na jichž konci houpají se syrové brambory co firma. Třetí, čtvrtý, pátý vůz samá mrkev, po těch několik koňů soumarů, nesoucích celé vrchy chřestu. Každý okamžik zastavuje se průvod a vozkové řvou každý svou. Dvéře balkónů se otvírají, rozcuchané, polonahé ženské vystupují ven a spouštějí s balkónu košíky po provazech. Prodavač vyndá z koše peníze, nandá zboží a košík se zas klátí a mlátí do výše. Tou cestou přichází do domácnosti vše, i dříví, na nemalý prospěch stukatur.

Až dojedou vozy veřejných kuchyň, složí ostatek. Veřejné kuchyně, vařící a smažící vše pod širým nebem, jsou všude, kde se hromadí pracující lid. Také zde v elegantní takto čtvrti Santa Lucia. Kuchyně ty nejsou co do rozmanitých jídel právě chudy, ovšem má každá jen

troje či čtvera jídla, jsouť, abychom tak řekli, odborny. Ve velkých hrncích vaří se zemčata nebo fizule, na velkých pekáčích smaží a pekou se kusy ryb, lastury, sardynky a kuřata i se zeleným hráškem, ve velkých vypirají saláty nejrozmanitějších druhů, po prknech vykládaji chlebové věnce, na malých stolcích výtečné ústřice z Bajae, slavené už za Cicerona, na širokém plechu praží celé klasy kukuřice, artišok, jahod, finnocí (vlašského kopru) a krásných pomorančů jsou tu nasypány vrchovité hromady. Nejvíc ovšem se tu navaří dlouhých nudlových maccaronů, jež vesměs dodávají se z neapolského předměstí Portici. Jedeš-li předměstím tím — pověstnou „němou“ jsem tam nespatřil, za to ale dvě slepé: byly prozatím harfenicemi — jako bys jel městem samých mydlářů. Jako svíčky visí před každým domem na bidlech tisíce loket bílých maccaronů, pokrytých statisíci černých much. Vedle kuchařů stojí uzenáři s nejrozmanitějším zbožím, z něhož některé v měchýřích citronové barvy svázáno do formy stavěcích kuželek. Pak síla citronářů. Z každého konce pestrých jich pulpitů ční barevné bidlo do výše a mezi oběma bidly houpe se, pohyblivou osou v půli držen, sud s limonádou. Když přistoupí kupec, zatočí citronář sudem, aby se obsah řádně promíchal, pak teprv otevře kohoutek. A ve veřejných těch kuchyních je zcela lacino, za dvacet centesimů pořádný kotlet i se špínou.

Escamoteur pouliční pracuje zde také hned od rána. Každou chvilku se mu něco „povede“ a obecenstvo propuká v hromový jásot. Až se i flašinet odmlčet musí, i kytara i mandolina a zpěv, kterému rybář a facchino rovněž rád naslouchá! Jak pestré to obecenstvo, jaký výraz v těch vysmahlých, spálených tvářích a co divokého života v těch plamenných očích! Ovšem pestrých,

divadelně předepsaných houní tu málo najdeš, kroj je vůbec trochu až příliš à la Masaniello. Na hlavě punčochová čepice, na prsou nic než amulet, na těle jen plovací kalhoty a pak už pranic až dole kolem chodidla malý kousek kůže a mnoho špagátu. Člověk věří těm postavám i všechno brigantství i všechny revoluce, z nichž nejslavnější byla právě ta pod vůdcovstvím hrdinného rybáka z Amalfi, „vynaleziště kompasu a rodiště Tomáše Aniella“ či Masaniella. Ale žádná z těch tváří jižně výrazných není podobna portrétu smělého revolucionáře, malovanému dle přírody. Se stěny neapolského musea hledí na nás jeho tvář — ku podivu blbá a drzá.

Avšak, Neapol se celá již probouzí, projdem se trochu ulicemi, tak krásně dlážděnými samou lavou. Právě je zametají číslovaní metaři — v žádném městě na světě není tolik číslovaných lidí jako zde: vojáci, národní gardisté, policajti, posluhové, lampáři, metaři, hasiči, každý čtvrtý člověk.

Balkóny domů jsou již stále plny, balkón je vůbec v Neapoli nejdůležitější částí domu, mnohdy je dům samý ten pavlánek. Tenoučká budova jako jehla, v každém patře jen jedno okno, vlastně jen jeden balkón a ten patří už k „vnitřním“ částem bytu, totiž děje se na něm skoro vše, co se jinde děje jen uvnitř. Špinavé děti, v prádle od minulého téhodne, válí se tu v kotoučích. Maminky nebo starší sestřičky přinášejí prostěradla z postelí sem a vysypávají spoustu blech prostě dolů na ulici, za chvíli máš jich na sobě jako čmelíků. Palestýnské pořekadlo dí: „Král blech má dvůr svůj v Tabarieh“ *), ale vojsko své má až zde v Neapoli! Italián je prostomyslný, Italiánka ještě prostomyslnější, nemusí-li přes

*) Tiberias.

ulici, ani jí nenapadne, aby byla jinak než v pouhé košili doma — a už jsem řekl, že Neapolitánka je také ještě venku na balkónu doma. A balkóny jsou jen zamřížovány! Kdyby byly Neapolitánky tak krásny jako Římanky, na př. jako ty pověstné „minenti“ z Trastevera, dobrosrdečný člověk by mnoho odpustil. Zde onde vidíš arci skutečnou krasotinku, zvlášť k večeru v ekypážích korsa, ale v celku je zde opět jižní pravidlo, že mužské pohlaví je vlastně pohlaví krásné — „Neapol je nebem pro ženy, předpeklím pro muže a peklem pro zvířata.“ Hlavní ráz ženského zevnějšku je zde jistá „nápadnost“. Ano — abych to už odbyl — v Neapoli je také něco „svatých“ ženských, potomkyně to svatého Januaria či Gennara, jehož zázračně se potící krev je po celém světě chvalně známa; právě nyní ale není prý mezi těmi svatými ani jedna mladá, snad vymrou. — Kdo bydlí v přízemí, učiní si balkón z chodníku; zde sedí a chodí prostovlasé, rozhárané ženštiny, a sousedky se vzájemně češou a vískají. Arci se česání děje teprv k večeru — když lidé chodí nejvíc na procházku.

Po ulicích rozjely se také již omnibusy, v každém dvě třetiny kněží, tučných a funících. Jak chudobně vypadá naproti nim ten pěši kapucínek, do lišky vyrudlý, nebo ta drobná kapucínka, nesoucí před sebou ovinutý kužel a předoucí na ulici! Ob čas potkáme řady vojenských chovanců; kluci v uniformách, za nimi zase páter. Nebo se setkáme s pohřbem některého bratrstva, které v barevných dominech a s hlavami zcela zahalenými v kuklích doprovázejí spolubratra. Pohřební vůz je celý zlatý a zasklený, uprostřed stojí na červeném podstavci otevřená rakev s mrtvolou, kolem do kola sedí kněží s hořícími svíčkami, breptající a smějící se. Tlupa květinářek dívá se na pohřeb, svěží venkovanky. „Bratří“

zapomínají smutku a pokřikují na ně: „Venite con noi, parente!“ V tom vyběhla z jednoho domu opička a chce přes ulici — bratří s hořícími svíčkami ženou se za ní.

Krámy nás mnoho neupoutají. Snad některý galanterijní s drobným zbožím z lávy a koralů, nebo velký počet kollektur s nadpisem: „banco del lotto“, nebo holičské „salone“, v němž se padrone prohání v podvlíkačkách. V menších ulicích ještě že krám hrnčířský upoutá zrak. Jsou tu pestré malé dlaždičky pro byty, obyčejně bílé a modré, džbány v pompejánských formách, báně na víno místo sudů, hliněná velká poprsí, pálená do červena, item pálený hliněný pán v životní velikosti a zcela moderním obleku, náhrada to za sochy z mramoru, item v životní velikosti mouřenín, černá tvář, bílá košile, červené kalhoty, modrá kazajka — dle přírody. Zůstaneš-li někde stát, každý okamžik tě někdo osloví. Nemusíš jich dbát, jsou to kuplíři a kuplířky. Nabízejí adresy „čtrnáctileté blondýny“, „jisté vzácné dámy“, a t. d.

V Toledu, nejbohatší ulici neapolské, avšak ne příliš zvláštní, nalezají se kněhkupci. Mají za sklem něco svého: tableau loupežníků a fotografické navštívenky loupežníků. Známo, jak zde brigantství květe, někdy je honba na briganty v samých ulicích neapolských. Jejich šibeničně krásné tváře, každá jiná, poutají vždy houf lidí. Znají tu každého výtečníka, jmenují ho jmenem — „ecco maestro Pilone“! Nejspiš jsou v houfu tom také někteří „dilettanti“ — za sklem briganti, před sklem „brigataccia“, pěkné studium! V tom cítíš lehýnké trhnutí za kabát. Rychle sáhneš — kapesní šátek je pryč! Několik kroků od tebe poskakuje a točí se kluk zlodějíček. Chceš-li, pusť se za ním; dohoníš-li ho, shluknou se kolem tebe, a některý tě píchne nožem. Elegantní policajt v třírohém

klobouku. od hlavy až k patě opsán z pařížského módního žurnálu, nepomůže. Když vidí honbu. odvrátí se, jako by ničeho neviděl. Pak zas lenivě obrátí hlavu, ze zvědavosti, jak to asi dopadne.

Zastrkuješ-li doma šátek do kapsy, naslouchej trochu, zpívá si tam hned „de profundis“. Měl jsem s takovým klukem zlodějíčkem jednou veselý žert. Pozoroval jsem ho, procházeje se po Toledu, jak se plíží a číhá na mou kapsu. Vyndal jsem naschvál šátek a rozestřel jej, aby nápadník viděl, že je hedvábný, velký a lákavě červený. Kluk s klasickou vytrvalostí za mnou po dlouhém Toledu, šestkrát sem a tam; když přišel příliš blízko, dal jsem vždy ruku jako by nic do kapsy na šátek, dvakrát jsem ho také plesk' přes ručku už nataženou. Konečně se postavil přede mne a nadával. Byl uražen.

II

Blíží se dvanáctá, s ní přijde siesta. Ještě si rychle upravuje každý co může, nebo už to nechá raděj na odpůldne. Veřejní písaři naposled se rozhlížejí po kolemjdoucích, nepotřebuje-li nikdo z nich vědecké pomoci. Chudáci! Jak pyšně vypadá zde to operní divadlo San Carlo, slavné sídlo mus, a jak smutně vypadají venku v arkádách jeho ti veřejní písaříčkové, ode všech mus opuštění, hladoví a ošumělí! Kdyby neseděli v stínu loubí. bylo by vidět, že ani nemají žádný stín! Slunce bídy stojí jim stále nad temenem.

Vezměm z nich hned krajního, vypadá jeden jako druhý, leda že je některý ještě vyschlejší. Pravý „ecce homo“, přibitý na dřevo rozvrzaného stolku! Šat jeho samý falešný stud; tváří se, jako by skutečně ještě ne-

patřil mezi hadry. Postava schlíplá hladem. Na stolku má písař místo těžítka kus šedivé lávy, na znamení, že všechen jeho oheň dávno vyhasnul, pak kus chleba a džbán s vodou. na znamení zas, jak skrovně živí věda. Ó Henochu, jehož sám archanděl Gabriel učil užívat kalamářů a per rákosových, jak mizerný jsi ty patrón! Ó umění písma, nejvznešenější, jakého nalezl člověk, jak bídně živíš své proroky!

Ne snad, že by právě málo lidí přicházelo užít služeb veřejného písaře. V Italii je velmi mnoho lidí, kteří neumějí psát, číst to se rozumí také ne. To pevné, pomalé psaní je jen pro nás chladné seveřany, jichž kyselé myšlenky potřebují času na dozrání; na jihu jiskry rychlé šlehají mozkem a do písma není chuti, vždyť ani vodopád nejbystřejší řeči myšlenkám nestačí! Lidí přistupuje zde k stolu písařovu dost a dost. voják, který chce matičce své do horské její vesničky poslat pozdravení, žena. která dává muži zprávu o rodině, děvče. které má sto zbytečných odpovědí na sto zbytečných otázek milencových — ale každý dá jen několik centesimů, sotva že se hrubý papír zaplatí! Některý z písařů má na svém stolku ležet na čtvrtce papíru nápis: „On ici ecrit italien et français“, také to však jen zřídka kdy něco vynese stříbrného.

Tedy stolek, kámen, džbán, chléb, dvě dřevěná sedadla, jedno pro písaře, druhé pro objednavatele, pak kalamář, jenž se po každém namočení opatrně zase zandavá, dva husí brky, které se řežou až do ťángličky, brejle — ať už na nose nebo jen na stole, ale brejle musí být — pečetidlo, a pak už jen, co Goldoni ve veselohře předpisuje: „cera lacca, un quinterno di carta da lettere, una dozzina di coperte“ (pečetní vosk, kniha listovního papíru, tucet obálek). Leda že tu má písař ještě na zelené kožené podložce několik archů obyčejného

papíru psacího, z něhož je arch svrchní starostlivě už přehnut po délce, na některou tu psanou prosbu, které se zrovna tak snadno odmítají, jako se psané rozkazy snadno dávají. A tak tu sedí písaři u pilířů, vždy dva naproti sobě, a čekají.

Jak někdo přistoupí, má veřejný písař zcela tak své stálé fráse, jako každý jiný obchodník.

„Ano, ano — to se musí dobře rozvážit!“ a sahá po brejlích. Nechá je třeba zas ležet, ale brejle jsou dokladem dobré rozvahy.

„To jste dobře učinil, že jste přišel zrovna ke mně!“ —

„Ale!? Nu to bychom se na ně podívali, počkejte jen!“ —

„Sedněte si! Když chce člověk něco dobrého napsat, musí mít dobré péro; hned to bude.“ —

„Jako že těmito třemi prsty píšu!“

„Ne, já už rozumím, nemusíte pranic víc říkat, když nechcete. Tak krásné oči! Až vám to přečtu, vy se zrovna uleknete, jak jsem vyslovil vaše němé myšlénky!“ —

„Mlčení! Zdali umím mlčet! Vám to mohu svěřit, že jsem já sám psal Pilonovi list stran výkupného, když vloni u Amalfi zajal ty dvě Francouzky. Tady hle, co vy sedíte, seděl Pilone, a tamhle stál strážník — nu tak vidíte! Vždyť jsem jako by pod přísahou, líp zpovědníku zamlčet!“ —

„Že je to mnoho za tak malý dopisek? Ale, matko! Copak vám dají menší děti míň práce než ty větší?“ —

„Ježíš Kristus!“ a zastrkuje žold do kapsy. —

Avšak již nikdo nepřistupuje k arkadám. Udeřila dvanáctá.

Dvéře domu se zavřely, jalousie oken jsou stlačeny, stínidla krámů spuštěna. Rozlehlé náměstí del Plebiscito

je pusté a němé, ani človíčka nekráčí kolem královské zahrady. Vozy zajely do stínu úzkých uliček, lidé zalezli dovnitř domů.

Třesavé jasno naplňuje vzduch, po šedivém dláždění jako by paprsky sluneční poskakovaly a se odrážely. Také moře a kraj jsou pokryty jakous zlatou mlhou, strmý Vesuv vypadá přimhouřeně a věčný sloup bílého teď dýmu vystupuje přímo k jasně modrému nebi.

Písař natáhl nohy pod stůl, strčil ruce do kapes a hlava mu sklesla. Cilindr už se svalil k zemi, ústa se otevřela a brada visí na prsa, oddychující si odměřeně a šťastně. Snad mu něco přijde ve snu!

III.

Vyjeli jsme si na citadellu St. Elmo, bývalý klášter kartuziánský — a nyní teprv rozumíme Neapoli!

Pod tichou, strmou výšinou, obloženou půvabnými zelenými terrasami, leží hučící město se svým půlmillionem obyvatelů. Na městě samém ovšem není mnoho, kdo viděl Řím, Benátky, Cařihrad, Florenc, Prahu, podiví se střízlivé jednotvárnosti Neapole, jež vyznačuje se leda modrými a žlutými báněmi, barevnými věžmi a často až orientálně plochými střechami, „mauresknimi“, jak již obyvatelstvo samo. Avšak Italiána neodloučíš od bezprostřednosti přírodní a k italskému městu patří celé jeho vůkolí. A to vůkolí neapolske je nejkrásnější na světě! Přelítni je zrakem, nezadivíš se pověsti, že to kus samého nebe, a že Ježíš, putuje světem, plakal zde pohnutím nad tolikerou krásou. „Lacrymae Christi“ od té doby sice zkysaly, ale kraj zůstal, čarovně krásný, a neubráníš se pohnutí.

Z nízkého místa, dole z moře, není pro příchozího tak celistvého, uchvacujícího dojmu jako na př. na Cařihrad; rozkládáť se záliv neapolský ve příliš velkém záhybu. Avšak s výše zrak kruh ten obemkne. Nahoře nejkrásnější barvy a dole moře zrovna tak modré jak to nebe, pokryté ostrovy, loďmi, barkami s elegantní latinskou plachtou. Hned v levo za městem rozkládá se čarovná campagna, zahrada vedle zahrady a villa vedle villy. Podél moře začíná hned u Neapole zas Neapol, v nepřetržité řadě běží budovy Portici, hned za Portici zas budovy Resini, vystavené na lávě kryjící Herculanum, město strachu nad městem mrtvých. Za tím kraj vinic a nad ním Vesuv v hnědém taláru a s ohnivou korunou. Vedle Vesuvu modrý monte Somma, pod Vesuvem tiché, mrtvé a přec skvoucí se Pompeji, a na břehu libezné Castellamare, jako by na moři se kolíbalo. Pak zelené boky různotvarých hor, posetých samou oranží, citrýnem, fíkem, laurem a olivou, a uprostřed toho kraje rajské vůně rozkošné Sorrento, rodiště Tassovo. Ach jak šťasten jsem tam byl den a noc a zase den, kdy mne opojovala vůně citrýnů a za noci zpívalo moře! Odkud měl nadšený Tasso vyjít než odtud! A jak smuten vracel se po letech k sestře své sem —

děti běžely tu vedle mne a zrak jich poután
na cizince s divou kosmou a přetruchlým zrakem!

Jak by odkopnuto od země leží v moři Capri, kde vraždil Tiberius. Zrak sune se rychle po moři dál. Ostrov Ischia, odkud přichází slavné víno, Procida, odkud lovci koralů, Nisida, kde Brutus s Ciceronem se setkali po zavraždění Caesara na utvrzení republiky nové, čtvrtý, pátý, šestý ostrov, každý jiného tvaru. Pod námi v pravo zelený pahrbek Posilipo, v jehož četných jeskyních bydlí

lidé jako troglodyté, u něhož se nalezá „hrob Virgilův“ a jímž vede tisíc kroků dlouhý starořímský tunel k Puzzuoli. Před Posilipem táhnou se podél moře krásné sady veřejné „villa nazionale“ (dříve reale), pak jde korso a v nedohledné křivolaké čáře zas zahrada vedlé zahrady a villa vedlé villy. A pak zase obraz zcela jiný, ještě krásnější! Kuželovité hory nejrozmanitějších barev, mezi nimi šťavnatá údolí, leskná jezera. Mořský břeh druhého, bajanského zálivu, ostrovy jako by strážemi uzavřeného, je malebně klikatý, pln zálivků malých; zem a moře jako diadém z nejrozmanitějších drahokamů. Zde Baja, jež Horác opěval, za ním Puzzuoli, kde Cicero sídlel. Všude vulkanické síly, hory povznesly se za jediný den: kráčíš-li břehem, cítíš každý okamžik zápach jako by zkažených vajec, sirnaté to prameny; tamhle jsou puzzuolské „sulfatáry“, kde z otvoru krátru prý již vyhaslého (dle Strabona byl také Vesuv „vyhaslý“) stále jdou páry a usazuje se síra; tamhle jde cesta k jezeru Averno, Aornos, přes něž nepřeletí pták, aby ho páry nezchromily na vždy. Zde také dle Virgila Eneáš se Sibyllou sestoupil v Orcus, křesťanská legenda klade ale vchod pekelný do kráteru Vesuvu, kudy se také vrhl vzteklý ďábel, když viděl, že ukradený kus nebe je na otvor příliš velký. Vchod do pekla zná každé náboženství, vchod do nebe je v mlhách.

Co zde v tom neapolském ráji bylo již ďáblů, co neštěstí! Vesuv vraždí hned celá města a statisíce obyvatelů. Tamhle s té strminy na Capri vrhal Tiberius své oběti sedm set stop s výše dolů do moře. Římští císařové zde utráceli lidské životy právě tak jako španělští místokrálové a jako Bourboni, zde v levo škrtil Karel z Anjou, zde pod námi stály šibenice bourbonské, zde v pravo u moře měla Johanna II. své sídlo, každou

noc tu měla jiného miláčka a z lože do moře bylo tak blízko a katanů vždy dosti po ruce! Také kraj tento našel svého vykupitele, přišel mu Garibaldi! „Il nostro secondo Gesu Christo!“ říká mu Neapolitán.

Snad na něho zapomene lehkomyslný lid jak zapomněl na Massaniella. Nikde o něm ani památky více, v Portici ni zmínky, v Neapoli prý je sice jeho hrob někde v kostele S. Maria del Carmine, ale nikdo neví kde. Jen na nevěstce Johance vymstil se duch národa dosti originálně. V Teatro San Carlo dávalo se od nejrozmanitějších skladatelů již alespoň čtyřicet oper „Giovanna II. di Napoli“ a všechny nestály za nic!

IV.

Po večerní návštěvě ve Villa nazionale, kde denně hraje vojenská hudba zdarma, zasedli jsme ještě před kavárnu na náměstí del Plebiscito. Rozlehlé náměstí, na jedné straně mizerné nápodobení náměstí vatikánského, na druhé mizerný palazzo reale, ale plynu dost a živo. Vůbec živo všude. Po Toledu valí se houfy lidu, že až černo, mužští eleganti, prostovlasé ženské v hedvábu, kluci s lucernami na tyčkách, hledající odhozená cigára a papírové cáry. Kostelní dvéře jsou všude dokořán, slyšíme z nich veselé valčíky a operní arie znít až ke kavárně.

Stolky před kavárnou jsou všechny těsně osazeny, a kolem nich se hemží lid dotěrných prodavačů. Každý okamžik postaví se tu vozík s flautovým kolovrátkem, a běduje žaly celého sta nešťastných milovníků. Čtyřikrát za čtvrt hodiny přistupuje kočující knĕhkupec, heká pod tíží naložených románů a nabízí vždy zas totéž. Po

každé hned po něm přistoupí prodavač holí, pak prodavač novin. Na to se vyskytne elegantní pán, pokloní se uhlazeně a — žebrá. Staré květinářky nabízejí kytky a dohazovačské služby, také jedna mladá se objeví, hezká a kudrnatá; hned ji posadí mladí páni vedlejšího stolku mezi sebe. Drzý kluk s hlavou oholenou jako Turek strká ti sirky zrovna pod nos. Odstrčíš-li ho trochu urputněji, sebere ihned několik ještě kluků a udělají ti kočičinu zcela zdarma. Sklepníci lítají a kavárník prochází se mezi hostmi a holotou, a dává pozor, aby se nekradlo. Neapolitánský genre.

Spěchali jsme domů, ne snad z unavení a také ne abychom ušli nějakým nepříjemným dojmům. Mně osobně jednalo se, abych se dostal hodně brzy na lože, abych tu v nočním klidu a temnu, nerušen a nevytrhován, při zavřených očích vyvolal si v duchu ještě jednou ten obraz, který dnes opojil zrak a vsunul se do srdce. Již mne ten obraz po celé živobytí neopustí.

Byliť jsme před večerem vyjeli si na korso. Neapol je bohatá, krásných koní a ekypáží je přehojně, v ekypážích sedí pyšné dámy. Člověk se baví. Na sta hrčelo kočárů kolem nás a před námi, proplítali jsme se jimi až k místu, kde všechny zas obracejí. Ale my neobrátili. Jeli jsme omamující cestou dál, mezi villami a zahradami. Po zděch zahradních zelenaly se aloe a kvetly růžové keře, fík a víno vysílaly ramena svá daleko do cesty, ve výši se houpaly malebné koruny pinií a pernaté chochole palem. Půl života by člověk zde projezdil! Náhle jsme vyjeli na výšinu a vůz zarazil. Stáli jsme nad zálivem bajanským, slunce právě zacházelo v středozemním moři!

V hlubině šťávnatého údolí již byl rozložen večer. Temné modro, pokryté zelenem. Po úbočích hor ale

ještě veselá zeleň smaragdová a na temenech jasný brčál, den a bílé světlo. Kotlina mořská samé vařící se zlato, po vzdáleném obzoru šíré moře ohně. Rozseté ostrovy v té plamenné záplavě každý jiný. Jeden strmý jako homole, druhý jen úzký táhlý pruh jako by jednotlivý úzký, táhlý mrak na večerním nebi. Jeden modrý jako safír, druhý žhavý jako rubín, třetí leskle zářící jako hnědý pyrop, čtvrtý jako by pokryt aksamitem karmoisinovým!

Ležím na loži šťasten a blažen. Podařilo se mně před vnitřním zrakem vyvolat obraz se všemi jeho žhoucími barvami. Tonu v rozkoši. A jako by již i ostatní smysly chtěly přičinit k blahu, je obraz sprovázen tajnou hudbou — nesmírně vzdálenou, jemnou a sladkou. Zvučky teď přilétají blíž — v tom scvakne celé tělo náhle jako perořízek, strašné píchnutí, ruka jede k noze, druhé ještě šťastnějšího píchnutí, ruka jede k tváři —

Máme tu muškyty! Kolem hlavy bzučí to sladce jako pomlouvač — zase — a ještě jedno píchnutí — ruce již nevědí kam — vyskočím s děsnou kletbou. Honem sirky, svíčku! Světlo letí jizbou, vidím, že mám ruce krvavé, z noh se řine krev — ale vidím také, jak drobňounké, průhledné muškyty již obletují světlo.

A můj přítel spí na vedlejším loži tak klidně, dýchá tak odměřeně! Snad jsem jim byl zrovna v cestě, snad on jim tak nechutná!

Nechám svíčku již hořet, ta zvířata jsou zrovna tak hloupá jako člověk, horempádem do světla! Rány pálí — sem se studenou vodou! — to budu zejtra pěkně vypadat!

Abyste vzdor své kopě oči uvízly po stech v každé zavírající se knize, abyste se topily v každém kalamáři, každé omáčce a každém talíři polívky, aby všechny

domy Neapole byly potřeny lepkavým klihem, aby celé město bylo pokryto sítěmi pavouků, aby vás smetl vítr do moře a mrak odnesl do pouště, abyste nerodily a všechny, všechny bídně zahynuly až do poslední! —

P. S. — „Zanzana“ říká Neapolitán tomu milému zvířátku, „zanzana“ nebo i „davana“.

V.

Když člověk bydlí v Sv. Lucii, má pohled na Vesuv k snídaní, obědu i večeři. Konečně zvítězí i v červencovém parnu a vzdor zrazování všech ciceronů tradice a zvědavost a vyberem se na cestu k němu, „s obyčejnou svou veselostí neb alespoň se známkami té obyčejné své veselosti,“ jako šel r. 79 po Kr. Plinius starší sem, v den pohřbu pěti měst — šel a nepřišel víc! Nám se nestane nic, rok 1870 je pro Vesuv rokem odpočinku, pojďme!

„Štěstí drží se srdnatých, zatoč kormidlem k Pomponianu!“ pravil Plinius. „Dostaneš, chlape, deset franků a pojedeš do Resiny!“ pravili jsme my časně z rána, a již jsme se drkotali v drožce k Portici. Ku předu k slavné sopce, tak mohútně, zároveň tak líbezně z dálky vypadající!

Již jsem podotknul, že vše zde je pouhá půda vulkanická. Campania felix nazývali už staří Římané kraj ten; krásný to věru kout světa, že podobných mnoho ve světě nenajdeš, ale nedůvěřuj mu, kvetoucí obličej už často klamal a zde pod tou zářící lící dřímá smrt. Kam si vyjdeš, sálá půda, vzduch je naplněn sirnatými parami, země prorvána horkými prameny, přes noc tu naskočí nebetyčný vrch, kde dřív byla pláň; a Vesuv sám alespoň v čtyrletí jednou žhoucím svým jazykem popálí kraj. Ano

zdá se, že celý ten poloobloukový břeh zálivu neapolského je jen jednou stranou, as třetinou periferie obrovské pravěké sopky; staří nazývali ten záliv „krátérem“ a snadno možno, že v tom jakás dřímající tradice. Pak se zdá zas, že z toho utvořily se sopky menší, jedna u Puzzuoli, druhá nad Sarnem. Krátér této opět se zmenšil, nynější údolí mezi Sommou a Vesuvem naznačuje šířku bývalou, teď jen již koneček Vesuv pracuje.*) Avšak je ho dost, sedmnáctkrát již „pracoval“ v tomto století a patří k tomu věru lehkomyslnost neapolitánská, aby mu obyvatelé vždy zas znovu důvěřovali. Důvěřují jako děti. Nová Resina stojí zrovna nad starým Herculanem, zalitým lavou, v Torre del Greco teprv roku 1861 potrháno množství domů, sotva byl ale trochu pokoj, již zas slepili rozpuklé stěny, staví chutě znovu, a sotva že někde láva zvětrává, již se zakládá vinice a zřizuje domácnost. Nájemníci na neurčito — náhle vyschnou studně v Portici i Resině, domácí pán dává výpověď, zítra jsou snad již nájemníci pod popelem nebo někde v moři. Sám Vesuv ví, co tomu kraji ještě souzeno, oheň je mlčeliv jako ta noc pravěku, jejímž je zbytkem. Jen si ten obr oddychne a kam sáhl dech, je poušť.

V Resině jsme si najali koně a vůdce. Vůdcové jsou spolehliví, znají sopku do podrobna a jsou i se svými koni, výbornými to lezci, v službách vlády. Měli jsme vlastně vůdce dva, jednoho toho úřadního a druhého nějakého poběhlíka, který pořád dokazoval, že dobře, vede-li někdo přes lávu koně za uzdu — ať tedy běží a hulákå svoje „ahoi!“ Darebák ale stále si přivazoval

*) Roku 1871 konečně zase Somma se hýbe. Byl již celý zarostlý, jako dle popisů Vesuv před rokem 79, než se zas vzpamatoval a pochoval města Pompeji, Stabiae, Oplontum, Retina a Herculanum.

špagát kolem rozpadávající se boty a koně šli také dobře. Brzy jsme byli za Resinou mezi vinicemi. Zde na té horké půdě ovšem se musí víno dařit, už za dávných věků bylo známo „fallernské“ a „massica“, posud se mluví o „slzách Kristových“, jen že vinice, kde se uslzené víno dařilo, zhynuly výbuchem r. 1856.

Vinice řidnou, klikatá cesta vede výš a výš, po starších proudech lávy. Před námi strmý krátér, němý jako hrob a kamkoli se ohlédnem zpět, všude dolů vyhlídka, jako by do ráje. Bělající se v dáli Neapol, všemi barvami hrající moře, zelený kraj, bájeplné údolí Sarna, hory hirpinské, za nimi v modré dálce Apeniny.

Krátér je vždy černější a děsnější. Z dálky vypadá jako podřimující stařec, jehož dýmka jižjiž dohořívá, od Resiny již jako mrzutý huňatý medvěd a nyní strmí nad námi jako nahá spálená lebka. Černým písmem je zaznamenán v dějinách a černým písmem píše činy své sám po neapolském ráji. Obrovský sloup šedého dýmu vystupuje z něho přímo k nebesům v děsném tichu; ale když počne zuřit, letí plamen tisíc stop vysoko a i vzdálený Říman zachvěje se zprávou.

Vyjeli jsme konečně na teplý ještě proud lávy z roku 1868. Půldruhé míle je proud ten široký a pobořil a spálil jako suché chrastí vše až k sv. Sebastianu zrovna u Portici, půl hodinky jen od Neapole! Slunce červencové praží nám tělo, ale ze země sálá horko ještě nesnesitelnější. Ze skulin vystupuje dým a vine se seškvařenou půdou jako hádě. Někdy odrazí kopyto koně kus škvarku a z vnitřku zableskne se to jako rubín. Vůdce sáhne k zemi a podává kousek černého kamene; nemožno jej udržet na dlani Dva palce pod námi je žár, ale slupka ta je již jako skála a po jejím povrchu vyrůstá tmavošedý mech. Dotkneš-li se ho, láme se jako sklo.

Mrtvé ticho kolem. Ani nejslabší větérek neschladí ti rozpálené čelo. Kamkoliv pohlédneš, vidíš smrt. I barva zemřela. moře lávy je jako černé bahno, nanejvýš jako nalámaná šokoláda. Divoce vrhl se první proud s vrchu, druhý za ním, dál a dál, výš a výš, vždy divočeji, až celé moře zkamenělo v podobě křečmi sevřených. strhaných svalů. Někde vzedmul se plamenný vnitřek. celá skála se povznesla. ostré úskalí trčí do výše, černá prohlubeň rozzívla se vedlé. hluboká na mnoho sáhů. Někde jako by byl nalámané balvany skupil v černohnědou mohylu. nebo zas jako by se byly nakupily ledové kry, jedna nad druhou a v nejpodivnějším neladu. Vedlé se proudilo moře ještě dál. vichr zahrával povrchem tekutým. nadmul vlny. hnal kruhy. a vše utuhlo náhle. Kam oko dozří, jako by leželi všelijak svinutí obrovití hadi, jeden přes druhého. A zas svitky stočených provazů, zas na sta loket dlouhé rozestřené roucho nejpodivnějších říz — mrtvé formy, smrt!

K smrti zemdleni slézáme s koní. Jsme zrovna u kužele. příkrého jako zeď. Všude tu naseto kamení. lesklý kyz. spálený mramor, žlutá síra. modravý šlak. balvany pěnivelu, černý klej, vypálený oblázek — čtyřicet nerostových ingrediencí je na kuchyňském receptu, dle něhož vaří Vesuv svou lávu. A teď ti zní slovo „vzhůru!“ jako „vyzvání mrtvému. aby ještě jednou umřel“.

Neuvidíš v červencovém tichu nahoře nic. Dým jde plným krátérem zrovna do výše, žádný větřík neuhne dým stranou. abys pohlédl dolů. Ovšem si myslíš: „Speriamo!“ a škrábeš se ostrými šlaky, jako břitva ostrými a pod nohou ubíhajícími do výše. Nemůžeš na těch břitvách nikde odpočinout, hodinu to jde do výše. držíš se za řemen. kterým tě táhne vůdce, prsa nemají více dechu, puls bije jako v nejtěžší zimnici — —. Dolezeš.

dopadneš, odpočineš si, rozhlédneš se po té čarovné „růži zemské“, projdeš se trochu po vulkanickém písku na kraji sopky a — za deset minut jsi pak druhou stranou zase dole, sklouznuv hlubokým popelem.

„Moji nepřátelé ať tam lezou (v červenci a srpnu) každý den!“

VI.

Za bílého rána vyjeli jsme ze Sorrenta. Zrovna od hostince „u břehu mořského“ byli jsme sešli dlouhým, příkrým tunelem skalním. Zbytek to starořímský, jakož i v samé zahrádce hostince právě byli vykopali starou jizbu, s ohnivými freskami a krásnou mosaikou. Kolem naší barky dole tančil mandel nahých kluků; skákali do moře, kdo dál, ranní zábava za soldo.

Barka měla pěkně upravená sedadla, plátěnou střechu, nezáplatovanou „velu“ (plachtu), což je tu řídké, a tři veslaře, chlapíky jako by je byl z hnědé lávy vyřezal. Na hlavě červenou čepici jako dlouhá punčocha, košile a spodky pruhované, vše vyhrnuto a rozhrnuto, to se rozumí, a na černých prsou pytlíčkový amulet, což se opět rozumí.

Naše barka zatočila k ostrovu Capri. Chtěli jsme navštívit světoznámou modrou jeskyni, „Grotta azzurra“, světoznámou as od třiceti let, co ji „objevil“, vlastně do módy přivedl Kopisch, německý malíř. Společnost naše skládala se ze čtyř osob, byliť jsme přibrali dva ruské kupce z Moskvy, kteří už v Neapoli pánu bohu děkovali, že nás našli. Zábava byla dosti živa. Den překrásný, moře jen málo vzedmuté, neapolský záliv dnes rozkošný, že by i náš Macourek měl práci namalovat jej tak krásně.

Za půl hodinky nevadilo nám více předhoří Minervino a Capri leželo před námi prosté. „Jako by obrovitý krokodil hlavu svou vystrkoval z vody", řekl kdosi o formě ostrova toho — nejspíš že ho nenapadlo právě nic jiného. Strmý břeh, vystupující hned na sta stop do výše, samá skála, ale dosti okrouhlých vrcholů. Rodiště slavného bílého a černého caperského vína, chutnajícího jako kořalka.

Vichr byl ulehl zcela, barkáři kroutili velu sem a tam, visela stále smutně splasklá. Už se barkářům řinul pot ze všech pórů. Měli jsme ovšem i na doveslováni času dost, pravý reflex světelný dostaví se v jeskyni k jedenácté dopolední a při tichém moři máme alespoň jistotu, že se dostanem jistě malým jen otvorem do jeskyně, k níž mnohý už jezdil z Neapole parníkem ob den po celý měsíc a přec se dovnitř nedostal. Avšak slunce pálilo již jako žhavá pec, tlačili jsme se pod vodorovnou stříšku a roztahovali deštníky stranou Přec hovor neutichl při pohledu na to zajímavé sídlo ukrutníka Tiberia. Právě před sebou vidíme kolmou strminu „Il Salto", s níž Tiberius vrhal své oběti do moře; „la Capo" jmenuje se vlastně celý ten výběžek a zde stál císařův palác i jeho villa a chrám Jovišův — z paláce a chrámu nezbylo skoro nic, z villy učiněn teď kravský stáj. Dvanáct velkých chrámů zde bylo, a po žádném ani památky víc. Roku 1803 dobyl Smith ostrova pro Angličany, roku 1808 Murat ho zase vyhnal, a od té doby „se zde nevraždilo." Leda křepelky. Ta nebohá zvířátka si právě zde na podzimní pouti do Afriky odpočívají a caperský biskup najímá holotu a dá ptáčky zpěváčky pobit, sušit, nasolit a prodat. Křepelky jsou jeho hlavním důchodem.

Konečně, po tříhodinné jízdě, přejeli jsme hnízdo Anticapri a jeli podél hladké skalní stěny, na jejímž

konci je Grotta azzurra. Před námi se houpala elegantní barka s anglickým flagem — známo, že Angličan pořídí si napřed flag, pak teprv loď. A po další čtvrt hodině přirazili jsme k otvoru. Zcela maličká kocábka tu již čekala, s barkářem mladým a druhým starším, chlapem jako nepovedený brambor svaleným. Obyvatelé caperští odvozují svůj původ přímo od Hellénů! Museli jsme přelézt do kocábky, sednout na dno, shýbnout hlavu a vstrčili nás dovnitř. —

Dlouho člověk nechápe, proč je vlastně zde. Jeskyně je jenom as čtyřicet stop vysoká, as půl druhého sta dlouhá a polovic toho široká. Její stěny jsou vápenité, místy krápníkové. V pravo od vstupu je druhá jeskyňka menší, o kousek dál výstupek, patrně pro slézání do barky určený; sem vedla chodba nyní zazděná, od jakés villy Tiberiovy, jenž jeskyni „objevil“ už několik let před Kopischem. Také barva obrazů, co jsem jich kdy z Grotty azzurry viděl, byla vždy přesycena. Avšak konečně se přece dostaví reflex v pravé síle (skalní stěna venku je v stínu, sluneční paprsky přerážejí dál do moře a odtud teprv vráží do jeskyně světlo podvodní) a začíná nám tu být blaze.

Architekt podzemních jeskyň je nejtruchlejší ze všech zemských duchů, ale zde si vystavil místečko tak krásné a tak lahodné, že až k závidění; v sídle světla, přec vzdálen světla!

Bílé stěny jako by byly pokryty lehýnkým modravým snem. Vzduch je jako by samo modré nebe, voda jako stlačený, kapalný ten vzduch, jasná, stříbrná, plna azurového, co sklo průhledného třpytu.

Bravo, pane architekte! Račte dovolit, abychom se zcela vesnili do křišťálového paláce vodních vil, jinde to nemožno ve světě celém! A aby nescházely ani podsvětské

příšery, již se náš starý Caperčan svléká — vylezl na výstupek a střemhlav vrhnul se do vody. Drží se dlouho pod povrchem, plave tam sem a tam, jeho protivně svalené tělo svírá a natahuje se při tom jako ošklivý velký mlok, pokrytý stříbrnou koži. Vystrčil teď hlavu nad povrch, hlava je modra, ostatní tělo stříbrné — teď je ten chlap ještě báječnější!

A kamkoli pohlédnem pod sebe, samé modravé stříbro. Vidíme až dolů na to hluboké, hluboké dno — dole kupy stříbra, hromady stříbrného písku, stříbrné mechy a pohybující se dlouhé traviny a pejruči. V plné bezstarostnosti honí se pod námi stříbrné rybky, teď se vznáší stříbrný polypek do výše — je ku podivu něžný, jeho tenké ručky šlehají volně sem a tam — teď je už blízko povrchu, sáhnem po něm — ruka je okamžitě postříbřena, ale polypek se uhnul a vesluje zas dolů.

S krápníkových stěn řinou se modré slzy; když seběhnou až k vodě, zablesknou se jako zářivý démant a mlsná vlnka je slízne. Zrovna pod vrchem sedí na skále mladé koraly. A jak voda se dme a zas níží, vynikají vždy rudé jich konce na povrch — skvoucí diadém co obruba skály, korálová krev, zasazená v blýskavém stříbře — —

Mrtvé město.

1870.

Za půl hodiny jsme po železné dráze z Neapole v Pompeji. Vyjdem z malého nádraží, jdem jen několik set kroků sadem živým — nikde posud známky hřbitova a smrti — v tom nás zastaví strážný voják, zaplatíme několik franků, tourniquet se otočí a jsme — v hrobě.

Tři až čtyř hodin potřebujeme, než projdem všemi hrobu chodbami — ulicemi. Kráčíme po obrovitém dláždění, zatáčíme z ulice do ulice, vcházíme do zahrad, v nichž ani křovin ani ptačat, navštěvujem domy, v nichž není obyvatelů, jídelny, kde není hostů, ložnice, v nichž není spáčů, opíráme se o sloupy chrámů, v nichž není bohů a není lidí, rozhlížíme se po náměstích, pustých, němých, a není tu nikoho mimo nás, jedině náš krok duní tím tichem, jen někdy zašvihne dlouhá, šedá ještěrka kolem nohou našich, ale neubíhá, dívá se zvědavě a bez bázně, jakoby se tázala, co že zde po půl druhém tisíciletí chtějí zase lidé.

A vysoko nad námi nebe modré, jasné a usmívavé, budící k bujnému, veselému jen životu, jako by ani neznalo smrti!

Zde teprv rozumíme historii. Ne jen té titěrné lidské, nýbrž historii světové! Oné obryni, nazvané příroda,

která dovede generaci sfouknout jako prášek lehýnký a města mžikem odhodit co rozbitý střep. Onomu obru, nazvanému čas, jenž zavěšen ve věčném nebi jako by obrovské kývadlo houpne se sem a vzbudil tisíciletý život a houpne se tam a vrhl tisíciletou smrt. Zde rozumíme onomu věčnému dítěti, nazvanému změna, jehož den je tisíc jar s myriadami květů a jehož sen je klidných tisíc zim.

Všude kolem v kraji příroda tak krásná, nevinná, jako dítě v kolébce. Stojíme tu na nevysokém pahrbku, povstalém kdysi z lávy — bůh ví, co už pod tím pahrbkem pohřbeno! Kolem nás sříceniny velkého města, budovy vesměs skoro odkryté, beze střech a beze stropů, a kde přiléhá k mrtvému městu živý venkov nebo kde ještě nesloupnuta, neodkopána kůra smrtná, je země vyšší města a na jejím povrchu zelenají se pole, zahrady a háje. Kdo by nevěděl, že zde mrtvé Pompeji, věřil by snad v odvěčnost těch přírodních zjevů a zatím je i strom i keř jen plísní, vykvétající na sříceninách a z trouchně. Měnivý jako sám kraj zdejší je ale také jeho lid; ten věří, že plíseň je životem již pevným, již zabezpečeným, zrovna nad výstražným Pompeji a pod stále soptícím Vesuvem zřizuje sobě sídla nová. Ano, krátce po velkém a osudném onom výbuchu zřízeno na témž místě a nad městem zasypaným bydliště nové, trvalo zrovna jen čtyři staletí, a Pompeji nové bylo zasypáno jako Pompeji staré. A zapomenuto obou a kolem do kola — vzrůstají nová Pompeji.

As patnáct let před koncem svým bylo Pompeji varováno samou tou zhoubnou silou přírodní. Velké zemětřesení, jež as třetinu veřejných i soukromých budov zničilo, oznámilo, že duch ve Vesuvě spoutaný znovu se

probouzí. Mělit sopku již za vyhaslou, tak že Spartakus s houfci svými v samém její kráteru se byl uhostil!

A přišel osudný den 24. srpna roku 79. po Kristu. Pompejané scházeli se v amfitheatru svém, aby se pobavili zápasem lvů a boji gladiatorův. Hry nebyly oznámeny jako jindy: „qua dies patientur“ — dovolí-li pohoda dne — nýbrž slíbeno, že budou „sine ulla dilatione“ — na všechen spůsob.

Byla dle našeho počtu, jak mladší Plinius naznačuje, jedna hodina s poledni, když náhle nad Vesuvem vznesl se mrak. „Nejvíc podoben pinii“, štíhlý co peň vyrůstající ze sopky, nahoře široce rozložený.

Mrak se rychle šířil. Najednou bylo zahaleno celé nebe. Tma houštla v noc, jen vulkanické blesky šlehaly vzduchem. V tom propukl výbuch. Za řvoucích hromů vychrlil se přemocný proud žhavé lávy a spěchal k Herculanu, nesmírné oblaky dýmu snesly se na kraj, oblaky popele, strže dešťové a krupobití kamenných rapili bilo do Pompeji. Nastal hrůzný zmatek a útěk.

Málo se as lidí zachovalo. Spálených koster lidských nalezá se obrovská síla. Mnohý zhynul v dešti kamenů nebo zalknut sirnatým zápachem, padající popel ho obklopil, stal se jeho rakví a posud vidíme pohubené to tělo a hledíme na poslední jeho zápas v posledním okamžiku. Mnozí zhynuli, hledajíce útočiště v domech a sklepích, padající sříceniny je tam uzavřely, síra podusila nebo hlad umořil. Většina umřela na útěku, lidé i zvířata jsou pobiti vedlé sebe. Vidíme v Diomedově domě pohřebiště osmnácti mrtvol, žen a krásně rostlých děvčat, jež zhynuly opřevše se o zeď a zahalivše sobě tvář, a u východu z domu zhynul domácí pán i s otrokem svým. Vidíme obrovité muže, jižto bránili se smrti zoufale a křečovitě rvali šat svůj. Nedaleko zas děvče tak

čtrnáctileté, které oddaně uložilo se na zemi a pod hlavou si sepjalo ruce. Muž jiný hleděl sekyrou se prosekat skrz zeď a sklesnul, žena, ověšená šperkem, snažila se slabýma rukama sdržet pád stropu a byla zlomena. V jediném domě nalezeny třicet tři kostry. Všude nalezeny zbytky potravin a započaté práce, osud zasáhl právě do života rozprouděného plně.

Na jednom místě nalezeny dvě kostry lidí, kteří se na rozloučenou byli obejmuli; kostry svědčily, že to mužský a ženská, zdravé čelisti pak, že to lidé mladí. Současné zemětřesení zlomilo sloupy a pádem jich pobilo lidi. V chodbě budovy jedné objevena kostra, kosti její byly ale roztahány a ohlodány; zároveň tu nalezena kostra psa, jenž přežil pána svého a — živil se jeho mrtvolou. Na místě, kde odbývány kvasy za mrtvé, přistižena celá společnost přátel — slavili mimoděk zároveň vlastní svůj kvas pohřební.

Tři strašné dny a noci trvala ta hrůzná bouř a spoušť, a když slunce konečně zase proniklo mraky, bylo Pompeji, ano bylo pět měst pohřbeno a pochováno pro víc než půl druhé tisíciletí.

— — — — —

Jak veselý a krásný život žili as zde v tom krásném kraji! „Hic habitat felicitas“ napsáno na jednom místě, mohlo stát ale po všech ulicích a po všech domech pyšné: „Zde bydlí štěstí“. V Pompeji nebyl nikdo tak chud, aby byl neměl co jíst, kde spát a čím se šatit. Pro každého byly zde lázně, jež mohl navštívit codenně, byla divadla bezplatná, a když žebrák umřel, obdržel také svou zvláštní „ollu“, výklenek, do něhož postavena popelnice s popelem jeho. Bohatší zvali chudší k obědům svým a nejbohatší pořádali všem ostatním divadla. „Kdo mne nezve k obědu, surovcem jest“. — „Zdráv

budiž, kdo mne volá k stolu svému“ a podobně psáno na stěnách veřejných co výzev těm, kdož něco měli.

Pompeji bylo bohaté. Stálo nad splavným Sarnem, mělo pěkný přístav mořský a obchod velmi výnosný až do Afriky. Sem šli bohatci římští na odpočinek, zde se usazovali zámožní kupci egyptští a vyhlášení umělci řečtí. Parva Romae imago! Posud jako by zde sídlil duch veselý, a kráčíš-li ulicemi, i ty polosbořené stěny ještě se na tebe smějí. Ovšem, převzácných kras architektonických v ulici obyčejné nespatříš. krásný vnitřek domu platil také Pompejanům u příbytku víc než krásný jeho zevnějšek, avšak přec je posud radost chodit těmi ulicemi. Jsou rovny jako šňůra a v rovných úhlech se přetínají. Vyvýšené chodníky běží po obou stranách, ob čas položeny jsou do vozové cesty velké kameny, k vůli přechodu za deštivého počasí. Položeny jsou ale kameny ty do velkého, zrovna skalnatého dláždění tak, aby spřež a vůz neměly závady. Víc však než jeden dvoukolový vůz nemohl většinou ulic, k vůli stínu trochu úzkých, projet, výhybek bylo po řídku a vjížděl-li vozka do ulice, udeřil holí svou do kovové desky a zvuk její varoval vozy přicházející snad naproti. Zdi jsou skoro vesměs natřeny barevně, obyčejně červeně, a vzdor svým osudům a svému stáří barva posud neoslepla. Vchody do domů jsou někdy ozdobeny pěknými římsami, ano i sloupy. Před některými je posud kamenná lavice, na niž zasedli obyvatelé, aby se zabavili životem pouličním. Na přečetných místech vidíme otvory krámů, na mnohých jiných otvory hospod. Zde spatřujem venku ještě ty kruhy, k nimž si přivazovali koně své, a uvnitř zděná sedadla a po stěnách pořekadla a symboly těch, kteří zde zasedali a popíjeli „caldam“, nápoj svařený z vody, vína a medu. Každou chvíli přicházíme k nějaké veřejné

kašně, nebo k prostému veřejnému oltářku nebo alespoň k namalovaným, naproti sobě se plazícím dvěma hadům (obraz „larů“ či skřítků). „Dvanáct bohů, Dianu, nejmilostivějšího a nejmocnějšího Joviše, ano i Venuši pompejanskou sobě rozhněvejž, kdo obraz pokazí nebo místo znečistí!“

Každé místo veřejné bylo Pompejanům besedou: všechny chrámy, jichž architektonika byla přímým opakem architektoniky budov soukromých a vylučujíc všechnu uzavřenost otvírala světu jako by celé srdce své; forum, jehož portikus besedníky kryl i za deště, jehož soused ale, státní vězení — „zavírat se musí, to by bylo pěkné!“ — zároveň lidem příliš lenivým a lehkovážným dával včasnou výstrahu; thermy či lázně, jichž úprava byla skutečně k neuvěření nádherná a krásná. Do lázní šel Pompejan alespoň jednou denně, zde se vypravovaly všechny noviny, zde předčítali básníci také své nejnovější plody. Ano zde — bavila se v lázních i různá pohlaví pospolitě. Teprv Hadrian zapověděl tuto zábavu v Římsku. Největší spousty lidstva shromažďovala ovšem divadla. Kryté Odeum bylo jen pro 1500 lidí, nekryté divadlo tragické ale pro 15.000 a amfitheatr venku za městem až pro 20.000.

Zdá se nám tu často, jako kdyby teprv včera byl se lid odtud vystěhoval, památky jeho bujného života zastavují nás při každém kroku. Snad nikde jinde není po všech stěnách tolik čmáranic, tolik rozmanitých graffitů jako zde. A i kdo byl čmáranicemi těmi už dopálen, dokázal to — jen novou zas čmáranicí a napsal na přeplněnou plochu: „O zdi, divím se ti, že odsouzena nést čmáraninu tolika rukou nejsi již ssutinou!“ A nápisy ty mluví o všem možném. Zde zvěstují, že „vítězný Herakles, syn Zevsův, bydlí v domě tomto, do něhož

tedy nic zlého nesmí“, tam odporučuje jakási paní „Sema se svými — dětmi“ jistého kandidáta na aedilství a ještě jinde vyzývají se „všichni spáči“ (dormientes universi), ano i všichni ti, kteří „pozdě do noci popíjejí“ (seribibi), aby na jisto dostavili se k volbám. Nejvíc ale je nápisů obsahu milostného — ti Pompejané museli strašně mnoho milovat!

Také však zde potvrzuje se zas pravidlo, že každý milující je trochu hloupý, nebo alespoň — ne příliš vtipný. Čtěte:

„Blaze každému, kdo miluje! proklet budiž, kdo sporý je v lásce, neb kdo zas k lásce nutí toho, kterému se nechce. Všímej sobě šťastných, však kletba tobě, Martie, opanuje-li tě jen pouhý chtíč po penězích!“

„Kdož chce lásce bránit, ať raději svazuje vítr a přikáže pramenu, aby se netemenil!“

„Přikaž mně, bych umřel, nenuť mne, bych žil bez tebe, za smrt ti budu vděčen!“

„Venuši zlomím žebra a boky jí zmodřím! Může-li mně milá má srdce z prsou vyrvat, proč bych nemohl já bohyni roztlouci alespoň hlavu!“

„Kdo mně svede děvče mé, toho nechť umoří láska v samotách pustých hor!“

„Jak pak může být hodným člověkem, kdo nemiluje ženy!“

A také udavačství proplitá se tím: „Tenimus, tenimus, res certa Romula hic cum Staphylo moratur“ — víme to, víme to, že tady mívá Romula se Staphylem rendezvous!

Za to, že život veřejný byl tak náruživě čilý, byl zas život domácí řekl bych mnohem „domácnější“ než náš. Obydlí dávných těch obyvatelů zdejších je toho svědkem nejlepším. Před objevením Herculana a Pompeji

neměli jsme pravého, ba skoro žádného ponětí o tom, jak vypadala taková starověká, občanská budova normálně.

Prostora, na níž dům stál, byla obehnána čtyřmi slepými zdmi, do nichž jedné upraven vchod. Ulice byla domu jen „cestou, která běží kolem vchodu", pěkné façady dbáno tuze málo, skoro nic, ani domovní dvéře (vyjma jediný případ v celém městě) neotvíraly se do ulice, nýbrž do vnitř. Oken do ulic nebylo vůbec, leda až nahoře v prvním patře, kde bydlívali nájemníci. Nebylť prostředně zámožný Pompejan v bytelných svých choutkách přec jen žádným Angličanem, město mělo mnoho obchodníků a mohl-li pompejanský domácí pán, pronajal v přízemí krám a v prvním patře rád nějaký byt.

Je dosti těžko vyznačit krátce rozdíl mezi občanskou budovou moderní a tou starověkou. Novověký stavitel provádí své myšlenky sice spíš do výše, starověký pak do šíře, tomuto je půdorys věcí hlavní, nemůžem ale přece vzít to za rozdíl platný. Také tenkrát nebylo vždy jen pouhé přízemí, často hnali budovu výš, pokud zdi, dle obyčeje slabé, vydržely; a ani tenkrát neplýtvalo se zase půdou, naopak! Na ploše, na které by stavitel moderní spůsobil jen as deset jizeb, chodeb, komor atd., byl by architekt starověký upravil třeba i třikrát větši počet obydlených prostor — v tom, v parcellování je rozdíl hlavní a základní. Ve většině těch starobylých světniček nedovedli bychom se ani pohybovat — zdá se, že na malých domech pompejanských vzali sobě vzor k našim „domkům dělnickým" v městech a „hlídačským" na železných drahách. Arci že byla rodina tenkráte víc na nekrytém dvoře nebo v zahrádce než

v jizbě, jen že dvorek přec není všude, v chudších domech že není ani památky po něm.

Vešel's dveřmi a byl's v předsíni — abychom nebrali víc tedy budovy nejchudší. Mosaikové „salve“ tě uvítalo nebo „cave canem“ ti dalo výstrahu. „Ostiarius“ — náš portýr — šel, aby tě ohlásil pánu svému. Pak jsi směl do přední části budovy. Sestávalať budova z části přední a zadní, co do úpravy sobě v celku podobných. V přední souvisel obyvatel ještě se životem mimorodinným, přijímal návštěvy, dával v tricliniu hostiny. Také tato „triclinia“ — nazvaná tak od tří, obyčejně vyzděných pohovek kolem — nebyla větší než asi pro devět hostů, zcela podle pravidla: „nejlíp mít hostů ne míň než je Grácií (3) a ne víc než je Muz (9).“ V části zadní sídlila rodina a zde byla také drobná „cubicula“, ložnice s ložemi zděnými nebo dřevěnými, také ale zhotovenými z bronzu nebo slonové kosti. Za domem pak bývala zahrada s pěknými sochami a velmi souměrně upravenými záhony, obloženými cihlami. Kde byla zahrada příliš malá, přimalovali si ještě kus přírody, stromy, květiny a keře na zeď. Jizby v prvním patře bývaly také jídelnami, pak pracovnami a byty otroků. Po celém domě běžely nahoru dolů roury s vodou, jížto ochlazovali si vzduch kdykoli. A jsou i příklady známy, že raděj než nad přízemí, stavěly sobě bohatci patro pod zem, k vůli zimě a zas horku.

Ale cokoli zde uvnitř domu spatřujem zbytků minulých dob, vše dýše duchem řeckým. Každá zde nalezená věc svědčí o krasochuti klassicky vytříbené. Arci že nejsou snad nalezené zde sochy veskrz plody umělců geniálních, ale i nejmenší nářadí svědčí o pěkné myšlence, průmysl tehdejší byl průmyslem vskutku umělecky prodchnutým. I malá hliněná lampička i vysoký bronzový kandelábr, i mramorový stůl i slonová jehlice do vlasů,

vše kypí nápadem a zdarem. A není také jediné takřka stěny uvnitř, aby nebyla pokryta malbami.

Svědčí-li pak pověstná velká „bitva Alexandrova“, nalezená v „casa del gran Musaico“, o nesmírné výši, na kterou se povzneslo tenkrát umění mosaikové, jsou nám nástěnné malby pompejanské již pravou rozkoši. Co nalezeno v Herculanu a zde v Pompeji, je jediné, co vůbec nás poučuje o malbě starořecké a musíme se přiznat, že vyžaduje to naši úcty.

Nejsou to moderní, tak hluboce myšlené naše komposice, ale jako měli pravý smysl pro plastiku, měli jej také pro malebnost. Obrazy zdejší jsou vždy uměleckým celkem, jich barva je vždy jen skvostně živoucí, nikdy sprostě křiklava, třeba by růžový genius byl namalován do prostřed velké černé plochy. Ovšem zde není hloubka barvy a rozmanitost odstiňování jako na na našich obrazech olejových, ale všude je kypíci život a vřelý oheň. Všude je výrazuplná tvář, výmluvné oko a tělo propracované co nejplastičtěji.*)

Máme zde krajinomalbu, historii, genre, vše! Mythus a klassická poesie dodávaly ovšem většinu podnětů. Nejčastěji spatřujem Venuši, „Venus Pompejana“ byla vůbec oblíbena, třeba i (jako v lupanarech) co „Venus meretricia“. Scény z homérskych zpěvů jsou přehojny. Po zdech triclinií namalovány „Hóry“, jinde zas, jako v proslavené jimi „casa delle danzatrici“, překrásné tanečnice. Bakchus se svým průvodem, Bakchus po vítězství svém v Indii, Narcis nad pramenem, Ariadna opuštěná Theseem, Venuše s Adonidem jsou tu v sterých variantech. Amorett je všude plno, buď tančí v medaillonech nebo

*) Kdo by chtěl čísti o umělecké a materiálni stránce maleb pompejanských, odporučuji mu spis Overbeckův: „Pompeji“.

hrají tu na rozmanité nástroje, nebo slouží i k obrazům genrovým, truhlaří, šijí střevíce, a t. d. Někde naznačuje svitek papíru, kalamář a t. p., že zde byla písárna, jinde zas koroptev, vykuchaný zajíc, vejce, fíky a jiné ovoce, že tu někdejší kuchyně nebo spížírna. Humoru dost a zdravý humor! Bakchantky v nejrozmanitějších svých funkcích co sklepnice, trpaslík, před nímž opice tančí, Mars a Venuše v obejmutí jako podnes, Amor hrající na flautu a přímo opilému Herculovi do ucha. Nejkomičtější je ale Leda nad hnízdem plným dětí, vylezlých z vajec. Tyndareos stojí vedle jako nějaký staročecký sv. Josef a dívá se na to nadělení.

Nesmírné poklady starobylých maleb a nářadí antického byly zde již objeveny a odtud odklizeny. Třeba by předměty čistě umělecké skoro vesměs svědčily jen době jedné, Neronově, jsou za to výrobky uměleckého průmyslu ve své spůsobě pravým a dokonalým květem veškerého ducha antického, nasyceného, veskrz vzdělaného dlouho již působivším uměním plastickým. Vše, co by z toho zde v městě a pod širým nebem či jakýmkoli jiným spůsobem mohlo dojíti zkázy, šetrně a opatrně odváží se do musea neapolského, pilkami odřezávají se obrazy a sestavují v bohatou již galerii, nářadí se skládá v systematickou sbírku, již nyní čísly přebohatou. Je to prozatím jediná možná cesta, ačkoli roztroušeny po museích celého světa nesmírně by osvěžily průmysl veškerý. V novější době neviděli jsme výrobku na př. bijouterního, ať již francouzského neb jiného, abychom lepších vzorků a pravzorů nebyli našli ve sbírce pompejanské.

Velmi mnoho bylo zhubeno surovostí a neznalostí, mnoho odcizeno, ještě víc snad se ale nalezne dále. Pohrobní historie Pompeji je prapodivna. Až do roku 1748 bylo zapomenuto, teprv náhodou a teprv třicet let po

prvním dotknutí se rovněž zapomenutého Herculana počali zase všímat sobě města zasypaného. Ano, v šestnáctém věku byla voda ze Sarna vedena k Torre dell' Anunziata průlivem podzemním, který šel zrovna středem města; nalezeny při tom budovy, na nich nápisy a t. d., přec sobě toho všeho nevšimnuto dál. Když konečně započato s vykopáváním, dělo se vše velmi pomalu a velmi nedbale. Spíš se loupežilo než objevovalo Sochy, skvosty a peníze odnášeny, obrazy se odlupovaly, pak zas každou budovu pěkně znovu zasypali, aby nebylo potřebí teprv rum odvážet příliš daleko. Byla doba — a tenkrát již vláda vykopávání celé řídila — kdy tu pod dozorem jediného kaprála nepracovalo víc než čtyři vojáci!

Je známo, že když císař Josef II. navštívil svého švakra, osmnáctiletého krále Ferdinanda, také práce v Pompeji podniknuté sobě prohlížel — „ne třicet", zvolal, „tři tisíce dělníků měli byste postavit k dílu, nad něž není teď v celém světě důležitějšího!" A jak se kopalo! Zpráva jistá praví: „bylo panu Camillovi Padernimu (a ten byl ředitelem musea!) poručeno, aby neopovážil se více stloukat obrazy se stěn, kdykoli se mu zlíbí, neboť král zvěděl s hrůzou, že síla obrazů byla (co zbytečna) rozbita." A dřív bylo snad různě za všech století, nejvíc as hned po zasypání města, zde hrabáno a kopáno od loupeživých jednotlivců pouze za tím účelem, aby se dopídili alespoň části pokladů, jichž zbylo pod vulkanickou pokrývkou z bohatého Pompeji. Ku podivu málo se tu nyní nalézá peněz a klenotů.

Konečně již ty na vědě a na zemi páchané vraždy volaly do nebe, italský národ celý, ano celý svět zasazoval se, aby se věc zlepšila. Zvlášť nyní, kdy národ svoboden a sjednocen, jde vše rázně ku předu. Přestaly ty hračky královské, přestalo také již to pojmenování

vykopávaných budov podlé krále pruského, králové anglické, vévody toskanského a t. d., práce se děje ve jmenu rozumu a rozum nyní pojmenovává výtěžky. Kus po kuse vyvstává město z hrobu — ovšem zřícenina: svrchní, kdys nejvíc dřevěná patra jsou skoro vesměs zničena, přizemí je málo kde ještě kryto stropem. Posud odkryli as třetinu města, řízení je nyní obezřelé, pracovních sil dost, také pomůcek, založena na př. zvláštní koňská dráha na odvážení vykopané země.

Již sto dvacet let trvá zde kopání, a kdyby šlo jak do nedávna, trvalo by ještě po čtyry století. Arci máme již nyní tušení celé formy, dle nalezeného dovedou naši starožitníci rekonstruovat obraz celého starověkého města i bývalého jeho života, jako dovedl Buffon z jediné kosti již určit celého tvora předpotopního.

Ještě jen málo let a Pompeji slaví své vzkříšení. Avšak není to pravda, že po vzkříšení je tělo krásnější! Jako z hrobu vyndaná mrtvola bude tu ležet město v slunci. A pak nastane rozklad. Krásné v skutečnosti nebe jižní Italie má i své doby nepěkné. Přicházejí deště, které spůsobují záplavy, jichž vody ženou se ulicemi jako by dávným řečištěm, podemílají zdi a převrhují budovy. Přicházejí doby zimní, kdy se s nebe sřítí spousty vlhkého sněhu; vlhkost vniká do kamení, sebe lehčí mráz roztrhne mramor, mnohem dřív nabubří a spadne omítka, obraz, římsa. A „mrtvé město“ bude městem zetlelým.

Za krátko bude rozvalina vedlé rozvaliny, slunce a déšť budou dále prát do těch mrtvých kup, zetlelé město obrátí se znenáhla v prach a kdykoli přeletí vítr z Apenin nebo zalehne sem bouř z blízkého moře, roznese prach na vše strany.

Takové jsou kroky historie světové!

Římské elegie.

1870.

I.

Byl bych něco za to dal, abych viděl papeže neomylného — neboť papeže „vůbec“ v Římě vidět, není ovšem ani zvláštní věcí ani uměním. Ale ten den před ohlášením dogmatu o neomylnosti pana hraběte Maffaie, nazývaného obyčejně Piem IX., bylo velmi krásně, barometru ani nenapadlo, aby ukazoval na dlouho očekávanou bouřku, koncilní oposice neměla ani tušení, že už následujícího dne hrdinně uteče, a my odcestovali v klamném domnění, že snad přece v Římě rozum zvítězí. Druhého dne však už náhodou rozbouřilo se nebe, hrom třískal a rachotil, blesk svítil a šlehal, jezovité rozumějí efektu a za půl hodiny byl pan hrabě Maffai neomylným! Jeho nebožka babička — chudáček byla dle rodinné kroniky pana hraběte Maffaie ještě v Sinigaglii židovkou — byla by radostí nad tím snad umřela a lid prý jásal a hlučel, že se sloupy Vatikánu otřásaly a vodomety svatopetrských fontánů v neviditelný prach rozrážely. Není také divu: 70 kardinálů, 600 biskupů, 6000 kněží, 5000 jeptišek, 49 v nejrozmanitější pytle oblečených „sacconů“ čili bratrstev a něco těch věčně zevlujících římských facchinů už něco vydá.

Celkem byly a budou jen tři druhy papežů: veskrz ctihodní, jichž bylo posud tuze málo, špatní a ukrutní, jichž bylo už až dost, a humorističtí, jichž bylo nejvíc. Na slavném Kapitolu, slavném i husami svými, je zvonice, jejíž zvon Římané nesmírně rádi slyší. Rozhoupávát se jen, když masopust začíná nebo papež právě zemřel: nový masopůst slibuje nové veselí a nový papež nový humor! Pius devátý je z toho „třetího“ druhu papežů, zvuky, které vyzváněly smrt Řehoře XVI., oznamovaly zároveň, že po něm nastupuje největší humorista devatenáctého století!

Nejdřív, před mnohými už lety, spáchal nesmrtelnou satyru na hříchy, odpustky a co ještě k tomu patří. Vedle Lateránu je totiž kaple se svatými schody, ta známá „scala sancta“. Schody jsou tam vlastně troje, dvoje vedlejši, jen tak obyčejné jako jiné pozemské schody, a pak schody prostřední, po nichž prý šel — Kristus Pán myslím že k Pilátovi! Po těchto schodech, po nichž se dostaneš do kaple, kde ukazují obraz vlastnoručně malovaný od — svatého Lukáše a pak předkožku, pocházející — — z obřezání Ježíškova, smí se jen na kolenou vzhůru, ale za to určil jeden z předchůdců Piových na každý schod devět let odpustků! Dělá při 28 schodech $9 \times 28 = 252$ roky čili pět nebo šest lidských životů! A Pius IX. vzal péro a rozestřel odpustky i nad ostatními schody vedlejšími, a kdo se chce šoupat po všech, vydělá si tam teď odpustky na 756 let svého života! Brzy budou musit dát dřevěný futrál na vedlejší ty schody, jaký je už na hlavních, aby nezmizely.

Dobrý vtip, ale ještě daleko nestačil plodnému humoru pana hraběte, z jehož skutečně krásné tváře posud září bujná veselost. Vzal zase péro, svolal devět set karmoisinových a fialových hlasů a dal se tedy teď udělat

— „neomylným“. Víc vtipů už zajisté nenadělá, teď už umře jako aloe, když vystřelila obrovský svůj květ. Císař Vespasian řídil se zásadou, že „císař má umírat stoje“, to jest v práci, a Pius zase zásadou, že „papež má umírat směšně“. Nu a směšnějším než nyní víc se nestane! Umím se přemáhat: když jsem stál u hrobu Ignáce Loyoly, sbíhalo se mně sice v ústech, ale nechal jsem toho; když jsem šel kolem sarkofágu Aleksandra VI., škubalo mně to sice nohou, ale nekopnul jsem, na mou čest ne! když jsem ale viděl náhrobek Pia IX., který tento sám sobě dal už do jednoho z římských kostelů postavit, a jak tu kleče děkuje pánu bohu za ten svůj dar nápadů, tu to už nešlo a musil jsem se smát, smát až do uslzení.

Ve velkolepé basilice sv. Pavla jsou medaillony všech posavádních papežů, pro příští je tam ponecháno ještě as třicet prázdných míst. Ti příští budou mít ale práci, aby Pia vtipem překonali. Snad to půjde. Místo svatého ducha sestoupil na Řím už humor — et maneat semper! Snad již několikátý po Piovi IX. vyspekuluje dogma nové, na př.: že byl pan hrabě Maffai neposkvrněně počat! Afsi!

Calligula a Nero nechali se svého času také prohlásit za bohy, my teď jmenujem dobu jejich dobou úpadku. Řím ale nepadá, on leží už dávno. Nikde ve světě necítí se tak trapně mezera mezi vznešeným rozumem křesťanských principů a praktickým jich provedením, jako v Jeruzalemě a zde v Římě!

Jen kněži jsou tím vinni, ne římský lid. Neslyšeli jsme sice, že by stran nového dogmatu nahoře na kapitolínském sloupu „Marforiu“ byla se už objevila pichlavá otázka a dole ten starý známý „Pasquino“ že by byl dal některou ze svých satyrických odpovědí, které často

do lebek vatikánských jako ohnivý hřeb vjely; ale on právě ten římský lid o tom ani nepřemýšlí. „chi lo sa“ (kdož to ví!) je jeho pořekadlo při všem podobném, a hned vedlé místa, kde se staví pomník nynějšímu koncilu, postavili si zedníci kašnu, v níž mohou věru ve vší nevinnosti umýt ruce své. Hlučel-li lid s sebou při ohlášení dogmatu — pouhá sancta simplicitas! Říman je velmi živé, hlučné a dětinské povahy, náboženské slavnosti jsou v Římě slavnostmi lidu, při nichž musí být rámus, hudba, hry, ohňostroje, a když vystupuje balón nebo vyletí rachejtle, tleská všechno rukama a řve: „Un carpione nell' aria!“ — kapr v povětří! — a dogma neomylnosti bylo jim také jen tak kaprem v povětří.

Oposice koncilu vyslovila naději, že se dogma zase zruší. Dobří lidé! Snad se napili z fontánu „di Trevi“ jako zde vždy činí pověrčiví cizinci, a doufají tedy, že kouzelná moc je přivede zase do Říma zpět. Ze staroslavného „forum romanum“ stalo se během věků — „campo vaccino“, pastvina pro skot, z nynějších náměstí římských stane se během času také něco.

II

Na cestě ke katakombám je malý kostelíček, nazvaný: „Domine, quo vadis?“ Zde byl dle legendy držán sv. Petr v tu noc, po které měl být ukřižován na „hoře zlatopískové“. Přátelé jeho mu pomohli k útěku; když ale byl z vězení vyšel, tu se mu náhle objevil na cestě sám Kristus Pán. „Domine, kam jdeš?“ ptal se ustrnulý syn rybáře betsaidského. „Venio iterum crucifigi“ — jdu, abych se opětně ukřižovat dal, odpověděl Kristus vážně

v církevním jazyku. Zahanben vrátil se Petr ihned do vězení a byl druhého dne na truc všem nynějším Renanům, tvrdícím, že Řím a sv. Petr se ani nikdy neviděli, ukřižován na tétéž žlutopískové hoře, kde se ta po kříži zůstalá a „jedině pravá“ díra posud ukazuje, kde kapucíni po půl franku prodávají papírky gumou a žlutým tím pískem potřené a kde hned vedle se staví pomník nynějšímu koncilu na památku, že téhož roku byl božský rozum v Římě skutečně znovu ukřižován.

Kristu pánu bylo hej zjevit se sv. Petrovi, když ho znal a věděl, že má kus studu v těle. Však by se nezjevil žádnému z nynějších páteříků římských! Kdyby předstoupil před takového panáka a řekl mu své bolestné: „Venio iterum crucifigi“, pohnul by panák sic snad přece hedvábným svým širákem — oni jsou ještě dost zdvořilí — ale odpověděl by: „Opět ukřižovat? Ah to musí bolet, nu ale, Vy ráčíte už tomu být zvyklejší! My chvála pánu bohu nemáme toho zapotřebí, naše poměry jsou už vcela snesitelné, necháme Vás denně se proměnit při mši svaté, což nás dost slušně živí, a nenamáháme se více tak jako ti první. Pokročili jsme také v duševní hodnosti, bratry dominikány obsluhovali andělé už před několika stoletími při obědě, mohl byste to vidět na obraze zrušeného nyní — anathema sit! — kláštera ve Florenci, a náš svatý otec — snad jste ještě neráčil slyšet — je nyní neomylný jako sám pánbůh — ano, ano! Ale odpustíte, na Monte Pinciu je dnes vojenská hudba a velké korso, pravá rozkoš sednout si tam vedle promenády na některý dřevěný kůl, jako hošík na patník, dívat se na ty frkající koně, na ty krásné dámy — oh, pravé modely starých Venuší, rozkoš studovat ty formy, zda se staří sochaři někde nemýlili, dívat se na ta kyprá těla Římanek, na jich cukrové zoubky, tonout

v plamenu černých těch očí — račíte nahlídnout“ — a přehodil by elegantně vlečku svou přes ruku, nasadil cvikr a již by tančil dál.

Tanči, panáčku, coelibát je zlá věc, tuze nerozumná, lásku bychom ti ještě nejsnáz nepustili! Řím je prý pro sebe celým světem — „bez lásky nebyl by ale svět světem, bez lásky nebyl by tedy Řím také Římem.“ A čarokrásné Římanky tuze, tuze stůňou k lásce: u Augustiánů — dříve byla k tomu zvláště oblíbena madonna nad hrobem Rafaelovým, ale vyšla nějak z módy a líbáním zmrzačená její noha teď odpočívá — u Augustiánů je kolem panenky Marie plno a plno srdcí ze stříbrného plechu navěšeno, po jiných kostelích také dost a dost, a některá ta srdce jsou velká a tučná až ku podivu — nebe ulev jich tísni! Povídá se, že velmi rády láskychoré Římanky přibírají duchovní pomoci, Goetheova milenka musila mu alespoň v celém dystichu přísahat, že žádný kněz se posud netěšil z jejího objetí, ačkoliv prý „by tomu v duchovním Římě ani nikdo neuvěřil.“ Ano, bývají prý i jižně ohnivé zápasy, když na př. některá Luna si přispíší s pocelováním tonsurovaného Endymiona, poněvadž by najisto sousedka Aurora jí ho ale hned převzala. Ostatně neni moralita v Římě přece tak zlá, každý antický Amor a Herkulus má policejně předepsaný svůj fíkový list, každá nahá ženská socha v chrámích obdržela dlouhou plechovou košili, což se zvláště při soše „nevinnosti“ dobře vyjímá, a dům nalezenců není zde ani tak velký jako na př. florentinská „casa degli fanciulli“, ačkoli prostý Říman rád sobě z domu toho ženu svou vybírá a ústav by tedy — ještě větší podpory zasluhoval.

Chtěl jsem mluvit jen o knězích a mluvím také o ženských, což by mohlo se vykládat na mou újmu.

Já přeju, já znám obtíže coelibátu a vím, že zvláště „ti, kteří musí cestu do nebe stále spravovat, nemohou zároveň klidně po ní kráčet, a ti, kdož lucernu na bidle nosí, že spíš brkají, než kdo jde za lucernou.“ A odpouštím také slabým ženám, ba i nejslabším. Pranic se nedivím, když římské dámy nosí v letě na hlavě slámu à la kardinal a v zimě na těle pláště à la pontifex. Nejbohatší krámy v Římě jsou krámy zlatnické, v nichž plno brillantových prstenů kněžských a item diadémů dámských, a jsou tu jiné bohaté krámy, v nichž na tisíce brillanty posázených řádů pro mužské příbuzné, manžely a t. p. Dost je tu kněží, kteří mají mládí, krásu, bujnost a podnikavost, dost, kteří mají peníze a vliv, vůbec kněží dost a dost, tedy také „vítězů“ mezi nimi dost a dost. V Římě vypadá kněžstvo zcela jinak než jinde. Jinde je mezi „učenými stavy“ stav kněžský ten, kde se nejvíce tělesních a duševních mrzáků schází, kteří by se jinak neuživili, žádné hodnosti nedošli. Jinde dostává pánbůh do gardy své brak, v Římě výbor, chlapíky zdravé, elegantní, „květ národa“, zde je kněžství povoláním státním.

Řím je hlavou státu jednostranného a ta jednostrannost mu dává svůj ráz. Jako jinde je stát bureaukratický, jinde zas vojenský, je zde stát kněžský, jako jivde dělá parádu uniforma úřednická nebo vojenská, dělá zde parádu talár, jako jinde všechny peníze pohlcuje úřadní sekatura nebo vojenská execírka, pohlcuje je zde zas kněžská hodnost. I loterie je zde pod záštitou církve, tahy její jsou slavné, fialový Monsignore v plném taláru, tak že by odtud mohl ihned k oltáři, usmívá se s balkonu finančního ministerstva na Monte Citorio sladce dolů na lid, „kluk tahoun“ je v bílém kněžském oděvu a žehná se stále kříži, vyvolávač zpívá numera

církevním spůsobem, kostelní pozouny ho doprovázejí, lid dovolává se madonny a okresních svých svatých — člověku je nesmírně zbožně! Z bývalých pohanských chrámů udělán v Římě buď chrám, zde se sbíhají haléře a zlaté celého světa, nebo dogana, kde vybírají clo ze všeho, z fotografie tvé vlastní, starých bot, prázdných škatulek, každého bílého límce, který je přes tucet, zkrátka ze všeho. Za to ale je ministr Merode nesmírným boháčem a ministr Antonelli, který celý zkroucený vychází z papežova pokoje, narovná se hned v předsíni pyšně jako jedle a jde, aby některému ze svých příbuzných, drahému ještě z té doby, když sám byl brigantem, zakoupil některý římský palác. Duchaplná, ostrá, ohnivá tvář! — kdyby měl Antonelli sebevědomou eleganci kardinála Bonaparte, věřil bys mu, že ještě hravě dobude světa. Vzdělaností se arci nehonosí žádnou.

Jako v státu bureaukratickém bureaukraté jsou v cestě osvětě, atd., jsou zde zas kněží. Arci ne jen zde, kutna i jinde flandá se před sluncem osvěty, ale kněz italský, římský, je pravidlem a dalekou většinou nevzdělaný. Řím je naproti ostatnímu světu o celé století zpět. Jediný duševní význam Říma je nyní vyznačen v umění, v životě římských umělců, v bohatství uměleckých římských sbírek a i tu vadí ve všem ta preponderace kněžská, člověk by, přeje sobě plného požitku z umění a čisté lidskosti zvolal: „Prosím, aspoň na chvilku tu kutnu dál!“

Už v Neapoli jsme se bavili sázkami, bude-li v nejblíže příštím omnibuse víc kněží nebo „civilistů“. V Římě by nebylo uhodnutí kumstem — kdyby tu bylo omnibusů. Od té doby, co spojená Italie zrušila všechny kláštery, jen se tu talárů hemží. Talárů všech barev, všech střihů, ošumělých, těch ale málo, elegantních, a

těch moc. Někdy je ulice poseta samými kněžími, pestrý, zajímavý obraz. Po chodnících procházejí se pánové v šatě temně nebo světle fialovém — slunce na všechny červánky své nespotřebuje tolik fialové barvy jako Řím na límce a pentle! — všichni tlustí, silní — v Římě prý musí každý se stát „solidním“. Každý okamžik se zastaví, aby sobě oddechli a hedvábným šátkem s myšlének prázdného čela tučný pot setřeli — šátek mají stále v ruce, jako svatá Veronika své sudarium. Za nimi a kolem nich poenitenciáři v černých hedvábných šatech, mniši v bílých, běločerných, hnědých, šedých a černých kutnách, s bílými, černými, červenými a modročervenými kříži, s kapucí, černým širákem, brčálově zeleným širákem, čepičkou na hlavě, nebo i zcela hololhlaví s nejrozmanitějšími tonsurami. Černé a šedivé jeptišky protlačují se párem, švitořivé kapucínky spěchají krůčkem tak drobným, jako by tančily. Náhle proud trochu vázne, blížíť se kočár některého ze sedmdesáti římských „korunních princů“ (z každého kardinála může se volbou papež, vladař stát). Kočár, velký a celý červený, nad nímž kočí vysoko trůní jako na našich omnibusech, zarazí u kostela. Dva sluhové sletí se stupátka v zadu, otvírají dvéře, sundavají se střechy svinutý bachranatý červený deštník, nutný to přídavek každého kardinálského kočáru. Dva mladší kněži vyskočili, za nimi vylízá kardinál, červený od hlavy k patě jako Angličané, když v zimě na římské Campagne lišky honí, červený i v obličeji — neboť: „Vína, a všeho, což opíjeti může, nebudete píti,“ platilo jen v starém zákonu levitském. Jeden z kněží honem běží s velkým červeným polštářem napřed do kostela, aby snad J. Eminence nemusila kleknout na nečervený, druhý pořádá velký item červený klobouk na zádech kardinálových a pak se šroubuje v nejsměšnější devot-

nosti do předepsané vzdálenosti na levé straně. Kardinál žehnaje vešel, kočár popojel, proud jde dál. Houfy kluků v dlouhých černých kabátech a s ligouriánskými klobouky na hlavách, žáci to rozmanitých ústavů, hrnou se jako hejno krůt před svým kněžským principálem. Líně jdou za nimi dvě dlouhé řady synků bohatších, vesměs v cilindr, černý frak, černé spodky a bílé rukavičky jako by do uniformy oblečených. Tu zas dorostlejší žáci jezovitské „propagandy“ ženou se hlasitě se hádajíce z některé zahrady, každý oblečen po kněžsku, ale každý jinak. Němci jak raci červeně, Řekové jak moře modře, Irčané v černém hábitu s rudým lemováním. Za nimi se valí tlustý, těžce oddychující kapucín, vlekoucí na provaze pytly obtěžkaného osla. Na jeho obnažené hlavě skví se obrovská tonzura, vlasy má oholeny nejen na temeni nýbrž i od krku vzhůru, tak že jen u prostřed zůstaly a kolem hlavy běží jako tlustá, černá jitrnice. Takové frizury je prý pánbůh obzvláštní milovník! A opět mnich, poenitenciář, kanovník, opat, propaganda — —

III.

Původně to byla právě vzdělanost, která kněžstvo povznesla. V surové době, naproti nevzdělanému lidu pomáhali králům zbraněmi duševními, těmitéž zbraněmi nyní klesají a klesnou, vymknulyť se jim. Vlastně vypadly z ruky ztučnělé a zlenivělé. Bývá už tak —

> haette man Sct. Paulen ein bisthum geben:
> poltrer waer worden ein fauler bauch
> w'e caeteri confratres auch.

Církev vězí v plném středověku, jako papežovi „Švýcaři“ v rozparkové uniformě Viléma Tella. A to se roz-

umí samo sebou, že římský lid není pak ani o jediný paprslek světlejší. Již před stoletím napsal cestovatel o Římanech: „Lidé bezprostředně z přírody vyšlí, kteří mezi skvostem náboženským a uměním nejdůstojnějším ani o vlas se nestali jinými, než jakými byli v jeskyních a lesích.“ Od té doby se také ještě nezměnili.

Římané jsou děti a páteři jich chůvami — „vypravují jim strašidelné povídky, aby se odmlčely, veselé, aby je rozesmáli, jen rozum jejich nechávají stále spát, aby metle neutekl.“ Million myšlének budí ve vzdělanci slovo „Řím“, v Římanu budí jen pojem rodiště, vlasti. Ani z toho nemají ničeho, že se narodili na místě Romy klassické, nedojdouť, aby jí porozuměli. Cizinci, hlavně Francouzi, nepoměrně víc činili pro znovuobjevení a udržení zbytků starořímských než sama vláda papežská. kam ta sáhla, vše jen pokazila, jako když inkoustem zmazaná ruka dětská sáhne na úběl. Z krásných pohanských chrámů co nejneobratněji udělala zde onde chrámy naše a zničila krásu původní, na čarokrásný Trajanův sloup postavil Sixtus V. špatnou sochu — sv. Petra, do sarkofágu v kostele Marie aventinské, ozdobeného v relífu Homérem, Pythagorem a musami, položil se zcela drze — nějaký biskup Spinelli, do velebného Colossea postavili asi dvanáct mizerných kapliček co cestu křížovou, a z obelisků, které četně co ozdoba po náměstích roztroušeny jsou, udělali nechutnými, naprosto stylisticky se neslušícími a zbytečnými podstavci umělecký nesmysl a dali k tomu ještě na každý nahoru kříž, jen aby mohli podepsat, že tento všude vítězí. Pro toho, kdo viděl na Východě sta bývalých chrámů křesťanských kde zas půlměsíc „vítězí“ obrazně i de fakto nad křížem, nemá to ovšem významu, pro Římana ale jinak. Rovněž se nevzdělává plně a nepotěší čistě Říman ze

staveb svých „křesťanských“, původně mnohdy velezdařilých. Zevnější profily jsou jako by polámány četnými a obyčejně špatnými sochami a jinými přídavky a vnitřek trpí obyčejně vybranou přeplněností, stěny jsou pokryty mramorovou mosaikou, která přirozeně nestejnou barvitostí svou do pravidelných rozměrů přivádí klam nesouladnosti, sloupoví je obaleno pozlátkem a červeným hedvábím a zvláště o četných slavnostech kazí tisíce světel čadem svým obrazy ceny neměřitelné.

Náboženská titěrnost a hravost má všude vrch. Jako s nevědomými dětmi zkrátka zacházejí s lidem. Na př. co se týče zázraků a věcí až ku podivu pamětných, mimo Jerusalém ani nemůžeš více zvláštností vidět než v Římě! Ovšem, zázrakem je tu všechno. Když se zdá papeži, že padá sníh a on skutečně padá, postaví se velký kostel Maria maggiore! když se papež píchne do prstu a krev jeho zbarví šátek, namaluje se o tom velký oltářní obraz pro chrám svatopetrský. Divné věci! Ukazují tu v jednom kostele známou loktuši sv. Veroniky a v druhém skříň, v níž prý byla loktuše ta pochována. Dále trnovou korunu Kristovu, dále hřeby, jimiž byl přibit na kříž. Pak cedrový oltář, u kterého sv. Petr vždy — četl mši svatou, trůn cedrový (ve futrálu), na kterém sv. Petr — seděl co první biskup římský, item Petrovy okovy z vězení Herodova, item téhož druhé okovy z vězení římského. Dále již opět žlab, v němž ležel Kristus pán po svém narození, sloup, který pukl při Kristově smrti, provaz, jímž se Jidáš oběsil, a t. d., a t. d. Po známém příčlíku žebříkovém z Jakobova snu a péru z křídla archanděla Gabriela jsme se sice u Sv. Augustiana pídili, ale snad jsme zbožnému starému páteru nevypadali podle toho.

Pravý náboženský cit nemůže se tím ovšem budit.

jen zase titěrnost a povrchnost. Jezovitská propaganda nevykazuje se úspěchy, římský „palác konvertitů“ čili na křesťanskou víru obrácených bývá zoufale dlouho prázdný, a Říman sám je velmi a tuze vzdálen vroucnosti. Socha sv. Petra v svatopetrském chrámě má sice už bronzové prsty u nohy skoro ulíbány, ale líbající vypravuje mezi aktem tím sousedovi svůj klep pořád dál. V Římě je sice 1200 kostelů, mezi nimi 400, kde se čte denně mše, ale jen as v desíti jsou sedadla, poněvadž by při pohodlí lid tam své táčky odbýval. Kolem kazatelen sedí sice na slaměných sesličkách a v nejmalebnějším nepořádku síla lidí, ale snídaní svou přinesli si s sebou a přikusují ji k slovu božímu. Po kázání sice hned každý vedlé své sesličky poklekne, aby tak setrval po celou mši, ale na kruchtě musí jim k tomu hrát operní arie, polky a valčíky. Dokud večerní „ave“ se neodzvoní, nezačne sice proud korsa, ale pak nemá jeho hluk ohledu ani na neslavnější služby boží ve vedlejším kostele. Udělené požehnání přijme se sice rádo, ale 13. června seženou ke kostelu sv. Antonína koně i osly z celého Říma, aby také těm se posvěcení dostalo. Při každém pohřbu je sice některé z těch padesáti římských „bratrstev“ v nějak barveném pytli svém, do něhož jen pro oči jsou vypíchnuty díry, ale zbožní bratři po cestě skotačí a straší holky. Římská zbožnost mívá rozkošné naivní obraty. Na příklad! Vypukl oheň, rodina byla celá mimo město, v bytu bylo jen nemluvně a velká opice. Opice utekla na střechu a vzala nemluvně s sebou, čímž je zachránila. Z vděčnosti k té němé tváři postavili pak ke střeše sošku — madonny, a hoří u ní věčná lampa. Jinde by to byla nejkrutější blasfemie.

Čistě nábožným Říman není, svobodomyslným ale také ne. „Mají tu tak velký blázinec, že lze soudit na

velký počet rozumných," pravil můj soudruh. Ale zapomněl, že jsou Římané právě jen děti. V ostatní Italii je ovšem jinak Tu slyšíš hádat se lid s knězem o věcech náboženských a porážet potícího se pátera důvody rozumovými. Za nenáviděnými pokřikují „neri, neri" (černí), utírají si okázale kabát, zavadila-li kutna o ně, a vyskočí ihned na omnibus, vidí-li páterské zálusky na jediné zbylé místo prázdné. Říman je na tuto bujnost příliš dobrácký.

IV.

Slunko již bylo hezky dávno z hor albánských vyskočilo, vzduch se již dávno rozehřál a teprv nyní se otvírají líné brány městské. Venkov vbíhá do města na výdělek. Malé vozíky přivážejí zeleninu, a spřež jejich, suši koníci s pernatými velkými chocholy na hlavách, zvoní vesele, jako by vedli za sebou všechny bravy kampagnské. Pěkně rostlé Albánky hrnou se se svým krámem na hlavě švitořivě do trhu. Pohyby těch horaček jsou koketně svěží, tvář i pod všední špínou dosti pěkná. Ale na hlavě mají jen tu čtyrrohou, hluboko přes týl splývající plachtu římskou, úpravu to ovšem dosti malebnou, přec ale daleko ne tak rozkošnou, jakou se pyšnějí, když co chůvy a kojné ve službách rodin římských pod večer mísí se pak s dětmi mezi elegantní svět na Monte Pincio. Pak mají hlavy prosty, jak les hustý a do modra černý vlas jejich je upraven ve formy tak smělé, že by i pařížská demimonde svou radost z nich měla, v šíji trčí velký šíp nebo obrovská stříbrná kytka, s níž splývají jasné stuhy přes barevnou šněrovačku až na kyprá bedra — není divu, že ani nejstarší páter se nezdrží, že počne hladit dítě po tvářích a ptát se chůvy po její domácích poměrech.

Smutně a těžce se se svými sýrovými kbelíky vlekou pastýřky z bližší Campagny. Oči jejich jsou vyhaslé, tvář žlutá, těla bachranatě nadulá; děsná můra římského vůkolí, pověstná zimnice malaria je zpotvořila. Tolik je věru jisto, že žádné město starého světa tak špatně a bídně neleží jako Řím na té hlinité, protivně kalné Tibeře, která hned vše zatápí a hned se zase potoku podobá, a v tom močálovitém vůkolí, nad nímž jako by stále olovo se rozhřívalo. Vlčice Romulova mohla tu mít ovšem dost příjemné doupě, ale sotva že se Romulovi potomci trochu jen zmohli, již vylézali se svou villegiaturou ven do těch končin, z nichž byli dříve obyvatelstvo do svého Říma vtáhli, a žili stokrát raději v městě provinciálním než v sídle říšském. Malaria je kletbou zdejšího kraje, k vůli ní nesmí boháč podvečer si hovět v besídce své zahrady, z dělníků ve vinicích každý spěchá do města na nocleh a obyvatelstvo Campagny je zmrzačelé, plíží se jen bídně. Nemocnice římské jsou stale plny, hospitál, kde se každému rekonvalescentu po tři dny poskytuje silné stravy zdarma, co nejčetněji obsazen, lékaři a lazebníci mají praxi v plném slova smyslu zimničnou. Také lékařství je zde o století pozadu, pouštění žilou je nejobyčejnějším prostředkem, a velké firmy, na nichž namalována nahá ruka nebo noha, proud stříkající krve a skleněná nádoba, oznamují skoro v každé ulici, že se zde lidstvo rasuje.

Trhovci — pocházející dalekou většinou z některého z přečetných statků bankéře Torloniho, „římského Rotschilda“ — rozběhli se městem po klášteřích a traktérech, rybáři roznesli na ošatkách, co byly jako mlýnské kolo se potápějící a zas povznášející sítě, hnané a obrácené vlnami Tibery, za noc samy vylovily, a nyní se budí Řím celý. Jalousie a okna se otvírají, pocuchané ženské

postavy v rozpoutaných šatech, ano v pouhé košili nebo docela nahé, vyhýbají se do ulice a vyklepávají prostěradla a polštáře tak vydatně, že na spodkách tvých, sotva jsi přešel ulici, běhají blechy jako mravenci přes lesní pěšinu. V zámku chrámových dveří to zaskřípe, dvéře se líně rozevírají a zívající kostelník vystupuje z nich, dívá se na svět, zívá a zívá znovu. Žebráci s číslovaným plechem na prsou belhají se na svá policejně vykázaná stanoviště. Dvéře u domu vrzají, jako by už celé století se nebyly napily, zaprášená okna „studií“ (dílen) malířských v pátém patře a sochařských v přízemí rozvírají se, aby vpustily trochu čerstvého vzduchu. Ulice se oživují, a nyní se otvírají krámy, budí i kavárny. Několik stolků vystrčí se ven na chodník, a ihned jsou osazeny všelikými umělci — v Římě jsou totiž umělci co nejodbornější, sochaři, kteří dělají jen vlasy dobře, jiní, kteří jen kytky a arabesky a t. d. Je li svátek nebo neděle, přitáhne po chvíli římsky šosák s váženou paní a dcerou svou, a sednou si také před kavárnu; tatínek pije „umbru“ (černou kávu), aby přemohl kocovinu z včerejšího „vino padronale“, maminka poručí, aby se jí dalo „caffé latto“ (káva a kozí mléko) nebo „aura“ (málo kávy a moc kozího), a dceruška nedostane nic, neboť jde ku přijímání a je od šíje až k patě pokryta bílými krajkami a tylem.

Řím nyní žije celý, hemží se a pracuje. Chceš-li dobré příležitosti použít, navštiv několik dílen, kde se pracuje v mosaikách a ozdobách mramorových, v čemž jsou Římané mistři. Dlouho ti ta obchůzka nepotrvá, ještě se poledne ani nepřiblížilo a už nastala „siesta“.

Slunce praží, jak by oheň padal, jalousie jsou zas těsně zavřeny, dílny znenáhla umlkly. V kavárnách se válejí spící sklepníci po pohovkách a nedostaneš od nich ničeho, kdybys trojnásob platil. V průjezdech chladí se

polonahé, šnupající ženské — každá Římanka nad čtyryadvacet let už šnupá. Po ulici nepřeletí ani holub, i policajti — vypadají jako náš Křtín v „Rekrutýrce v Kocourkově“ — jsou někde v chladu a dřímotě schováni. Po tři až čtyry hodiny mrtvo.

A zas to obživne mezi „sedmi pahrbky“. Ženské běhají s košíky a hrnky, aby koupily oběd u sousedního „frigitore“, neboť žádný římský řemeslník či dělník nevaří doma. Před vinárnami sestupují se vojáci a civilisté, hrají o víno a řvou čísla „mory“, zábavy to, při níž vyhrál, kdož desetkrát uhodl sumu prstů jedním rázem vzpřímených na pravicích dvou spolu hrajících mužů. Celé rodiny pěší putují k staré nebo nové cestě apinské, aby v nejbližší. blátem a rákosím pokryté hospůdce campagnské se silnily pověstným „Est-Est“, jiné jedou ven k mostu, u něhož kdys Konstantin porazil Maxencia a kde se nyní mimo hradby římské jediná slušná restaurace nalézá. Ti všichni záhy se zase vrátí a střízliví — ne snad proto, že by málo pili. Říman pije mnoho, tuze mnoho, ale proto, že také mnoho vydrží, nepoměrně víc než nešťastný německý biskup a piják Fugger. Nebohý šlechetný Fugger! Cestoval do Říma za svým komořím, který napřed všude víno ochutnávat musil, zastavil se ve všech hospodách, na jichž stěně byl komoří napsal „Est“ („jest“, t. j. dobré). a když dospěl konečně do hospody. kde bylo psáno „Est-Est“, bídně se upil.

Mezi tím začala již vojenská hudba hrát na Monte Pincio, kde bydlel kdys labužník Lucull a byl oběšen ideál všech cizoložnic, pověstná Claudiova Messalina, při soumraku, po „ave“, začíná také hned jízda a procházka dole na Corsu. Konec Corsa, kde na náměstí u sloupu Mark-Aurelova také hudba hrává, je nejživější, zde víří tisíce lidí. Také ne dlouho. Sotva udeřila jedenáctá, umlkne

hudba, lid se rozběhne, světla krámů zhasínají a kavárník odbývá každého lhostejným svým, věčně stejným: „Už jsem skončil!“

Brzy jsou ulice prázdny, i žebrák zmizel v některém z nečistých hospitálů, které poskytují nocleh každému. Ulice za půl hodiny vymřely, dřímota a tma rozlehla se městem.

Ležíš na svém loži, kousán, píchán a mučen sterým hmyzem, a beze sna nasloucháš venkovskému tichu. Náhle někde zaskřípe okenice a na dláždění to chloustne, jako když celý škopek — nebe tě chraň, poutníče bezděčný!

V.

Mrzí mne, že jsem už asi tisící a první cestovatel, který Řím musí vyznačit dvěma slovy: co „město protiv“. Ale nemohu sobě pomoci, Řím jím je, barvy jeho jsou různy jako na mosaikovém stolku. Stal se tak pomocí půl třetího tisíciletí, jimiž konečně narostlo mu zvláštnosti, a chcem-li, i zajímavosti a krásy — mladá pinie také nestojí za nic, teprv stará vábí zrak rozlehlou a zvláštní korunou svou. Sáhněm, kam chcem, protivy se tu na nás hrnou, náboženské, historické, sociální, politické, a chcem-li Řím hodně dobře vylíčit, musí se už odpustit stylistická při tom neforemnost a kolik tolik vnucujících se „ale“. Místo popisu jsou to drobné epigramy v próze, zase mosaika.

Řím je předním representantem, hlavním sídlem „náboženství lásky“ — ale rok co rok a právě o velikonocích hřmí se zde s kostelních balkónů slavná kletba na všechny křesťany nekatolické. Bohu lásky zbudováno zde sice přes tisíc chrámů — ale v největším z nich je

do podlahy zasazen velký skvostný kámen, aby se naň postavil papež, kdykoli někoho proklíná do všech horoucích pekel. Obrovitý chrám svatopetrský prý zbudován proto, „aby jeho rozměry budily dojem nekonečnosti a vymanily mysl ze všech pout malicherných“ — ale uvnitř chrámu toho je s titěrnou zálibou poznamenáno, oč že který velký chrám ve světě je menší, což pro ten menší je snad hanba. Básníkovi Tassovi postavil Pius IX. v malém kostelíčku na Janiculu pomník — ale na stěnách téhož kostelíčka skví se Domenichinův obraz, jak anděl čtoucímu sv. Onufriu vyrazil Cicerona z ruky. Žid nesmí zde za žádnou cenu ze svého ghetta ven — ale od egyptského místokrále, mohamedána, staví se darované sloupy z egyptského úběle do každého nového chrámu. Savanarola se zde nyní již ctí — ale kostelíček Maria del popolo, v němž jednou byl Luther kázal, vykropuje se posud každý rok znovu. Křesťanské umění prý se povznáší nad smyslnost antiky — ale křesťanské to umění povzneslo se na obrazech Vatikánu až na soukání střev rumpálem z lidského těla a fresky v S. Stefano rotondo obrazejí celou rasovnu, těla rozsekaná na porce, na polo z důlků vylouplé oči a jiné krásy.

Mnohdy stojí ty protivy vedle sebe zrovna s humórem starořímským, který postavil jistou bránu vítěznou také hned vedle volského trhu. Starý, střední a nový věk mísí se v pravou harlekynádu, z pod základů moderního Říma vykukují obnažené jizby a kuchyně Říma starého, a novověce obílená stěna temení nad starou, freskami a veselými barvami pokrytou. Na věžích jsou dvoje hodiny, jeden číselník ukazuje moderně, druhý ale začíná středověce s večera hodinou první. Papežova švýcarská garda trčí v uniformě zcela středověké, na hlavu dostala ale — pruskou piklhaubu. Umřel kardinál; pohřeb je

nádherný až přes míru, samé zlato a stříbro, samý hedváb a nach, ale mrtvolu slaveného nesou čtyři — otrhaní lumpové, sebraní kdekoliv z ulice. A to spletení pojmů ve všem a všude! U hlavního oltáře celebruje se rekviem za nešťastného Maxmiliana, u vedlejšího obětuje se mše svatá na zdar Juarezův a u dveří prodává kostelník fotografie obou dvou. Nikde ve světě není poměrně tolik policie jako v Římsku a nikde nejsou briganti tak vládou šetřeni jako zase v Římsku. Papežská vláda nazývá se „ara animarum", útočiště duší, a kláštery, jako S. Maria in ara coeli, jsou napolo obsazeny františkány a napolo infanterií. Papežská vláda je prý „pravou vládou lidu" a papež musí najímat do vojska samé cizince, chce-li být jist. On ví proč. Vždyť na stěnách florentinské sněmovny jsou zaznamenány hlasy, kolik jich kde bylo pro a kolik proti sjednocení Italie — poměr as tak dvou milionů k jedničce — a pro číslici římskou je tam ponecháno místo. Politická vězení římská již nyní jsou stále plna, usídleli se v nich po sobě už nejdivnější lidé, jako kdys seděl sv. Petr v těchže stěnách, kde dřív Jugurtha, Catilina atd. Ovšem, nyní sedí sami vzdělanci, lid je ještě nehybný, ale lid rychle zraje a — kdož zná osudy Piovy! V chrámě svatopetrském je mramorový sarkofág, „čekárna papežů". Tam čeká mrtvola papeže, až ji vystřídá mrtvola následovníkova. Nyní tam leží Řehoř XVI. „Může ještě dlouho čekat", pravil letos Pius. Snad se ani nedočká!

Četné ty protivy mohou Řím snadno zprotivit, je pravda; rovněž pravda je, že mohou upoutat do studií. Na místě, kde Cato působil, Rienzi řečnil a Pius se stal neomylným, je ovšem dosti podnětu k myšlénkám pro toho, kdo vůbec myslit dovede a — teprv kamenných a hliněných podnětů potřebuje. Goethe praví: „Jinde čtem dějiny ze zevnějška dovnitř, zde myslme, že čtem z vnitřka

na zevnějšek.“ To se může říci také o Paříži, o každém místě, které zasáhlo do dějin světových; odjinud vmyslíme se čtouce v Paříž, v Paříži vmyslíme se ven do světa, na nějž měla tak častý a velký vliv. A kdo tedy myšlénky své upoutal na tu všestrannou mosaiku římskou, kdo dovedl si vše urovnat v systém a rozestřít před sebou historickou, posloupnou kresbu obrazu, kdo zkrátka dovedl se povznést zde až do nejvyšší perspektivy, tomu bude ta vlastní velká práce myšlénková arci tak milou, že platí o něm plně výrok druhý: „Člověk odcházeje přeje sobě, aby byl teprv přišel.“ Historie je vůbec jako moře, „čím dál postupuješ, tím hlubší je“, a člověk činí dobře, „uloží-li sobě dlouholeté pythagorejské mlčení“ — ale v historii vůbec, nejen v Římě, jak tomu opět Goethe chce. Že bys se „jen v Římě mohl na Řím připraviti“, platí také toliko v ohledu uměleckém. Skvosty sbírek vatikánských a kapitolinských jsou jediné ve světě, a ti, kdož je zde studují s posvátnou opravdovostí, tvoří tu stát v státu, kruh Sarastrův, do něhož vstoupit je rozkoší nevýslovnou. „Odcházeje přeješ si, abys byl teprv přišel.“

Benátská zrcadla.

1868.

I.

(Stařec mezi městy.)

Nikde nesvítí prý měsíc tak snivě, tak měkce jako v Benátkách. Také ale nejsou Benátky více již Benátkami leda za měsíčného světla, kdy historická vzpomínka jako krásný sen rozestře se po lagunách i palácích, kdy obrazotvornost tvá směle pokračuje tam, kde život sám dávno již přestal, a kdy oko tvé vidí jen obrys postavy té slavné královny moří, nepozoruje ale vrásku na její líci a záplatu na jejím rouchu. Benátky dožily a nyní jako by i dodřimovaly poslední již svůj sen, kdo chce po benátsku nyní žít, musí jen snít.

Kdo chce studovat stavitelské památky v lidu prázdných kostelích, v rozpadávajících se palácích, nestarat se ale o jiný význam Benátek, než který zaujímají v dějinách umění, prožije dny zde dosti ještě bohatě; kdo přijde do Benátek s vřelou ještě vzpomínkou historickou, s myslí naplněnou často spatřovanými vyobrazeními a poeticky vylhanými popisy, zchudne zas na mysli své. Obraz ti nepodává všechny ty známky spousty a špíny, a historii svou sobě Benátky již odbyly. Nepředpojatý cestovatel

nemile je z očekávání svého vyrušen, nespokojeně přechází a přeplavuje se z místa na místo a degraduje sám každou svou myšlénku dřívější. — Ovšem znenáhla začne porovnávat a přemýšlet, jako v každých zříceninách začne také zde vlastní svůj život vkládat místo života uprchlého, začne snít a konečně, když přijde rozloučení, přec jen zas s jakýmsi steskem a nerád loučí se s Benátkami jako s každým elegickým dojmem.

Benátky jsou jako kráska, která zpyšněla u vědomí krásy své, ale sestárla; chce mít historii své krásy, dlouhou a bohatou, také ale ještě přítomnost. Apelace na přítomnost může ji učinit protivnou. Ovšem slabá to útěcha, že co se narodilo, musí také umřít, a těžko se loučí s pýchou. „Lidé vystavěli Řím, Benátky bozi“, zapěl Sanazar v latinském distichu a obdržel za pochlebenství to 600 dukátů. Bozi ale nejsou nesmrtelni, jmena jejich se zapomínají a díla jejich se rozpadávají. Taktéž Benátky již začínají být, ba jsou již zříceninou, nejvelkolepější sic a nejkrásnější na světě, přec ale zříceninou. Klesaly po čtyry století, nyní se již jen rozpadávají a propadávají. Přijde den, kdy rozežrané části jejich vyplní mezery bahnitých lagun.

Benátky byly královnou moře, nyní žije obyvatel jich od almužny cizinců — šťastný Sanazar! Také Benátčan sám je zříceninou. O jeho městu lze opsat první verš Jeremiášova pláče: „Kterak sedí samotné město plné lidu: paní národů učiněna jest jako vdovou; kněžna krajin poplatnou učiněna jest.“ Ale Benátčan není národem judským, jejž pamětní peníz Vespasianův představuje co ženu s zahalenou smutečně tváří, sedící pod palmovým stromem. Benátčana by musili představit líně ležícího v arkádách paláce dóžů, líně a hladově. 30.000 čítají nyní Benátky chudých, mezi nimi 14.000 žebráků.

A také bývalý nobile není Jeremiášem, nýbrž Oblo-

movem, k tomu schudlým. Staré rodiny nobilů vymřely a nových přibylo tuze málo, vždyť Benátky nelákají víc jako lákaly, když Jindřich Čtvrtý koupil si za drahocenné brnění hodnost benátského patricia. Byly to slavné rody. Jediný z nich (Morosini) dal republice osm dóžů, Uhrám královnu, Horvatsku taktéž. Na trůn cyperský povýšili dceru benátskou, Kateřinu Cornari. Německo pokořili, Cařihradu bobyli, z Jerusaléma přivezli si sloupy do svých kostelů, z římských amfiteátrů podél celého jaderského moře přiváželi celé lodní náklady na své paláce, a vejděte dovnitř těch skvostných paláců, posud poznáte, jak žili v zlatě a hedvábu, jak se obklopili nejvzácnějším uměním a nejsybaritštějším pohodlím, a nyní — nyní je šest set paláců a domů na prodej, aniž by se hlásil kupec, a čtyry sta meblovaných na pronájem, aniž by přicházel nájemník. Vykonali mnoho, ale pro slávu osobní, chtěli skvosty celého světa snést v rodiště své, ale v osobní prospěch. Egoismem se prohřešili proti vlasti, intrikantní, ukrutnou vládychtivostí proti svobodě, zničili budoucnost k vůli lichotné přítomnosti. Nebylo potřebí, aby Cristoforo Colombo, syn soupeřícího Janova, objevil cestu do Nového světa, Benátky klesaly již dříve vnitřním neduhem. Pád jejich byl ale nadobro rozhodnut, když se přes Scala dei Giganti, přes čarokrásný ten schodový mramor, skoulela šedivá hlava svobodomyslného dóže Marina Falieri. Ve velkém sále nahoře v paláci, kde jsou podobizny všech dóžů, je místo Falieriho vyplněno černým suknem; to sukno značí nyní smutek Benátek.

Arci, sláva Benátek byla velká. „Venezia in gloria“, obraz toho Veronese, jenž sama sebe nakreslil na jiném obraze, na „Večeři v domě Levi“ (Akademie) co hotového kavalíra, skví se posud v nepřekonatelné kráse své. Avšak, co se na obraze leskne, neleskne se více v skutečnosti.

Velká byla sláva a velká musila uplynout doba, než zhynula, ale zhynula přec. Je ticho v městě lagun. Vyjma dlouhou, úzkou a temnou Mercerii, kde kupci a při otevřených zcela dílnách pracující řemeslníci nadělají trochu italského hluku, vyjma as dva trhy, rybářský a zelený u Rialta, historického toho závěrku obchodní Mercerie, vyjma náměstí sv. Marka za doby večerní, je ticho. I ty osterie na Rivě, kde gondoliere a námořník dříve hlučili, jsou nyní tišší. Ticho je u Piazzetty, odkud na zlaté lodi Bucintoře vyjížděl nově zvolený dóže, aby skvostný prsten ponořil v lůno moře, nevěsty své, a v přístavě, kde jindy na tři sta kotvilo vlastních lodí benátských, je nyní sotva šest větších lodí cizích. V arsenálu, kam kdys 16.000 dělníků s rána vstupovalo s pozdravem: „Ať žije svatý Marco!“ je úplně mrtvo — arsenál se přestěhoval do Janova. Na Canale grande jen po chvilkách a tiše jako netopýr přeletí černá gondole, černá od té doby, co lid pochoval republiku, již nazýval „naše dobrá matka“, a co poslední dóže Ludovico Manin uložil se do krypty jezovitův, jimž první dóže jmena Manin byl vystavěl chrám a klášter. Po ulicích, jimiž druhdy, před válečnými výpravami, proudilo se na 40.000 benátských vojínů, a mimo to vždy tlačil se lid, duní nyní po mohutném pískovcovém a trachytovém dláždění jen zřídka krok savojského pěšáka, rovněž zřídka ale krok chvátajícího obchodníka. A obchodník jde s hlavou sklopenou, nejnovější doba mu nepřinesla výdělků či obchodní radosti, místo benátských zechinů a dukátů má v kapsách jen ušpiněné papíry, jeho mincovna, krásná Zeccha zahálí, a i drobný peníz razí se ze zbylých rakouských děl kdesi ve Florenci. Ve velkých hostincích není hostů cizích a v malých není domácích; Italián je vůbec a Benátčan musí být střídmý.

Benátky jsou a nejsou. Průvodce vám ukáže velmi mnoho — co bylo. Také vám ukáže, co se odneslo, na př. Napoleonem I., a co se musilo za restaurace pak zase dodat zpět. Co ale uměleckého tajně i veřejně šlo již a jde z paláců do kteréhokoli začazeného „cabineto di antichità“ a odtud do ciziny, nevrátí se asi více zpět. A nejméně vrátí se zpět ta ztracená neodvislost. Benátky nemohou být městem odvislým, provinciálním, druhým, třetím nebo čtvrtým. Nestojí-li nejvýš, nežijí. Mohla by přijít doba příznivá? A kdyby přišla? — „Es macht das heutige geschlecht mir grauen!“

II.

(Canalazzo.)

„V Benátkách nejdřív se podívej buď do vůkolí sv. Marka, buď na Canal grande; je sice rozhodně jedno, na co z obého dřív, jsi ale hlupec, nepůjdeš-li přec dřív na kanál,“ praví italský epigram. Člověk nechce být ani v očích nebožtíka epigramatisty hlupcem a jde se tedy nejdřív podívat na ten „div světa“, na to „corso benátské“, na to báječné sloučení města s mořem. Vypravují sice, že i jinde, v Číně a v Japonsku, jsou „ulice slané a břehy vypracované“, ale v Benátkách je ta sůl historická a ta vypracovanost umělecká.

Benátky stojí na jehlách, zaražených do mořských bahen čili lagun. Po lagunách jdou ulice čili „calle“, vlastně uličky, z laguny na lagunu jdou mosty, jichž je ke čtyřem stům, a mezi lagunami jde as půl druhého sta kanalů čili „rii“. Největší z těchto se nazývá Canal grande, benátsky Canalazzo, kdysi ložisko řeky Brenty. Počátek jeho je hned nad mramorovou Piazzettou, mezi

temným mramorem paláce Trevesanského a bílým mramorem Dogany (po česku „celnice“ a po pražsku „Ungeltu“); pak běží mezi samými mramorovými paláci až do středu města, projde obrovským obloukem slaveného Rialta, vroubí se zase mramory v pravo i v levo, dotkne se v pravo „ghetta veccia“ čili starého židovského města s nejvyššími, až sedmipatrovými domy benátskými, dotkne se trhu zeleného, rybářského, ovocného, čtvrti řeznické a pašerské a vybíhá kolem ostrovu di S. Chiara za město k obrovskému viaduktu železničnímu, do moře postavenému a vedoucímu k Mestre na dvou stech a dvacíti dvou obloucích Jak tenká nit mizí viadukt ten v modré dálce. Šířka kanálu obnáší místy až 200 stop při hloubce i velkým lodím přístupné a pouť jeho jde středem města formou obráceného S. Od Piazzetty ke Gran Ponte della Strada Ferrata a odtud kolem vojenskeho cvičiště Campo di Marte, kolem benátského popraviště a čtvrt hodiny širokým kanálem della Giudecca nazpět zas k Doganě je cesta vystačující na desítisvazkový cestopis.

Břehy Canalazza jsou šňůrami, na které benátská aristokracie navlékla mramorové pomníky své slávy i pýchy, jeho voda je zrcadlem, ve kterém se obráží historie benátských rodů i historie italské architektury. Sta a sta je zde paláců, uvádějících ti často slyšená jména velkých rodin: paláe Contarini, Cornari, Pisani, Morosini, Foscari, Mocenigo, Dandolo, Loredan, atd. atd. Kamenem i kovem se zde zvěčnili umělci nejslavnější, Sansovino, Longhena, Massari, Buono, Vittoria, Bramante, Bergamasco, Scamozzi, Lombardo a t. d. Všechny možné slohy lze zde studovat, na jednom paláci vidíš sloh maurský, na druhém čistě arabský, na třetím se mísí sloh jonický s korintským a dorickým, pak byzantinsko-italský, pak sloh Lombardův atd. Většina jich trpí ale nedostatkem čistě

benátským, rovnou nezlomenou římsou a linií, nedostatkem tedy profilu.

Žádný cestovatel neopomine vejít do vnitř několika z těch paláců. Ulice neb nábřeží není před nimi žádného, stěny sbíhají přímo do vody. Jako stály kameny do nedávna před chodníkem paláců pražských, stojí zde do vody zaražené, nyní zčernalé prázdné klády, určené k zapevnění gondolí a kdys natřené erbovními barvami benátských rodů. Gondole projede jimi k pěkným schodům, projedeš dovnitř a vidíš obyčejně pěknou sloupovou síň, často pěkné nádvoří, vždy ale krásné schodoví. Daleká většina paláců je nyní uvnitř jako vymetena a kdo si je najme, musí jinde najmout nábytek. Některé jsou ale částečně, některé ještě zcela nábytkem a vším opatřeny, čím dříve byly, zvláště ty, které se teprv nedávno a snad obcí daly do prodeje a z nichž aby jednotlivá umělecká díla neb cokoliv jednotlivého se prodávalo, obec netrpí. Vždyť by pak Benátky ještě méně lákaly navštěvujících cizinců!

Kde ale je vše, jak dříve bylo, aspoň co do počtu kusů zachováno, vidíš bohatství veliké, pravý benátský přepych, třeba by zahalený pavučinou a prachem, vybledlý a přiošumělý. V oknech jsou hravé malby na skle, kolem oken obrovské záclony z nejtěžšího hedbáví. Nářadí je ze dřeva růžového neb ebenového, plochy stolní z mramoru s překrásnou achatovou a koralovou mozaikou, podlaha mozaika mramorová, bohatě obmýšlená drahým verde anticho, na stěnách krásné fresky, na stropech samá mohutná lištna zlatá, na loži koberce z nejdražších bruselských krajek a s pověstně skvostným benátským vyšíváním, zrcadla v rozměrech největších, a kamkoli se ohledneš, všude samý křišťál a úběl, překrásnou řezbou vyvedená šachovnice, vzácná socha a mistrný obraz, přepych blahobytu i výtvory nejdokonalejšího umění. Nejbohatší roz-

manitost a přec ve všem soulad; na všem známka benátského ducha a rozvoje. Benátský stavitel vystavěl palác, benátské ruce jej vyšperkovaly, benátský sochař a malíř uložili do něho nesmrtelná svá díla, a Sansovino a Tizian byli právě tak velcí a dokonalí umělci jako benátská vyšívačka dokonalou pracovnicí. Vše svědčí o snaze původní, o samostatném pojmutí cizího, o samorostle se vršící kultuře, vše je harmonické, vše benátské. I ta kamna, která tak pánovitě pnou se v koutě, mají formu, původní formu — čepice benátských dóžů.

Ale takových budov není mnoho. Buď je dali soukromníci z nouze do prodeje a obec bdí, aby se z nich nic jednotlivě neodprodalo, nýbrž vše umělecké v Benátkách se zachovalo, nebo jsou zcela majetkem obce, která je buď zdědila po vymřelých rodech nebo je pro nezaplacené daně skonfiskovala. Ale soukromníku i obci daří se na palácovém trhu jako na Rivé degli Schiavoni shrblému vetešníku, který každého dne s rána krám svůj vyloží a na večer opět složí celý a rukou kupcovou nedotknutý. Vyslovili kletbu zachování, neboť se více o to nestarají. Záclony oken pod tíží prachu se až trhají, z úbělových sošek ulamují cizinci kousek po kousku, povlak křesel je moly prožrán a žíně derou se z něho ven, strop opadává, podlaha se vylupuje a slaný vzduch rozežírá fresky stěn. Rozpadávající se miliony vnitř i zvenčí! Nástřešní balkóny s točitými železnými schody jsou větrem zohýbány a přelámány, trychtýřovité komíny jsou zbořeny, zbortěna a pobořena je střecha, déšť se už propracoval druhým patrem do prvního a prohlodá se ještě dál, ba i základy se místy snížily a zdi jsou roztrženy. V druhém patru jsou přibita místo oken, v prvním patru visí půl okna nedbale ven, zavěšeno po šířce místo po délce. Stěny vypadají jako oloupány, jako

neumyty, jako po nemoci nebo spíše už jako mrtvola v druhém stupni hniloby. Co je platen kararský bílý mramor! Dovede být právě tak ošumělý a špinavý, sprostě špinavý jako bílá glaseovaná rukavička!

Nalepené bílé kusy papíru dole v přízemí naznačují lhostejnému světu, že palác lze si najmout, kusy dole v přízemí pak a nahoře ve všech patrech, že lze jej koupit. Oba břehy Velkého kanálu jsou jimi posety jako náplastmi a oznamují, že dávné Benátky se z Benátek už vystěhovaly. Kdo teď přijde a palác koupí, je nanejvýš nějaká sbohatlá tanečnice jako Taglioni, a kdo palác najme, snílek jako Byron. A ukazují ti palác Mocenigo a palác Giustiniani, že tam bydlel Byron a Chateaubriand, a vydělávají si tím diškreci.

Velký kanál je poetický jen ve světle nočním, když není vidět spoustu a špínu jeho. Jel jsem jím v každé době denní, také pozdě po půlnoci. Lesk vody, krásné obrysy staveb, stejně rozlité světlo měsíce vymazaly vzpomínky dne, podařilo se mi vepřist se do snů, vmyslit se do toho, že ty paláce kolem mne ještě žijou, že za okny jejich jsou ještě lidé plní života a lásky, touhy a blaha. Dostal jsem se pošeptmo do rozechvění sentimentálního a nahlas do melodií Gounodových. A když jsme se vrátili, chtěl gondoliere na mně o polovic víc, než bylo vyjednáno. Nevím, zda hodlal vybírat ve jmenu Benátek za mimořádné poetické rozechvění nebo ve jmenu svých uší za můj mimořádný baryton.

III.

(Život na náměstí sv. Marka.)

Kdož neviděl ještě plné sto vyobrazení náměstí sv. Marka, a kdož by chtěl teprv podrobný popis podávat!

Říkají, že je Piazza San Marko nejkrásnějším náměstím na světě; nejzvláštnějším bylo by líp řečeno, nebo pařížské de la Concorde je v každém ohledu brillantnější. Piazza připadá spíš jako nějaké obrovské nádvoří vládního paláce a bylo také nádvořím residenčním benátské republiky, vydlážděným mramorovými a trachytovými čtverhrany jako parketami. Po celé severní straně jde starý palác republikánských prokuratorův čili Procurazie vecchie, po celé protější straně jdou Prokurácie nové, obě jsou na východ spojeny Napoleonovým palácem pro místokrále „Nuova Fabbrica", jehož architektura má skutečně naproti ostatním již cos fabričného, a na druhé straně je obzor ukončen prapodivným tím kostelem sv. Marka, jenž v poměru k ostatním massám náměstí zdá se být nízký, slačený. Připomenem-li, že nad koncem starých Prokurácií a zároveň nad vchodem do obchodní Mercerie stojí věž s hodinami, Torre dell' Orologio, na níž nahoře dva obrovšti mouřenínové z litiny kladivy svými vymlacují benátský čas a uprostřed níž sv. tři králové vandrují kolem pozlacené sochy panenky Marie, tak jak na radnici pražské vandruje dvanácte apoštolů, připomenem-li dále, že před kostelem posud stojí vítězoslavné tři stěžně, s nichž vlály prapory republikánské, když vzdaly se Kandie, Cypry a Morea, nyní ale vlaje trikolora, a připomenem-li pak ještě, že v úhlu k Piazzettě stojí čarokrásná Loggetta Sansovinova a nad ni že se vznáší zvonice, Campanille di San Marco, jež byla observatoriem Galileovým a po jejíž mírně vystupujících plochách vnitřních možno i koňmo až nahoru se dostat, to připomenuli jsme čtenáři již celý obraz náměstí, pod jehož arkádami a na jehož kamenných parketách od rána do večera a od večera do rána víří život benátský.

Mrtvo není na náměstí sv. Marka vlastně nikdy. Ka-

várny, jichž je více méně elegantních, více méně revolučními schůzemi proslulých v arkádách starých i nových Prokurácií hojně, zůstanou po celou noc otevřeny a mají stále dost navštěvovatelů. Mnohý se v nich i vyspí a mezi tím, co mu pouliční cidič ráno za pět centesimů cidí boty a kartáčuje kabát, namáči si pán do černé kávy nebo limonády housku a studuje ranní kursy. Černosiví holubi svat. Marka, žijící zde z dobrovolných příspěvků po tak dlouho volně, pokud po nich nesáhne ruka hladového Benátčana, přiletí k snídajícímu, čekají na spadlý drobet, nebo povznesou se důvěrně až na kraj stolku. Ospalý četník, v temném fraku a ditto spodcích kroje policisty francouzského, sundavá svůj popříč posazený třírohý klobouk, vyndává z pouzdra chochol, podobající se chocholu cechovních našich praporečníků a zastrkuje jej za klobouk, aby jej ihned zas schoval, jakmile by nějaký mráček na nebi hrozil pohromou. Slovanky od Vidinia, oblečené v krátké sukně a mužský klobouk tyrolský, pěkné a obratné, přinášejí na ramenou z cisteren dóžového paláce vodu v měděncích, zavěšených na koncích železných prutů Z postranní uličky vyjde prodavač, zastaví se u východu z arkád, rozkročí se jako kohout a rozkřikne se, že až uši brní. Rozkřikl se ze všech sil svých, ale druhý prodavač dovede křičet ještě víc, již jich křičí kolem tebe dvacet, třicet a uprostřed italského hlomozu vidíš, že nastal italský den.

A nyní již není ticho víc. náměstí sv. Marka kvičí a huláká pořád silněji. Cizinci se svými průvodčími vrážejí do sebe a do stolků před kavárnami, obchodníci a řemeslníci otvírají krámy a lítají arkádami jako šipky, prodavačů je jako much a každý okamžik postaví ti nějakou krabici pod nos. Jsou dotěrni, neodbytni, zmaří-li se devět útoků, podniknou desátý. Začnou se

sirkami, přejdou k botám, pomohou si toiletními věcmi z lastuřin a perleti, přinesou fotografie, mají, svítí-li slunce, plnou krabici vějířů, a začne-li pršet, jsou tu ihned s plnou náručí deštníků, proměňují se za den desetkrát a konečně, když už pranic není platno, rozdávají — rozličné ty jisté adresy. Malí kluci s mýdlem a sirkami v krabicích svých nebo s novinami v umouněných rukou postaví se před tebe a křičí, jako by poslední soud připomínali. Mají rozkošně drzé oči, dvacet životů z nich kouká a všech dvacet se na tebe směje. Vidíš, že kluk má radost, když koupíš, ale také, když nekoupíš. Požádá tě pak o trochu kávy nebo limonády, sáhne po tvém cigaru poodloženém, a když ho plácneš, sebere si alespoň pod tebou oharek, postaví krám na zem a udělá radostí kotrmelec. Mezi tím přijde nějaká kytkářka. Hezká není, ale čistotná. Postaví se skromně k stolku, vybírá dlouho v košíčku, jako by pro tebe musila z náhlého vnitřního pudu vybrat jen karafiát nejlepší, podá ti jej se sklopenýma očima a jde dál, jako by to ani nedělala za peníze. A když jsi koupil první den, máš druhého dne již povinnost. Nic platno, že už držíš v ruce kytku od kytkářky jiné; ona má starší právo, poprosí tě slušně za kytku tvou a dá ti jinou, rozumí se, opět jako by zadarmo.

Vzdor slunci je také mimo arkády živo. U paty vítězných stěžňů válí se zaháleči, po náměstí spěchají lidé jiní. Náhle povstane nesmírný hluk a běh směrem k jednomu místu, elegantní pán běží právě tak chvatně jako otrhaný kluk, hádajíť se tam muž a žena a to musí každý slyšet, ale každý! Nebo běží náhle houfy výrostků od Loggetty ke všem východům náměstí a vyvolávají, co hrdlo stačí, tažené tam právě číslo loterní. Ani největší liják nevyprázdní náměstí; když nikdo jiný, mají alespoň

páni kluci z něho radost, brodí se houfně prohlubinami a porážejí se do kalužin.

O druhé hodině odpolední přeletí náměstím benátská idyla. Mrak „veřejných“ holubů, jichž předkové prý se sem dostali již za dóžete Enrica Dandola, snese se k jistému oknu starých Prokurácií, tlukou křídly do skla, srážejí se vzájemně. Jak udeří druhá, otevře se okno a „holubí nadace“ rozsype se v naturaliích. Dávka je ale jen „holubí“: chvilku se ta volná drůbež tlačí, chvilku ty hlavičky ďobají v rozkošném spěchu a již se to zas rozletělo.

Ale vlastní život, život plný a bujný, odlesk dávného života benátského rozlije se náměstím teprv na večer, kdy bohaté zlatnické a ozdobnické krámy rozžhou mohutná světla plynová a vyvěsí blýštící reflektory, tak že celé arkády vypadají jako jediný zlatý, démanty posázený diadém, kdy křídlové svítilny a obrovské kandelábry ozáří rozsáhlý kamenný parket a do jasného jich světla sejde se vše, co má chuť ku procházce a není unaveno denní prací. V zimě o čtvrté, v letě o hodině osmé jako by rázem mění se obraz a na náměstí sv. Marka dostavily se Benátky elegantní, Benátky zábavychtivé a Benátky lenivé, tedy Benátky skoro celé k codennímu svému dostaveníčku. Kavárny uvnitř staly se bursou kupců, arkády jsou promenádou, náměstí koncertním a bálovým sálem, v němž při zvuku vojenské hudby tančí se krokem volným a za hlasité zábavy obrovská polonaisa. Lidstvo proudí v rozmanitých kruzích, obloucích a zatáčkách sem a tam, tisíce a tisíce pomalu se tu posunují ku předu a nazpět, a přec může se do proudu toho odvážit osamělé děvče, aniž by se potřebovalo obávat nejmenši sprostnosti, a může se tu proplest i nejmenší dítě, aniž by se mu kdy přihodila

nejmenší pohroma. Každý kolemjdoucí bdí nad dítětem a děvče potřebuje jen zašeptnout a již se mu otvírá volný průchod. Zde je kus starých republikánských zvyků, zde je společenská rovnoprávnost obou pohlaví a všech věků a není rozdíl stavů, facchino v prosté své pruhované košili landá se pohodlně vedle nejsalonnějšího aristokrata a neučesaná žena řemeslníkova vedle elegantní Benátčanky s černým šlojířem na hlavě, nejpyšnější šíjí a nejpyšnějším krokem ve světě. K tomu tu rozmanitou hru sterých světel a tisícerých stínů, v níž černý vous a vlas zdá se ještě černější a lesklejší, tmavá pleť leskne se jako bronz a temné oko jiskří život dvojnásobný, k tomu rozmanití cizinci v různých cestovních oblecích, vířivá hudba a celý majestátný pohyb lidsva — je to obraz nade všechen popis krásný!

Sedl jsem si na jedno z prostě sbitých, slamou otočených sedadel, jež kavárny po stech vystrkují i se stolky z arkád ven do náměstí a vpíjel jsem se zrakem svým do té benátské polonaisy. Maloval jsem si v mysli benátský karneval, kdy je náměstí to naplněno maškarami, kdy vedle chlapa s pytlem na hlavě skáče principe Giovanelli co „Facanapa“ (benátský harlekýn) v stejné rozpustilosti. Hudba vojenská byla k jedenácté hodině utichla, za to se rozzvučela jiná hudba tu i tam před kavárnami. Produkovala se terceta, quarteta a quinteta v nejdivnějším hudebním složení co do nástrojů (na př. basa, flauta a kytara) a sestávající vždy z hudebníků mužských i ženských.

Ku kavárně mé blíži se také jedno terceto takové, dva mužští a ženská.

„Konečně uslyším také národního italského muzikanta zde,“ pomyslím si potěšen.

Ženská se zastavila a obrací se k soudruhům. „Jdi a řekni kavárníkovi, že je tu ta Češka!“ —

IV.

(Palác dóžů.)

Nyní se ho neboji nikdo, starého Palazzo Ducale! Pověra sice posud se štítí lovit ryby v kanálu, ve kterém vláda benátská oběti vražd svých pochovávala, štítí se, ač zákaz je již dávno zapomenut; avšak nikdo neplíží se víc kolem paláce dóžů se strachem před soudem, jenž „všechno věděl a ničeho neodpustil“, a nikdo nešeptá víc hlasem přidušeným: „ti nahoře!“ Neboť ti nynější „nahoře“ jsou jen nízcí sluhové odvislé obce, kteří vybírají diškrece pro sáček obce. Tak to jde! Ve velkém sále, „sala del maggior consiglio“, kde se nalezá největší na plátně malovaný obraz, Tintorettův „Ráj“, je nahoře v podstropí as šest tuctů podobizen samých dóžů; v podstropí refektáře bývalého kláštera S. Maria della Carità, kde se nalezá Tizianova „Assunta“, je zas podobná řada medaillonů, podobizen malířů benátských — ale jaký to rozdíl dnes: kterých jmeno bylo kdys známo po celém světě tom, jejž co již známý vykreslil kamaldolský mnich Fra Mauro na pověstné mapě své, zajímají nás nyni již jen co historická mozaika; kteři pak jim sloužili štětcem svým, povznášejí nás posud děly svými, ba sama jich vznešená tvář budí sluneční pocit v útrobě naší. Tamto je kus zašlého mraku a ohluchlého hromu, zde je kus oné vznešenosti lidské, která se pne jako duha míru nade vší historií!

„Palác dóžů“, praví jistý cestovatel, „je tímtéž pomníkem historickým, jakým Tower londýnský, Louvre pařížský.“ A jiný praví: „Palác dóžů je pravým obrazem benátské ústavy — svoboda jen na oko, despocie v pravdě.“ Poslednější výrok je důmyslnější. Přízemí je otevřená, volná arkáda, první patro rovněž, nad tím však je palác

jako zabedněná skříň, v níž jen málo panských oken; obrovské mramorové, bílé a červené kostky uzavírají místnosti, kde rozhodovali páni, dole mohl se položit opanovaný lid a poslechnout z Piazzetty, koho ortel smrti katané nahoře mezi těma dvěma červenýma sloupy zase předčítají. Lid směl i krásnou branou „della Carta“ dovnitř do krásného dvoru, okrášleného čelnými sochami, mezi nimiž Othello Moro, z něhož Shakespeare mouřenína učinil, směl tam, aby sobě z cisteren nabral vody, nebo aby se podíval na zápasy býků, na něž se dívali páni s pater vyšších, směl až k mramorovým schodům „dei Giganti“, aby se podíval na nově zvoleného dóže, k jehož volbě ničím se nepřičinil, jenž se mu ale zde představoval — avšak dále nesměl, arkády v prvním patře byly jen procházkou pro senátory a výše položená „scala d'oro“ (zlaté schody) docela jen pro nobili, zapsané do „zlaté knihy“, což se nestalo ani každému senátoru, jakž teprv té chudé holotě!

Palác dóžů není velký, je mnohem menší, než sobě jej člověk myslí podle vyobrazení. Avšak stavitelé, mezi nimiž Falierův Calendario v čele, dovedli z gothiky a byzantiky vyvést půvabnou smíšeninu, dovedli také z malých rozměrů vykouzlit velký dojem. Je to podivuhodná stavba, dole samé tenké sloupoví, takřka filigranní hračka, nahoře celé skály, očekáváš, že vše najednou shrknout musí, když ale prohlídneš blíž tu vazbu přízemních sloupů a sloupů v patře prvním, jejich obdobné opory, mohútné, rozumné rozměry celku, nezdá se ti pak skála býti těžká aniž sloup slabý. Podivuhodná stavba, v úhlu obou façad (k Piazzettě a molu) jediný a to nepříliš objemný sloup přízemní nese tíž celého svršku! V novější době pomáhají mu již železné obruče, patříť palác dóžů také již mezi starce. Vrásky se dostavily, pleť zešedivěla i tam, kde byl mramor nej-

bělejší, ba na mnohých místech již zcela zčernala, napolo je vše již v limbu. Nových okras obec od sochařů neobjednává, vyjímajíc řadu mramorových poprsí pro zmíněný již korridor senátorský. Z historických hlav benátských mnohá tu již kararským mramorem vypodobněna: Enrico Dandolo, jenž dvakráte Cařihradu dobyl, Cassandra Fedele, „a sedici anni miracolo di dottrina ed eloquenza". Livius Padovanus, poněvadž Padova je hned v sousedství Benátek, jako kantor vypadající Canova, Tiziano Vecellio, „principe dela pittura veneziana", hrůza všech hrůz: ukrutník Leonardo Loredano, a j. v.

Cizinec lechtá se tu především vzpomínkami na mistrné ukrutenství, již v skutečnosti kdys strašné, básněmi Byronovými a Viktora Huga ještě zvýšené. Cizinec nemá pokoje, pokud nevyleze až pod střechu, aby tam viděl ty hrůzné „piombi", komory olověné (v pravdě ale jen dřevěné, od olověné střechy ještě výdatně vzdálené), jež Casanova po svém útěku z nich popsal. Jejich sláva není zasloužena, kdo zná jen na př. pražsko-policejní „trojku", musí se usmát. Ovšem, vězeni dolejší, sklepní („pozzi"), ta jsou již hrůznější, alespoň tak hrůzná, jako světlu naprosto nepřístupná vězení torturní komory řezenské nebo spoušť naší Daliborky. Jsou takměř již pod vodou, při větším příboji do nich moře vniká, aniž by mělo pak zase odtoku, plno tu hniloby, plesniviny, neřádu, k tomu čirá, neproniknutelná tma. V jedno z vězení těch dal se Byron as na hodinu zavřít a ohnivá jeho obrazotvornost rozchuravěla se až k šílenosti zde, kde tak mnozí velci, pevní mužové sobě zoufali. Na svobodu odtud málo který vyšel; jednou či dvakrát k vyslechu, pak jednou přes chodbu „můstku vzdechů" tam, kde čekalo „consiglio dei Dieci" (soud desíti) s rozsudkem, a od nich druhou chodbou téhož můstku do rukou katových. Z venčí, z „ponte della

Taglia". vyjímá se můstek ten co monumentální. okrasná stavba. uvnitř není nic mimo holou zeď, avšak navštěvovateli je tu teskno, jako by ho ovanuly vzdechy těch tisíců odpravených a mimovolně přiloží ucho ke zdi, nezaslechne-li za ní kroky vězně jdoucího k poslednímu výslechu. Vnitřek toho „ponte dei Sospiri" sestává jen ze dvou krátkých chodbiček, oddělených od sebe zdí. tak že ti, kteří kráčeli k výslechu. neviděli těch, kteří za zdí již kráčeli k smrti. Na konci této chodby „posledního kroku" je zcela malá komůrka, dostačující sotva pro šest těsně vedle sebe stojících osob. Zde byl kat s pacholkem, sedadlo a kruh železný v stěně. Odsouzenec přivázán k sedadlu. provaz mu dán kolem krku. provlečen kruhem. jedno trhnutí a „garotta" byla ukončena. Malá železná dvířka se otevřela. mrtvola hozena úzkou šachtou dolů a ostré nože ji zbodaly a potrhaly, než dopadla. Někdy byl odsouzený svržen tam i bez uškrcení, nože vykonaly samy práci katovu. A někdy byli „zločinci" odsouzeni k tomu. aby v pytli byli utopeni. Když pak k ránu přijely gondole pod můstek vzdechů, otevřeli železnou mříž, vyndali zpod ní rozkouskované mrtvoly, dali je do pytlů, hodili k mrtvým také ty živé zašité a pohrobili vše v onom kanále, z něhož po dnes nikdo ryb neloví. Kdo s rána vyšel na ponte della Taglia, spatřil vodu krví zbarvenou.

Soudy děly se vesměs v noci, dóže sám. nechť již byl státními záležitostmi nebo politickými vraždami zanešen, měl zde i spací svou komnatu. dosti blízko. aby třeba i skřipotem garotty uspati se nechal. Jeho komnaty. jakož i síň „desíti" ozdobeny nejdražšími čalouny. stěny samá skvostná freska, stropy pokryty nejvzácnějšími, obrovskými obrazy, kolem nichž obrovské rámce z vyzlacených lišten. rámce posud za nejdražší ve světě platící — krvavá ironie, samé zlato a výtvory vznešeného umění

nad místy, kde se jen hrůza rodila a vraždy páchaly! Jen soudní síň tajemných, nikým neznaných, tím větší hrůzu šířících „tří“ byla zcela černě ověšena, tajemní soudcové seděli tu na třech černých stolicích a soudili každého, jehož jméno podlí udavači byli v známou „lví tlamu“, nalézající se u přední síně jejich, uvrhli. Souzený nerozeznal tváří jejich, černými škraboškami zastřených, často byl také souzen, aniž slyšán. „Soud tří“ i „soud desíti“ měly právo na život i smrt poddaného každého, ba dóže samého. Sesadili Foscariho, sťali Marino Falieriho i s geniálním stavitelem jeho Calendariem.

Marino Falieri byl již stár, když v nebezpečné době jmenovali ho dóžem. Měl mladičkou ženu, spanilou Angiolinu Loredanu — snad to ho přimělo, by přijal hodnost a mladici ctí nahradil, čeho stářím se mu nedostávalo. Michelo Steno, nobile, snad že do Angioliny nešťastně zamilován, snad z pouhého klukovství napsal na trůn Falierův nápis, že žena jeho, „již on živí, jiným radost působí.“ Neopatrná chlouba ho prozradila, je souzen a odsouzen — na čtyry neděle lehké vazby. Falieri, beztoho přepychu nobilů syt, nyní pak dočkav se místo zadostučinění dvojího pohanění, umínil sobě ztrestat přepychu. Plány jeho jsou zrazeny, šedivá hlava jeho sťata, místo jeho v galerii dóžů vyplněno pouze černým šlojířem a nápisem: „Hic est locus Marini Falieri decapitati pro criminibus“ (zde je místo Marina Falieriho, sťatého pro zločiny) — a pamfletář Steno stal se později sám dóžem.

V.

(Kostelní a náboženské.)

Větší díl svého času prožije navštěvovatel v kostelích. Jsou staveny s nesmírným nákladem, překonány jsou při nich všechny obtíže, jaké vůbec má velká budova na jehlách. Pod kostelem sv. Štěpána jde posud kanal, pod hlavním oltářem tamtéž druhý. Materiál k nim brán nejdražší a nejskvostnější, jednotlivé z nich jsou cele vystavěny z istrianského bílého mramoru. Mramor slaví v benátských kostelích triumf svůj. Zdi, oblouky, vížky, vše je z mramoru, portál leskne se mramorem tmavším, kazatelna myslíš že je pokryta těžkými čalouny hedvábnými, a zatím je to krásně pruhovaný mramor žlutý, upravený jako opona a čaloun, podlaha kostela myslíš, že je pokryta kobercem nejskvostnějšího vyšívání a zatím je to mozaika z nejdražších druhů mramorových, mezi nimiž hojnost proslulého verde antico. Někde, jako na př. v kostele sv. Marka, kde podlaha má už k vůli náhlým, zvlášť o vánočním čase až sem zabíhajícím příbojům polohu nepěkně vlnitou, jsou ovšem v kobercích těch již mrzuté záplaty; ale bohatství materiálu posud zachovaného je přec jen nesmírné a potřebuje jen dohledu, aby se zachovalo.

Z materiálu tvořily ruce umělců největších. Od starého, malého kostelíčku San Giacomo di Rialto, pocházejícího prý již s počátku pátého století, až do nejnovějších nekatolických a čistě moderních staveb vidíme slohy všech věků, přechody všech slohů i nejkrásnější rozkvět jich. Architektura dokázala, seč byla, skulptura učinila tolikéž, řezbářství postavilo si cíle vznešené (k jichž dosažení přičinily se tu [v San Giorgio Maggiore] i ruce české). Kostely jsou jako by musea nejkrásnějších pomníků.

velkých, ba obrovských, na něž brali již i úběl místo mramoru. A jako museum jsou kostely také galerií nejvzácnějších obrazů. Pouť kostely benátskými až unavuje uměleckým svým bohatstvím, člověk by, při tak často se opakujících motivech, konečně zvolal: Neberte tak obrazně obrazná slova: Stvořil jej k obrazu svému; malujte jednou boha jako boha a ne jako člověka!

Není divu, že při takém unavení upíná se pak pozornost již jen na úkazy nejzvláštnější, třeba na abnormálnost místo na normu, na komickou zvláštnost místo na dílo opravdové. Nejhojnější výběr v tom ohledu poskytují obrovské mozaikové (z drobných kamínků a barevných sklíček složené) obrazy v kostele sv. Marka „Strom apoštolů“, na jehož každé větvi sedí jeden apoštol, korunovaný drak sedmihlavý, mající na každé hlavě čepici dóžů, Jidáš ve vší opravdovosti na sněti oběšený, hlavně ale v chrámové předsíni umístěná historie Adama a Evy, Kaina a Abela, kde Eva leží v posteli s moderními záclonami a Kain a Abel vedou se za bránu na procházku, jsou pravzory naivních názorů.

Chceš-li se tomu v kostele samém hlasitě zasmát, nikdo ti nebrání, nejméně kostelník, jenž je vzorem příslovní kostelnické sdomácnělosti. Mezi tím, co varhany na kůru, jež jsou obyčejně pouhými varhánkami, hrají nějakou galopádu nebo oblíbenou právě operní arii, můžeš takřka všechny oltáře slézt a stéct, průvodce tvůj leze napřed a kostelník ti pomáhá. Obecenstva je velmi málo, i v neděli málo, jsou to také dalekou většinou jen obstárlé ženské. Jediným upřímným strážcem zdají se být ty obrovské kočky zde. S počátku jsem myslel, že je zde jako v Mexiku, kde prý zbožné duše v kostelích kočky živí, aby se té či oné světici za temné noci — nestýskalo; dozvěděl jsem se ale, že jsou zde k vůli neslušně četným

potkanům. Lísají se důvěrně k lidem a skáčou z lavice na lavici, což je velmi zábavné.

S praporem savojským vztýčen zároveň prapor nechuti k Římu. Jako za Josefa II. u nás, zavírají se nyní také v Benátkách kostely; dřív bylo zde přes sto kostelů katolických, nyní jich značně pod stem. Jezovité měli šťastný nápad, že utekli za temné noci; časně s rána vrazilo vojsko do jejich kláštera a nalezši hnízdo prázdné, ubytovalo se v něm a napsalo nad vrata „Caserma dei Gesuiti“. Lid se toho proudu živě chápe, kostelník u svat. Marka ukazuje ti již jen s patrnou nedůvěrou sloupky z červeného mramoru, u nichž „prý“ byl Kristus bičován, o svěcení svátku není takřka již ani památky, krámy jsou po celou neděli otevřeny a kdo nepracuje právě v dílne, vyjde si — nyní je každý ozbrojen — někam k Marsovu poli na celodenní honbu a střílí benátskou zvěř, vrabce.

Již ani skvělý zevnějšek neváb í. O božím těle byl jsem přítomen velkolepému, italsky bohatému a zvláštnímu procesí. Rozměry procesí toho jsou obrovské. Sta a sta jde napřed kostelníků, stále sloužících neb jen k tomu dni najatých. Každý má stříbrný neb malovaný štít na prsou, každý oddíl jich (dle far) je v jiném rouše živých barev: jsou tu zcela červení s aksamitovou komží, červení a bílí, bílí s červenou šerpou, bílí s fialovou šerpou, bílí s modrou komží a šerpou, bílí a zelení, s bílými kapucemi přes černé komže, bílí s hnědými kapucemi, atd. atd. Někteři nesou jak klády silné, až osm stop dlouhé svíčky voskové, jiní jdou s koši za nimi a ulamují s hořicích svíček tvořící se voskové krápníky, většina jich nese ale na červených žerdích velké, až na tři stopy vysoké pozlacené svítilny, a těch jde taká síla jedna za druhou, že když se procesí rozvine, začátek

jeho již zase do postranní chodby svat. Marka vchází, kdežto zlatý baldachýn sv. Rocca, jenž stál 26 tisíc zechinů, teprv z levé chodby se vynáší, náměstí sv. Marka leskne se samým zlatem a průvod kol něho se pohybující podobá se obrovské zlaté obruči. Mezitím jdou bratrstva v kuklích a s bílými škraboškami před obličejem, bíle a modře oblečení unavení sirotkové, bělovlasí, svou „okresní“ chudobou také zde ku parádě sloužit musící starci a stařenky, holčičky tak malé, že je s každé strany někdo za obnažené ručičky vésti musí, aby ty obnažené nožky jejich neklesly, obalené ale bavlnkou, posypané po těle pozlátkem a po kadeřích pudrem — vše je zcela ještě tak pestré, až teatrálně pestré, jak jsem to již v Akademii byl spatřil na obraze procesí božího těla z roku 1496 — jen že na obraze tom bylo také přehojně obecenstva v křiklavě červeném oděvě doby své a zde — —! Pod arkádami proháněli se a vykřikovali prodavači jako jindy a procházeli se lidé s hlavami neobnaženými, a před arkádami seděly pohodlně as ve dvou řadách zvědavé ženštiny, srkající zmrzlinu, a mezi nimi zde onde nějaký muž, cizinec s otevřenou notiční knihou. Jen před kavárnou Quadri stál houfec mužů v náměsti samém a když arcibiskup došel žehnaje až k nim, zablýskly v houfci nože, nastal chumel kněžstva a lidu, vojska a četnictva a za chvíli odváděli raněné i odnesli k zemi poraženého biskupa.

Již jednou musil benátský arcibiskup uniknout zlobě lidu. Uniknul na ostrůvek San Lazaro k arménským mnichům, kteří ho před dorážejícím v barkách lidem zachránili jen vztýčením turecké zástavy, pod jejíž ochranou zde žijí.

VI.

(Benátčané.)

„Benátčan je pracovitý, střídmý, činný, neunavný, mlčelivý, chytrý.“ Někde jsem to četl. Střídmý, to je pravda; kus opečeného melounu nebo nití uříznutý kousek polenty (kaše kaštanové nebo kukuřicové) dostačí mu k obědu a opilého Benátčana jsem ani neviděl. Chytrý, také pravda! Ještě ani sám dobře nevíš, co chceš, a už tě poučuje jeho: „Si, si, signor, capisco!“ že všemu porozuměl. Místo čisté italštiny mluvil jsem nějaký jazyk romanské budoucnosti: základ italský, pomůcka latinská, garnitura francouzská a na tom všem milý email českého přízvuku. Hlavní ale a důležitou vlastností diplomatického toho jazyka byla v daných momentech úplná jeho nesrozumitelnost, tak že někdy, když jsem větu vyslovil, sám jsem pak nevěděl, jak to bylo. A on přece: „Si, si, signor, capisco!“

Divil jsem se, že jsou tak duševně čilí při tom svém líném těle! „Lenost je hloupost těla a hloupost je lenost ducha.“ Benátčan není a je líného ducha, není a je hloupého těla. Je pravda, kde se najme italský dělník „od kusu“, jak se říká, jsou s ním velmi spokojeni a na železných drahách, které se teprv staví, nemají lepších dělníků nad italské, a když najmeš gondoliera, aby tě od konce Canalazza zavezl ke konci druhému, vesluje vytrvale, až pot se s něho řine. Jinak ale, najmeš-li ho na čas! On nepracuje k vůli práci, nýbrž k vůli odpočinku po ní. Napíná všechny duševní a tělesné síly proto, aby jen co nejdříve byl hotov. Jeho pracovitost je prskavka, jeho lenost stálice. „Čím se zaměstnává váš pan syn?“ ptal se kdosi benátského nobile. „Chodí před kavárnu na náměstí sv. Marka,“ odvětil pyšně otec. Tak

pán. A na tom sprostém klacku, který se válí pod arkádami dóžového paláce na zemi, nebo nepohnutě leží pod vítěznými stěžni sv. Marka, slunci stále jen záda ukazuje a pomalu se pošinuje tak, že do večera s největší akuratesou vykonal úkol slunečních hodin, na tom je také vidět, že by ho tuze pozlobilo, kdyby mu do huby vletěl pečený holub nerozkousaný.

Čím se přečetný proletariát živí, neví as sám. Také o tom as nepřemýšlí, stálo by ho to práci. K tomu už patří kus odhodlanosti, aby alespoň se tvářil, že něco dělá! Pak vezme kus dlouhého dřevce, zarazí do jeho konce hřebík a — lehne si někam, kde gondole přistávají. A když přirazí gondole, není sice pro velmi pohodlné stupně všech přístavišť a pro spolehlivou obratnost gondolierovu ani dost málo pomoci potřebí, on ale přece se tváří, jako by pomáhal, položí své bidélko na kraj loďky a strčí „cavalierovi“ zároveň špinavou svou čepici pod nos. Nebo když ještě nedorostl na tak velké „řemeslo“, jde a — lehne si do vnitřních arkád dóžového paláce. A když tamtudy kráčí cizinec, metá kolem něho kotrmelce tak dlouho, až si cizinec černých očí kotrmelcového kluka všimne a černým rukoum jeho něčeho uštědří.

Lenost benátská jde tak pomalu, že ji chudoba už dávno dohonila. Již jsem se zmínil o těch 30.000 chudých v Benátkách. Jako v Buenos Ayres žebrají koňmo, tak měli benátští žebráci dřív své gondole, v nichž cizince pronásledovali. Teď je cizinců tak málo, že by se jim gondole nevyplatila. Čekají tedy na cizince — na domácí nejdou, zcela tak jako muškita — v kostelích a na ulicích. Ho fame, abbiamo fame, fate la carita, povero, poverini! zní to ze všech konců a koutů.

Výdělek ještě jakžtakž upravený mají gondolieři. V Benátkách možno všude dojít po vodě, ale také pěšky.

Od laguny na lagunu jdou mosty a po laguně uličky, dobře pískovcovými velkými čtverci dlážděné, ale praúzounké. Pořekadlo zde dí: Benátky nemají ani bláta ani koní. Kůň je zde tvor tak řídký, poněvadž nepotřebný, že v Giardini publici, Napoleonem založených, nápis „Pei cavalli“ skoro překvapuje. Mořský kanál je Benátčanovou rolí, z níž vydobývá „frutti di mare“, ryby a měkkýše, je ale také jeho ulicí a gondole je mu na ní koněm i kočárem.

Do gondole dají skleněnou skříň s novorozeňátkem, aby je vezli ke křtu, v ní si veze ženich nevěstu do kostela, v ní sprovází kněz zemřelého sám a sám na ostrov Cristoforo nebo Michele, bez jediného jen příbuzného — poněvadž by ostatní příbuzní mohli prozatím doma něčeho z pozůstalosti uzmout. Gondole je tvor elegantní. Za republiky byly prý všechny skoro domy měšťanské červeny, všechny gondole barevny; po červenosti zbyly v Benátkách již jen pruhy vybledlé a gondole jsou od konce minulého století černy, smutek moře nad ztrátou republiky. Gondole je celá černá, budka na ní „la felze“, černě natřena nebo černým suknem potažena, jalousiemi v oknech i dvířkách opatřena, a přední část gondole vybíhá v pěkně prohnutý, lesklým železem opatřený zob, „forchetta“. Gondolí bývalo zde na třicet tisíc a tak nádherných, že jako ve Španělích kalhoty, zde zas musel zákon nádheru gondolí obmezit. Nyní je jich as šest set a na většině jich je černé sukno budky do ruda ošumělé nebo špinavě záplatované.

Těch šest set gondolí musí ale živit as 3000 gondolierů — těžká úloha při skrovné nyní návštěvě cizinců! Magistrát se musel zase „do toho vložit“. Určil vysokou taksu vůbec a zapověděl na př. parníkům, Lloydu zvlášť, aby přistály až k samému nábřeží. Z lodě na břeh se

ovšem musí a taksa je dosti vysoka, aby lákala gondoliera k vyšroubováni ještě vyššímu. Také není jediného cizince, který by do zápisků svých nezanesl poznámku: „Hádka s gondolierem." Já ji měl teprv noc poslední, když mne odvezl zas k parníku. Půl druhého franku je taksa, dva jsem vyjednal, tři on pak na lodi chtěl. A pronásledoval mne tak daleko, až byl z kajuty samé vyhozen.

Dříve byly dvě nepřátelské kasty mezi nimi, Castelloni a Niccolotti, nyní se jen liší co obyčejní a co livrejní (omnibusoví i v panských službách najatí) a žijí v poměrném přátelství. Maji společnou kasu pro nemocné, poslouchají vrchního svého quastalda. Sídlo tohoto je u některého traghetta čili přívozu. Zde je na malém dřevěném molu domek (casotto), před ním lavice, před lavicí v noci oheň a nad ní madonna s věčnou lampičkou. Poměrné přátelství ovšem nestačí, aby zabránilo tisícerým hádkám za den; ale žádná hádka nejde k pranici. Se strašnými, v žádném slovníku neobsaženými nadávkami začnou dorážet na sebe z daleka, křičí, jako by nepříteli chtěli plíce na hlavu hodit; čím blíže si ale přijdou, tím ubývá křiku síly, když jedou podle sebe, mručí již jen jako pes na řetězu, a když jsou zase hodně od sebe, nadávají si zase hodně.

Ptáte se po zevnějšku Benátčana? Prostý je v pruhované své barevné košili, s rybářskou benátskou čepicí barevnou na hlavě vskutku malebný, střední třída je ošumělá, benátský elegant je elegantem v pravém slova smyslu. Postavy jsou zde mužně dosti krásné, obličej přibral cos z orientálního typu. Nevypadá-li Benátčan sám jako Shylok, snad je jeho dcera Jesikou, nebo připomíná někdo jiný z rodiny, že kdys obchodníci na Rialtu ještě s nimi ničeho neměli a jejich rokolor v hrdosti své slinami třísnili.

VII.

(Benátčanky.)

Když chce člověk Slovan přijít do zaslíbené země ženské krásy, musí zůstat přec jen doma. Krásce Kateřině Cornaro pomohl „benátský typus“ její na cyperský trůn, ale to už patří do historie; z paláce jejího učinili „monte di pietà“ čili zastavárnu a tam snad daly Benátčanky také historickou už krásu svou a nechaly si po ruce jen tolik, co právě pro všední život nutno. Je pravda, i zcela mladé ženské připadaly mně, jako by je byli dali před nějakým stoletím někam do skříně, tam je zapomněli a teď teprv vyndali, zetlelé, zaprášené a umouněné. Kde jsem viděl přec něco rozhodně svěžího, nestudoval jsem historický typus benátský, nybrž arci také již historický typus rakousko-garnisonní.

Snad by tu bylo mnohem víc hezkých děvčat, kdyby se česaly, myly a šaty trochu jinak na sobě upravily než jako spadávající prostěradlo; ale italská olivová pleť a neumyta, havranní vlas a zchundelatělý! Když se některá povede, je ovšem také krásna, ale jen také! Ni na nejhezčí neviděl jsem onu líbeznost a vábivou něžnost, která dle našich pojmů již jednou k ženské kráse je nutna. Nejlíp se vyjímají ve večerním světle, takhle na náměstí sv. Marka, v klamné hře tisícerých světel a stínů, nebo na obrazích. Malíř je už umí posadit tak, jak jim to nejlíp sluší, aby byl vidět jen necelý profil z odvráceného obličeje, jehož tmavé pleti prospívá trochu stínu, za to ale aby byla vidět celá bohatost hustých černých vlasů, pyšný týl a široká, kypící ramena. S každého toho ramene mohl by splývat cyperský hermelín.

Benátský typus — chtěl bych o něm napsat celou kapitolu pro dějepis kultury! Známo, že čím dále vyvi-

nuje se lidstvo, tím více se i rozvinují rozdíly pohlavní. Na vesnicích najdeš ještě mnoho mužných rysů v ženských obličejích, za nohu antické Venuše by se moderní naše dáma nyní už styděla a středověké portréty dámské jsou také ještě nápadny svou tváří rozhodnou, ostrou, tedy opět jaksi mužnou (viz také mnohé madonny, jichž malíř zvěčnil svou milou). Benátský typus má posud cos mužného, benátská krása zadřímla s benátskou kulturou!

Benátčanka krásná i krokem svým dokazuje, že je pyšna na svou krásu. Má pravdu, dlouho to beztoho netrvá! Když vedle ní spatříme hned sto ženštin snad jen o málo starších, ale již obličeje co nejostřejšího, pleti jaterní, ošklivosti vybrané, šňupajících a vousatých, zvolali bychom skutečně: „Tato mládež — toto stáří!" Proměna z italské krásy do italské ošklivosti jde prý tak rychle, jak rychle láme se klukům vokalistům hlas. Ale snášejí prý to hrdinně, vezmou pak růženec a jdou do kostela. Snad byla jejich přítomnost tím vinna, že jsem nezažil maleb italských v kostelích tak dobře jako jinde.

Dobře učinily, že k typu historickému podržely alespoň nádech historického kroje! Nevypadají arci tak jako z patnáctého století, jako již několikrát zmíněná (zalíbila se mně jaksi) Kornárka, již jsem viděl na starém jednom obraze (v Akademii) klečící na nábřeží a obdivující se s rukama spráskuutýma zázraku, že se dole ve vodě všichni kněží topí a jen ten tlustý s monstrancí ne. Ale něco podržely přec: frizuru a černý šlojíř. Střední čili měšťanský stav nesmí ani vzít moderního klobouku na hlavu, dal by pohoršení. Jen že je vidíš v plné parádě toliko večer, jakož vůbec dělají toiletu jen pro večerní procházku na náměstí sv. Marka nebo na Rivě — jinde není v úzkých uličkách místa pro jich vlečky a v gon-

doli vleček ani nepotřebují. Bez mohutné vlečky není ale toiletta. Za dne jsou v obleku domácím, a domácnost znamená v Italii nečistotu. Obdivuješ se mistrné architektonice některého paláce a vesníš se trochu do bývalého, krásného života; v tom otevrou se dvéře balkónu a do slunečního jasu vystoupí cumploch — ne, koupá se to v italském vzduchu a patřilo by to do vany a mydlinek!

V lásce jsou prý ohnivy, proč by nebyly! Když tak krátce kvetou, mohly by to také vydržet být věrny. Ale snad že také co do věrnosti jsou trochu „historickými“. Ve volebním sále dóžového paláce, sala dello scrutinio, je obraz „Poslední soud“ od Palmy mladšího. Palma měl milou a namaloval ji trunící v nebi — tamhle ta kyprá zlatovlasá v zeleném rouchu; než ale přimaloval peklo, stala se mu nevěrnou, i namaloval ji tam ještě jednou, jak ji strhují čerti. Nic neškodí, sluší nebi, peklu ale taky, mohou být na obou místech rádi, že ji tam mají. A také ta Tintorettova „Cizoložnice před Kristem“ dívá se se stěny palladiánského sálu tak nevinně a udiveně, jako by chtěla říci: Ale ty moje nebe, copak je vlastně z toho?“

A mravnost veřejná? Zde panuje zvyk už jižní a pražská dohazovačka do benátského přeložená je pak mužem. Je jich mnoho, lenochů těch; jejich rejdištěm je náměstí sv. Marka a jejich řemeslnou pomůckou důvěrný šepot a psaná adresa.

VIII.

(Cicerone.)

Kdo nemá pro Benátky příliš mnoho času nebo kdo italštinu nezná zcela dobře i se šišlavým benátským

jejím nářečím, musí mít průvodce. Sic v úzkých těch koutech zbloudí vzdor plánu nejlepšímu, unaví se do mdloby, sezná jen polovici a místo italského ducha pochopí jen benátského vydřiducha. Tento je ale zlý, mnohem horší než nejhorší z ciceronů, z nichž máš konečně výběr před kavárnou i v každém hostinci. A byť napálil's se ciceronem co nejnelidštěji, vysměje se ti konečně — jen jeden člověk.

Já měl při výběru štěstí nesmírné, tak mne alespoň ubezpečoval můj „milý Baldassare“, človíček neslušně malý, přistárlý a jako straka švitořivý. „Moje jmeno je i v jedné německé knize,“ pravil a vystoupil na špičky, tak vysoko, že jsem z toho dostal až závrať a za rameno ho chytil.

„Nerad bych se tahal s diškrecemi,“ řku k němu, „mnoho-li vám dám pro den hromadou na veškeré vstupné a spropitné?“ Toť už v Benátkách obyčej, neboť pak tě chrání cicerone co nejsvědomitěji před šizením ostatních a šidí tě je sám.

„Milý Baldassare“ podíval se ještě jednou na můj kabát a spustil: „Nepůjde to — nepůjde pod deset franků!“

„Nu dobře, dám deset.“

Baldassare patrně se zarazil. „Zapomněl jsem počítat, je mnoho, tuze mnoho, sotva že bych s jedenácti vystačil.“

„Nechci vaší škody — dám jedenáct.“

„Ano, jen kdyby milostivý pán nechtěl všechno najednou vidět, to pak plynou peníze jako voda skrz prsty. Jiný by žádal dvacet franků a přec by milost pánovi neprospěl, já chci jen dvanáct.“

„Už toho mám dost — deset dám a nic víc!“ Baldassare zahleděl se do ošumělosti svého rukávu jako do

zrcadla, povzdechl si a pravil: „O můj padrone je nějak přísný!“

A nastal ihned mezi námi poměr přiměřený, totiž nepřátelský. Především studoval nepřítel sílu i taktiku nepřítele, on mne a já jeho. Co on na mne vystudoval, nevím, ale zajímalo ho všechno, látka na mých spodcích i druh peníze, kterým jsem platil v hostinci, obsah mého kufříku i způsob mých zápisků. Kdykoliv vytáh' „padrone“ tužku, jako by byl nitkou vytáh' zároveň Baltazárka na špičky prstů.

S počátku mne chtěl zapříst v sladký poměr nejupřímnějšího přátelství, když jsem to ale nevděčně odmítl, počal mi imponovat svou váhou duševní, a když to také nešlo, šel už drahou svou nejobyčejnější. A dráha ta vycházela z nevinné zásady, že on, „milý Baldassare“, je vlastně největší znamenitostí Benátek, jižto třeba studovat s obětovností a láskou co nejvřelejší, a vedle toho že možno konečně poznat i to ostatní historické a umělecké v Benátkách, co má tu čest, býti kolem „milého Baldassare“. Ale ne tuze rychle, aby Baldassare nemusel se ohlížet po novém zas padronu.

Ač jsem byl velmi opatrný, poznal jsem přece hned první den dva krámy, kde milý Baldassare obyčejně „svou“ kmínovou vodu čili „mistru“ popíjel, oltář, který byl patronu jeho sv. Baltazaru věnován, kostelík tím znamenitý, že v něm byl Baldassare po druhé kopulován, a jiný kostelík rovněž památný tím, že v něm stojí stolice shotovené od truhláře, který všem dětem Baldassarovým kmotrem byl, ale již umřel, před osmi právě měsíci. Ba i jednomu z kluků Baldassarových, benátskému uličníku, a paní manželce Baldassarově, benátskému cumplochu, byl jsem při nahodilém setkání osobně představen. Také jsem viděl jednu madonnu, při které řekl

jednou jeden padrone: „Milý Baldassare, tohleto si musím okreslit!“ a pak sochu, která se Baldassarovi proto líbila, že bylo vidět na ní „každý sval a každou žílu.“ Vypadala jako nějaký Hyrtlův anatomický preparát.

Druhý den začal se takto: „Teď mne dovedete do Akademie!“ řku já.

„Ne, já bych teď svému milostivému pánu rád ukázal něco jiného,“ on na to. „Jednou jsem vodil pána, byl to nějaký principe, a ten řekl: Milý Baldassare, veďte mne, kam chcete, vy zasluhujete důvěry. A když odjížděl, zaklepal mně na rameno a řekl: Milý Baldassare —“

V tom jsem mu zaklepal také na rameno, řka zase: „Do Akademie — nebo půjdete domů!“

Dopoledne jsem strávil v Akademii před Tizianovou „Assuntou“ a odpůldne začal Baldassare své manévry znovu. Snad že mne chtěl zachránit před větším návalem rozličných dojmů, ba i před přílišným vyžitím dojmu jednoho — „tam půjdem až pak“ nebo „vždyť sem ještě jednou beztoho přijdem“ byly stále jeho fráse. Držel jsem ho ale v kleštích důslednosti a to ho rozmrzelo tak, že se až odmlčel. Nanejvýš že nad mramorovou podlahou jednoho kostela řekl: „Můj milostivý pán mysli zajisté, že je to vykládáno, i toto! to je pouhá nátura!“ a nad podlahou v kostele druhém: „Můj milostivý pán myslí zajisté, že je to pouhá nátura, i toto! to je vykládáno!“

Třetiho dne byl ale zase již „milým Baldassarem“ s nově nabytou vůlí. Vyjeli jsme si na vůkolní ostrovy. Jeli jsme v barce kolem blázince na ostrově San Servolo, přistáli na ostrově San Lazaro, kde pod tureckou ochranou žijí Arméni mechitaristé, prohlídli jsme si jejich cypřiše, knihovnu i arménskou tiskárnu, jejich zahradu plnou vavřínů, oliv a artyšok, i jejich chlív plný ideálně tuč-

ných krav. a přirazili jsme pak k tři hodiny dlouhému Lidu. Ráno bylo krásné a s Lida je tak rozkošný pohled. Na jedné straně s věčným hukotem valí se k nohoum tvým mohutné zelené, stříbrnou pěnou lemované vlny nepokojného jaderského moře, na druhé rozkládají se temné, tiché laguny benátské. Mimovolně jsem poslechl Baldassara, zvoucího k vycházce na konec Lida a slibujícího, že mně tam něco ukáže, čemu se zasměju.

Půl hodiny mně bylo dosti příjemno. Nohy se sice bořily do mořského, jak moučka drobného písku, ale zajímaly ty tisíceré různobarvé skořepiny rovněž různých forem, ty dlouhé žlábkovité capilunghi, sněhobílé sepie, neforemné rosolovité pate marini, po straně se pohybující pavouci čili granzi, houfy vyplavených leklých sardýnek a vůbec vše, čím zvůle mořských vln břehy vroubi. A když i některá vlna nenadále o několik sáhů dále šlehla a přes boty se přelila, vždyť Čech bohužel moře nemá a pak — vždyť se prý zasměju a to se mně taky už dávno nestalo.

Ale slunce už pařilo a druhá půlhodina už nebyla příjemna. A třetí ještě méně, vzdor tomu, že jsme zatočili mezi divoké víno a divoké fíky. Tu začal vyprávět Baldassare, jenž nutil pořád dál — „hned jsme tam!“ — o někdejším nějakém svém padronu, který byl náramně tlustý a vzdor tomu v největším parnu šel po celém Lidu. Potil se tak, že ani nic neviděl pod řinoucími se s čela potůčky, neviděl příkop a padl přes něj. Zrovna jsme stáli u příkopu toho a malý Baltazárek smál se, až si musel na zem sednout. Ale když se tlustý padrone vzpamatoval, viděl, že padl hlavou zrovna ke skřivánčímu hnízdu. Měl nesmírnou radost a vzal hnízdo i s mladými skřivánky s sebou. A po nějakém čase psal Baldassarovi: „Milý Baldassare, jeden už zpívá.“

„Ale pojďme dál, ať dojdem cíle!“ pravím mrzutě.

Baldassare vytřeštil udiveně zrak a ukázal na příkop: „To je to!“

A když jsme se vrátili k Piazzettě, měl Baldassare, pořád ještě udivený, peníze i výpověď.

Můj zápas s ním trval tedy tři dny jako lipská bitva. Ale Baldassare, třeba byl podlehl, nechoval v ušlechtilé duši své zášti, a kolikrátkoli jsem šel kolem kavárny Svizzery, ťukl soudruha loktem a šeptal: „Ecco, mio padrone!“

IX

(V albergu.)

V Italii je dávným pravidlem, jít do některého z nejlepších hostinců; jeť vždy ještě dost špatný.

„Mohu dostat pěkný a čistý pokojík?“

„Na výběr, signor! Jen že snad není právě žádný zcela upraven, račte jen okamžik sečkat. Haheho — hoho, Rita! Je-li trojka v pořádku?“ volá portýr do prvního patra a tahá zvoncem jako zběsilý.

Po chvilce objevila se rozcuchaná hlava as dvacetiletého, zcela slušným obličejem a to se rozumí že černýma očima obdařeného děvčete v okně. „Které číslo?“ táže se nejvyšším sopránem.

„Trojka. Je hotova?“

„Není!“

„Tedy, prosím, dělejte, jsem unaven. Čistý povlak na postel, Rita, a čerstvou vodu do lavoru, rozumíte?“

„Si signor!“ Zmizela.

Vyjednával jsem zatím s portýrem o cenu pokoje, což je tak obyčej, jako u nás smlouvání v tarmarku.

V Italii musíš na všem všudy smlouvat, a kde je na krámě psáno „prezzi fissi“ (určité ceny), podej polovic.

Portýr mně předložil knihu k zápisu. Vyplnil jsem rubriky a čekal jsem. Byl jsem cestou na moři, která pro bouři trvala 16 místo 6 hodin, a nevyspáním trochu zmořen, rád bych se byl alespoň umytím občerstvil. Čtvrthodina ale uplynula a po Ritě ani památky. Začnu hubovat a portýr zvonit a křičet: „Haheho — Rita, Rita!“ (Markytka). Konečně se objeví Rita zas v okně. „Ke všem čertům, ještě nic?“

„I ano, zapomněla jsem jen signora zavolat!“

Jdu nahoru a vstoupím do malého pokojíka, do něhož z úzké uličky jen málo světla vniká. Nářadí je zde pramálo, postel není ustlána, snad již více dní očekává postel dobrodiní toho.

„Je zde voda, Rita?“

„Si signor!“

„Odejdu pak na půl hodiny a než se vrátím, ať je postel čistě převlečena!“

„Si signor!“

Otvírám kufřík a Rita ze zvědavosti pomáhá. Vyndám trepky z kufříku. „Mám tu zouvák?“

„Si signor!“

„Ale kde?“ zlobím se po marném hledání, k němuž Rita co nejlhostejněji přihlíží.

„Není tu, signor?“

„Ke všem čertům, vždyť vidíte, že není.“

„To jsem jej musila někde zapomenout, signor.“ A začala se tak srdečně svému činu smát v tak jasně perlící škále od hora dolů, že jsem se sám neubránil úsměvu. Byl jsem se zul již bez zouváku a podávám jí boty. „Ať je podomek vycídí hned, ale hned, slyšíte?“

„Si signor!“ a odešla.

Každý ví, jak příjemna je studená voda unavenému, a každý se může domyslit, jak nepříjemno je umytému, když hledá pak ručník a nenalezne ho. Rita byla také na ručník zapomněla. Musil jsem si vyndat z kufříku ručník svůj.

Uplynula zase nějaká čtvrthodina a boty nepřicházely. Odevru dvéře, není-li tu nikoho. Ve vedlejší chodbě slyším mluvit. Jdu tam a vidím u jednoho pilíře stát své boty, ovšem ještě civilisatorskou rukou podomkovou nedotknuté, a vedle nich nohy člověka, mluvícího oknem s někým na dvoře. Jdu k němu a zaklepu mu na ramena. Chlapík se obrátí a vyndavá dýmku z úst.

„Jste zde podomkem?“

„Si signor!“

„Neřekli vám, že spěchám, že čekám na ty boty?“

„Si signor!“

„Tedy se hýbejte, ať je za okamžik mám!“

„Si signor!“

Vracím se do pokoje a čekám zase čtvrt hodinu. Zlost se již vzbudila a roste. Konečně vyskočím. Na stěně je napsáno, že na podomka zvoní se čtyrykrát. Chytnu tedy zvonec a zvoním dle předpisu. Čekám — nikdo nepřichází. Zvoním znovu a čekám zas — opět nikdo. I chytnu zvonec a zvoním jako na poplach, až mne ruka rozbolí. Po nějaké ještě chvilce přihrabe se Rita.

„Zvonil jste, signor?“

„Nu pro Boha, co pak jste nikdo neslyšel?“

„I slyšela jsem, ale nevěděla jsem co to.“

„Své boty chci!“ rozkřiknu se tak, že Rita se na mne zahledí v komickém udivení. „A na ručník jste

taky zapomněla, kde pak je?“ Rita jde k umývadlu, vezme můj ručník do ruky, zavrtí hlavou, spráskne ruce, a spustí novou škálu: „Já jej zapomněla!“ chechtá se.

„Nezapomněla jste už někdy hlavu?“

„Ne,“ ubezpečuje naivně.

„Teď mně ale jděte pro boty! Nejsou-li vycidèny, přineste je tak, jak jsou.“

Šla a přinesla je natřeny teprv černidlem. Přinesla ale také s sebou kartáč a začala boty hladit v mém pokoji tak bezohledně a s tak nápadnou úslužností, že jsem se musil opět usmát.

„Ale zapomenete-li, Rita, na převlek postele, nedostanete ani krejcaru zpropitného!“

„Jakpak bych zapomněla, signor!“

A když jsem se vrátil po půlnoci domů, nalezl jsem, že zapomněla Rita především na sirky, a podivný, nepříjemný zápach, jehož jsem za dne nebyl spozoroval, že naplňuje celý pokojík. Rozžehl jsem si pomocí vlastních sirek svíčku a nalezl jsem, že Rita zapomněla nejen na převlek, nýbrž i že byla za mé nepřítomnosti špínu z umyvadel celého hostince do jednoho kbelíku slila a kbelík ten náhodou právě v pokojíku mém také zapomněla. Otevřel jsem okna i dvéře, chytil zvonec a spustil nehorázný rámus. Celý dům jsem vyburcoval a při té příležitosti jsem měl také teprv tu čest, že jsem seznal pana hostinského. Patrně mně měli všichni mou bezohlednost a malichernost za zlé, i sám pan hostinský, ale nebylo nic platno, Rita musila se dát do převlékáni postele.

Druhý den odpovídal prvnímu a ostatní druhému. Jiný hostinec vyhledat bylo by bývalo podniknutí zcela

zbytečné, neboť zde jsem nabyl alespoň již té výhody, že jsem věděl, kde po domě koho hledat a odkud si ho za krk přivést. Ale když jsem odjížděl, stála taková řada služebných u gondole, a tak upřímně natahovali ruce, aby se jim dala nějaká „mancia“, že bych byl musil býti obsluhován jako v hraběcím paláci.

Terst.

1868.

I.

Nevím proč, ale jisto je, že jsem za dvojího svého pobytu v Terstu byl hned po několika minutách jako doma — snad proto, že Terst je město skutečně světové, jehož každý obyvatel má příliš mnoho práce a příliš málo vůle, aby se staral o cizince, jichž mu vlny vyhodí na břeh jako mladých sardelek. Takto — již ten strážný desátník, který si mne hned na nádraží od hlavy k patě prohlížel, připadal mně jako slaneček a já jím slanečky nesmírně nerád! Pak, ať se vrhneš, kam chceš, všude nos a plíce plny slaného vzduchu, lidé jakoby slanečkové v cilindrech i turbanech, sardelky v krinolinách a závojech, ulice jako by koparská salina, a když k večeru vyšle moře obligátní svou slanou mlhu, která i jalousiemi dovnitř světnic své revmatické paprsky prodere, pak je celé město jako jediná slaná tůň a člověk se ráno škrábe a dívá se pak za nehty, nemá-li za nimi křišťálky chloridu sodnatého, jemuž kuchařky a jiné lučebně neuvědomělé organismy říkají sůl. I když se díváš s Nábřežiny nebo s Občiny nebo s terstského kastelu dolů na město, přes město na přístav, přes přístav ven na klikaté břehy istrianske a na to čarokrásné moře, čarokrásné ve všech

barvách, ať modrozelené či zelenobílé či v dálce sněhobílé nebo zas černé jako hněv, zdá se ti, že divnou tu půvabnou barvitost působí sůl. jakýs „slaný tón“, že ve vzduchu třesou se miliardy drobných křišťálků a konečně se ti zrak slaně rozsvrbí.

Ale krásný je Terst a je „svůj“. Má zvláštní svůj ráz celkem, ač jednotlivé části nejsou právě původní. Původní není ani to „staré město“, mající vůbec malebně špinavý a stlačený ráz starých měst italských, ani „nové město“. mající ráz bohatých moderních měst obchodních vůbec. ani ten vysoký kastel, podobný „schlossbergům“ a „zwingburgům“ jinde jako vejce vejci. Ale příroda učinila „to ostatní“, dala krásné moře s rejdou pro tisíce stěžnů, půdu pro amfiteatrální výstup města, za městem zelenou, květnatou „campagnu“ pro krásné vily četných bohatců, za campagnou strmé výšiny divokého Krasu, s něhož vystupuje slunce bez krvavých červánků hned v plné zlaté čistotě své a vyskakuje vzteklá bora jako vlk.

Mimo to, že mohou po ní zboží své připlavit nebo do ní villy své postavit, není Tersťanům mnoho do té přírody. Mnoho se tu přihodilo historického: cokoliv mezi Evropou a Afrikou, Italií a Tureckem se tlouklo. zahnalo mocné vlny své až sem. Ale Tersťanům také do historie nic není, znají v historii jen čas budoucí, známo, čeho v něm očekávají. Mnoho tu a ve vůkolí zajímavého národopisného, avšak do toho Tersťanům také nic není, nanejvýš že to trochu překáží. nebo že to má být materiálem té historie budoucí, která ovšem bude zcela jiná, než jak ji sobě mysli. Vědy zde nekvětly nikdy, nač by právě teď začaly? Jenom obchod květl a kvete, požírá všechny myšlenky, spotřebuje všechnu činnost. Ráno se čemelí lid na trzích a v přístavě, do večera se pracuje v komptoiru nebo v bursovních místnostech Lloydu, nej-

výš na večer dovolí sobě v ekypážích výjížďku k Miramare, nebo pěší procházku po „corsu“, jehož jmeno víc slibuje než dává, či na molo San Carlo, či do městského lesíku. Ale tuze se chrání, aby zde v restauraci něco utratili, celá rodina sedne k jedné konvičce kávy; neníť „elegantní“, veřejně utrácet a Tersťan dbá elegance. Výhod z peněz dopřeje sobě jen v domě svém, sedě hodně blízko železné kasy. Kasta „patriciů“, držená zde příkladem benátským, vzala r. 1814 za své, po ní nastala kasta mořskou solí zapáchajících kupců.

Jen Staré město (původní to Terst, novější je přistaven na náplavce mořské) má život pestřejší, méně vypočítaný, život, jaký také jinde. Zde žijí prostí námořníci, nebo ti, kteří žijí bezprostředně od nich. Staré město je vzdor své stlačenosti a snad právě pro ni malebné jako všechna města středověko-italského rázu, stěsnaná takřka na nehtu. Příkrou ulicí to jde vzhůru, pak přes schody, pak zas ulicí ještě příkřejší, pak zas přes schody, až asi v dvacátém patře k vrcholi pahrbku, na němž „zazděné zbytky římského chrámu“ a zarostlý, stinný hřbitov starý, kde dřímá zavražděný Winkelmann. A v pravo v levo křižuje se síla uliček, často slepých, do nichž vstup či sestup či výstup a v nichž postup nejdivnějším schodovím. Nejsou nad sáh široky, často jen na loket, že sotva nebe viděti možno. Nejširší ulice je as na dva sáhy široká a běží dole podél vrchu, největší „piazza“ je as jako slušně veliká světnice prostorna. Avšak v těch tří- a čtyrpatrových domech bydlí plno a plno lidí, čilých, pracujících při otevřených dveřích, smějících se dokořán otevřenými okny hlasitě do světa. Ulice a dům je jedno, z okna do okna protějšího natažen po sousedsku provaz, na němž se houpají právě vyprané podvlíkačky a košile, a na „piazze“ hrají děti v košilkách „špačka“ a „škrábky“ právě jako u nás.

Trattorie a kavárna tu jedna na druhé, do těch shluknou se k večeru sta a sta námořníků. Všechny jazyky světa zde pak hlaholí — četné víly míst těch rozumějí jim všem. Pračky jsou denně několikkrát „na denním pořádku“, pak se vyžene vše na ulice a při pustém hluku tom umlkne náhle mandolina, která si tam v několikátém patře nahoře po celý večer svou přežalostnou vedla. A když divoká ta smečka námořnická kolem tebe se žene, třeba se rychle přehnala, dlouho ještě cítíš ve vzduchu sůl a dehet.

II

Terst nemá vlastně přístavu, jen rejdu, velkou sice a prostrannou, ale nechráněnou přede všemi větry, ba některé paprsky „větrní růže“ mohou zde lodém být dost nebezpečny. Avšak pseudopřístav ten je přec jen vlastním srdcem Terstu, životní jeho otázkou, a pro navštěvovatele Terstu pramenem rozkošné zábavy.

Nábřeží tvoří kolem přístavu celý půlkruh, z jehož východního konce jako obrovský kamenný jazyk vybíhá diametrálně do moře násyp, „molo Theresiano“. Na konci mola je strmý maják, jehož dvakráte v minutě se otáčející svítilna varuje lodě, které by po večerní kanonádě chtěly přes přístavní řetězy ke kotvišti. Záhyb mezi molem a ostatním přístavem, „saccheta“, slouží porouchaným lodém co špitál, ač nejsou-li tak porouchány, že musí do arsenálu Tonellova pro zcela nová žebra nebo do arsenálu Lloydova, jehož dílny a doky jsou tak velkolepy, že tam šest hodin hravě stráví i ten, který nerozumí prražádnému odboru lodního stavitelství. Za to je ostatní nábřeží a jsou ostatní mola (molo San Carlo [největší], Ferdinan-

deo, Sartorio) obklopena sty a sty zdravych cestovatelů plachtových či párních, kteří buď z dálky přibyli, aby zboží donesli, nebo čekají, aby nového nabrali. Švéd tu klidně vedlé Turka, Tunisan vedlé Amerikána, samý obchodník, zřídka kdy obrněný vojín, který, je-li rakouským, mešká obyčejně v Polje nebo na jízdě cvičební, je-li cizím, přichází sem jen demonstrativně a snad proto, aby mělo „korrespondenzbureau“ co telegrafovat. Člověk by neuvěřil, dívaje se na mnohou malou loď s dvěma tenkými stěžni a nízkou palubou, že odvážila se sem ze Španěl, aby v terstském „mandracchiu“ (přístav vinní, oddíl to zvláštní) složila soudky drahého Xeresu, nebo na loď ještě menší, že přivezla až z Alessandrie ty krávy, vlastně celé sešité kravské kůže i s rohy a s nohami, jež se hned na palubě navrtají a jimž se nemilosrdně do břicha vrazí dlouhá roura, kterouž vytéká do sudů na nábřeží stojících nejčistší olivový olej. Člověk v středozemí narozený a vychovaný, jehož fantasie byla si učinila zvláštní svůj skvělý pojem o těch „palácích mořských“ a „plovoucích pevnostech“, vůbec je při prvním pohledu s nábřeží do přístavu překvapen tou nemyšlenou „malovelkostí“ těch lodí. Pražan by se vysmál, kdyby se mu řeklo, že párník, který koná pravidelně cesty kolem Istrie, bouřným Kvarnerem do Rěky a dalmatinských přístavů, je jen o poznání větší než párník, který ho vozívá v neděli po Vltavě do Závisti, a mnohem ještě menší lodě plachtové že konají cesty ještě delší. Teprv když začneš v spoustě lodí rozeznávat jednu od druhé, když popojdeš molem a náhle stojíš na př. u velkého párníku Lloydu, určeného pro Ameriku, nebo u anglického párníku, tak čistého jako skříň a tak vysokého, že vzdor výšce mola díváš se na palubu ještě jako do prvního patra vzhůru a ani již nevidíš, jak čistým plátnem

ty pomocné barky, visící na něm jako dětské hračky, pokryty jsou, i tak dlouhého, že od konce ke konci pro tlustého již malá procházka, teprv pak jsi rád, že tě fantasie přece jen neklamala. Přístav co celek činí ovšem ihned dojem velkolepý: mnoho set lodí, celý les stěžnů a komínů, mezi tím barek a traghettů hemžících se jako much, dále v moři ty hruškovité, mědí pobité plovoucí „boje“, o něž pevně zakotvené v čas bouře lodi zachytit se možno, pak moře širé, po němž lodě přicházejí i odcházejí — dojem velkolepý!

Mnohá loď je ticha a pusta, jako by na ní bylo vše vymřelo. Na palubě lodě vedlejší vidíš jediného člověka, pohodlně nataženého, smažícího se na slunci a snícího — nejspíš o ničem. Na palubě párníku za ním je již trochu živěji. Tři neb čtyři námořníci drhnou palubu, bude se lesknout jako světnice o velký svátek; okna v boku jsou otevřena a vyhazují jimi chmýří z vypáleného uhlí, kdežto po dřevěném můstku, z mola na palubu položeného, vozí zas po trakařích uhlí čerstvé a házejí je do vnitř lodě náhlým obratem. Jen u nádraží, jehož koleje vybíhají skoro až do moře, je stále ruch velký. Obrovskými hevery vybírá se tu z lodí zboží nebo dopravuje se na ně, mezi skladišti a loďmi pracují sta po pás nahých dělníků.

Ovšem také ostatní nábřeží je stále oživeno. Jsou tu velké hôtely a kavárny s vyhlídkou na přístav, je tu rybí trh, na němž již o třetí hodině ranní vše živo, a jemuž lapení obyvatelé moře dodávají netušené pestrosti. Zde, jako by hromada růži, lesknou se krásné rybky červené, locardi, vedlé se modrá houf scombrů, dále je houf stříbrných sardel, na ošatkách pyšní se mujál (zivolo), chutná trilja či barboni, jíž naznačují ti co „gospodsku ribu“ („pesce di Signori“) a ještě chutnější luben či branzino,

zde tě poutá placatost sfolie a nevýslovná ošklivost jiných rybích tvarů, po stolech svijí se ouhoři pod nožem rybákovým a lezou raci všech velikostí a maličkostí, v mohútném černém brnění i v průsvitném bílém rouchu nevinnosti, kdežto vedlé zas ve škopku mrtvě leží protivná sepie, vypadající jako vyvržené právě vnitřnosti volské.

Na večer, kdy chlad vábí k procházce na molo San Carlo, dostaví se k přístavu také svět elegantní; o půlnoci, kdy párník Lloydu odjíždí do Benátek, nebo ráno, kdy odtamtud přijíždí, což se střídavě děje třikrát v témdni, nebo v jiné hodiny denní, kdy párníky odjíždějí do Poljy, Rěky a dále, je tu plno cestovatelů, nosičů a vozejčkářů terstských hôtelů. Mezi tou elegancí a světem spěchajícím prohání se síla malých praktikantů námořnictví, kluků jako bys je byl právě z dehtu vytáh', a sotva sobě jeden vyžebře krejcar, pustí se hned o něj do hry s ostatními.

V nedělní odpůldne stkví se přístav v lesku svátečním. Paluby svítí bělostí, ve výši kvetou pestré zástavy všech národů. Lodě jsou zcela pusté, jen u jednotlivých slyšíš z vnitřku hvizdot či zpěv, jakoby se tam někomu stýskalo. Lodníci byli oblékli pruhované čisté košile a procházejí se po nábřeži; z pod lakovaného kloboučku vyplývá angličina, z pod fesu řečtina, z pod turbanu — nejčistší slovanština. Avšak sotva udeřila druhá hodina odpolední, rázem se vše změní. Máť odjet zábavný párník buď do Koparu (Capo d'Istria) nebo do čarovného Peranu (Pirano). Kajuty a paluba jsou v okamžiku plny, na nábřeží je síla až přehlasitě se bavících diváků a když se párník konečně hne, výská paluba a molo a s nábřeží křičí sta hrdel: „Signor capitano, con tutta la forza!“ A pak se už nábřeží vzdor největším parnům nevyprázdní, vždy přichází víc a více lidí s bílými svými,

modře podšitými slunečníky — odbývá se „tombola“ či prostě „bola“, loterie, k níž si kupovali po celý týden losy a jejíž největší výhra obnáší asi 200 zl. Tu je pak křiku a vřavy, když se táhne číslo za číslem a každé je podél nábřeží opakováno tisícerými ústy, až zanikne někde v dálce, ve vnitřku kaváren. Po tombole se trochu rozejdou, nebo sestupují se do nových houfů, zpívají písně ne právě pěkné aniž právě krásně, a zatančí si přenešený sem z Benátska „Manferin“.

Ale když spustí déšť, jenž je tu obyčejně hned lijákem, rozběhne se rázem vše. Jen líný námořník, ležící na palubě, pohne sebou toliko, aby přes sebe přetáhl kus voskovaného plátna, a pak nechá liják klidně dále plácat neb bubnovat. Provazy lodí jsou těžky a visí mrtvě dolů, voda vaří se v milionech bublin, přístav vypadá co nejsmutněji. Však když zalehne do přístavu vichr, tu je zas pohled jiný, velkolepě dojemný. Obrovská těla lodí trou se jako ledové kry o sebe, řetězy rachotí, všeobecný hlukot, poprask a hýkání, a provazy ve výši šlehají divoce vzduchem, vítr se v nich zachycuje, hvízdá a úpí a celý přístav zní jako zoufalá, divoká harfa Eolova.

III.

Strava tu není špatna, za mnoho ale také nestojí. Mořské ryby jsou tak největší pochoutkou, ale jen pro cizince; pro domácího je pochoutkou kousek „del presciutto crudo“, surové šunky, a k tomu salát, malý kopřivovitý „tegolino“ nebo o něco šťavnatější „romana“. Pravil jsem již, že Tersťan nemiluje útraty pohospodské. V krásné bursovní kavárně obrovského, všem možným

sídlům sloužícího Lloydova paláce vysedí půl dne a přečte všechny noviny světa i se svým „Il Cittadino“, „Osservatore Triestino“, „Tergesteo“, „Moniteur de Trieste“ a humoristickým „Il Diavoletto“, „Baba“, „L'Asino“, aniž by hrdlo jen sklenicí vody spláchnul. Nějakého „Chlumeckého“ Tersťan nezná, nanejvýš že si zajde dopůldne do „pastizerie“ Urbanidovy, aby zde vypil skleničku likérové míchaniny, jež sluje „Garibaldi“ nebo „Menabrea“ nebo „Cialdini“ nebo koho právě politická móda jmenuje, a přikousl kousek či dva kousky pečiva, „paste“ — všechno dohromady nanejvýš za dva šestáky, i s tou politickou demonstrací.

Cizinec je ovšem poukázán na hôtel, jako tento na něho. Zde najde pestrou smíšeninu kuchyň celého světa, francouzskou mrkvovou polívku „à la julienne“ pod dvacateřým názvem, co „suppe santé“, co „bonne femme“ a t. d., italskou pečeni na rošti, anglický beefsteak, turecký pillaf. Také se může co nováček napálit a dát si místo polívky „zuppa di pedocchi“ (krásný název: „polívka z mořských vší“!)! dostane pak něco uvařených černých mušlí — bez polívky. K tomu špatnou, zimniceplodnou vodu, v troubách přiváděnou odněkud až z Nábřežiny, přiváděnou po tak dlouho, pokud nezanikne v některé z tajných prohlubin Krasu, a ještě horší, často jako celý špitál vonící kyslici (z Rohyče štýrského nebo odkud), za to ale velmi dobrá vína. Kdo má druhého dne čas na bolení hlavy, nechť se napije šampanujícího červeného „Rifosco“ nebo bílého perlícího „Prosecco“; kdo nemá času nebo chce se dát na moře, sáhne k sprostému, trochu přitrpklému, ale výtečnému „vino nero“ (černé víno).

Spotřeba potravin, zvláště zelenin, je velmi značna, trhů je všude plno a na všech je velmi živo a pestro.

Zvláštní tu ovšem trhy pro zeleniny, zvláštní trh pro dřevěné uhlí, trh pro chléb vesměs bílý, tuze nadělaný, hodící se místo sucharu k vínu, velký trh ovoce, „piazza delle legne“, na němž co hlavní ovoce oranže a — velké bochníky sýru, trh pro drůbež, k níž se zde počítají také — želvy. Na trzích mluví se slovansky a italsky, němčině prodavači nerozumějí. Paniček kupujících velmi tu málo, samá zdravá služka ze slovanského okolí, nebo také tučný frater kapucín, nesoucí koš na ruce a pasouci veselé oči své na zboží i na kuchařkách. Koupí-li kuchařka želvy, sváže jim provázkem zadní nožky a nese je jak česká kuchařka kuřata nebo sele, jen že je nebohá, trpělivá želva něma a nekvičí. Na trzích je hluk až omamující, neboť prodavačky i prodavači doporučují zboží své hlasitým křikem; zvlášť poslednější dovedou rozevřít ústa, že až k neuvěření. Jen prodavači promes, jichž je všude po Terstu jako napršených žab, obcházejí s podloudným úsměvem, rozšířeným přes celý obličej, tiše a nabízejí „štěstí“ jen šepotavě, aby je nezaplašili.

Dovoz k trhům začíná již dlouho před slunce východem, ač trh sám trvá přes celé parné dopůldne až k polednímu, kdy pak pravidelný větřík, „maestrale“, vzduch zas poněkud ochladí. Ležíš pohodlně v posteli své, když náhle k ránu vyskočíš poděšen, jako by tě byl nožem v ucho bod'. Nový výkřik, táhlý, zoufalý, pronikavý poučuje tě, že něco strašného děje se dole na ulici. Přikročíš k oknu, vytrhneš jalousie a spatříš dole v ulici — oslíka, klusajícího pod těžkým nákladem — právě zas zdvihá hlavu, aby rozmrkávající se den znovu poctil melodickým pozdravem. Bydlíš-li na ráně, dá ti několik set oslů „dobré jitro“ své a můžeš se vmyslit do pyšné posice velkého pána. Ale dlouho, velmi dlouho nenavykne

člověk tomu oslovství, jež nemá ani nejmenší podoby s tradicionálním „ia“.

Zde je osel již domácí květinou. Elegant nerozpakuje se ani okamžik zapřáhnout si oslíka do drahého vozíku nebo vyjet si „oselmo“ na procházku. A přec je elegant terstský pravým elegantem, terstská elegance v oděvě, ovšem čistě francouzsky moderním, je dobře pověstna a lze jen dobrou tu pověst potvrdit. Jen že se vkusnost ta jeví mnohem častěji na mužských než na ženských. Ženské vidíš často arci v hedvábu, ale prostovlasy, někdy učesány, mnohem častěji zoufale rozcuchány. Začíná zde tak trochu Italie. —

IV.

„Pustíme-li slovanskou vichřici na vás, smete vás do moře,“ hrozila jednou stará „Presse“ terstským Italianissimům. Ona ale, ta vichřice totiž, učiní něco i bez milostivého dovolení, poněvadž zadržováním síla její jen roste. Alespoň tolik učiní, že si bude moci rovněž pansky foukat s Krasu jako doklepávající zde již vichřice s Apenin.

Násilná ruka terstských Italianissimů, věčně lichocených, mnoho spáchala zlého na zdejších Slovanech. I teritoriální stráž, arci že čistě slovanská, musila nyní zmizet — k nemalé as radosti teritoriální té stráže samé. Někdy se podobá, že nemnozí Slovánkové netroufají si ani po domácku sobě oddychnout. Starou slovanskou kytkářku jen s tíží přivedeš k tomu, aby cenu udala po slovensku, zakusilať příliš mnoho útržek. Mladá je již troufalejší, oči se jí zajiskří, dívá se na tebe co na přítele, jakmile promluvíš slovansky. Stáli jsme jednoho podvečera na úbočí Občiny s přítelem Čechem a počítali

podle sekundové rafie otáčení se svítilny na majáku. A kdo šel kolem nás, zůstával radostně stát a počítal polohlasně sebou, divě se té divné naší, ale zcela mu srozumitelné „slovenštině“. To jsou maličkosti, je-li pravda? — maličkostí je také, že ty tisíce dělníků mlčky jdou z práce městem, hlasitě a vesele se ale rozhovoří, jakmile se dotknou počátku campagne. Jsou v městě na půdě jim nepřátelské, v kraji ale cítí vzduch svůj, vzduch každým dnem živější, každým dnem více „jejich“. V městě jsou časté rvačky, Dalmatinec, Horvat, Slovinec jsou při nich věrní spojenci: mimo město probouzí se duch slovenského národa klidně, ale neodolatelně. V Terstu je jediná, pěkná sice a k Slovanům pohostinná, přec ale jen trochu mrtvá „čitalnica“: městečka v kraji mají ale již hojně čitalnic svých, živých a působivých, a každým rokem se počet jich množí. Náhle budou Slovenci v Krajině i Gorici, v území i istrianském kraji zcela živi — není pochybnosti, jak pak to bude vypadat v Terstu, Muji, Koparu, Piranu a. t. d.

Již nyní zjevuje se slovanský živel tak silně v Terstu, že vystačí na zcela pěknou italskou žloutenici. Ne na korsu, ale na trzích, ne v Tergesteu, ale v přístavě. Nedělní dopůldne patří zcela Slovencům. Naženou se také z venkova do kostelů spravovaných vlasteneckými kněžími, tisíce jich přichází z kraje k oltářům sv. Antonína a když se pak rozejdou městem, kvete všude veselost a zvoní smích. I hbitý jazyk Italiánův se zarazí a mlčky i s obdivem dívá se urputný měšťák na ty spanilé Slovinky, jež mu tu napršely jako květy se zdravého stromu. Nevím, mám-li říci, že jsou Slovinky území terstského a istriánského předmětem obdivu pro každého malíře, nebo mám-li říci, že jsou „čarokrásné“, tolik ale řeknu, že jsou nejkrásnější děvčata na světě. Vzrůst jejich je

ztepilý, obyčejně vysoký, tvář krásně oblá, pleť pečlivě chráněná a hebounká, tváře jako růže, oko jako porosená fialka. A k tomu jich kroj! Sněhobílá „peča“, vroubená krajkami, splývá jim jako závoj nevěstě se šije, tvoříc přes témě pěkný hřeben, široké rukávy kmentové košile vybíhají taktéž v krajky, sukně je tmavě hedvábná, širokou světlou pentlí barevnou lemována, od krku splývá k zemi otevřená tunika hedvábná bez rukávů, šněrovačka je nízká a vyšívaná, přes prsa jde bělostí se skvoucí šátek a na ňadrech je upjata růže nebo karafiát — bez květiny na ňadrech dívka ani nevyjde. Není lze pomyslit sobě jasnějšího, květnatějšího zjevu! I stařeny mají vesměs vzácnou „krásu stařiny“ — osud, práce a utrpení proryly jim snad čelo, vyhubly tvář, ale obličej je vzdor nabyté ostrosti pravidelný, dojemný.

Nejveselejší podívaná je na sta dětí v čas „birmy“ (biřmování). Kolem každého dítěte jde houf dorostlých, příbuzní a příbuzné, kmotři a kmotry. Každý z těch má povinnost koupit dítěti v den ten cukrových preclíků, čím víc, tím líp, preclíky se navlekou na šňůru, pověsí přes rameno a prsa jako šerpa a malé biřmovanče kráčí pyšně a pevně, třeba by náklad a parno namáhaly se pýchu jeho splést.

Terst je také jakoby střediskem (a bude jím vždy víc) všech slovanských živlů, které sídlí na Jadru a pod ním, nejvíc ovšem Horvatů, horvatských Přímořanů a Dalmatinců. V přístavě je nejzajímavější Dalmatinec, na trhu pak Čič. Čičové jsou divným, truchlým konečkem na velkém kmenu slovanském. Sídlí v nevelkém počtu na horách severní Istrie. Jejich jazyk je dvojí, slovenština smíšená s horvatštinou, a slovenština smíšená s italštinou. Jich šat je skoro týž jako Slováků nitranských, jejich historie sestává z jediné pověsti: že prý

se za nějakého Otakara přistěhovali sem z Čech. Národními písněmi, posud ještě nikým nesepsanými, jsou bohati, škol mají málo, úrodné půdy ještě miň, jsou chudi, velmi chudi. Do istrianských měst a do Terstu přicházejí mužové jejich s dřevčným uhlím, ženy s některými chudými výrobky domácími a s kořením. Již na cestě do Terstu žena žebře na každém kolemjdoucím. Měšťák ví, že má ubohá žena daleko, cesty že jsou takřka neschůdné, náklad velký, hledí ji tedy utisknout, přinutit, aby prodala co nejlaciněji, ba nechá ji schválně nepovšimnutu po celý den stát v pláči vedle jejího zboží. Podařilo-li se jí sežebrat na bidný nocleh, zůstane do druhého dne, nepoštěstilo-li se, vezme zase náklad, připojí se ke krajanům svým a kráčí hladova zpět do svých hor, zpívajíc s ostatními smutné jich písně. Je to jedna z nejdojemnějších elegií nezaviněné chudoby, jsou to ale — jen Slované!

Také Čech zde najde dost a dost krajanů. Může u „vlasteneckých“ krejči, ševců a rukavičkářů, kteří ale o vlastenectví ničeho nevědí, ošatit se od hlavy až pod patu; může se také jinak restaurovat v osterii „u města Prahy“, což bych mu však právě neradil. Nejvíc krajanů máme ovšem mezi vojáky nahoře na kastelu. Když jdeš dvorem a mluvíš se svým soudruhem česky, přestane dělostřelec náhle své řemení natírat, zavolá dovnitř „cimry“: „Vencl, pojď sem!“ a celá tlupa vyhrne se, aby se za tebou dívala. A když se díváš na čouhající do města dělo a ptáš se soudruha: „Jaké to asi dělo?“ odpoví vedle stojící poddůstojník rychle: „Prosím — 24liberni!“

Přímořská elegie — Miramare.

Nevládl's ještě nikým? — Vládni, kdožkoli jsi, sebou samým tedy.
Gleim.

Mezi drahou od Nábřežiny k Terstu, těsně dost podél moře běžící, a mořem samým, as uprostřed cesty té je malý výběžek skalní, Punta di Grignano, nepříkře do moře vybíhající, a na něm stojí čarovný letohrádek nešťastné Charlotty a nešťastného Maxmiliana, div moře. Miramare. Z Terstu nebo z jaderského moře vyjímá se zámek ten jako labuť na břehu odpočívající, jako holubice na skalinu slétlá — pro toho, kdo děje jeho zná, jako úbělový pomník nad hrobem.

Kdo přijíždí zmíněnou drahou, je ovšem především zaujat přemáhajícím pohledem na moře, buď černé a bílou pěnou pruhované, buď klidné, slunečním bleskem pokryté, k nepopsání krásnou barvou z hlubokého modra do nejjasnější zeleni se pyšnící, vzduchem jako by stříbrná mlha ovanuté; je zaujat pohledem na stěžňový les terstského přístavu, na plachetní a pární lodě při- či odcházející, na ty po moři roztroušené stеré body černé, vracející se to s vysokého moře barky rybářské — přece

mu ale zároveň neujde démant Miramare, bílá ta růže na prsou panny Adrie.

Nesmírným namáháním vydobyli ze skály kus půdy, na kterou vdechli sad uměním mistrovským. Jih a sever, pinie a smrk podávají sobě zde ruce. Stromy exotické bují zde pod šírým nebem, pronikavý mořský vzduch osušuje vysokou aloi a hustou cypřiš, zápasí s vůní stromovitých rozmarin a zaniká v mand'ovém zápachu obrovských, růžovými květy obalených oleandrů. Architektonika sadů je vzorna, stálá změna, vždy nové, vždy příjemnější překvapení. Přerostlá stinná loubí vedou od výhlídky k výhlídce, odtud vidíš slunce nad Istrii vycházející, odtud zas slunce v Apeninách zapadající, zde máš místečko před celým světem schované, světnička dvou zamilovaných, onde výhlídku k Duinu a Aquileji, onde k Terstu, zde zas pouze a pouze na moře. Zde ti popřává věž rozhled co nejkombinovanější, onde besídka dlouhá dává ti zelený rámec ke vkusně volenému obrazu, a zde zas v hluboké jeskyni, zároveň k vůli příjemnému průvanu v skalním průchodu, vmysli se ve sny poustevnické. Sad jakoby malovaný, zámek jako by z mořské pěny vykouzlený, přístavek s mramorovými svými stupni a moly, s květinovými záhony a zeleným vroubením jakoby salón mořské víly, nad tím kastelek s několika děly jakoby salonní hračka, za ním tmavý les, vše krásné, ach tak krásné — ale smutnosmutné jako myrta v mrtvé ruce!

Dva zamilovaní vystavěli sobě bílý stánek své lásky, obklopili jej rájem; stánek je prázdný, ráj kvete smutně dál jako hyacinta nad vodou, jako vdova nad slzami. Zašustí-li pískem krok, není to krok chvatný milence milenku svou hledajícího, nýbrž pohodlný krok cizincův, zazní-li oleandrovým hájem zvuk, není to šepot lásky.

nýbrž ledová zvědavost. Na drnu odpočívá zpocený dělník. v přístavku vypírá chudý rybář špinavou síť. — —

Zasedl jsem s drahým svým přítelem na verandě kolem zámku nad mořem visící. Velebná tu samota. Nikdo nás nevyrušoval, žádný krok, žádný hlas. Dole šplouchaly vlny příboje a rozbíjely se o skalní podklad v bílou pěnu; někdy jen zašeptly, někdy přiskočila velká vlna jako hravý delfín a rozšplouchla se ranou mocnou. Chvilkami zašustěly lehké perutě, bílé holubice zasedly na kraji verandy, přiblížily se důvěrně a červenýma očkama hleděly na nás, jakoby se divily, proč nepřichází pohrát si s nimi nešťastná jich paní. Odmlčeli jsme se, ovládla nás síla tragedie.

Co to jen bylo, co přimělo šťastné k opuštění ráje, co v lůně samého blaha vzbudilo nespokojenost, z nespokojenosti vypěstovalo tragickou vinu, z té celou tragedii? Byla to snad protiva mezi osobním oceňováním se a přespřílišným štěstím? Byl to mythický půvab trůnu? Chtěl ten, jenž byl sám sobě věru celým vzácným člověkem, stát se bohem pro jiné, bohem tvůrčím? Snad, ale sklamal se. Neučinil nikoho nesmrtelným, ani sama sebe ne, ve smyslu tom, jak byl zamýšlel. „Nejvyšší vrchy a nejpříkřejší trůny stojí v nejvíce horkých krajinách“ — a tam stál také příkrý trůn nešťastného císaře Maxmiliana. Sesul se. Do bouřlivé přišel doby, chtěje se stát jejím bleskovodem — blesk srazil nejdříve zlatý svršek svodu. Jak musilo být knížeti, když viděl, že je poddaným! Vzešel rudě jako slunce a zašel jako slunce krvavě — ve vlastni krvi.

Vzpomínal jsem na některé věty, jež byl sepsal Maxmilian, co poeta mnohem šťastnější než císař. Znějí:

„S národy se nemá experimentovat.“

„Vládce nesmí být pouze vůdcem jedné strany“

„Ani smrt není tak strašna, jak se domníváme.“

Pravdy prvých dvou vět doznal úplně — kéž doznal i pravdu poslední!

Obrazy z Krajiny.

1868.

I.

(Postojna.)

Krajino slávská, krajino zázraků! Nejdivnější jsi ty koutek slovanského světa, přec ne dosti znám, nedosti oceněn, jako vše, co slovanské. Neznáme tě ani my sami dost. Pitomost naše vodí nás na sever a západ do krajů německých, v nichž je toho tak málo, co bychom neznali alespoň z popisů, a rovněž blízká Krajina, ten démant, je nám cizinou. Co pak nejhoršího: co svedlo umění v Mnichově a Drážďanech, dovedem sobě dle popisů a kreseb myslit často ještě pěkněji, než jak nalezáme pak ve skutečnosti, co ale v Krajině spůsobila příroda, nepodá ni slovo ni obraz. Na Alpách zde žije a působí posud poezie, poetická je píseň i pověst lidu, mezi nímž jsme hned jako v rodině, ve vodách tu žijí podnes skotačivé víly, v lůně hor pracuji duchové. A co jimi utkáno, je tak krásné, že se toho ani domysliti nemůžeš.

Sta jsem již četl popisů jeskyně postojenské a viděl různých vyobrazení, přec jsem neměl ani tušení o její velebnosti. Také nedovedu sám, přiznám se, podat obrazu, jímž bych vyznačil jen stý díl krásy a zvláštnosti. Vůči

titánství líp když lidské umění se ani nepokouší. Jdi a viz, toť jediná zde pomoc.

Ve 24 hodinách můžeš z Prahy být na místě. Postojna leží as šest mil od Lublaně a tolikéž od Terstu, uprostřed staré poštovské cesty mezi oběma těmi městy, po níž ode dávna chodilo zboží jihu na sever. Jako na dvou šňůrách leží domy postojenské vedlé silnice v pěkném údolí, nad nímž ve výši žene se nyní železná dráha. A malou čtvrt hodinku od městyse je vzdálen vrch Sovič, v němž se rozkládá slavená jeskyně. Na temeni vrchu, kde jsou nyní chudičké jen zříceniny, bylo kdys sídlo četných „postojn“, orlů, po nichž hrad i místo sdědily jmeno Postojna (Arisperch, Adlersberg, Adelsberg). Jeskyně, jež je dávno již známa (v 16. století byla za vpádů tureckých obyvatelstvu výtečnou skrýší), je nyní ve správě státu a každého svatodušního pondělku slavně osvětlena — nejlepší den pro návštěvu.

Vejdem uměle klenutým, krátkým vchodem, na jehož konci stěny jsou již pokryty omšenými krápníky (stalaktity), a náhle se před námi rozzeje obrovská prostora — „dóm“. Jsme v říši tmy. Pod námi propast, nad námi přirozené vysoké klenutí, jehož rozlehlost vyznačují rozžhatá tam světélka. Mohútný hukot jako by zvukem obrovských varhan nás vítal, řeka Pojk vrhla se tu do říše podzemní. valí se a rozráží o skaliska a zaniká pak na míle, aby po několika ještě rovněž divokých šprýmech vynikla severně co chladná, stříbrojasná Lublána. Světla vznášející se zrovna nad vodou vyznačují nám daleko dole hloubku propasti.

Obejdem propast, držíce se zábradlí a vkročíme do chodby první — a nyní jde zázrak za zázrakem. Hned úzká chodba, hned pyšný korridor, hned kulatá jizba, hned rozlehlý sál, hned propast a hned zas vrch, nad

nímž v závratné výši černá, nedohledná klenba. Vše se kolem nás třpytí, jako by posázeno démanty, všude srčí vody po stěnách vápenných, řinou se slzy po řadách krápníkových sloupů a vinou se potůčky půdou, po níž kráčíme, světlo se všude obráží a láme v stříbrné jiskry, stříbro, kam nohu ložíme, a démant, kam pohlédnem. Se stropů visí obrovité stalaktity, také s těch se řine vápnem nasycená voda dolů k podlaze a z podlahy pak vyrůstá zase stalaktit do výše, jako by peň, jako by sloup, snad se jednou spojí a slijí dohromady, snad rozkvete každý pro sebe, uhnuv se druhu. Jaké tu bájuplné formy, jaké podivné hračky obryně přírody! Co tu skalnaté spousty a hned zas něžného filigránství, co nejrozmanitějších barev, lehká červeň růže, elegantní šeď hedvábu, ohnivá hnědost pyropu a průsvitná bělost úbělu! Co světel, co stínů!

Krápník se přelil přes dutinu skalní a upravil „divadelní lóž“ s přebohatou draperií, na níž podzemní duchové pracovali nějaké tisíciletí. O kousek dál přelil se přes dutinu jinou a vytvořil sněhobílý „boží hrob“. Sto skalních balvanů se nakupilo a jak světlo pochodní do nich zapadá, jako by vycházela z nich růžová záře severní. Stěny se náhle rozstouply a velká nás vábí taneční síň, v níž ani orchestr neschází. Stalaktity se pnou do výše. Zde ten je jako křtitelnice, onen jako marianská statue, třetí jako smuteční vrba, teď jdem kolem sloupu pokrytého hieroglyfy, teď zas kolem celé řady stojících mumií a teď kolem věžitého, šikmého sloupu, „pisánské věže“. S udivením stojíme u „vodotrysku“ — z bílé massy vystupuje tu rudý sloup do výše, ohmatáváme skalisko — není-li to skutečná mořská houba. Opřem se o tvrdou „kupu sena“, prohlížíme krásné cypřiše, díváme se na „spící děvy“, usmějem se „muži, jenž svou ženu nese“

do vrchu. Celá skála tu vedlé pokryta sněhobílým krápníkem a je to jako by němý, rozpěněný vodopád. Náhle ale slyšíme skutečný pleskot padající vody — červené tu skalisko, nesoucí vodojem, do něhož přímo a s nedohledné výše srčí potůček dalekým obloukem. Zázračný obraz!

A se stropů visí formy ještě báječnější. Opony velké s krásnými řízami, průsvitné, elegantně barevné, krajkami obšité. Zde visí krápníky rozkvětlé co bohaté lustry, tam kývá ruka obrova, tam zas visí hrozivý, dlouhánský sloup, „meč Damoklův". A nyní kráčíme „síní gothickou", připomínající všechny architektonické krásy pyšného toho slohu. Zas stojí před námi vrch, nad ním obloha černá, po vrchu sloup vedlé sloupu, malý i vysoký, nahnutý i vzpřímený, tísnící se houfy — vrch to „Kalvarie", houfy zkamenělého lidstva hrnou se do výše a na temeni hrozí sloup kříže.

Tři hodiny jdem spěšným dosti krokem, zázrak za zázrakem a spatříme sotva polovici všeho. Ostatek, pokud znám, je navštěvovatelům pro skluzkost půdy, pro svislé stráně, náhlé propasti a vody nebezpečný.

Je možno popsat tento div světa?

II.

(Fredjama.)

Kras je pohoří divoké, rozervané. Na mnohých místech bělá se jako nahá lebka, krutá bóra smetla s něho les i prsť. A v té lebce jsou černé důlky oční, okrouhlé prohlubiny, „doliny", pod nimiž někde v hlubokém lůně hory je nějaká obrovská jeskyně, snad divočejší než „je-

zero“ postojenské, snad báječnější, krásnější a na čarovné obrovské stalaktity ještě bohatější než celý postojenský labyrint. Na dně „doliny“ je políčko velké jako dlaň, obehnané ale kupami těžkého kamene, aby bóra kousek té prsti nebokému lidu neodnesla — měsíc práce za kousek ovesného chleba!

Celý Kras vápenitý je vodou promlen a podemlen, propláknut a proryt, je samá jeskyně, z níž náhle ledová, křišťálová řeka letí, o jejíž pramenech se ničeho neví, samá prohlubeň, do níž náhle řeka nějaká s hukotem se vrhá — kam zaniká, nikdo neví, že zase zde či tam vyniká, je často pouhý jen domysl. Jen jeskyně dvou či tří hor jsou posud z částky prozkoumány.

A zase jsou to oudolí šťavnatá, rozkošná. Po jich obrubách hučí obrovité šumy, po jich stráních zvučí zvonky tučných skotů, v jich lůně zelenají se tmavé louky, vlní se hustá žitniště, dřímají bílé vísky. Úrodná půda, ale obyvatel její je stále na stráži; po hřebenech vůkolních hor po celý rok potulují se vlci, kteří se sněhem stoupají pak hloub, i sídlí medvědi. Na skalině nebo pod ní trčí zde onde zbytky středověkých hradů. Někdy jsou těsně přistaveny k skalní stráni, na jejíž temeni je les — „zvěř jim padala střechou do kuchyně“, vypravuje lid; do nádvoří jistého hradu zdejšího kdys spadl medvěd a zabil hradní paní.

Jeden hrad takový nalezá se as dvě hodiny od Postojny, tedy jen rovněž daleko od trati lublaňsko-terstské. Je to hrad Lueg, slovinsky Predjama. Jediný to zajisté ve světě hrad co do polohy a do stavby své. Dvě strany zeleného predjamského údolí tvoří lesnaté hory, třetí pak zakončuje nahá bílá stěna skalní, úplně kolmá a hladká. A uprostřed té skalní tabule obrovské je opět jedna taková vymletá, skoro kulatá dutina a do té je postaven

hrad. Ani s hora, ani s dola, ani se strany ho nevidíš, musíš stát zrovna naproti skále.

Snad že tou dutinou vylévala se v nepamětných dobach řeka, tvoříc divoký vodopád, snad ta, která nyní se vylévá klidně z druhé dutiny až dole na úpatí skály, ženouc hrčící mlýnek a pilu. Skutečně nejprvější obyvatelé hradu nevcházeli a nevycházeli jinak než po provazech a žebřících. Ženského tvora mezi nimi nebylo, samá divoká chasa loupežnická, rota pověstného Erasma Luegra. Nyní je hrad majetkem Windischgraetze, novější některé přístavky činí přístup snadnější. Obýván je jediným člověkem, knížecím lesníkem. Kdybych řekl, že ten „jediný“, ten poustevník predjamský je Čech, neřekl bych nic překvapujícího, rozumí se to skoro samo sebou — „kde pán bůh viděl ve světě díru, vzal Čecha a zacpal ji“, učí Tyl.

Krajan náš pracoval právě v zahrádce před prvním vchodem hradním, když jsme se blížili hlasitě hovoříce. Radostně se hned přihlásil, hned se stal naším průvodčím, hned podal vína a žitného chleba, — v kraji pšeničních a ovesních chlebů co nejpříjemněji chutnající vlastenecká upomínka, které jsem se nemohl ani dosyta nakrájet! Vzpomněl jsem si na Cooprova kapitána, majícího k škotským vojínům řeč: „Tak? Ovesného chleba chcete a pečeně se vám nechce? — o vy huby mlsné!“

Novější přístavky nejsou ničím znamenity, za to je tím zajímavější hrad původní, ovšem nevelký. Páni loupežníci dokázali sice stavitelskou odvahu, ale žádného zvláštního stavitelského umění. Kde byla skála, nechali ji s pánem bohem skalou být, vytesali jen několik stupňů nebo přistavili nějaký žebřík někam výš, kde bylo zas kousek přirozené dutiny, nu a tam tedy byl nový hradní „pokoj“. Ani s jakýmkoli vyrovnáním podlahy se ne-

hmoždili a hlavní hradní síň, dosti prostorná, vyznamenává se především tím, že od jednoho konce k druhému není lze jinak se dostat než po velmi příkrých schodech. Zároveň nalezají se v síni té obrovské stalaktity, stále dál rostoucí, neboť voda prýští se stále bohatě ze stěn a zásobuje hrad velmi pravidelně.

Skalní stěny byly loupežníkům také velmi dobrou obranou proti oblehajícím je švihovkám, vyslaným sem, když páni loupežníci dělali „už příliš mnoho", jak úvodní článek v hradní zápisní knize vypravuje. Dlouho se bránili, pak přišel trest „dle předpisu". Našel se zrádce — Franz Ischariot jmenuje ho zápisní kniha — který udal nepřátelům skulinu, za kterou Erasmus Lueger večer sedával. Nařídili tam švihovku, Franz Ischariot udal světlem v druhé vyšší skutině pravý okamžik a zároveň otevřel přístup do hradu. Ale také jeho neminul se trest „dle předpisu", oblehatelé zabili jeho napřed. Z toho vyvozuje zápisní kniha dvě věty morální, zaprvé: že nemá člověk být loupežníkem, ba ani zlodějem, a za druhé: když už člověk jednou ten malér má, že je loupežníkem, že alespoň nemá být Ischariotem, proti čemuž nelze právě čeho namítat.

Od té doby, tedy už od konce pátnáctého století, neměla Predjama historie. Teprv když staly se moderní přístavky, přicházeli alespoň navštěvovatelé. Zapsali do památní knihy na věčnou památku jmena svá a v rubrice „gefaellige anmerkung" spáchali ledacos „ungefaelliges". V poslední době napsali tam němečtí buršové několik sviňských písní a slovinský student připsal k tomu ironickou poznámku: „Diese poetischen gaben — sind von einem Schwaben." Pak se tu zvěčnila komise nějakého okresního soudu poznámkou: „Sfantovali jsme dole ve vesnici vdovu pro nedoplacené daně a pak jsme se na-

hoře při víně a cigárech božsky bavili.“ Na jedné z posledních stránek nalezl jsem také podpis smutně proslulého Chorinského, hraběte a sprostého vraha.

Mnohem zajímavější bylo, co vypravoval lesník o svém životě poustevnickém. Hodný, přivětivý muž, škoda, že jsem jeho jmeno zapomněl! Jmenoval se Sýkora či Novotný, možno ale také že Petráček nebo Růžička.

III

(Na cirknickém jezeře.)

Slovenská krajina je pravý eskamotéř; o několikeru jeko kabinetních kouzlech vypravoval jsem již. Její půda je pravou kouzelnou lahví, nebo chceš-li nevyčerpatelným rukávem eskamotéřovým, nebo chceš-li i rukou jeho, na rychlé volty uvyklou. Mezi její zázraky patří také cirknické jezero, as hodinku jen od štace Rakeku vzdálené, přec však již světa daleké, tiché, idylicky rozmilé. Známo, že velké to, na dvě hodiny dlouhé, místy až hodinu široké jezero pro nějakou dobu každý rok zmizí úplně a zase se úplně naplní, známo pořekadlo: V cirknickém jezeře může se sít i žnout, lovit i honit v jednom roce.

Skutečně má zde rolník po část roku valný kus pozemků svých pod vodou, na čas mu pak vyniknou co kyprá, bujná louka, ovšem až příliš bujná, pokrytá nejen travou, nýbrž i tvrdým rákosím. Odtok děje se pomalu, přítok velmi rychle, neočekávaně. Mnohý, který si vyjel na druhý břeh k svatbě nebo křtinám ve voze, musil zpátky již na lodce.

V červnu odtok začíná a tu je jezero nejzajímavější. Velké prostory jsou hlubokou ještě pokryty vodou. Po hladké, tiché pláni té, v níž se zrcadlí lesy vršitého pozadí, dodávajíce vodě nejprv barvu temně zelenou, pak světle, až konečně modrozelenou, jakou bývá barva sluncem oblitého klidného moře, šplouchají se za dne divoké kachny a krouží k večeru lesknavá hejna racků a mořských vlaštovek. Od Cirknice samé ustoupla pak již voda hezky daleko, na výběžku městyse stojící socha krajana našeho sv. Jana z Nepomuku nedozírá již ani na vodu. Poblíž břehů se tráva již seká, dále jsou pruhy vody a pruhy travnaté v malebném propletení a rozmanitém střídání se. Některé pruhy jsou ještě čisty, hejna ryb, pronásledovaných obrovskými štikami, prohánějí se zde a krouží kolem trychtýřových bodů, vírů to, do nichž v širokých se točíc kruzích voda znenáhla se propadá, berouc celé to množství ryb s sebou kamsi do tajných podzemních skrýší, aby je po měsících vydala zas zdrávy a čerstvy, ba stučněly. Na jiných pruzích již se tlačí rákosí na povrch. Bílé zvonkové květy, podobné našim konvalinkám, jen že značně větší, prokvétají mezi tím, místy rozkvétá ohnivá lilie, oblétaná ohnivou libelou. Zde ještě může naše loďka lehce se nést, voda místy proudí jako potokem, jen pavučiny po rákosí se pnoucí vadí zraku a zaměstnávají stále ruce naše. Ale hned vedlé již rákosí houstne, květů je víc a víc, vodní mech vysílá vždy bohatší kadeře k povrchu, loďka musí zahnout, aby někde nezabředla.

Rybář cirknický je v té době obojživelníkem. Oděn v prostý oblek plátěný pohrdá již loďkou. Sleduješ-li ho na obchůzce jeho, poznáš snadno, kde zelená plocha zrak tvůj klame a kde je půda již pevna. Místy vrhne se rybář do vody a plave kus cesty neviděn dál, místy zas

vynikne, krok jeho vydává šplouchavý zvuk a jen namáhavě propracuje se noha bahnem, a místy zas kráčí lehce a pevně.

Nejen zmíněnými již víry, i jinak odtéká spousta vod. Vrchy jednu stranu jezera vroubící jsou jako by obrovskými houbami, na úpatí jejich jsou skuliny a mohutné jeskyně, jimiž voda přichází či odchází. Jedny „berou", druhé „dávají". Každá jeskyně či „jama" je dle vlastnosti své známa, „dávajícím" se žehná, o „beroucích" vypravují se strašidelné pověsti. Z blahodárných je hlavně známa „Suchodolca" a „Bubnarca", z loupežných hlavně „Sviňská jáma", „malá" i „velká Karlovca". Vnitřek i průběh jeskyň těch beroucích — do ostatních vniknout je pro náhlé přívaly příliš nebezpečno — není ještě prozpytován. Příchod k nim je snadný, vstup vrouben hromadami uschlého rákosí, pak se kráčí po mohutných skalních rozvalinách — avšak mimo čas odtoku nejsou přístupny vůbec a v čas ten hučí odtékající voda ve velké Karlovci tak děsně, že nenašlo se posud lidí dosti odvážných.

Jen jeden se našel. Prostý to rybák cirknický, dle rodinného domku svého „Baštek" nazývaný, avšak široko po krajině známý co „barkář a spisovatel samouk". Je to muž, as jaký byl náš Jiří Volný, ovčák v Kratonozích, o němž Jungmannova historie dí: — „básník přirozený a jeden z lepších." Baštek je vůbec uznán co „jeden z lepších". Odvážil se jednou na pouť velkou Karlovcou a vykonal ji šťastně, vyšed na světlo denní až někde u sv. Skociána, o celou míli dál. Popsal pouť svou sám v časopise prostonárodním. Dojemný je popis jeho, kde se dotýká hrůz samoty, a nejdojemnější tam, kde popisuje, jak přemožen dojmy na kolena sklesl, zvolav: „Zde se ještě nikdo nemodlil!"

Barkáři cirkničtí jsou vůbec zajímavi, pro nás již tím, že všichni rozumějí česky. Byli v námořnictvu, sídleli v Polje, slýchali sta námořníků Čechů mluvit a Slovinec je chápavý.

Krásné je jezero cirknické, krásná poetická idyla. Jezdil jsem po něm, v sny zapředen, za jasně rozlitého slunce, když nebe bylo plno skřivánků a vody plny libel. Naslouchal jsem na něm Vilharovým lahodným čtverozpěvům slovinským za večerního šera, když měsíc po jezeře se houpal a mořské ptactvo v širokých kruzích lodku oblétalo. Díval jsem se na ně, když déšť se k němu hrnul, a obloha, vrchy i jezero jediný byly šedivý plášť — vždy, vždy bylo krásné! Ale nejkrásnější, nejpoetičtější místečko je zde ostrůvek, uprostřed jezera vystupující.

Nevím, jmenuje-li se ostruvek Vornek a víska na něm Otok nebo naopak, jak pravdě podobněji — obého jsem se dočetl i doslechl — ale nelze sobě nic genrově pěknějšího, ba dojemnějšího myslit nad ostrůvek i vísku. Je to územíčko sotva tak velké jako Štvanice na Vltavě, vystupuje ale příkře, je vroubeno vrbovím a roštím, nahoře je kus pole a kus louky, pak něco ovocných stromů, dále as deset zádumčivě, ale čistotně vypadajících staveníček, v nichž dětí jako by naseto, a konečně malý kostelíček, jednou jen do roka otevřený a řídce nalezaným mučedníkům Primu a Felicianu věnovaný. Ale kostelíček ten, na samém vrchu ostrovu ležící, kyprým kapradím obrostlý, vysokým a starým lesíkem obklopený, tak tichý a zapomenutý, malebný a jednoduchý, stinný a dojemný — ten je zjevem na obyčej poetickým, jeho obraz stinný skane jako kapka balsamu do duše — zde by srdce v samovolné robinsonádě stalo se zas srdcem dětským, bohatým!

Vešel jsem do jednoho z otockých obydlí. Čisto zde jako v slovinských obydlích vůbec. Strop pěkně vykládaný a lesklou černou barvou natřený, stěny jako křída bílé, kolkolem širokým kruhem na skle malovaných, zrcadelných obrazů nebo fantastických barevných výstřižků papírových lemované, stůl a lože lesklá bělost, kamna obrovská, čtvrtinu jizby zaujímající. —

Cirknice jsou městys šťastný, milý. Obyvatelstvo je národně probuzené, zpěv se rozléhá po pěkných budovách, pod košatou lipou na náměstí je volná beseda, „slovenská čitavnica“. Mezi Slovinci je Čech ihned doma. Užíval jsem zde pohostinnosti rodiny Gerbićových. Otec přímá povaha, syn jako by vlastní bratr, matka — jako bys do věrných očí české své matky hleděl. A když dole ponocný své: „Ura je deset“ provolával, naslouchal jsem jezerním pověstem a zahleděl se ven do dalekého třpytu dřímajících vod. Byl jednou chudý rybák, jehož chyže stála nedaleko velké Karlovce. Na druhé straně jezera byl hrad hraběcí, v hradě hraběnka; hraběnka milovala mladého rybáka a rybák miloval mladou hraběnku. V noci dojížděl k ní rybák na loďce své, ale starý hrabě dal jednou zhasit světlo v chýži rybákově, roznítit světlo u Karlovce, a když se rybák vracel, strhly ho vody. A od té doby hučí a sténá Karlovca tak, že slyšíš hukot její až na svém loži.

Náčrtky istriánské.

1868.

I.

O Istrii ví i vzdělaný obyvatel „rakousko-uherské“ říše as tolik co mnohý vzdělaný Pražan o památnostech svého města: nic! Nebo nanejvýš, že jest. A přec je to země tak zajímavá, protože země opět již samých protiv. Na jedné straně malé zemičky tolik sněhu a ledu, že na pěstování révy ani pomyšlení a celé rostlinstvo ráz má rostlinstva českého, na druhé straně, v zcela rovné zeměpisné šířce, bují oliva až u severní Mile (Muggia). Kolem klikatých, co nejrozmanitěji a nejromantičtěji prorvaných břehů tolik vody, že každá vesnice má pěkný svůj přístav, unitř země nedostatek vody, nezdravá kaluže a infusoriemi se hemžící cisterna, jako by do ní peřinu vysypal, tak že živý pramen (na př. poljenský) v knihách zaznamenává se již co zeměpisná znamenitost. V městech bohatí lodníci, berouci šat svůj až z módních skladů pařižských, a na venkově hladový, nevzdělaný ubožák, shotovující sobě od pytlové čepice až po klapající opanky šat svůj sám. Soused obeznalý ve světě celém a soused, který nanejvýš že na oslíku svém do Pazina přišel a jakživ ani moře neviděl. Pyšný starořímský amfiteatr, krásný chrám Augustův, Porta aurea a o kousek dál

„moderní“ chýše z hlíny slepená. Velká loď vojenská a z kmene neobratně upravené kanoe. Ve vesnici staroslovanská správa patriarchální, v městech zbytky správy municipii benátských, v zemi správa jako v jiných zemích rakouských. Zde Slovinec, vedle Čič, dále Horvat, vedle něho Valach nebo Cigán, pak Němec, pak přesídlený Černohorec, pak Italián mluvící podřečím benátským a druhý mluvící podřečím istriansko-italským, pak Roviňčan honosící se, že předkove jeho byli mořští loupežníci neurčité národností, jen Žid zde není. A v historii tatáž směsice, Keltové, Pelasgové, několikeré záplavy stěhujících se národů, šťastná doba římská, doba benátských a janovských rvaček, doba německého manství, Francouzové atd. A do budoucnosti celá řada nových protiv, slovanské obyvatelstvo, daleká většina v zemi, tiskne se již k městům, musí se také mezi sebou v jeden celek slít a každý znalec ti řekne: „Istrie nestrpí žádné šablóny, co jinde je vládním a správním pravidlem, u nás je záhubou, musíme obdržet pravidla zcela nová, přirozená, istrianská.“

Až bude jednou amalgam národností zde hotov, bude z něho zvláštní lid, mají-li fysiologové pravdu. K uvedeným již drobtům musíme také ještě Řeky a Albánce přičíst, jen Židů zde není, jak praveno. Benátčané jich sice nevypovídali z měst; netropili-li přílišnou lichvu, nechali je sídliti tam, kde byly veřejné půjčovny: avšak Žid vystěhoval se již na počátku tohoto století sám do Terstu a jinam; žertovně se ti řekne: „Nemohl s Istrianem v lichvě závodit.“ Istrianem tím ale rozuměj Itala istrianského. Ten má celý obchod a všechny peníze v rukou, on je pánem měst pobřežních (vyjímaje Polju), Slovan pánem za branou měst, onen je pávem velké obchodni lodi, Slovan na ní jen kormidelníkem nebo

prostým námořníkem. Němci se tu u větším počtu neudrželi. Italiáné se vzmohli až na čtvrtou část veškerého obyvatelstva, jak se počítá. Ale jak se počítá! Úřadní výkazy sledují každou italskou rodinu s největší pečlivostí, třeba by se každý rok jinam v zemi stěhovala, kdežto každý Slovan, který se naučil také italštině, je už také Ital. Jistý vlastenecký kněz tamější pravil mně, že celé břehy Mirny (Quieta) jsou zapsány co italské, ač tam neumí italsky ani jediný osadník. Důvod: Rolníci tamější nosí kroj podobný kroji italských rybáků, mají také některé obyčeje jejich, a neví se na určito, jsou-li to poslovanštění Italiáné nebo co. Italiánům všelijak se pomáhá, „z rozumného“ důvodu, že jsou zde předně slabšími a za druhé, že mají jen tu přítomnost. Školy jsou italské, úřady italské i v nejryzejších slovanských okršlcích, rekruti se odvádějí k námořnictví, kde je velení italské, nebo k plukům, kde je „plukovní řeč“ italská.

Slované jsou poukázáni samy na sebe. Proto že jsou většinou nevzdělaní, nedává se jim škol, proto že jsou chudi, nepomáhá jim nikdo. Chudoba budí nedůvěru, způsobuje, že člověk uzavírá se v kruhu rodinném. Proto také tak skrovné splývání jedné větve s druhou, první vesnice jiná a třetí již zase jiná než druhá. Má to cos biblického do sebe, že sňatky z kmene do kmene, ba i z vesnice do vesnice jsou úkazy velmi řídke. Kroj se po celá století ani dost málo nemění. Sedlák, který před sto lety nosil cop, zůstavil jej týlu nyní na oslíku se kývajícího svého potomka, vnučka neváže jinak šátek na hlavě, než babička vázala, a babičky jej vázaly v každé vesnici jinak, Černohorec postí se zde v perojanských údolích rovněž tak přísně a vystřílí při svatbách zrovna tolik prachu jako bratr jeho posud v Černých horách žijící, a když na Vučce (Monte maggiore) ukazují páry,

že se bora blíží, hraje dudák v každé osadě jinou dudačku, aby pomocí kouzelných její tónů běsný vichr přeskočil kraj a vrhl se na moře. Kdyby bylo škol, kdyby bylo duchovní péče o slovanský lid, dávno by se bylo vše sblížilo a Slovinec byl by obdržel přirozený vrch. Však se to dostaví, kostel je posud čistě národní, kněží v novější době národovci velmi vřelí a odchovali sobě již něco mladých, vlastenectvím nadšených pomocníků.

II.

Jsou dojmy, jichž není lze zapomenout. Takž jízda přes závratný Semerink, pouť postojenskými jeskyněmi, pohled s Občiny na záliv terstský, pohled na Place de la Concorde, nebo na římský amfiteatr v Polje. Navštívil jsem tento již za smrákajícího se podvečera, avšak vzduch byl jasný a čistý, nebe pak plno a plno hvězd a uvnitř obrovské budovy dosti světla, aby stačilo na podrobné prohlédnutí, také ale dosti hry světla a stínů, aby rozměry ve fantasii rostly na titánství, aby mezi otevřenými arkádami a nerovnou půdou uvnitř rozhostil se sen o klamném pohyblivém životu. Nebyl bych chtěl fantastický ten dojem noční změnit sobě opětovanou návštěvou za bílého dne!

Vlastně tu není žádné studium podrobné, je jen obdiv, ale neobmezený obdiv obrovských rozměrů, smělého provedení, ušlechtilých forem. Divadlo má podobu vejce, na nejužším místě as 300 stop čítajícího. Čtyry jsou dovnitř otvory, každý po třech svižných branách vedlé sebe. Výška budovy, na 80 stop sahající, rozdělena je na tři poschodí; poslední má jen prostá okna, ostatní dvě jsou samá volná arkáda (v každém patře as půl

druhého sta arkád). Vešlo se sem na 30.000 tisíc diváků, tedy celé obyvatelstvo poljenské, když ho bylo nejvíc, třikrát tolik než je ho nyní i s vojenskou obsádkou, šedesátkrát tolik než ho bylo na sklonku minulého věku, kdy padly Benátky.

Poljou zahrávala historie jako míčem. Hned byla bohatstvím, slávou a mocí vynešena do oblak, hned sklesla zas do chudoby a jejími pány byli pak ti, kteří zde v amfiteatru měli vykázáno místo nejvýš nahoře, místo žebráků, větrnaté, s krásnou vyhlídkou okny do zálivu a kraje, ale nespojené se ctí a hodností a s platným hlasem v obci. Dál dole byla místa hodnostářů, galerie vyvedená z kamene, nyní většinou vylámaného; skorem u hranic samého kolbiště lze pozorovati patrné zbytky jakýchsi lóží. Celý vnitřek je pouhá, pustopustá rozvalina, výšina a spoušť, tím nerovnější, že stavitelé nesrovnali si stavební prostory, části vedlejšího pahrbku hned co dobré příležitosti užili, aby zkrátili na straně té zeď. Ani kolbiště či zápasiště samo není více rovno, spoustou mnohých věků je rozerváno a lze vidět i podzemní příkopy, jimiž nejspíše voda se sem vedla ku hrám lodním. Sestoupil jsem do jednoho z příkopů. Sotva jsem byl opatrně nohou se přesvědčil, že mám půdu zcela pevnou pod sebou, zaslechnu nad hlavou svou jakýs silnější šustot, jenž mne tím více překvapil, že jsem se domníval být na vnitřním prostranství zcela sám. Vzhlédnu do výše a vidím nad hlavou svítivé dvě oči. V tomtéž okamžiku slétne něco dolů, vypadajícího jako tmavý pruh — hádek ubíhající před zdivočilou kočkou přesmyknul se přes mou nohu někam do úkrytu. Kočka byla překvapena, já ale také nechtěl zde dole dál šlapat na nejisto a vystoupil jsem po rozvalených schůdkách zase nahoru. Procházel jsem se dál, až jsem usedl na

vyvýšený kámen, odkudž bylo vidět protějšími arkádami na ostře se obrážející kastel. Neseděl jsem tu dlouho, když venku na nábřeží přístavním zavzněla vojenská hudba. Amfiteatr stojí totiž zrovna u města, několik jen kroků od konce přístavu.

Cestovatel, nechť přijíždí po zemi nebo po moři, nejdřív zakotví zrak svůj na té čarokrásné budově; doky, velkolepé kasárny, kastelky pobřežní a ostrovní, velký kastel města sám nejsou s to zraky jeho odvrátit od té památky starořímského života, již sedlák slovanský nenazývá jinak než „zázrakem poljenským“ a jež po dvě tisíciletí zde již stojí, svědčíc o dobách šedých, přetrpěvši s sebou bezčetné svízele poljenských osadníků. Nedaleko na nábřeží je také skvostné důstojnické kasino, před nímž hrála ta kapela, náležející k uherskému pluku. Svítilny její rozlévaly silné světlo, jež jsem viděl branou amfiteatru odrážet se ve vlnách mořských. První hra její byl pochod z „Normy“. Tóny zaléhaly ke mně v magickém přidušení, k tomu to vůkolí, starořímská budova, k níž pochod z opery co do předmětu svého alespoň trochu se životem tím zašlým souvisící dobře se hodil, a snivě krásný večer rychle nechávaly mizet obraz za obrazem, v pořádku nejdivnějším.

Historie Poljy je nejvíc historií „milosti“, žila z milosti velkých pánů, a když milost přestala, chřadla Polja. Kdy pak mohli obyvatelé sami ze sebe budoucnost sobě pojistit, hřešili proti zásadám demokratickým, zabili se tím. Zátoka poljenská poskytuje dobrý útulek, také pro výšiny kolem a pro úzký vjezd útulek pevný V nejdávnějších dobách užili té výhody mořští loupežníci k osadám svým. Římané je zapudili, oblíbili sobě ale Istrii, zvláště Polju tak, že zde zřídili i panovníci letní sídla svá. „Mnohé paláce, z dálky již vystupující, podobají se perlám

na šíji krásné ženy a svědčí o zálibě našich předků v krajině té," praví ještě pozdější jeden spisovatel. Římané chtěli mít zde také pevnost svou proti Liburnům, učinili z pahrbku středního svůj „kapitol", ba chtěli Polju po příkladu Říma rozšířit přes sedm pahrbků sousedních. Povídá se, že po smrti Caesarově Augustus Polju zbořil, sám ale znovu zas vystavěl, krásný „Augustův chrám" posud úplně zachovaný zde paměť jeho hlásá. Římští panovníci nedali zotročilým lidem stavět své slávě blbé pyramidy, stavěli lidu sami divadla velká a nádherná. Vespasian vystavěl Poljenským amfiteatr, zároveň prý na počest nějaké milenky své. Tenkrát stála Polja nejvýš, přes Polju bral se obchod z Italie do Panonie a ze severu do Byzance. Sklesl Řím, s ním Polja a v ní veselost.

V 6. věku dobyl Belisar Istrie zas pro Justiniana. Tento určil jen, že v Polje má sídlit jeho „magister militum", přál Polje a hry v amfiteatru zase rozkvětly.

Když se stal Karel Velký pánem Istrie, byla Polja její hlavou — ne na dlouho těšila se milosti té. Pak začaly rvačky mezi jednotlivými obcemi istrianskými, od sebe zcela neodvislými, zvyklými jedna na druhou hledět co na nepřítele přirozeného. Pak začala Polja překážet Benátčanům, dóže Domenigo Morosini Polju spustošil — počátek další záhuby. Polja nechala se dobýt od Pisanských, Benátčané vydobyli jí zpět a zbořili městské zdi její. A zase Polja stranila Janovu a zase byla potrestána. Zároveň začaly vnitřní rvačky mezi demokraty a aristokraty, starořímská rodina Sergiů chopila se vlády, byla při veřejném procesí celá povražděna, vyjma jediné dítě. Polja se podala Benátkám, avšak štěstí její bylo již ztraceno. Ve vodách její poražen Pisani od Janovanů, jen málo lodí benátských uprchlo — jedna z nich vezla

Pisaniho přímo do vězení benátských — a Janované spustošili Polju znovu. Pak přicházeli loupežníci mořští, přišel několikkrát zhoubný mor, a když Benátky padly, neměla Polja více než 600 obyvatelů a jistý francouzský cestovatel doby té napsal: „Vojenská obsádka čítá jen 9 mužů a ti se bojí hladu mnohem víc než nepřítele.“ — Nyní se Polja očividně zmáhá. Stala se předním vojenským přístavem rakouským, kolem do kola samé práce pevnostní a samé dělo, uvnitř nejvelkolepější stavby námořnické. V té době pomýšlí se také, aby zachovány byly všechny zdejší památky dřevních dob, aby také amfiteatr byl ještě pro tisíciletí zachován.

Amfiteatr byl soutrpným svědkem všech těch bohatých událostí. Templáři měli prý v něm později zas své kolbiště, ale tu měli v něm místa již víc než dosti. Když povaleny jsou totiž zdi městské, spravovali je Poljenští kameny uvnitř amfiteatru dobytými, když byla bída a skrovný výdělek, prodávali kameny z něho na benátské paláce, vzdor výslovnému zákazu akvilejského patriarchy. Ba jeden z podestů benátských pomýšlel i na to, že přenese celý amfiteatr do Benátek a vystaví jej na Lidu znovu. Však musí posud mnohé velké, bohaté město Polje závidět budovu tu, ač vnitřek zcela již spustošen a nezbyla než nahá zeď, obrovský, vznešenými svými rozměry působící ovál.

Již nyní mají Italiáné zase velmi dobrou chuť na krásné istriánské přístavy. Vzpomínají si, že bývala Polja italská, že tu Dante dlel, četným shotovitelům pomníků zde se obdivoval a Polju „městem pomníků“ nazval, ba že se tu v nádvoří páterů františkánů posud zelená obrovský lavřín, s něhož vzali dle pověsti snět, aby ověnčili čelo Caesarovo, ubírajícího se na kapitól. Ba možno i, že vzpomenou sobě jednou páni Maďaři, že

někteří z tureckého Horvatska do Istrie přibylí osadníci nosili až do roku 1848 uherské barvy. Istrie je krásná, kdyby se pěstovala, ještě krásnější, kdo ví —

Když jsem vyšel ven k nábřeží, hrála hudba lidu právě ohnivý czardas.

III.

Je někde ještě krásnější kriminál než v Koparu? Stojí na nejčelnějším místě koparské skály, totiž celého Koparu, kolem něho vede nábřeží co přední procházka města, v pravo je lodní staveniště, v levo živý přístav a široké saliny, v před výhlídka na věčně krásné, věčně pohyblivé moře, na lodě velké i rybářské lodice v nejrozmanitějším skupení a spěchu, dále až na Terst, až na Miramare, ba až na Apeniny, jak zkušení vypravují, zkušenější ale nevěří. Nevím, zda se jim tam také krev pruží milenskou „Ribollou“ a dny sladí muškátem rovinjským, ale skoro bych tomu věřil dle častých zpráv o vzpourách v kriminále tom. Na všechen spůsob musí on mít velkých do sebe půvabů, neboť je pořád plný a sotva že nějaké místo je uprázdněno, již čeká před vraty celá fůra kandidátů pod protekcí četníků. Tolik je jisto, že kradou na zemi i na moři pilně, jako by byli přísahou k tomu vázáni. Jediný poštovní vůz nevyjede, aby za ním nedrkotal vozík s dvěma četníky co nutnou stráží, ač ti řeknou, že „to jen tak, poněvadž se bůh ví kdy už nic nestalo.“ A jediné ráno neprobudí se na lodi, aby na „třetí třídě“ někdo nelamentoval, že mu „někdo“ z hole knoflík strhl, že ručník sotva poodložil a už že neví kam, atd.

Kdo má víc zvědavosti než strachu, přece si najme v některém městě oslíka a pustí se na den či dva dny krajem k městu druhému. Vlastně si najme tři osly, na jednom kývá se sám, na druhém jeho zavazadla, na třetím pán a majitel oslího trojlístku. A pak to jde dost vesele, dokud se totiž oslu nezdá, že je příliš již parno. Ale jakmile se mu tak uzdá, hlaď mu jeho jak aksamit hladké uši co nejlíbezněji, mlať ho sebe tvrdší holí přes tvrdou leb, hleď si ho získat chlebem či jinou mlskou, on se vzepře předníma nohama a zadní mu při tom pomáhají. Nezbývá než slézt a táhnout osla za sebou. Můj osel také si dopřál při vyjížďce z Rovinje (Rovigno) nevinné té, ale malebné pochoutky. Zaliboval si v ní tak, že trvala skoro pět hodin.

Přec je „výjížďka“ taková pro cestovatele velmi zajímava. Nechť se člověk ubírá pahrbky přímořskými, pokrytými kolem Rovinje samým hustým lesem olivovým, nebo z objemné Istrie „červené“ přejde do Istrie „černé“ směrem k hlavnimu městu istriánskému Pazinu (Pisino, Mitterburg), příroda poskytuje dosti příležitosti, abys si vysvětlil zdejší poměry společenské. Podnebí je zde, vyjma část severní, kde holý Kras, rozkošné. Přirovnávají je jižní Francii, jejíž květeně prý zdejší zcela odpovídá. Zde bují oliva, cypříš a myrta, roste tmavý vavřín vysoko jako buk, zrají mandle, rozkládá se datlová palma, fík, korkový strom, a celou řadu jižních rostlin, hlavně barvířských, jmenují ti, které by se zde — mohly pěstovat. Avšak těch vavřínových Abbazií, milenských vinic, rovinjských hájů olivových, poljenských lesů korkových je velmi málo, víc holé půdy než pastvišť, víc pastvišť než půdy orné, ba i lesů vůbec, třeba jen severních bukových, málo, a ty jsou erární. Kde ale nepoměrně víc pastevců než rolníků, také víc chuti k užívání „pěti

prstů“, třeba i násilné pěsti. Mají tu mnoho kamenného uhlí, mnoho krásných, již za dob římských známých, za dob benátských slavených lomů kamenných, ale dobývání uhlí je v počátcích, lomy jsou zasypány.

Mnoho zavinila vláda benátská, kácejíc schválně lesy, vyssávajíc zemi, aby ji udržela v podruží, mnoho zaviňuje posud pověstná istriánská lichva, mnoho ale též příroda sama, ovšem ne nepřemožitelná, ale velké péče a obezřetnosti vyžadující a — posud obého nenaleznuvší. Dvě třetiny půdy istrianské jsou vápenity, téhož útvaru jako divoký Kras. Nesčíslných tu podzemních jeskyň, náhle se rozvírajících rozsedlin, trychtýřovitých či neckovitých „dolin“. Na dně některých usadila se prsť a vyrostla víska, dno jiných přijímá říčku či potok, které se po velmi krátké pouti vrhají do nich s dutým hukotem, aby někde za břehem vyproudily se co neznámé podvodní řeky do moře. Živé vody tu málo, řeky jen nepatrné, málo které dobíhají až k moři na povrchu zemském, jako Mirna, nebo Raša, málo tedy také vodních cest uvnitř země. Místy zadržuje hlinitá zem vodu a kaluže ty jsou pro celou krajinu jedinou spásou. Některé z jeskyň jsou také zas částečně živiteli svého okršlku. Viděl jsem nad některými tisíce divokých holubů se vznášet, jako mraky se k nim nížili a zmizeli uvnitř, kde mají hnízda svá.

Také pověstná bora mnoho pohubí zde, kde není lesů ochranných. Bora je vítr záhadný, povstávající prý zápasem mezi dopadávajícími parami mořskými a sálajícím z nahé skály horkem. Na „větrné růži“ plavců nemá určitého místa, jmenují ji „Greco-Levante“ a naznačují co „Severo-Východní“ nebo „Severo-Severo-Východní“ nebo i jinak. Ale bojí se jí, neboť vyskočí někdy z údolin náhle jako vlk, její rázy jsou nepravidelné, i silný

stěžeň se jimi snadno zláme, těžký náklad překotí. S ouzkostí proto pozorují Vučák a Velebit, netrůní-li na nich velké kotoučovité oblaky bílé, a oudolí, nevystupují-li z nich tmavé obláčky. Nejkrutěji si počíná bora v Kvarneru, mezi „malými“, „velkými“ a seňskými vraty,“ odtud až k Seni samé. Přímořec dí o ní, že se „v Seni rodí, v Bakaru krstí a v Trstu biřmuje.“ Vlastní její počátek ale třeba prý hledati u Postojny, konec u ostrovů jonických. Zuří již od nepaměti a zavinila pustotu Krasu, Istrie, zvláště ale ten holý smutek horvatského přímoří. Přímořec ovšem vypravuje, že když pánbůh tvořil svět, právě na tom místě „se mu roztrh' pytel s kamením,“ nebo i že „kolem Bakarca ďábel ocasem se ohnal.“ Jisto jest, že bora dodává moři krásu; za scirocca jsou vlny jeho černé, za bory zelené, se stříbrnými jasnými hřebínky.

Krok skoro za krokem je v Istrii obraz jiný, hned divoký, hned rajsky půvabný. Jen lidí vidí cestovatel málo. Pastevců ovšem je nejvíc a černá jich nízká plstěná čepice, krátká houně a plátěné spodky jsou nejobyčejnějším zjevem. Rolník nosí na šíji vlasy krátké, v týlu dlouhé, jako náš rolník moravský. Někdy potkáš obchodníčka se soumarem, častěj žebravého kapucína, v kutně na slunci až sežloutlé, s oslíkem. Poblíž osad vidíš také ženu nesoucí těžký svůj náklad na hlavě; ale vzdor nákladu drží pod levým ramenem kužel lnem obalený a po cestě přede si dále nit, z níž bude nejskvostnějši její šat.

IV.

Na nejsevernějším konci zubaté, krásné „Oltry“, západního to břehu Istrie, je rozkošná zajímavá, špinavá Mile. Jaderské moře tvoří tu dvě oblé zátoky vedle sebe,

terstskou a milenskou. Kdo je v Terstu, neměl by opomenout přejít pěkným stromořadím pobřežním k zátoce východnější, u Servoly, kde je velký arsenál Lloydu, najmout si za padesát nových barku a dát se převézt naproti k Mili či Muggii či v zdejším širokém nářečí italských rybáků „Muji“. A obdrží o historii tohoto celého koutu země, o lidstvu istriánských měst západních i o těchto samých dojem a pojem tak liliputánsky hravý, jako by se na vše díval obráceným lorgnonem divadelním.

Muje je tak kousek zapomenuté minulosti, čas zapomněl ji měnit a přidal k dřívějšku jen něco chudoby a mnoho špíny. Ale ta špína jí sluší jako zelený rez starým bronzům. Praví-li se, že jsou staroitalská města stěsnaně stavěna jako na nehtu, je Muja pouze na nehýtku: k tomu je celý ráz — jak jsem již řekl: podívejme se obráceným lorgnonem na Benátky a máme Muju, ovšem bez lagun! Zbytečná hádka o tom, je-li ráz Benátek původní, náměstí sv. Marka podlé vzoru římského, a t. d., tolik je jisto, že podlé Benátek zas stavěno je dosti měst, také ta naše Muja. Je to jen trpaslík, ale otci jako by z oka vypaď. Náměstí je liliputánské napodobení velkého náměstí benátského, tatáž uzavřenost massivní se všech stran, na jedné straně starobylý kostelík sv. Marka, chci říci sv. — už ani nevím jakého sv., na druhé Prokurazie, chci říci dům municipální, a tamhle to loubíčko můžete mít za průchod do Mercerie. Na malém domu municipálním posud se stkví lev sv. Marka. Demokraté, rozbouření vzpomínkami na vládu dóžů v Benátkách, svrhli všechny lvy, zde v Muji i v jiných městech istriánských zachovány jsou „z vyššího rozkazu“.

Náměstí je dlážděno velkými pískovými čtverci, tolikéž všechny ty uzounké uličky mujanské, nebo na po-

řádnou ulici nezmohla se Muja ani na jednu. A jako na Canalazzu celé řady paláců jsou neobydleny a pusty, tak zde v leckteré uličce celá řada domů. Jsou vysoky, ale v žádném patru není oken, vichr a déšť mohou volně dovnitř; jen vchod dole, nad nímž v kameni primitivně vytlučené podoby zvířat, je zabedněn. Musí být nesmírné bohatství plísně v těch skvostně starých domech, slunce k nim nemůže a leda nějakým obratným odrazem že se dostane nějaký paprslek jeho dolů až na dláždění, přes ty v prvním patře vyčnívající dřevěné, pěkně řezané obruby. V uličkách je život dosti čilý, koho mrzí dům, sedne si ven na ulici, však ho nikdo nepřejede. Prádlo suší se přede všemi okny, děvčata pracují venku v toiletě k neuvěření lehké. Ač se ani vyhlášené svou krásou Peranky (Piranese) nemohou rovnat slovanským zdejším venkovankám, má přec také mladá Mujanka půvab svůj. „Benátský typus“, řekne ti pyšně Mujan, ano, ale učesaný a umytý!

„Benátský typus“, toť pravé slovo pro všechno zde. V něm Mujan zkameněl. Denně zachází se Slovany vůkolními, nenaučil se ale ani slovu z jich jazyka. A je tomu již hezky dávno, co Benátky padly a Muja sklesla na městečko rybářské! Historie Muje je také diminutivek. V té době, když dle pověsti Kolchičtí pronásledovali Jasona a tak mimochodem Kopar (Kapris, Kapreria) založili — založení města musilo být tenkrát hračkou jako nyní na př. vyspat se v posteli — nebyla malá Muja ještě ani narozena, přihodilť se jí první krok do slzavého údolí teprv později za Římanů ve známé spůsobě římské kolonie. Když pak mnohem později Kopar napadlo stát se Capo d'Istria, hlavou Istrie, a Benátky zas napadlo, že ne, byla Muja, tenkrát ještě Borgo del Lauro, zapletena do celé té historie. Měla po jistý čas, když Moro-

sinové byli její páni, skoro nádech samostatnosti, měla také s Benátky svou malou válčičku, která pro malou dost smutně dopadla, také se jí přihodila ta čestná nehoda, že janovský admirál Paganino Doria jí dobyl a císařský vůdce Frangipani ji oblehal. Pak se jí nepřihodilo už pranic, než že se svezla s vršku dolů na úpatí, kdež posud sedí. Ale ty zříceniny na vrchu, ten zbořený kastel a klášter, ty vinicemi a olivou poseté vršíčky kolem, na nichž se rozpaluje ohnivá „Ribolla“, pochoutka pijáků terstských, a s nichž je co nejrozkošnější vyhlídka na čeřící se vlny zátoky a ven do jaderského moře, dodávají Muji nevýslovně poetický ráz, o němž ani sama ničeho neví. Zde je přirozená poesie rozseta krajem, zcela jiná, než jakou vilný sousedský Kopar lisoval v pověstné své „punčoše“.*)

V Kopru, jakož ve všech italských městech istriánských, žijí bohatší obyvatelé spůsobem zcela italským, také v Muji žije obyvatel spůsobem italským, frugálně jako tam rybák — „benátský typus“. Má zde i šat rybáka benátského: na hlavě červený pytlík, na těle hnědou kajdu krátkou, aby při veslování nepřekážela, na nohou dřeváky. Chud právě není zcela, alespoň že ta lodice mu patří, a trh terstský je skoro cele opanován z Muje, odkudž přicházejí skoro všechny ryby (v Terstu není vlastních rybářů) a především ty chutné ustřice mujanské (zaulské). Arci že také lodice rybákova vypadá jako Muja celá; malým průplavem zabíhá přístavek („Darsenna“) dovnitř města jako zub na klíči a v něm je plno lodic a traghettů čili lodic přívozních, konajících i cesty po-

---

*) V Koparu chtěli kdys zřídit také zvláštní svou „školu poetův“ a nazývali ji „della calza“ = „spolek punčochy“.

březní na více mil a vypadajících vesměs, jako by byly přivezly náklad — špíny.

Velmi nerad jsem se loučil s Mujou, když se již večer blížil. Byla doba příboje. Vlny šly dutě, loď se houpala v ohnivém zlatě zapadajícího slunce, které bylo mořem rozmetlo večerní šarlat svůj a důvěrní dupíni (delfíni) skotačili kolem nás. Byl jsem v té čarokrásné večerní přírodě šťasten až k tesknotě.

V.

Loučím se s Istrií tam, kde jsem se po návštěvě Rěky, Kraljevice, Senji, a t. d. rozloučil konečně zároveň z mořem kvarnerským, v severně východním zas Istrie konci, kde se zelená poetická Abbazzia. Krásná je ta Abbazzia, že hned při prvním kroku v ní k srdci přiroste, a přece neměla posud svého poety — lituji, že také já nemohu se jím stát.

Vyjeli jsme si z rána z Rěky na Kastvu (starořímská Castra Romanorum). Cesta jde podél moře, pak poli, zahradami, vinicemi, vesměs kamennými ohradami proti větru opatřenými, vzhůru až k městečku, jež stojí strmě ve výši, skála na skále. Zajímavé to městečko, pravý zas genre. Ani na nahých skalinách horvátského Přímoří neměl jsem taký dojem vyprahlosti jako zde. Jižní slunce jako by tu skálu a městečko na ní chtělo vybělit na kostru v Sahaře. jako by obyvatelům chtělo zpod lbí vysmažit mozek. Kam šloupneš, stojíš na ohni, pojem vody nemůžeš s místem tím nijak sloučit. Obyvatelstvo chrání se v pevně zavřených domech, jen my cizinci chodili jsme sem a tam. Máť Kastva nejrozkošnější vyhlídku na půl Istrie, na doliny horvatského Přímoří, na Rěku,

Tersát, rěckou zátoku, seňská, malá i velká vrata, na ostrovy Čres (Cherso) i Krk (Veglia) na Kvarner a t. d. Máť uličky vesměs strmé, malebné, několik pěkných budov, pěknou čitalnici, kostel, velmi pitoreskní rozvaliny kostela zcela nového, náhodou zesulého, a t. d.

A pak jsme sjeli zase dolů k moři, k Volovské (Volosca), známé svými villami a přistěhovalými Italianissimy. Jaký to obrat hned u Volovské! Po stráních samé víno, v otvírajicích se údolích brčálový les, podél silnice samá oliva a šťavou kypící fík. A „za Volovskou začíná ráj“, jak říká Rěčan. Ráji tomu se takto říká Abbazzia (opatství). Není to vlastně nic více než dosti úzký pruh pobřežní mezi hřbety i úbočími veprinackých skal a mořem samým, skoro by se mohlo říci, že pouhá silnice z Volovské do Lovrana. Ale jaké to silnice! V pravo v levo nejšťavnatější zeleň, světlá jako moře borinou rozčeřené, tmavá jako moře rozhněvané sciroccem. Jak divný to les, o němž seveřan nemá ponětí! Mohutná akacie, jedlý kaštan, korkový strom, datlová palma, obrovský lavřín, citrýn, fík v nejpestřejší smíšenině, a co podrůst zase lavřín nízký, nebo, kde slunečnější místo, rozmarýna — jediný keř v objemu několika sáhů. Nebo zas celý háj lavřínový, v němž věnců pro Caesary, kdyby každý žijící „člověk“ Caesarem byl. A háj ten sestupuje až k samému břehu, kořeny lavřínů vybíhají do mořských vln a koruny jejich shýbají se k vlnám. Krásné villy bělají se hustým zelením, kolem břehu tančí několik pěkných loděk, na nichž baví se ti, kteří mají pomoci proroctví, že Abbazzia stane se jedním z nejoblíbenějších lázeňských míst v Evropě.

Zašli jsme do zahradní restaurace, zrovna na břehu mořském ležící. Zahradní stromy byly samý vysoký lavřín, rozkošný tu stín. U jednoho stolu sedělo několik kouřících

pánů v plavčím oděvu. Byli právě vystoupli z moře, zlaté víno jim chutnalo, modrý dým jemných jich cigar kroužil se tiše po temných lavřínových listech. Byli zády obráceni k moři, čarovná ta výhlídka pro ně byla již zevšedněla.

„Černé víno!“ kážu hospodskému. Hospodský udiven pohlídne na mne. Měl mne snad za slušného člověka a já nyní, odpůldne, žádám černého vína! Žádný Přímořan, který hledí na reputaci, nepije černého jindy než v poledne a i tu je pak „pokryje“ bílým. Hospodský, aby se snad ještě po druhé nezmýlil, postavil přede mne láhev rozměrů až strašných.

Kvarner byl tichý, klidný jako tvář spícího dítěte. Celá zátoka rěcká jako obrovské hladké zrcadlo, bez nejmenší vrásky. Barva její byla k nepopsání jemna, tón vody modrozelený, přidušený, někde až v sněhovou bělost přecházející. Nad vodou vzduch jasný jako by odlesk té bělosti; kde se nížil vzduch k vodě, leskly se v něm zlaté páry, třpytily se, jako by milliardy živých křišťálků, avšak průhledných, nevížících výhlídku

Skalné massy ostrovů Čresu a Krku vystupovaly v pravo hnědě, vzdálenost jich barvu přidusila. V levo se bělila Rěka, v níž při největším napnutí za celý týden nezaslechneš ani slova maďarského, vzdor tomu ale kvete maďaronství a uherská trikolora a pro tebe naučení, že Maďar a Uher jsou osoby trochu rozdílné. Nad Rěkou trůní zříceniny Frangipanova hradu Trsatu, po jehož pánu nosí prý posud obyvatelé šťastného Vinodolu, skrývajícího se tamhle za tím hřebenem nahým, šat černý — pohnutlivá lež: u Litomyšle jej Němci také nosí a nevědí proč. Vrch na počátku hřebene kryje Bakar, ležící přímo naproti Bakarci (v zálivu tvořícím mezi vrchy a po úzkém vchodu jezerní krásný ovál) a vystupující po

vrchu jako Betlém na našich jeslích. Pak dále kryje se Kraljevica (Porto Re) se svým krásným přístavem, nad nímž s obrovského stěžně vlaje rovněž obrovská trikolora slovanská, nabízející všem bratrům pohostinství a vyslovivší již nejednou všemu maďaronství rozhodné „stůj!“ A pak sestupují se hory Přímoří a ostrovu Krku v „seňská vrata“, jimiž vede nebezpečná cesta k přístavům dalmatským. Po celé té obrovské spoustě vod nehýbe se ani jediná loď! Politika odstrčila Rěku k vůli Italům v Terstu, přístav rěcký je prázný.

Užil jsem skel, abych ten nevídaný obraz míru vtiskl tím ostřeji v paměť svou. Vyjma některé mořské ráčky, jichž šedivá křídla hned se v moře nořila, hned zas ve vzduchu zaleskla, nikde známky života. Jen tam v dálce, podél samého břehu, pohybuje se tmavý puntík od Kraljevice k Rěce. Nějaký to traghet, vezoucí cestovatele a potraviny. Veslaři as se notně potí, větřík jim plachet nenadouvá. Snad že mezi cestovateli opět nějaká taková matka mladá, s jakou jsem byl před dvěma dny z Kraljeviče do Rěky jel. Měla tři malé dítky a vezla sebe a je k otci na návštěvu — do Aleksandrie. Děti po traghetu skotačily, jako by byly ve své světničce doma, a matka pletla punčochu s úsměvem klidným, jako by seděla na prahu před svým domkem. Vždyť v šátku vedle sebe měla věnec z papírových květin, ten zavěsí k vůli šťastnému návratu v Tersatě u páterů Františkánů a pak se jí nemůže už pranic stát.

A podél břehu, vždy tak na půl hodinku od sebe, strmí přímé proužky do vzduchu. Jsou to rybářské žebříky, šest sáhů vysoké, silné, nahoře opatřené sedátkem. Na sedátku sedí rybák a dívá se upřeně dolů do jasných vod, neubírá-li se jimi tumák. Jakmile nebohého tumáčka zahlídne, zazvoní a síť se dole stáhne. Rybák nesmí trpět

závratí, nesmí také usnout; ale stalo se už, že usnul, i že se žebřík zlomil a rybák v smělém oblouku letěl do moře — však se v něm neutopí, kdyby s oblak spaď! Celá bytost takového rybáka, jeho chování se i počínání sobě jsou nejpravějším obrazem míru.

Slunce klonilo se k západu, ohnivé jeho paprsky rozvlňovaly vzduch živěji, musili jsme přestat v dumání svém. Úchvatný mír přírody byl nás okouzlil, k němotě upoutal. Vstal jsem, vzal láhev a vylil zbytek vína co oběť ke kořenům jak buk vysokeho lavřínu, o nějž jsem se byl opíral. Dlouhým pohledem měřil jsem pak krásný ten lavřín, pod nímž téhož dne odpůldne byl člověk šťastný, ale hloupý, že v tom ráji déle nezůstal. Sám sobě může člověk vždy říci hrubství!

Podél Uny.

1868.

I.

Což je to milá říčka ta Una! Nežije sice dlouho, ale žije junácky, vesele, krásně! Tam někde v horských „kapličkách“ hercegovinských se rodí, proudí nejprv k západu, pak přímo k severu, pak rovněž přímo k východu, až konečně vrhne se do Sávy, se Sávou do Dunaje, s Dunajem do moře — ryze slovanská je kolébka, pouť i konec její! Což vidí slovanské krásy a slovanské bídy na pouti své!

Jakmile se obrací Una k východu, tvoří přirozenou hranici mezi vojenským Pomezím rakouským a zeměmi tureckými. Teče údolím úzkým, od hřebene posledního vrchu rakouského k temeni prvního vrchu bosenského je největší šíř as míle, na hojných místech sotva půl. Za to se zde stlačila krajinářská krása: levý břeh, příkřejší pravého, bosenského, je hned těsně sem dostupující nahá skála, hned vinice a zahrada, vojenská víska, kukuřicové pole, divoce položené městečko; pravý je pokryt bujnou lučinou, hlubokým hvozdem, občas políčkem, občas jednopatrovým vojenským srubem a pak také městečkem, divokým ne pro své položení, nýbrž pro svůj ráz již rozhodně orientální, svou neupravenost, špínu, ráz ne-

přátelský. Stejná mají ta městečka jmena, naproti „rakouské“ Kostajnici rozkládá se „turecká“ Kostajnica, bleskotu věží v křesťanské Dubici odpovídá bleskot minaretů Dubice mohamedánské, dále pak v levo Brod i v pravo Brod, zde Hradiště i naproti Hradiště. Jeden národ, jeden jazyk, stejné vzpomínky a stejná poezie, a přec jaký to rozdíl zde a tam! Zde západ, tam východ ve všem a ve všem, zde všeobecná hotovost vojenská dle zákona, tam dle zvůle, příkré, nepřátelské poměry k sobě, o nichž by alespoň lid nemusil ničeho vědět, jež by také vymizely za dobu velmi krátkou. Příroda rozsila své krásy na obě strany stejně a mezi krásou posetými břehy vine se zelenými ostrůvky posetá milá Una jako ozdobný pruh. Snad by ráda připnula k nám tu nevyčerpatelně bohatou, nevýslovně nešťastnou slovanskou Bosnu, ale — —

Bylo tak ku čtvrté hodině odpolední, když divoká trojka má vyletěla na poslední hřeben Krasu. V plném lesku letního slunce zářilo pode mnou údolí Uny. „Ej to snad Kostajnica,“ zavrtěl sebou kočí, zde v cestách a místech neobeznalý, a švihnul bičem rovno před sebe. „A co to?“ tázal se udiveně, švihaje bičem zase v pravo. Tam za Unou jako by ze zeleného břehu byl vyrostl vojenský tábor. V pozadí větší kupa dřevěných staveb, pak ještě nějaký, nepravidelný pruh staveb těch, pak ale dlouhé řady domků nízkých, dřevěných, v stejných od sebe mezerách, stejně velké, stejné ve všem všude, jako řada stanů. Je to nejnovější přírost Kostajnice turecké, Turci sem přesídleli část vystěhovalců svých z Bělehradu, aby naproti vojenské Kostajnici měli zde také trochu výdatnější místo.

Jako bleskem nešena byla trojka rázem s vrchu dolů. Ale hned u prvních budov kostajnických musili jsme jen

krokem dál. Kras zde přistoupil skoro až ku břehu, domky na jeho úpatí a svahu nalepené jsou těsně vedle sebe, tvoří jedinou dlouhou ulici, jediné pak malé náměstí, na němž klášter, celnice, a t. d., avšak celek vypadá jako jesle a je velmi malebný, z protější strany zrovna úchvatný. Přispívá£ odtud k dojmu nejen to zelené pozadí, nýbrž i zvláštní výstavnost domků přímo nad Unou visících a připomínajících opět benátský ráz starých městeček istrianských. Ulice je nade všechno pomyšlení nerovna. Dělníci pracují před svými domky, ovce, kozy a prasata přebíhají v stádech volně sem a tam, může se jen velmi pomalu ku předu. Náhle se vozík zarazí. „Aby tě čert — nemůžeš z cesty?“ křičí kočí a švihá bičem.

Před námi na jednospřežném vozíku sedí Turek obrovské postavy, dle bohatého šatstva a bohatě vykládané zbraně v pasu patrně obchodník zámožný. Drží opratě černého svého koníka klidně v ruce, dívá se svým ohnivým okem klidně na nás, vidí, že stojí v cestě, že třeba uhnout, ale neuhne.

„Hej, což neslyšíš, chlape nekřesťanská!“ kleje kočí a švihá bičem Turkova koníka přes hlavu.

„Ej dej mu jednu,“ volá kovář, okovávající kolo vedle a zdvihá na Turka kladivo.

„Dej!“ volá to z více stran a bič kočího hraje si nad hlavou Turkovou. Teď teprv lehýnce hne Turek opratí, vozík se trochu pošine, tak že nuzně můžem dál. Palčivé oko Turkovo klidně nás sprovází.

„To inžinýr!“ volá kočí na kováře, ukazuje bičem na mne.

Dorachotili jsme se až před hostinec. Vešel jsem. Čtvrt hodiny jsem již v stavení, prošel jsem pokoj hostinský, v němž i kulečník, vyšel na síň, na dvůr, přešel schody nahoru a dolů, než jsem našel mimo kdá-

kající slepice jiného živého tvora. Konečně otevrou se černé postranní dvéře a vykoukla z nich černá, nemladá hlava ženská.

„Možno-li dostat světnici?"

„Možno."

„Možno-li dostat čisté lože?"

„Možno."

„Umyvadlo, ručník?"

„Možno."

„Černou kávu?"

„Možno."

Vyvedla mne do prvního patra. První velká síň s dvěma postelema, druhá menší s jednou, ale u dveří žádná závora.

„To zde nemožno spát pro sebe?"

„Přijde-li někdo!"

„Jen žádného Turka tu nechci!"

„Ty dávám na druhou stranu."

Postel byla hned bíle převlečena, umyvadlo s ledovou vodou hned přinešeno, káva brzy svařena a k tomu výborna. Záhy jsem byl prost cestovního prachu, převlečen a občerstven.

Sotva jsem se byl upravil, vešel ke mně velitel kostajnický, major T., na něhož jsem měl přátelské doporučení od podplukovníka záhřebského, známého horvatského básníka T

Major T., muž vzrůstu vysokého, oka jasného, je v obcování kavalírský, příjemný.

„Proplaval jsem se v Uně a můžem teď k Turkům spolu na návštěvu. Chcete zejtra po hranici dál?"

„Ovšem. Dostanu zde příležitost?"

„O tu není. Ale proč chcete právě v tu stranu?"

„Což je zde nebezpečno? Vždyť se mně přece v Záhřebě řeklo —“

„Máte beztoho revolver s sebou.“

„Ani pomyšlení! Ale já tomu nevěřím, že by bylo nebezpečí — a konečně —“

„Ne — není nebezpečí — skoro by se mohlo říci, že je zcela bezpečno — jak pravím, je dosti bezpečno — jsem jakž takž spokojen — ale jsou náhody a máme holotu — také Suziće nechytli ještě, neví se, kde je — je ale na všechen spůsob daleko, někde v druhém banálním,*) honí ho tam — víte co, nejeďte sám! Ale teď půjdem k Turkům.“

II.

Než jsme došli dřevěného mostu, byl nás s připojivšími se několika hraničárskými důstojníky již pěkný houf.

Most vede až na malý ostrůvek, na němž rakouská strážnice. Vybudována je pevně z kamene, o jedno patro vysoká, nahoře s otevřenou verandou. Několik kroků dál je dobrá vinárna, jížto i Turci přejí. Náboženství jim sice zapovídá pití vína — ale dá se do něho trochu pelyňku, řekne se tomu „síla“ a pak je to zcela něco jiného.

Za zdí strážní je ouzký pruh země, půda neutrální, kde se odbývají trhy. Ještě jiné jsou tu v řece ostrůvky, buď vrbovím porostlé a neobydlené, buď mlynářským sídlům sloužící. U pravého, bosenského břehu odpočívá několik dobře stavěných lodí, které přivezly ovoce; jinde

*) pluku.

táhne lodi proti vodě koňská spřež, zde je táhne křesťanská spřež, nešťastná ráje.

Z ostrovu vede opět dřevěný most k břehu druhému a jsme v Kostajnici turecké. V levo za mostem je turecká strážnice, malý domek, slepený z černé hlíny, pokrytý drnem, temný, píďovými jen okny opatřený. Podlaha je vlhká, málo upěchovaná hlína, na níž tu sedí, nohy křížem pod sebou, as pět chlapů kouřících z dlouhých dýmek, s bílými turbany na hlavě, modrými kazajkami a spodky na těle, ničím na noze. Bos být patří snad mezi jednu z povinností jejich. Letošního roku byla k vůli vznešené rakouské návštěvě u strážnice té jakás „paráda“. Sehnali as deset vojáků a dva z nich měli skutečně boty.

Naproti domku stavěli právě dva vojáci malou budku pro strážníka jednotlivého. K vůli tomu, aby snadno mohli sedat na paty, mají vojáci v zadu spodky své v pravý pytel upraveny, a když stavící zde vojáci všelijak se při práci shýbali a ohýbali, bylo na ten pytel pěkné podívání. Nejkrásněj se ale pytel vyjímá, když je vojáků mnoho na pochodu.

Za mostem je nevelké čtverhranné náměstí, bazar to kostajnický. Chudý bazar, jako vůbec chudé město. Jen as dvacet tu krámů, avšak čistě již tureckých. Krám je na tři strany kryt prkny, na čtvrtou je zcela otevřen, celá bouda pak je kladami nad vlhkou zem pozdvižena. A v té boudě sedí kouřící vousatý prodavač a jako jeho oděv je pestrý, tak pestrý a mnohobarvý, ba v barvách až křiklavý je krám se vším zbožím svým. Na oděvu i nářadí, vůbec na všem milují barvy jasné, a krám, v němž je obyčejně „všechno možné“ na prodej, vypadá jako zástěra malířského učedníka.

Turecká Kostajnica je, jak praveno, město chudé. Ani kavárny nemá mimo náměstí a přijde-li jen poněkud zámožnější cestovatel, přejde na nocleh do Rakouska. Jen dům kajmakamův (okresního), pak soudní dům, pod jehož dolejším loubím povalovalo se několik ozbrojených bašibozuků, jsou domy, ač také dřevěné, přec větší, v přízemí a patře snad asi pět jizeb mající. Školní budova, zároveň mešita, vyznamenává se tím, že nemá ani jedno zasklené okno, děti že sedí v plném průvanu. Vedle školy je s výše jednoho patra upravena malá dřevěná pavláčka, na niž kněz či „imam" pomocí praprostého žebříku několikkrát denně vyléza, aby zvěstoval čas modlitby. Ostatní domy vypadají skoro jeden jako druhý. Před jizbami žen jsou jako u nás před vězeními truhlíky dřevěné, ale jen hustě mřížové, červeně a žlutě natřené. Ostatní okna jsou k vůli přístupu vzduchu flámovsky zavěšena jen na jeden okenní kolík a vypadají jako posunutá na krku kravata. Zahrádky jsou jen ohražená místa pustá, na nichž nejvýš že několik slunečnic.

V celé Kostajnici viděli jsme jediného člověka pracujícího, štípal dříví. Byl to mladík šatu jednobarvého, chudého, křesťan. Mohamedán zde nepracuje, zůstavuje práci ženám a křesťanům. Žena spravuje celou domácnost, křesťan odvádí obilí a peníze za najatá pole. Mohamedán lenoší, jí mnoho masité sekaniny, ještě víc kukuřice či rýže, pije mnoho kořalky a vyroste a rozšíří se, že vypadá jako dub. Krásný, silný to lid! Postavy vysoké, ramenaté, oko samá divoká jiskra, vous hustý černý, obnažená prsa sluncem spálená jako uhel, nahé ruce samý železný sval. K tomu si pomysli dlouhou tureckou pušku, v pasu vykládané bambitky, jatagan s bohatým jilcem, nějaký ještě nůž, a pak se nevyhni bezbranný — on se zajisté nevyhne! Ani se na tebe nepodívá, vzdor

tomu, že jsi cizinec, oko maje před sebe upřené kráčí dál, třeba přes tebe.

Byli jsme návštěvou a tedy sami velmi zdvořilí. Potkali jsme poštu, totiž ozbrojeného jezdce na malém, vzdor tíži jezdcově vesele sobě odfrkujícím koníku. „Dobrý den! Což je pozdě?“ — Jezdec shlédne pansky dolů, ani nemukne a jede dál.

Potkali jsme honce, vedoucího pěkného psa na provaze. „Dobrý den! A což byste psa neprodal?“ — Pouhé zavrtění hlavou.

Chlap sedí před domem. „Dobar dan! Kako ste?“ — Kývne hlavou, ale mlčí.

Zde onde vynikne se džbánem v ruce nějaká ženská z domu a kráčí přes ulici. Sotva nás spatřila, sevřela šátek přes celý obličej. Je-li mlada? Pohyb u všech stejně líný ti to nepoví. Je-li hezká? Zahalena vypadá jako hastroš v poli a nevábí ani k dohádání se. Svrchní její šat — pod nímž dle forem se prozrazujících není žádný šat spodní — je flandající se kus látky hnědé, obyčejně již do špinavé světlosti vyrudlé; hedvábný šátek na hlavě byl kdys žlutý, teď je žlutohnědý.

Mezi dvěma domy sedí a stojí celé klubko žen i s dětmi. Dorostlé všechny se rychle zahalují, sedící stáčejí se v klubko, stojící obracejí se obličejem k domům. Nedorostlé — mezi nimi dívky jen až desítileté — dívají se udiveně na nás, naivní jejich tvářičky jsou pěkné, očka jako hvězdičky. Jen jedna, jediná Kostajničanka vydržela směle u okna, nezahalíc se při našem přístupu. Snad proto, že byla do opravdy a velmi krásna a že chtěla u cizinců zachovat názory čerpané z východních bájek. Skutečně vypadala v okně svém efektně jako nějaká Doréova kresba. Havranní vlasy jí splývaly ve volných prstencích, pleť její byla sněhobílá, oblé tváře krásně

prokvětlé. Zastavil jsem soudruha a zapaluje sobě od jeho cigarety cigaretu svou, chtěl jsem nepozorovaně pohledu se nabažit. Dařilo se okamžik, Turkyně pošilhávala zcela západo-evropsky — v tom přistoupí k oknu ještě jedna ženská, stará, ošklivá; vykřikne, zahalí si rychle tvář, chytí mladici za rameno a volá, ukazujíc na nás: „Oni su stajali, da gledaju!“ (Zastavili se, aby se dívali.) Mladice náhle jako by se nesmírně lekla — již odskočila.

Musíme dál. Došli jsme až cigánských budek, obyčejného přívěšku tureckých míst, a vrátili se pak toutéž cestou zase zpět. Vstoupli jsme právě na první dřevěný most, když s druhé strany blíží se mostu houfec Turků.

„To kajmakam kostajnický!“

Kajmakam, malá černovousá postava v bílém prostém kroji, s červeným fesem na hlavě, kráčí v čele, za ním as pět oturbanělých Turků, důstojníků a hodnostářů v kroji bohatém, se zbraněmi v pasu tak bohatými, že representovaly již nějaký kapitálek. Sešli jsme se uprostřed mostu. S obou stran přívětivost, syrobové úsměvy. Kajmakam, jehož chytré oči nás jen přeletěly, podává majoru a mně ruku, podává ji s výše, v kloubu nahnutou, jako stydlivá slečinka k menuetě.

„A te mně draho, že vás vidím,“ dí majorovi.

„I mně je draho.“

„A jakž, jste-li zdráv?“

„Chvála bohu, jsem zdráv.“

„A to mně velmi draho, že jste zdráv. A jakž, je-li sestra zdráva?“

„Chvála bohu, je zdráva.“

„To mně velmi draho, že je zdráva. A jakž, vaši ostatní příbuzní, jsou-li zdrávi?“

„Chvála bohu, jsou zdrávi.“

„To mně velmi draho, že jsou zdrávi. A odkud jste vy, gospodine?“ obrací se kajmakam ke mně.

„Z Bémska, gospodine!“

„Z Bémska? A znám, dobro znám. Kde je Bémsko?“

„Sto mil odtud, k půlnoci.“

„A znám! To mně draho, že vás vidím! Jste-li zdráv, gospodine!“

„Chvála bohu, jsem zdráv.“

„To mně velmi draho, že jste zdráv. Je-li váš otec zdráv?“

„Bohužel otec mrtev.“

„Ah mrtev — toho mně žal. A je-li matka zdráva?“

„Chvála bohu, je zdráva.“

„To mně velmi draho, že je zdráva. A váš bratr, je-li zdráv?“

„Nemám bratra.“

„A vaše sestra, je-li zdráva?“

„Chvála bohu, je zdráva.“

„To mně velmi draho, že je zdráva. A vaši ostatní příbuzní, jsou-li zdrávi?“

„Chvála bohu, jsou zdrávi.“

„To mně velmi draho, že jsou zdrávi.“

Opět se ohne ruka jeho v kloubu, opět nám ji podá jako stydlivá slečinka při menuetě a kráčíme kolem sebe s úsměvy, jako bychom plavali v samém syrobě.

III

V noci sprchlo, prach přilehl a když jsme časně s rána vyjeli z Kostajnice, jelo se čistým vzduchem, rozkošným údolím a pod lazarovým nebem rozkošně cestou proti Uně. Kdo jede z Kostajnice do Nového

(v Bosně), volí obyčejně břeh rakouský, pro „větší bezpečnost“.

„Větší bezpečnost —“. Sotva jsme vyjeli z města, začal následující hovor: „Tamhle ty stromy — vidite-li, pane? — vysoká hruška a kupka smokví — tam minulý úterek zastavili kupce. Jelo as patnáct vozů pohromadě z trhu, a tu vystoupí na ně tři chlapi i obrali je o peníze, co mohli. Byla prý podívaná, loupežníci nějací nováčkové, třásly se jim ruce, když prohledávali, ba třásl se i hlas, když veleli, aby první vůz zastavil.“

„A což se kupci nebránili, když jich bylo tolik?“

„Nebránili, třásly se jim také ruce, těžko povídat. Dva chlapi zůstali opodál a drželi namířené ručnice; ručnice se také třásly, jako ocas skřivana, když stojí na hroudě; facka by snad byla pomohla, sotva by byli vystřelili, aby nepřivolali hlídku, ale těžko povídat. Kupci také nestřelili, to už je tak. První přišli o všechny peníze, druzí zapustili tobolky do slámy, a když musili slézt, dali jen málo.“

„Netýrali?“

„Zabijí jen na obranu, dávno se nestalo, skoro není pamětníků. Nežádají víc, než potřebují. Ondy nevzal od kupce . . . . z Dubice nic než sukno. „Kolik potřebuju tohohle na šaty?“ tázal se. „Čtrnáct loket,“ dí kupec. — „Nešidíš mne?“ — „Vždyť nejsi hora!“ — „Vezmi tedy loket.“ — „Nemám.“ — „A můj nabiják, mnoho-li měří?“ — „Loket a půl.“ — „Naměř tedy!“ Naměřil, a když byl hotov, musil ještě přidat půl lokte pro případ. Dobrý lid!“

„A to věřím! A což Suzić, hrdina vašich hor?“

„Teď mu hej v horách a slujích, celé pluky ho nenajdou! Ale v zimě bylo zle, každý den honba, ani příbuzní jeho se nevyspali pro stálé prohlídky. Byl prý

dobrý voják, ale krev horká! Pro něco — už nevím pro co — byl souzen, myslím, že ho chtěli i oběsit nebo co, však utekl. Od té doby největší nepřátelství mezi ním a poručíkem ... té jeho setniny, který byl také při soudu. Jsou si stále v týlu, už se také několikkrát drželi, ale vždycky bez výsledku. Jednou číhal Suzić v úzké úžlabině, chybil se a utekl, mysle, že má poručík revolver, ale ten ho náhodou neměl, nemohl tedy pronásledovat. Před nedávnem měl poručík ve vlastním svém obydlí půtku s bratrem Suzićovým, který je též v setnině. Bratr hrozil, že má „vuka u šumi“ (vlka v lese), a poručík ho vyhodil. Silný muž a udatný, ale teď musí ještě více pozor dát.“

„Suzić také nezabijí?“

„Také jen na obranu. Není tomu dávno, přepadl mladého popa. Ten se tak bránil, že dostal Suziće na zemi pod sebe; už bylo zle, ale soudruh střelil popa do lebky.“

Příjemný hovor, a mezi tím letí vozík jako šíp, kopyta koníků cvakají, že milo. Potkáváme rolníka jedoucího do polí, pastuchu ženoucího prasata, oba mají dlouhou pušku na plecích, bambitky v pasu, všeobecná ta ozbrojenost vyjímá se krásně a dojímá zvláště. Mimo to, i když nejsou v uniformě hraničárské, činí veskrz stejný národní kroj již uniformitu. Černý širák nebo modrá vojenská, tak zvaná „táborská“ čepice na hlavě, modrá soukenná kazajka bez rukávů, bílá košile přes bílé, široké spodky. Mnohý má i v nejparnějším letě kožich neb houňovitou gajdu přes rameno, slouží mu v dešti, chrání také dobře při noclehu na vlhké půdě. Někdy kráčí kolem nás muž a žena, vlastně mužík a ženuška, párek k neuvěření mladý. Napřed jde hlava, muž, za ním kluše žena a nese ručnici. Proto se žení tak mladě, že všichni

členové celé, třeba velké rodiny, žijí v komunitách, „zádrugách", a že starešinovi rodiny záleží na získání pracujících rukou.

Někdy také, ba dost často, setkáváme se s hraničárskou hlídkou, dva — tři muži silnou. Je buď na pochodu. nebo cídí si pušky v stínu stromu, nebo smaží si kukuřici u boudy, z roští nastavené. Zavoláme si jednoho hraničára k vozíku, aby nám ukázal svou zbraň. Puška i bambitka jsou pěkně vykládány, čistě drženy, ale upraveny posud jen na kámen, mnoho by nespravily. Naproti, na břehu tureckém, jsou pravidelně vystavěné vojenské sruby. Jsou patrně pevny, dosti prostranny, s patra vysoky, nahoře opatřeny kolem do kola pavlánem, s něhož turban tureckého vojáka čouhá do kraje. Ty sruby jsou podlé rakouských, jichž zde ovšem nevidíme, jež jsou ale tam dál dole k Srbsku.

Za to na druhé straně není stavení jiného a zde přec každou as hodinku vesnice nějaká. Hraničárské vesnice vypadají přívětivě, stavba domků je zvláštní. Často mají nad přízemím ještě jedno patro, které je širší podstavce a co arkýř vyčnívá. Do prvního patra jdou schody zvenčí, kryté střechou. Spodek je povýšen nad zemí, po délce i šířce jsou v zem zapuštěny tři neb čtyry žernovy, přes něž jdou klády a na kládách těch teprv postaven dům. Četné ouly a sušírny na kukuřici dodávají hraničárské domácnosti další zvláštní ráz. Ouly jsou hliněny, velikosti a tvaru cukrových homolí. Sušírny, kde jsou taktéž z hlíny slepeny, vypadají jako vozejčky plachtou potažené; nahoře mají v před i v zad velké otvory, k vůli průvanu. Jinde jsou pleteny z proutí, velmi dlouhé, oblé a k vůli škůdcům zvířatům vysoko upravené.

Jedem druhou vesnicí. Je právě velký den Ivanův (sv. Jana Křtitele) a v hospodě plno. Muži i ženy, „čaše"

vína v rukách, jsou uprostřed jizby, zpívají a tančí „kolo“. Sehrnou se k oknům, smějí se mým plným vousům, že prý mám „bradu jako Turek“.

A zas letíme dál, krajina vždy půvabnější, rozhlídka vždy krásnější. Zvláště ta Una svými zelenými ostrůvky člověku udělá. Ostrůvky ty vesměs patří Turkům, ale nedbají jich. Jeden z nich je pokryt výborným, rozhlášeným křenem. Křesťané jej kopali, rozváželi a prodávali, aniž Turkům něco napadlo. Konečně je napadlo přec a chtěli sami využívat. Dal si kajmakam nakopat nůši křenu a — uvařit. Sotva ale ochutnal, hned zas vypliv' a nechává křen nadál hloupým křesťanům.

IV.

Novi je město čistě mohamedánské. Mimo bosenské poturčence netrpí v sobě jiných obyvatelů než cigány, kteří mají opět své zvláštní zde předměstičko, as třicet domků bídných zrovna u břehu Uny, bídný to vstup do bídného města. Křesťanská ves s bílými svými zděmi a šindelovými střechami stojí o půl hodiny dál, až tam na hoře, v samé již šumě.

Na rakouské straně je tu opět kamenná strážnice, skoro malá tvrz, jen že již silně opelichaná. Obrovská morušová aleje jde až k strážnici; moruše jsou právě zraly, zem je jimi jako by sněhem pokryta a hejno dětí, s fesy na hlavách, sbírá je do košíků. Jsou to děti chudiny novské — mnoho tam hladové, protože především líné chudiny, ač také několik velmi bohatých kupců.

Obrovský, dobře stavěný most dřevěný, přes řeku je oběma konci na půdě bosenské, mezi Rakouskem a Tureckem je tu jen přívoz velmi primitivní, k němuž

mimo to po hlinitém svahu, na němž pevně se vrbin chytati třeba, sestup hůř než nepříjemný. Řeka je tu sice klidna, avšak velmi hluboka, loďka jako indické kanoe jednoducha, z mocného kmenu vydlabána. Jen na nějaký palec nese se okraj nad vodou a třeba na ní balanzovat jako na provaze.

„Máte tu nějaké příjmy?“ ptám se přívozníka křesťana.

„Měl bych, ale ďábel Turek vybírá také. aby mu pán bůh několik set hromů do jeho šedivé brady nasypal!“

„Ďábel“ dívá se z druhého břehu ze svého domku, turecké to celnice, na nás. Klassická hlava, hustý sněhobílý vous jde mu po pás, zpod bílého obočí svítí černé oko s mladistvou jasností Vedlé celnice vlaje na vysoké žerdi turecká zástava, půlměsíc v krvavém poli. V pozadí, nad šindelovými střechami města trčí tenké věže dvou mešit, na nich jasně blýští se pozlacený půlměsíc. U břehu stojí řada peroucích dívek, cikánek. Nejsou zahaleny. Jejich pohyby jsou svěží, vzrůst pěkný. Není pochyby, že ta zjevná krása na „věřící“ mnohem více působiti musí než ty ošumělé postavy zahalených Turkyň.

Po legitimaci nikdo se neptá, usadíme se tedy v městě zcela jednoduše. Město je velmi nepravidelné. Kam se komu zlíbilo, postavil si dům, i obehnal jej zdí vysokou, tak že jen z jisté dálky střechu shlednouti lze. Bylo by to město samých klášterů, kdyby obyvatelstvo mužské nebydlelo na ulici. Veškeré ulice jsou jako by jediný bazár, budka vedlé budky, v jedné krám, v druhé dílna. Dílen je menšina, krámů většina, řemeslo vyžaduje práce, při obchodu sedí a kouří se pohodlně. Sám „imam“ novský je obchodníkem. Když byl věřícím s minaretu zvěstoval, že „svět je tuze špatný“, sleze zase dolů do krámu svého a prodává tabák a hrnky. Jeho pohyby

jsou k neuvěření líné a když slezal s věže, zdálo se, že všechna zvěstovaná špatnost světa vlezla mu do nohou, tak těžce jimi hýbal.

Před mešitou stojí četník turecký, točící v ruce měchýř na tabák. Vyčkává tabáčníka a imama. Zbraně v jeho pasu blýští se, jako by byly ze samého zlata a drahokamů. Přistoupím k němu, abych si ty skvosty jeho prohlídl.

„Dobrý den,“ pravím.

„Dobrý den,“ a ukloní se dvorně.

„Jaký to lepý jatagan!“

„Lepý!“

„Dovoleno-li, podívat se na něj?“

Jeho oko zajiskří. Přeměří si mne od hlavy k patě, pak chytne rázem za jílec, vymkne jatagan z pochvy s tak chvatným pohybem, že až couvnu, a — podává mně zbraň svou tak elegantně, že by naši salonní panáčkové byli ho mohli studovat.

Jatagan je ze skvostné, krásně kalené oceli, ostrý jako břitva. Jílec ovinut zlatým drátem a posázen korály a orientálními granáty. Rovněž bohaty jsou bambitky četníkovy a puška jeho.

„Co stál jatagan?“

„Třicet dukátů.“

„A jaké je tvé nejvyšší právo?“

„Nejvyšší právo? — Zastřelím každého, kdo se rozkazu protiví!“

Půvabné právo!

Vejdu po stupíncích do krámu, ještě tak slušně vypadajícího. Muž as padesátiletý vítá mne, nehýbaje se při tom ale z místa. Vedle něho sedí návštěva, dva jiní turbančíci, mužové velcí a silní. Padesátník kyne a sluha

přináší mně evropskou židli. „Rád bych něco u vás koupil.“

„Dobře,“ praví kupec a bafá z čibuku dál. Sluha mně přináší čibuk dlouhý, poklekne a zapaluje.

„Z Vídně?“ ptá se po nějaké chvíli pán.

„Ne. Znáte Vídeň?“

„Samé vídeňské zboží,“ a ukazuje čibukem po krámě.

„I ty čibuky?“

„I ty.“ Zase ticho. Po chvilce přinese sluha v malém koflíku, kolem něhož plechová pouzdra, jaká kdys v starých kavárnách pražských sloužila, výtečnou černou kávu. Rovněž dává ostatním kávy. Popijíme, kouříme, díváme se na sebe. Jen po chvilkách zde otázka a tam otázka.

„Možno-li někam podívat se dovnitř domu?“

„O — Nikolić má krásnou zahradu, skoro jako ve Vídni,“ podotýká jeden.

Nikolić, pán krámu, kývá spokojeně hlavou. „Mám.“

„Ah?“

„Libo-li, možno tam zajít.“

Vstanem a jdem až k jedné z vysokých zdí. Nikolić zaklepe na dvířka. Po chvilce otevrou se dvířka, as dvacítiletý mouřenín, černý jako pálená kost, směje se na nás.

„Koupil jsem ho v svatém městě (Mekce) za sto dukátů. Miluje mne, ve všem se na něho spolehnu, všechny klíče má. Ožením ho brzy.“

„S bílou?“

„S cigánkou, aby byli plodni.“

Prohlížíme zahradu as na půl korce velikou, v níž dosti úpravy, i altán s drnovým nízkým, ale jako pohovka širokým a dlouhým sedátkem. Květiny jsou druhů u nás v zahradách taktéž obyčejných, ale chválím každou a

Nikolić má patrnou radost. Konečně se mně poroučí a doprovodí mne místo do svého domu — ven.

Zajdu naproti do kavárny. Nízké čtyry stěny holé, kolem do kola nizounký divan, že mně, usednuvšímu po evropsku, jdou kolena až po bradu. As pět Turků tu sedí, kouří a popijí. Když jsem vešel, podívali se na mne, nyní ale hledí zas jen před sebe. Neodmlčeli se schválně k vůli mně, neboť byli dříve už také mlčeli. Za několik minut sleze kavárník s nízké pece, na níž každý koflík vaří v plechovém náčiní zvlášť, a postaví přede mne černou kávu i podává tabák. Kouřím, piju a mlčím jako ostatní — rozkošná zábava! Káva mne silně rozpaluje, zaplatím brzy a jdu.

Vyjdu na pahrbek, na němž hřbitov. Zcela volný do něho přístup ze všech stran. Vrchol nahého pahrbku korunuje obrovská višně, velká jako vyrostlý náš dub. Po větvích její plno mlsajících kluků, jichž fesy červenají se mezi tmavým listím jako granátový květ.

Hroby jsou dost těsně pohromadě, v žádném ale pořádku, mnohé zapadlé. Nad každým trčí štíhlý sloupek, jehož svršek upraven jako by v krk a turban. Na některých hrobech stojí čtyry kamenné relify, sarkofág to bez víka a bez dna. Prohlížím neznámé mně písmo a znamení relifů, tu přijdu u jednoho z nich též na znamení masonské. Tedy i zde žijí freimaureři! —

Teď ale musím stůj co stůj do nějaké turecké „domácnosti“. Navštívím politického přednostu novského, gospodina „mudira“.

V

Ač je Novi mnohem větší a bohatší než Kostajnice, přec je, k vůli vrchnímu veliteli v Kostajnici rakouské,

v Novém jen „mudir", podřízený „kajmakama" kostajnického. Novi má, nejspíš že ještě po křesťanech, zbytky hlubokých příkopů a vysokých obranných zdí, porostlých travou, roztrhaných kořáním živících se na nich keřů a stromů. Taktéž dvě obranné věže má, spustlé a drolící se, a v jedné z těch bydlí gospodin mudir.

K věži vedou pískovcové schody, tak rozválené, že člověk nesmí ani očí pozvednout a někdy nohy až k prsoum zvedá. V druhém patře bydlí mudir.

Otrhaný a záplatovaný čahoun, jeden z bašibozuků mudirových, kloní se na uvítanou. Chlap je bos a má tak špinavé nohy, že by mohl mezi prsty kukuřici pěstovat; v Bosně ale pozemky plýtvají.

První předsíň je zcela prázna, strop je již olysalý, na stěně odstává malta. Druhá předsíň je ještě spustlejší a k tomu ztemnělá. Přes šiř její natažen provázek, jako u nás na půdách na prádlo, a na provázku, as uprostřed visí žlutý zvonek. Počátek provázku vychází z otevřených dveří — salonu to gospodina mudira.

Bašibozuk vešel napřed, vyšel a jsme vpuštěni. Mudir kráčí naproti nám a podává ruku, hezky velkou a v poměru k velikosti též nečistou. Vysoký to, kostnatý muž, suchá tvář jeho je oholena, oko šedivé, pronikavé, na hlavě má místo turbanu jen domácí fes. Nutí mne, abych sedl, i ukazuje k účelu tomu na místo u okna, opatřeného vzadu polštářem. Byl zde patrně seděl sám a protož bráním se velmi opatrně, neboť vím již, že Turci v bytech svých — nebydlejí sami, ba že i na vlastním těle svém přejí volného pobytu oněm tvorům, proti kterým my hřebenů užíváme. Konečně jsme usedli.

Odříkal celou řadu otázek po zdraví mém, otce, matky, bratra, sestry i všech ostatních, a každá odpověď buď ho rmoutí, buď těší a chválí za to boha. Když

skončil, začínám zas já tentýž proud otázek, chválím boha, abych ukázal dobré vychování, a rmoutím se, že jeho dvě ženy obě nezdrávy, tak že je musel poslat někam, nevím až kam — ale to vím, že to patrná lež, jen aby mou západní zvědavost odbyl. Mezi tím nacpal dlouhý čibuk, zapálil vlastnoústně, mlasknul si, utřel si ústa, čibuk ale neutřel a podal mně uslintaný. Věděl jsem, že bych spáchal urážku, kdybych užil šátku nebo dlaně — proto: trp, kozáče! Pak nacpával pro sebe čibuk druhý a mezi tím jsem měl za obapolného mlčení příležitost, rozhlédnout se po jizbě.

Strop byl černý hambálek a hnědá krokev, podlaha špinava, z částky pokryta prostou rohožkou. Dvě stěny byly skoro samé okno, jen že vyvěšené, tak že při otevřených taktéž dveřích stále silný tu průvan. Pod okny a podél třetí stěny běží nízký divan, potažený světlobarvou, dávno nepranou látkou. Nahoře podél stěn těch běží úzká polička. Je zcela prázna a patrně se mine zde s životním svým účelem. Jen v jednom konci je na ní as půl libry popsaného i nepopsaného papíru, pak inkoustová lahvička a v ní husí brk, patrně archiv a kancelářské potřeby gospodina mudira. Naproti vedle dveří stojí velká kamna, vystavěná z malých kachlíků, velkými konickými prohlubinami opatřených; taková kamna byl jsem již u Slovenců a Horvatů nalezl. S jedné strany kamen velká zavřená skříň dřevěná, s druhé strany ometené koště, jsme s nářadím hotovi.

Mudir docpal, nadzdvihne se a zatáhne za konec svislého provázku. Vidím ze svého místa, jak v předsíni zvonek pošine se po provaze kousek dál a zas zpátky, při tom zazvoní. Bašibozuk přiběhne „Vatre!“ (ohně) velí mudir. Bašibozuk odkvapí a vrátí se s kleštěmi v ruce, v nichž kousek dřevěného uhlí. Mudir si zapálí

a zadívá se do protější zdi, jako by mne zde ani nebylo. Zase se po chvilce nadzdvihne k provázku, zazvoní a velí bašibozuku, aby navařil kávy — „panské“ kávy, dodává. A zase hledí do zdi a já mlčky do něho.

„Krásná tu vyhlídka na Unu,“ pravím konečně a ukazuju čibukem jedním i druhým oknem ven do rozkošného údolí.

Mudir obrátí hlavu ke mně a praví: „Dobrá voda.“

„Jak — pijete ji?“

„Pijem.“

„A nemáte tu „živé“ vody?“

„Máme, ale Una blíž, a staré studně zasypány.“

Mlčíme zase chvilku a kouříme dál. „Viděl jsem dole vůz,“ pravím pak, „kola máte z několika nerovných kusů, neokovaná; kde kus zapadá do druhého, je k vůli síle hrb, kolo má několik rohů, proč je neokováte?“

„Je dřevo — neviděl jsem, že by kolem stromu rostlo železo.“

„Kolem Vás také neroste kaftan!“

„Pravda,“ praví mudir a mlčí.

Kuchař přináší kávu a malilinké koflíčky. Nalije kávy a postaví před nás na zem. Mudir kývá, aby se uchem sehnul k němu a šeptá mu něco. Bašibozuk se mně ukloní a běží ven. Po chvilce přijde a přináší dřevěnou židli, evropského útvaru sice, ale sbitou jen z nenatřených, skoro také neohoblovaných prkýnek. V slavnostním pohybu staví ji přede mne a koflík s kávou na ni. Pozoruju na něm a na očích mudirových, že židle ta náleží as ke skvostům domácnosti mudirovy.

„Lepé sedadlo,“ divím se.

„O lepé,“ kývá mudir, „koupil jsem v Kostajnici!“ Na to vstane, otevře skříni, vyndá z ní kornout a dá

mně z něho do kávy kus cukru, velký jako celý koflík. Učiní totéž sobě a usedne zas.

„Dobrý tu lid, jakž?“

„Nedobrý. Jen tři tisíce piastrů ročně.“

Přemýšlím o té dobrotě i vládní upřímnosti a dívám se při tom na cukr, pomalu se rozpouštějící. Již sklouzl do koflíku, ale nevím, jak teď zamíchat. Přemýšlím, mám-li to učinit prstem či čibukem, v tom se zželí mudiru mé neohrabanosti a přispěje mi. Vezme uvedené již v seznamu salonního mobiliáru ometené, špinou a stářím do stříbra zešedivělé koště, utrhne vyčuhující proutek a — zamíchá mně jím kávu.

Trp, kozáče! Vypil jsem rychle a bez ohledu na možné nebezpečí, a rovněž rychle jsem se poroučel neboť pohostinnost mudirova neměla snad konce a koště mělo ještě mnoho proutků.

Mudir mne doprovodil do předsíně, bašibozuk až ke schodům. Na prvním odstavci schodů viděl jsem řadu otevřených jizeb. „Co to?“ ptám se.

„To tamnice“ (vězení), di bašibozuk.

Neměli ani jediného vězně i vešel jsem do vězení prvního. Nebylo tu mnohem hůř než nahoře v salonu gospodina mudira. I velká kamna tu měli, z kusých mříži v oknech nemusil mít nikdo strach, výhlídka okny nekriminálně krásna a světla dost. Použil jsem světla toho a prohlídl hned důkladně šaty své, neodnáším-li mudirovi nějakého jeho nájemníka v nich.

VI.

(Nocleh v Žirovici.)

Když jsem najímal ve Dvoru, štaci na hranici turecké poblíž Nového, o polednách malý vozík s malým kočím

a malými koníky, říkali všichni, i pan nadporučík i pan hospodský i pan kočí: „Do večera jste v Glině.“ Důstojník obrátil se při tom na ozbrojeného desátníka — nenechávajíť tam cestujícího rádi bez vojenského průvodu od štace k štaci — a pravil mu velmi opravdově: „Svou hlavou ručíš mi za bezpečnost tohoto pána!“

A když se na štaci druhé střídal desátník s desátníkem, ptal se zas komandant setník: „Kam že je dnes ještě libo?“ — „Do Gliny! Nemožno?“ — „Inu — konečně je všechno možno!“

A třetí štace je Žirovica a zde nebyl komandant žádný, neboť si byli právě poručík komandující a poručík jemu přidělený se serežány vyjeli někam na pány loupežníky. Vyčkat jich příchodu k vůli další stráži by mně nebylo ani napadlo, ale zrovna před vsí dostihl nás strašný liják a museli jsme rychle k hospodě. „Kam dnes ještě, pane?“ táže se hospodský, rozený Lublaňčík. — „Do Gliny!“ — „Do Gliny?“ táže se zas všecek udiven. „To nemožno!“ — „A proč? Daleko?“ — „O daleko a nebezpečno! Bude pršet do večera, cesta bez toho špatna, mnoho zlých lidí, a k tomu se zrovna zde za vrchem strhl most, potmě nenaleznete brodu.“ — „Eh uvidíme!“ — „Ne, neračte! U mne dostanete dobrou postel, časně z rána můžete dál a páni důstojníci také se do té doby vrátí z výpravy.“

Kočí byl již zmalomyslněl. „Zůstaňme,“ prosil, „rád bych o den dřív se vrátil se svými koňmi, ale když nemožno! Do rána si odpočinou, poběhnou jako lišky, beztoho bych teď musel hodinu krmit —“. — „Tedy krmte, pojedem!“ —

Hospoda byla velmi jednoducha. Pod průjezdem do dvorku stál jediný stůl s jedinou lavicí pro hraničárské obyvatele. Zvenčí vedly kryté dřevěné schody do prvního

patra a zároveň obydlí hospodského, které se skládalo z malé světnice, opatřené opravdovou prkennou podlahou, z tmavé kuchyně a komory, jen vypěchované hlinou. Na výstupku nad schody stál také stůl, poskytující nejvýš čtyrem osobám místo, a sem mně postavil hospodský víno a položil bílý chléb. Odtud jsem viděl, jak mým koníkům seno chutná, a pobádal jsem rozmrzelého vozku ku spěchu.

Neseděl jsem dlouho sám a také zvědavý hospodský nebyl pak jediným mým společníkem. Zvěsť o příchodu cizince — „hraběte“, slyšel jsem později v noci — rozlítla se malou Žirovicí a za krátkou dobu praskaly schody pod těžkými kroky žirovického popa. Byl to muž mladý, postavy obrovské, neobemknutelné, ramenou takřka skalnatých, ale tvář jeho byla mírna, dobra. Oblečen byl v obyčejný zde kroj kněžský: tmavomodrý dlouhý kabát a objemný černý širák. Dlouhé vlasy splývaly mu až na ramena a mastily límec kabátu beztoho neprávě nového. Zjev to zvláštní, plný síly a zase trochu sešlý, chudobný a při tom sádelný. Sotva zasedl a již mne začal bavit o tom, jak mnoho mu zde schází, jak mnoho má práce, jak málo peněz — chudá obec, mnoho dětí — člověk toho má od českých učitelů doma dost — volal jsem na vozku, aby si přispíšil.

A zase praskaly schody pod těžkými kroky a vyškrábal se po nich nějaký přítel popův. Hubený, malý, ditto přiošumělý, ale velice velmi opilý. Jeho tvář byla náruživa, potrhána, jeho šat tak půlpopský, připadal mně jako hraničářský „Olaf“. Nutil se do řeči, obočí jeho lámalo se namaháním až v nejostřejším úhlu, začínal pořád o něčem, nebylo mu ale rozumět pranic. Jen tomu jsem rozuměl, když vyzdvihl sklenici a ťukal

o mou; nazdravili jsme se za pět minut as dvacetkrát — volal jsem na vozku, aby si přispíšil.

Začalo tercetto domlouvací. Hospodský nabízel postel „tichou a čistou“, pop líčil nebezpečí, Olaf sliboval, že zůstanou k vůli zábavě u mne a chtěl mne hubičkovat — poručil jsem vozkovi již velmi rozhodně, aby skončil.

Nebe bylo pod mračny, den se již ztemňoval, když jsme se hnuli od hospody vzhůru do vrchu — „poslední vrch, pak přijde samá planina a pěkná cesta až do Gliny,“ pravili.

Pršelo jestě drobně, obalil jsem se plaidem a kráčel pomalu za pomalu se vzhůru škrábajícími koníky. Avšak brzy jsem plaid zase shodil, bylať cesta příliš příkrá, pět minut a jsi v potu. Nejen příkra, i nesjízdna takměř. A čím výš tím hůř. Jedna kolej o loket vyšší než druhá a hned zas nižší, a někdy uprostřed „cesty“ kámen, vlastně balvan, tak vyzývavý, že se musel vozík nadsadit, ba přenest. Při tom se setmělo již tak, že jsme viděli jen na málo kroků před sebe. Kočí táhl koně pracně za uzdy ku předu, já pracně strkal a zdvihal vůz. Již jsem začal se rozmrzovat, když tu náhle zazní od hřebene vrchu dusot koňský. Ještě několik kroků a s hůry zazní velitelské „Stůj!“

„To se rozumí!“ míním mrzutě a pobádám vozku ku předu.

Opět „stůj!“ a je mně, jako bych slyšel cvakání bambitky. Vozka zarazil.

Klusot se blíží, zároveň znějí řinčící o kamení šavle — co to může být, nebezpečného nic, — nejspíš že se žirovičtí důstojníci vracejí z výpravy. Skutečně! Již tu stojí přede mnou oba, jedna postava velká, druhá malá. Za nimi jdou volní jich koně, ti se nezastavují a jdou známou jim cestou k domovu dál.

„Kdo jste?“ ptá se vyšší postava, v jejímž hlase slyším ozvěnu dřívějšího „stůj“.

„Cestující, libo-li.“

„Odkud?“

„Zatím z Bosny.“

„Kam?“

„Do Gliny.“

„Do Gliny — teď — tady —“ a postava ustoupí na krok. „Máte pas?“

„Nepotřebuju ho v Rakousku co Rakušan.“

„Oho — jen ukažte.“

„Je tma.“

„Však my si posvítíme.“

Pas byl vyndán, sirky svítily. Při světle jich viděl jsem v kulatém obličeji menšího důstojníka stopy rozjařené veselosti, obličej vyššího byl snědý, chladný a měl, obrácen k pasu, velmi opravdový ráz.

„Jste z Prahy?“

„Ano.“

„Z Prahy!“ volá menší a bičík jeho vesele zařičí vzduchem. „To jste Slovan?“

„Nu ovšem!“

„O Prahu znám!“

„Do Gliny nemůžete,“ začíná zas druhý, „nedojel byste ani do rána. Hned tu pod vrchem je strhaný most.“

„Vím.“

„Desetkrát byste zlomil vaz, cesta je také jinak nebezpečna — jsem odpověden za vaši jistotu. Vraťte se s námi, vyspíte se dobře a časně z rána dám vám serežány s sebou!“

„Pojďte s námi, dobré víno máme, tuze dobré!“ nutí zas menší a bičík jeho hvízdá si ve zduchu celou škálu.

„I pojďte jen — musíme za koňmi, jsou již daleko napřed.“

Rychle jsem se nyní rozhoď. „Zpátky!“ kážu vozkovi. Pomohu vozíku, aby se v úzké cestě obrátil a zas to jde toutéž hrbolitou cestou zpět dolů tam, odkud jsme vyjeli.

Podle mne kráčí menší důstojník a vypravuje o Praze. Každé slovo je sprovoděno veselým šlehnutím, raděj jsem se držel o několik palců dál, abych potmě nepřišel o oko.

— — — — —

Až mne to rozmrzelo, že komandující poručík tak důkladně vypovídá hospodského i s rodinou jeho, která se teprv musila hrabat z postele. Vnesli mé věci sem a byli jsme s důstojníkem sami. Druhý důstojník zůstal venku — ne náhodou.

„Stáli jsme proti sobě.

„Tak prosím, teď se mně svěřte,“ praví poručík hlasem přidušeným.

Vytřeštil jsem oči. „Svěřit? — To bych rád věděl čím!“

„Vším, pane.“

„Nu, pane, tedy tím, že bych prosil za vaši protekci, abych dostal opravdu čisté lože.“

„Dostanete. Ale — abychom času neztráceli — svěřte se mně již.“

„Co mám svěřit? Kdo jsem, víte.“

Poručík se usmál. „Buď stojíte výš než já a pak musím já se vám představit, nebo stojim já a pak je naopak.“

„To je zle, jsem český spisovatel, neodvislý člověk nahoru i dolů, nikdo nade mnou a nikdo pode mnou. Vždyť jste viděl můj pas.“

„Prosím, ukažte mně jej ještě jednou.“

„Zde.“

Studoval jej chvilku, pak řekl: „Musím vám říci, že jste aretován.“

„Stojí to v pase? — A proč?“

„Jsem zde velitelem — a mám moc k tomu. Ale — víte co — nechte mne prohlídnout všechny své věci.“

„To ne.“

„Tedy musím trvat na tom, že jste mým vězněm.“

Myslil jsem si: Už ta pražská policejní „trojka“ je pěkná věc, jaká pak je as ta žirovická! — Zítra pak do Gliny kdo ví jak, pak zase v Glině mrzutosti —. Konečně, ať si ty košile a punčochy, boty a knihy prohlídne — že ne? — A nahlas jsem pak řekl: „Prohlížejte si, ale teď prosím, důkladně, abych byl prost všech nepříjemností dalších!“

Buď to byla přiliš velká praxe nebo příliš velká nepraxe a tedy úzkostlivost, ale matka nemůže s větší důkladností probrat garderobu svého jedináčka, který jede poprvé od ní na studie, než probíral pan komandat vak můj. Step košil nesmírně ho zajímal a zobracel každou, spodky natřás', snad aby se přesvědčil — o jich délce, do bot strčil podivným spůsobem ruce, slovníku nevěřil, že je slovnikem, české zápisky jsem mu musil přeložit, aby viděl, jak srovnávají se s horvatštinou. Při tom všem ale nejvybranější, opravdová zdvořilost, jejíž salonní tón zde v té horské pustině překvapoval, celou proceduru mírnil a leckde jinde by vzorem býti mohl.

Konečně jsme se dostávali na dno. Tu jsem sobě vzpomněl, že jsem v Benátkách byl koupil jarmareční italské písně a těmi dno vaku vytapetoval. Nebylo sice na nich pranic, byly as tak „národní“ a zrovna tak hloupy jeko jsou jarmareční písně české, ale mžikem mne projely dvě myšlénky; za prvé přec jsem nevěděl,

nehodlá-li pan důstojník stůj co stůj mít na mně jedno číslo svých akt. a za druhé jsem nevěděl, umí-li italsky. Umí-li, je arci hej, neumí-li ale, může snadno chtít považovat ve kvartu vytištěné písně za jakés třeba proklamace, které lepím na hraničárské výběžky Krasu. Tvářím se tedy náhle již velmi netrpělivým a rozhořčeným.

„Pane, dovolte," pravím, „řekněte mně, proč u vás neplatí dobrý rakouský pas! Mám jej na cestách vždy při sobě, ale ve Francii, Italii, Belgii, v Německu, ba ani v Turecku jsem ho nepotřeboval, jediná země, kde jsem ho kdy potřeboval, je Rakousko, a tu mně není zas nic platen. Proč se tedy vydávají a proč se platí za ně kolek!"

„Jen se, pane, nerozkvašujte!"

„Ale už jsem rozkvašen!"

„Nu tedy toho už nechme. — Vy se mně líbíte, pane!"

„Radš bych byl viděl, kdybych se vám byl líbil před půl hodinou, ale už mám ten malheur, že se líbívám až později," míním a skládám zas věci. Důstojník otevře dveře a zavolá druhého důstojníka. K zároveň vstupujícímu hospodskému praví: „Ať je nocleh dobrý pro toho pána a přineste nejlepšího vína! cokoliv přijde na stůl, jde na můj oučet. Ráno o čtvrté hodině máte zde bezpečnou stráž, která vás doprovodí přes celé pohoří, pane."

Poděkoval jsem se za dvorné a pohostinské nabídnutí, přijímaje je v celém dosahu. Nocleh byl pak poměrně věru dobrý, postel čista a bíla, ani to neškodilo, že kuřata v téže komoře po celou noc tíkala a ráno i s kvočnou na mé lóže vyskočila, alespoň jsem nezaspal.

Víno ale bylo vzorné a zábava při něm nenucená a co nejpestřejší. Podivil jsem se, jak mnoho ti muži

v těch horských pustinách zdejších přece čtou a k jak dobrým úsudkům se dopracují. Zábava byla vždy čilejší a víno jako by pořád lepší — už ani nevím, kolik jsem v průběhu a na konec obdržel hubiček.

Mezi rozmluvou potázal jsem se přec:

„Prosím vás, zač jste mne vlastně měl?"

„Víte, už jsem tu dlouho, ale pro svou pouhou zábavu tou cestou ještě žádný cestovatel nešel."

„Dobře, zač jste mne tedy měl?"

„S počátku za vídeňského ouřadníka a pak —"

„Pak?"

„Za emisara. To je až hrůza, co se potuluje světem maďarských, ruských, polských a českých emisarů!"

— —

Bělehrad.

1870.

. . . Bůh tě žehnej, Lázo přívozníku,
ode břehu odraž lodici již,
ať tam plujem k Bělehradu městu. —

A jak krásně stojí zde to město! Zrovna nad stokem dvou velkých řek, chladné Sávy a velebného Dunaje. Zděmi a valy obehnaná koruna jeho vysoko se nese na vystouplé skále. jako strážná věž strmí Bělehrad a hledí přes vojenská sídla Hranice do požehnaných rovin uherských a do kypré Slavonie. Na výboj a odboj je stejně připraven.

Již samo místo srbského sídla vysvětluje celou historii jeho, sahající do dřevních dob, bohatou a krvavou, opěvanou národními písněmi i vzdálených, německých kmenů.*) Bělehrad byl vždycky klíčem k balkánskému poloostrovu a měl nejrůznější pány. Byzantinci, Bulhaři, Uhři zde vládli. pak Rakušané (prapor černožlutý vlál tu za Sigmunda) a mezi tím i po tom se zde zaskvíval

---

*) Vždyť je známa německá národní píseň historická, „Princ Eugen von Belgrad", složená nějakým braniborským vojínem. Vídeňáci ji parodovali, jako vše:

Feur das viele tuerkenmorden
gab der kaiser ihm den leopoldiorden
und eine monatliche gratisgage.

půlměsíc, nejprv co znak Byzantinců, pak Osmanův. „Darol džihad“ — dům náboženské války — nazývají Turci trefně Bělehrad.

Bělehrade, cářeviny hlavo,
Bělehrade, od Stambulu bráno!

Ta brána Stambulu je dobyta, vrácená Evropě. Moc Turků se zde rozsypala jak se rozsypala ta krásná bělehradská brána „Stambul Kapu“. Rozpomenulť se konečně národ srbský sám nad sebou a podniknul boj poslední. Již dříve byl dosti se nakrvácel v bojích nesčíslných, přec se mu nedařilo, aby byl na delší dobu sprostil se jha tureckého. Bělehrad byl již hlavou knížectví národního, ale hlava té hlavy, pevnost bělehradská, panující Dunaji i Sávě i krajům, byla stále ještě v rukou osmanských a nenáležela národu. Již náleží. Stopy boje posledního a rozhodného nejsou ještě odstraněny, divně se mísí život nový do života starého. Černé zříceniny trčí na obou svazích. Bílé, lesklé vížky as desíti mešit klidně svítí vzduchem, ale střechy jsou probořeny, vnitřek prázden. Vidíte tamhle tu pobořenou střechu kulatou? V mešitce pod ní sehnali a ohradili se Turci z města, na střechu se vyšinul sám a sám ozbrojený venkovan, prolomil ji a seskočil mezi ně dolů, s jataganem mezi zuby a bambitkami v rukou. Tělo jeho pokryto as padesáti ranami, ale mešitu soudruzi dobyli. Vyjedete-li si ven k Avale, k romantickým těm zříceninám nad lesnatým vrchem, sejdou se kolem vás obyvatelé tamějších vesnic, přijde gajdáš, zatančí se kolo a mezi diváky ukážou vám hezkého hocha s bodrýma očima, ve zcela chudobném šatu — sirotka po hrdinovi, o němž se nestará nikdo. Ne snad že by sobě národ nevážil hrdin svých! V museu bělehradském stojí venkované s němým obdivem před

podobiznou hajduka Velka, s vřelostí pohnutlivou hladí meč, jejž Brankovič zasvětil u Smedereva — ale národ je chud, umřít za vlast smrtí hrdinskou je pouze povinností.

Na mnoha místech pevnosti jsou ještě nápisy z koranu a zůstanou zde na památku. Vedle bývalého státního vězení Nebojse (kulatá věž, v níž seděl také Jefrem, bratr Milošův), stojícího zrovna na krajním výběžku mezi oběma řekami, perou trestanci klidně prádlo vojenské. Turecké předměstí na svahu k Dunaji je pobořeno, zdi kolem bývalých harémků strhány, zahrádky rozšlapány, a mezi ssutinami zahnízdila se cigánská a jiná špinavá orientální luza. Ve městě spatříš jen Turka jednotlivého, přibylého to kupce. Všude zříceniny a všude zas z nich vyrůstající tvary nové.

Staré a nové, národní a cizí mezi sebou, vše se teprv kvasí, nic není ještě urovnáno. Vojsko i co do kroje a tedy způsobem až nerozumným zřízeno dle vzorů cizích, pošta nepravidelna — i roznášení listů svěřeno četníkům! — prohlížení věcí u příjezdu a další pasovní pronásledování nejmrzutější a nejimpertinentnější z celého světa. Náhledy politické rovněž samý teprv kvas. Nyní čtu o pumě hozené na mladého vládce a v loni jsem viděl, s jakým soucitem v Topčideru, krásném tom parku na břehu Sávy, obstupovali místo, kde před třemi lety byl zavražděn kníže Michal, a jak úctyplně tamtéž v prostém konaku, ozdobeném jen tureckými malbami a šílenou jich perspektivou, uschovávají každou památku na Michala, šátek zbarvený jeho krví, skyvu chleba, ano i — plácačku na mouchy. Společenské poměry rovněž nemohly se posud ustálit. Krásný, bohatě nadaný lid trpěl příliš dlouho a příliš mnoho. Zvlášť trpěl lid bělehradský a píseň o Jovanu je skoro pro všechny Bělehradčany typická:

„O Jovane, Beogradjanine,
za tebe mi Bělehrad lehˇ ohněm!" —
„Nechť zahořel — žárem pozahořel!
Sloužil jsem v něm po tři těžká leta:
jedno leto za lepu děvojku,
druhé leto za vraného koně,
třetí leto za zbraň běloskvoucí.
Které leto za dívku jsem sloužil,
úmorné to bylo hrozné leto,
žena morová mi dívku vzala;
které leto za koně jsem sloužil,
smutně se mi leto ukončilo,
vlci snědli koně mi vraného;
které leto za zbraň jsem pak sloužil,
ono leto bylo hajdučlivo,
hajduci mi odnesli mé zbraně.

Říkají mu „dunajská růže" a skutečně vypadá krásně Bělehrad — „zlatými břehy okován". Má ale tu čistě orientální zvláštnost, že vypadá krásně jen z povzdálí, turecké hospodářství vtisklo také jemu ráz svůj. Jak vejdem dovnitř — rozvalina, prach, bláto, k zoufání mizerné dláždění, smrduté, nečisté postranni uličky. Když prší, zapáchá vše jako namoklý hnůj a stokami valí se shnilá sláma. Toho osmanského dědictví bohdá brzy se Bělehrad sprostí. Národ vzroste, s ním hlavni město jeho. Vždyť má Bělehrad polohu až k závidění šťastnou! Je jakoby srdcem dunajských krajů, a jen až bude více žil přinášejících čerstvou krev, rozbují život kouzelně rychle. Scházejí jen ještě železnice, aby se rozpoutalo bohatství krásné země a otevřel i sblížil ostatni svět. Obchodem, v němž má Srb štěstí a uznání hodnou přičinlivost, hlavní se stane změna. Posud měl obchod

málo pomůcek, železnice žádné, silnic také ještě ne všude dostatek. Na lučinách za Bělehradem vidíš celé karavany soumarů, jako u světoznámého mostu za Smyrnou karavany velbloudů. Nyní čítá se v Bělehradě ke 40 000 obyvatelů, číslice se za krátko zdvojnásobní.

Již se to obří mládě hýbe. Na všech koncích se tu kopá, reguluje a přestavuje. Šindelové střechy baráků se strhují. Ulice se vyrovnávají — posud je tu jediná ulice zcela upravená, vedoucí kolem knížecího konaku. Náměstí se vyměřují — posud bylo náměstí jediné, kalameidan, strategicky předepsaná to, v polokruhu rozložená a nyní již částečně stromky posázená prostora mezi městem a pevností. Pěknější budovky soukromé vyrůstají jedna po druhé, obstojné hostince se množí. Veřejných krásných budov ovšem ještě málo. Škola a zároveň museum vystaveny vzornou obětovností jednotlivcovou; dosti pěkné a uvnitř rozložité divadlo, v němž jsem seznal dvě dobré síly mužské, a nabyl přesvědčení, že neučení se úlohám musí tam míti od nás; příjemný, ale neknížecí konak. Úřady jsou posud v místnostech neúhledných a špinavých.

Vším tím proudí život pestrý, jižně veřejný, smíšený ze všech možných „lidských bylinek“. Bazar je se svými povýšenými budkami a otevřenými krámky podoben bazarům menších tureckých měst, krámy nebohaty, kavárny čistě po turecku zřízeny, tedy nečisty. Zdivočilých pouličních psů, zděděných po Turcích, valně ubývá. Fiakři po velkoměstsku drkotají přes nebezpečné dláždění a po maloměstsku přebíhají ulicemi dobře chovaní štětináči.

Postavme se na chvíli do hlavní třídy, zároveň tržiště. Kluci právě se loudají do školy, dovádějí, a každý okamžik slítne některému fes s hlavy. Vážným krokem přecházejí četní, černě odění popi, s řeckou kulatou

čapkou na hlavách. Mouřenín nese lopatu na rameně, jde do díla; syn habešských hor zde nádenničí. Vodař se soudkem pokřikuje a nabízí do vody „slada“, chutného ovocného závaru. Ženštiny nosí v krásně tvořených amforách na hlavě vodu domů. Pěkný štíhlý chlapík přijíždí na malém tureckém koni; v jeho pasu jsou dvacatery věci, jatagan, bambitky, dýmka, sáček, nože a t. d. Pěší muž, v národním ovšem kroji, jakož zde všichni, nakupuje sílu potravin a rozděluje sprovázejícím ho vojákům, aby nakoupené nesli si do kasáren — je to „robiáš“ či trestanec, ale bez pout.

Jsou tu prodavači a prodavačky. Ženské mají rozmanité, ale vždy malebné frizury, někdy vlasy upraveny do sedla, někdy do věnce, s dýnkem ze samých peněz složeným na šíji. Často také kryje hlavu fes, ovinutý šatem nebo prostý. Roucho splývá v dlouhých řízách, ňadra jsou zcela rozhalena. Odhánění plodů je prý zde jižním zlozvykem. Prodavači, vesměs mužné, pěkné postavy, drží kohouty nebo jehňata pod ramenem. Hlavními předměty tržními jsou zde cibule, tvaroh, šťovík, saláty, semena, boby, lůj, uzenina, chléb, uzenky. A „všechno ostatní“, střevíce, sáčky na penize, trepky, řemení, náčiní řemenářské, kolářské a kovářské pro domácí potřebu. Zcela nový vozík, sotva okovaný a nenatřený, a v něm sedí zhotovitel a má k posluchačstvu dlouhou řeč, o každém kuse zvlášť. Hned vedle rozložilo se několik vetešníků; jeden z nich nemá nic jiného než hliněný krajáč a v něm as deset vařeček a dřevěných lžic. Jiný je antikvářem. Má na stolku as padesát knih beze vší ceny a v dvacíti jazycích; mimo literaturou zanáší se také správkami a právě přišívá jakémus kolohnátu na loket záplatu.

Vidíš zde nejrozmanitější postavy — jen žádného žida, žid mezi Srby nepochodí.

Bukurešť.

1870.

I.

V malých, elegantních vagónech, na nichž anglická firma — průmyslový výrobek má každý v Rumunsku firmu zahraničnou — hnuli jsme se z nádraží ďurděvského. Celé Ďurděvo bylo zahaleno v jediný, žlutý oblak prachu. Od přístaviště dali jsme se slepo vést k douaně, od douany jsme se ve fiakru prokašlali k nádraží, nyní letěl vlak, v pláni bylo ticho, nevětrno, vzduch čistý.

Již s parolodi hleděli jsme s nemalou napnutostí k břehům Romanie. Jaký to rozdíl mezi oběma břehy zde tak velebného Dunaje! Turecký, pravý břeh vršitý, skalnatý a romantický; břeh levý, rumunský, věčně, věčně plochý. V pravo, ač výšiny dosti srázně se níží k vodě, zdá se nám, že vidíme přece řádný kus země; v levo, ač nikde mez neb ohrada horská, přec jako bychom viděli jen zcela úzký proužek břehu, tmavou linii mezi zrcadelnou řekou a modrým nebem. V pravo staré Bulharsko, kde Slovan úpí v okovech mosleminův, v levo mladá Romania, kde v běhu několika věků zrománštilo, odcizilo se několik kmenů slovanských. Na tureckém břehu vysoké lesy, hnědá, nerovná pole, někdy městečko s bílými minarety a vysoko ohraženými za-

hradami, někdy zas bulharská ves, vlastně skupenina zemních děr a hliněných hromádek, bydliště neskonale chudé a smutné, vypadající jako vůkolí nějaké opuštěné cihelny u nás. Někdy zas turecká strážnice, na jejíž bílých stěnách uhlím napsáno něco z koránu, a před jejímiž dveřmi sedí na skřížovaných nohou strážník, lhostejně pohlížeje dolů na džaurský koráb a k protější straně, odkudž už tak často přerazily houfy bulharských emigrantů. Na rumunském břehu ani města ani vesnice, jen někdy že několik smutných vrb přerušuje nudný profil. Ob čas plíží se tam povoz, před nímž několik párů černých bůvolů s krátkými, placatými a vroubkovanými rohy. Pak zas malá strážnice s optickým telegrafem; stráž, oděná prostě v plátno, vzdává našemu parníku čest.

Nyní ale jedem už parou po té rumunské pláni. Přejeli jsme první štací a opět po obou stranách rozlehlá hnědočerná pole „černého Valašska“. První letošní sklizeň již je ukončena, země i lid odpočívají, ač by odpočinku nebylo třeba ani jednomu ani druhému. Kde se pracuje, děje se jen k vůli mladé, skoro ještě nedostavené železnici; vyrovnávají nízké stráně a jak hluboko kopají, všude ještě černá mastná prsť! Avšak dělníci jsou pohodlni, stojí tu opřeni o své nástroje, zevlují a baví se, ani náš vlak jich nezajímá. Na hlavách mají buď širáky nesmírné velikosti, buď vysoké kuželovité a huňaté čepice. Plátěný jich šat, domácí výrobek žen, sestává jen z dvou kusů, z dlouhé košile, na ramenou pestře vyšívané a kolem těla koženým pasem stažené, pak z širokých spodků. Na pasu mají co jedinou ozdobu velké, všelijak pracované mosazné přesky, na nohou některý opanky, většina nic. Huňaté šuby a vlněné kepenegy s rukávy v pytel zašitými leží po zemi.

Letíme dál a dál. Jednotlivé vesnice se kmitnou kolem nás, samý vysoký plot, proutí a rákosí a trčící do výše bidla studní. Pak zase pole, někde ovčácké ohrady, někde širé pastviny, poseté rozkvětlými pivoňkami. Celá pláň je tu jako rozložený purpurový plášť — „slunce políbilo zemi a vykvetla Romania!“

Z Ďurděva do Bukurešti je jen několik štací — již jsme vjeli do světlého nádraží hlavního města rumunského. Vlak zastavil.

„Paříž nad Dimbovicí,“ chlouba Rumunů, budoucí světové město rumunských snů! Na jeho historii není nic zvláštního, jeho původ sáhá v říš pověstí: V zemi Bulharův je „vesnice“ Varna, jejíž bílé roucho líbají vlny Černého moře. Tam žil přebohatý Jafet Bukur s krásnou dcerou svou, „jemnou jako pel lilie“, jak říká básník Bolintinian, „krásnou jako kůzle“, jak by řekla rumunská píseň národní. Jmenovala se Guzla a nápadníků bylo mnoho až ze zámoří. Otec váhal a možno, že dceru čekání omrzelo. náhle byl stan její s rána prázden. Zároveň zmizel nejlepší Jafetův kůň Zara a nejvěrnější otrok, mladý Ibrahim. Jafet vsedl rychle na hříbě Kebir, aby pudem svým si vyhledalo matku Zaru. Avšak dlouhá byla jeho pouť, sedm dní a nocí hnal se úprkem, až došel pralesů rozkládajících se nad Dimbovicí v zemi Dákův. Zde překvapil v houšti oba uprchlé milence — obraz lásky přemohl jeho hněv, místo kletby dal jim požehnání. Přesídlel se s veškerým bohatstvím svým z Varny sem k Dimbovici a založil Bukuresti, to jest „město radosti“.

„Město radosti.“ — Dobře, že jsme se při vydávání vaků opozdili a fiakři bukureštští že se mezi tím zadali. Čekáme na návrat některého z nich, sedíce na svých zavazadlech, a hledíme k městu. Jaký to krásný obraz! Od nádraží kloní se mírné návrší dolů k Dimbovici a na

protější straně vystupuje netušeně velké, rozlehlé město v širokém rámci zelených zahrad a sadů. Vše se tam třpytí, jako by bylo město včera teprv vykvetlo! Domy jsou bílý a velky, střechy pokryty plechem buď bílým a jak stříbro lesklým, b ď cinobrovou červení natřeným. Uprostřed každé střechy skleněná kuple, lanterna to osvětlující vnitřek domu. Sto kostelů řeckých roztroušeno tam, každý má několik kuplí a několik věží a po všem je rozlit jižní žár květnového slunce a vše se leskne a třpytí a jiskří, že až oko se rozechvívá a se uhýbá k svěžímu zelenému věnci. Ale zase se vrací zpět, aby znovu a znovu se nořilo v to moře ohně a stříbra!

II.

Avšak — co platno — už jsme na prahu Orientu a „Paříž nad Dimbovicí" je Paříží orientální. Při městech na Východě platí neuprositelné pravidlo: Líbí-li se ti město z venčí, nechoď do vnitř, a jsi-li uvnitř, nechoď nejvnitřněj. Vejdeš-li v Bukurešti nejvnitřněj, na př. do najatého pokoje v hostinci, jako by tě ovanul duch špíny spojené orientálně-románské; jen v hostincích italských najdeš cos do špíny podobného, ale daleko ne tak dokonalého! Sedíš-li v krásném bazaru hlavní třídy, pod skleněnou střechou, v chládku na velkých dlaždičkách, popijíš kávu a hrabeš se v půl stu časopisů, snadno se vmyslíš v některou pařížskou „passage", ale nevycházej bazarem ven až na konec, do postranní ulice! Projíždíš-li se podvečer mezi kočáry plnícími širokou, drobným, křemelovitým pískem pokrytou a stále kropenou Chaussée, díváš se na elegantní landaury, které stojí v řadě poblíž hrající vojenské hudby jako přimraženy, a na ty elegantní,

krásné dámy v nich, které nedbale nataženy „sedí tu procházkou“, vmyslíš se snad v částku Elysejských polí, ale nezahýbej hned v pravo do těch uliček záměstských!

Bukurešť je mlád jako celý rumunský národ. Neví ještě, co vlastně chce, chtěl by všechno nové, jinde zářící, veliké, nemůže se také ale sřici ještě té skořepiny původní, forem starých, k umění neb zvláštnímu rázu nerozkvětlých. Bukurešť teprv se vyvinuje, teprv začíná růst do krásy. Nových velkých budov je dost, jsou vystaveny na velmi vhodných místech, ale jako by jen chtěly působit perspektivně, pro zevní pohled na město, nemají žádného slohu a žádné krásy. Jen ten velký počet lanteren nahoře dodává jakés zvláštnosti. Elegantní hlavní třída je založena, ale ne dostavena; stojí v ní také knížecí palác, malý, nebohatý, jako leckterá villa u nás, a hned vedlé něho čumí smutné sříceniny, jichž majitel na nové budování ani nepomýšlí. Paláců v Bukurešti vůbec není. Ukazují ti jeden neb dva, Brankovanů, Ghiků, fasádky jako dlaň a střízlivy jako kvakér; vápenný nálep se s nich drobí, vyčnívají nahé cihly, špatně pálené, nikde mramor, pískovec, žula. Nové budovy budou záhy vypadat rovněž oprchale, neníť materiálu po ruce. Daleko široko žádný kámen, co se ho z hor naveze, váží nesmírnou cestu, dovoz je drahý — viděli jsme, že přes čtyřicet bůvolů bylo zapřaženo do jediného nákladu; půda je za sucha bezedný prach, za dešťů bezedné bahno. Dráha železná je teprv jedna krátká, z Ďurděva na Bukurešť, druhé, která míří k Multansku, teprv upravují nádraží venku u Marmason-Kasarmy.

Stotřicet kostelů a žádný nestojí za nic. Všechny v mnišsko-řeckém slohu, samá kuplička, věžička, architektonické tajtrlictví. Ulice nejvíc ouzké, hrbolité, stočené, neviděl jsem ani jedinou rovnou „ulicu“ či „stradu“ či

„caleu“ a jak to jmenují. Názvy těch ulic jsou také divnou smíšeninou, určil je smysl náboženský, historický i politický. Jedna se jmenuje „Saul“, druhá „Palestýna“, třetí „Ghika“ — lid neříká jinak než „šlechetný“ Ghika — čtvrtá „Cogalniceano“ dle Michala Cogalniceana, bojara multanského, jenž úkazem ze dne 2. května 1864 čtyry statisíce nevolníků učinil lidmi volnými, Code Napoléon, porotní soudy, civilní sňatky a všeobecné nucené, jakož i bezplatné vyučování zavedl, a vedlé toho co velký přítel Němců a ještě větší nepřítel všeho slovanského proslul. Také je tu „ulice spravedlnosti“, ale už daleko venku, v předměstí Mahala, kdež se také nalezá „náměstí svobody“, velmi neurovnané a kalužívé jako prozatím rumunská svoboda sama. Náměstí vlastně vůbec v Bukurešti není žádných, alespoň ne lepších, také ne soch neb čehokoli monumentálního. Za to je častý nápis „gradina“ — zahrada — odůvodněn, zahrad tu plno, veřejných, soukromých i hostinských, a jsou přední okrasou Bukurešti. Zmíněná Chaussée má po stranách rozlehlé, pěkné sady, kousek za městem je příjemně stinná Baněssa, skoro uprostřed města leží rozlehlé Češmedžiu, park rozkošný s vysokým stromovím, širokými procházkami, rybniky, restauracemi a t. d. Dláždění je prarozmanité, v nejstarších částech buď dřevěné krokve nebo nic, obyčejně nic, v novějších hrbolitý kámen nebo nic, obyčejně opět nic. Proto také za pěkného počasí visí nad ulicemi oblaky prachu a za deštivého je jimi tím pěknější plavba, že vodní roury, běžící se střech, končí tak ve výši dorostlého muže náhlým otvorem a nutí tě utéci se před jich proudem do prostřed uličního potoku.

V starších částech města zajímá sloh veskrz dřevěných a jednopatrových budov. Některá slemena jsou dosti pitoreskní, schody do patra nejdou vnitřkem, nýbrž jsou

upraveny ze dvora volně vzhůru. Dlouhé pavlače běží podél celého patra a slouží co verandy — nad hnojem. Zde můžeš na rozmanitých štítech studovat také národní umění výtvarné. Obrovské slunce svítí tu na př. na nevinně bečící telátko a to znamená — prodej mléka. Hned vedle utíká mouřenín po poušti, nevidíme nic než jeho, poušť a nebe; ale nad tím je nápis „leu de aurů“ (u zlatého lva) — on totiž utíká ten mouřenín před nějakým lvem, který je někde vzadu. Naproti němu oznamuje štít, že tu bydlí pomocnice ku porodu. Panenka Maria — poprsní portrét — vznáší se ve výši a svítí na muže dole, kterému babička podává dítě. On ale ten otec má už stříbrné vlasy a panenka Maria usmívá se tak nějak divně.

III.

Mladě se vzmáhající město a mladý lid — jaký div, že v Bukurešti je živo, ano velmi živo! Vyšli jsme si hned časně s rána, abychom tím životem se prodírali až do noci. Vystoupíš z hostince a již jsi v proudu. Hranaté, povzneslé postavy selské strkají tě mezi svými kepenegy dolů k Dimbovici, četní buldoci pletou se ti mezi nohy, a frkající koně. pyšnící se pod obloukovou, pomalovanou a napřed u voje připevněnou latí, důvěrně ti kladou tlamu na ramena. Necháš se stlačit vrchem. přejdeš chatrným dřevěným můstkem a jsi na tísnícím se trhu potravin.

Zápach hnijící krve a rozkládajícího se loje zaráží čich. Masné krámy, ale jak nečisté! Hned vedlé zas zápach jiný, z ryb; dunajská vyza a černomořský skombr a sfolie blýskají se na dlouhých tabulích. Zahradníci tu nakupili své zboží, mezi nímž zeleniny a saláty, že po-

dobných kopřiv po celém světě není; sedláci nanesli živých jehňat. Zde se nosí vše na bidle, položeném vodorovně přes rameno: břímě je přivázáno k vůli rovné váze k oběma koncům bidla a mečící jehňata visí hlavou dolů jako dva zvony. Vedlé stojí tvarožníci, houpající na svých bidlech tvaroh v promoklých plachtách. Selky sedí po zemi a mají před sebou kůpy brinzy v zelených homolích a bečky másla. Jak nechutně vypadá to mazavé, špinavě bílé máslo, nevyprané a jako by porostlé samými chlupy, a jak ošklivy jsou ty staré selky! Na nohou mužské boty, na těle neupravenou plátěnou sukni, břicha bachořitá, zcela obnažená ňadra spálená, obrovská a visící hluboko dolů. A jak pěkná jsou ta švitořící selská děvčátka! Vzrůst svižný, boky pružné, tílko k přeštípnutí, pleť jako světlohnědý aksamit a oko zrovna vulkanické. Na nohou mají sandálky s červeným řemením, modrý šat uprostřed otočen pestrým šálem, od krku splývají napřed a vzadu dvě různě barevné zástěry. Na hlavě má některá do hřebenu svázanou, nazad svislou bílou plachtu, jako Slovinka svou krásnou „péču“, jiná má hlavu prostou, do lesklých, modravě černých vlasů vpleteno plno dukátů a do copů plno květin. „Tica — Tica!“ volají na sebe se všech stran, jako by se žádná jinak ani nemohla jmenovat než „Tica“.

Velké houfy bobů střídají se s vrchy cibule nebo pšeničných a kukuřicových chlebů. Vedlé stojí přenosná traiterie s jemným pečivem a pekáči na čerstvě se smažící omlety Dále zas cukrář s vodou, v níž plave led, s citrinádami a velkými skleněnými nádobami, v nichž perlí hustá a žlutohnědá „braga“, jakýs to pšeničný kvas. Zas vrchy melounů a okurek, vodnic a zelních hlávek. A mezi tími se tlačí kupující měšťanky, žvatlavé, že až uši brní. Posmívají se starému Turkovi, jenž tu nakupuje

vejce a zeleninu, codenní svou skromnou stravu. Už dávno všichni mosleminé vytratili se z podunajských knížetství, nemohouť pro zvláštní své zvyky žít jednotlivě mezi cizinci — bůh ví, co toho stařečka zde zdrželo! Hedbávný jeho bílý kaftan splývá s nahrblých zad až k zemi, dlouhý bílý vous se třese jako ve větru.

Projdem několika výběžky trhovými, kanafasovým, ševcovským a t. d. a vracíme se zase do města. Zde proudí již co nejživější ruch. Fiakři lítají jako zběsilí, někdy také již projíždí se panská ekypáž. Fiakrů je v Bukurešti na tisíc, soukromých ekypáží přes deset tisíc, hrčení vozů zní městem jako stálý vzdálený hrom, a trvá po celý den, až pozdě přes půlnoc. Nasloucháme rumunštině kolemjdoucích; někdy se nám zdá, jako bychom procházeli se mezi starými Římany, mluvícími latinou, někdy zas zalehají zvuky čistě slovanské — „otrava“ (jed), „daru“ (dar), „glasů“, „bogatů“, „prea veselů“ mele se kolem našich uší. Ale „Nény — Nény!“ zní to stále ze všeho; před každým domem sedí chůva alespoň s jedním dítětem, stále je hejčká a stále na ně: „Nény — Nény!“ Každý třetí člověk je pop, chlap umouněně černý. Bukurešť je mozaikou všech náboženských vyznání. Jsou tu Řekové pravoslavní a rumunští, katolici, evangelíci, židé orthodoxní i reformovaní, arménci všech tří odrůd, baptisté, methodisté, lipované, kteří jako Motuvali libanonský rozbijí nádobu, z níž se jinověrec napil, ano i švábsko-jeruzalémská sekta Hoffmannovců, kteří Palestýnu znovu zalidnit chtějí. Vojáci přecházejí lenivě sem tam. Jsou oděni buď národně v plátno, buď parádně ve vojenský kroj francouzský. Důstojníci jsou elegantni, prostí skoro vesměs krásní lidé — „Rumun jako dub“ a tvář vždy přirozeně intelligentní. A každou chvilku zaskuhrá podél chodníku nějaký žebrák, „čaro-

krásně“ ohyzdný; mrzáků zvláštních má již zas jen Cařihrad víc než Bukurešť. Největším nepřítelem rumunské krásy zdají se být neštovice, tak deset percent lidí je jich hustými stopami znamenáno.

Potkáváme již elegantní dámy. Můžem zase studovat zvuk rumunštiny — — jak zní sladce, jak to zvoní! Člověk uvěří, že mohl Alexandri v básni „Mariora Floriora“ rýmovat až osmnáct veršů po sobě! Jen kdyby nebylo právě divadlo již zavřeno, kde se dávají hry od Eliadiho, Ponescu, a t. d., a kdybychom tam mohli slyšet deklamaci! Ale — jen kdyby nebyla také každá dáma líčena! Je zde elegance! Od aristokratek až k švadlenám, vše po pařížsku, každá švadlena musí mít měsíčně alespoň dvoje nové skvostné šaty — ještě že nejsou drahy a že si je může koupit, když jen něco jiného odprodá, na př. mravnost. Krámů s módními titěrami je plno, vůbec krámů se vším všudy. Obchod je zde velmi živý, jen že pro Rumuny negativni, konsumní. Jako mají průmysl Angličané a Francouzi, řemeslo Slované a Němci, mají zas obchod Řekové a židé zcela v rukou svých. Jen jedna zvláštnost je v zdejších krámech. Prodávají na př. v jednom červené huňaté pláště pro kočí — kočí mají tu v dešti všichni červené pláště — a k tomu flauty, v druhém belgické krajky a flauty, v třetím ruský porculán a flauty — zdá se, že celý rumunský národ píská

Nadešlo poledne, pojďme k snídani, zde se snídá a obědvá po francouzsku. Půjdem zas naproti divadlu k svému Lazarovi. Kdo našel v Bukurešti hostinec, v němž jen trochu obstojně jísti může, ať si nálezu váží. My první den nedostali pranic k jídlu, co bychom byli vůbec spolknouti mohli, druhý kyselou polívku, po níž nám bylo vzájemně nanic, a teprv včera ráno se mně přihodilo, že jsem si máslo místo na housku dal do kávy

maje bílé máslo za smetanový, extra přidaný škraloup. U Lazara není jako všude jinde urážejícího nápisu: „Nu est e credit“ — „zde se nečeká“ — jí se tam dobře v besídkách zahradních, posluha je srbská a mezi jídlem produkuje se duetto, italský tenór, zároveň kytarista, s falsetem à la Lukes a citem à la sentimentální švadlena, a flautista, jenž dělá kolem toho nejpodivnější fioritury.

Po snídani je siesta — v Bukurešti jako v Římě až přes třetí. Pak třeba zas procházka, po té oběd, pak ve vozech korso na Chaussée a pak si zasedněm do některé větší restaurační zahrady. Obyčejně tu hrají dva hudební sbory, jeden vojenský — samý Čech — a druhý národní. Tento je do počtu slabý. Cimbál, troje housle, kobza (basa), cello a pak nějaký svazeček píšťal, na nějž se hraje à la Papageno. Zní to divoce, jako když vichřice po kamení skáče, rythmus dělá samé náhlé kotrmelce, melodie vlastně žádná a nekonečná. Čardaš uherských cigánů je naproti tomu symfonií pro salón.

Zahrada plní se elegantním světem, procházejí se, sedí, baví se co nejnenuceněji. Zrovna vedle našeho stolku sedí dámička s panákem. Ona má nohy přes tři sesle nataženy a kouří cigaro — „potřeba to sice není, ale pokrok přec“. On, pravý „omů de lume“ či obratný světák, škádlí ji a béře jí cigaro z úst. Něco jí povídá veselého, snad Sionovu píseň:

Ty můj bože, vždyť cigarko
hodí se jen pro muže,
tobě ztrpčí rtíček, že se
ani líbat nemůže!

Ale — už ji políbil přec! Nu tak vida — může se!

IV.

Krásná Romania lákala už mnohého. Poláci i Rusové, Maďaři i Fanarioté ukládali o ni Nejvíc ale utrpěla nájezdy Turků. Rumunský národ měl osud všech nás národů východněji bydlících, že staletí protrval v bojích s Tatary, Huny a Turky, že zakrvácel se odrážením nájezdů, aby tím klidněji mohla se rozvinout Evropa západní, a — pak ještě ztupit ten východ, že není v tomtéž stupni rozvoje. Valašsko a Multansko mělo své „vodu“ — vojvody — a za těch byl národ „mosaznou branou, o niž se ohýbala saracénská ocel jak olovo.“ Barčané a Farkašané, Michalčané a Rosidevedi, dorobanci z Tirgovistu i lučníci z Buseska, Alutové, Romanaci, Číni stejně slynuli kmenovní svou hrdinností, až podlehli. Zas vstali z hrobu, od roku 1822 mají své hospodary, od doby Kusovy jsou spojeni v jednu zem, Romanii, „dceru staré Rómy“.

Zem i národ rozkvetli, jako by slunce jarní náhle bylo vyskočilo z mlh a zalehlo vší silou do jich prsou. Jsou poprvé spojeni, zcela volni, a poprvé milují plně samy sebe, svou minulost i přítomnost U vědomí síly, jakou jim samostatnost dává, hledí důvěrně do budoucnosti, a u vědomí své národnosti hledí se pro větší ještě sílu sloučit alespoň duševně s románskými soukmenovci. Na sloupě Trajanově v Římě jsou staří Dákové vyobrazeni co národ Římu poddaný, potomci jich hlásí se nyní volně a s pýchou k poddanství tomu. Písmo své, posud kyrilské, již všude předělali na latinské; řídili se dle zvuků a známek italských, ale rumunština přebrala zvláštní zvuky ze slovanštiny, ty se musí vyznačit a azbuka rumunská

vypadá prapodivně (*d*, *t*, *s* má také cedilly, *a* circonflexy, *i*, *u* corony a t. d.). Historie novější literatury své sice ještě nemají, ale do starší počítají zcela směle Virgila, básníka Aeneidy.

Není tak chuda ta jejich literatura, klassická díla překládají si velmi pilně, sami vynikají v balladě a lyrice. Ještě minulého věku dávali básníci písně své cigánům — cigány zde nazývají „červenými fesy" — jako starší troubadouři jaculatorům, a ti je rozšiřovali krajem, co plody anonymů. Nyní už znají celou řadu pěveckých jmen, Alexandriho, Siona, přede všemi Bólintiniana, ano i známého Rakousku Demetra baróna Petrino, jenž pěje nadšeně, že už seznal „krásnějších zemí" než je Bukovina, jeho vlast, ale žádné, kde by byl „tolik, ach tolik lásky zažil!" A proto „jí co Rumun věčnou věrnost, skálopevnou přisáhá."

Vlastenectví je předním faktorem rumunské lyriky, jako u nás. Ballada sáhá do minulosti a velebí potomka Dragotův, Štěpána Velkého, národní hrdiny Horju a Klosku, nám jen z českých marionet a tedy komicky známé, šlechetného Radu, Itula, Botanula, Dobru, Mirzu, Michala, Jana Korvina. Často setkáme se se vzdechem politického vypovězence, osudy národa vyštvaly dosti pěvců za hranice. Ani o své lásce k dívce nedovede básník zapět, aby nepřidal garnituru vlasteneckou. Písně erotické jsou obyčejně provedeny tónem národním, formou „hóry" (zpěvu k tanci) nebo „doiny". Tato, nechť už je to „doina, doinica lásky" nebo zášti, smutku, pomsty, začíná co do melodie vždy táhlým smutným tónem a co do slov vždy oslovením nějakého „zeleného listu", jenž už má význam svůj historický. „Zelený lístku dubový!" zahajuje zpěv o hrdinnosti, růže, fiala naznačují lásku,

vrba lásku lichotivou, granát zvláštni událost, jahoda svatbu, pepř nevěrnost, líska nevěrnost i věrnost, list z jedle smrt, protože jedle listů nemá.

Ještě nejsou Rumuni se svým bojem za svobodu hotovi. Již podotknuto, že teprv roku 1864 bylo nevolnictví úplně zrušeno. Zvláště cigán nikde nebyl po tu dobu svůj, dnes ještě měl rodiče, ženu a děti, zítra byl již od rodiny odprodán, maje menší cenu než pánovo hříbě, a za týden již ho zase nový pán prohrál v kartech místo sázky desíti dukátů. Vše to se změnilo rázem. Němci říkají, že není rumunský národ ještě dosti zralý pro tak velkou svobodu, jakou má, ano že se svoboda vůbec ani nehodí pro národ tak mravně zkažený. Jako by k svobodě nebyl schopen člověk již v kolébce a jako by nezkrácená lidská práva nebyla nejlepším vychovatelem mravnosti! Ovšem na mnohých lidech rozhodujících ještě visí, že není vše protříbeno k dokonalosti, leckterý sněmovník ještě víc hledí k měšci svému než k dobru vlasti, mnohý pravý vlastenec ještě obdržuje sinekuru v kriminále. Avšak vědomi jsou sobě Rumuni plně, jak že dojíti té zralosti vseobecné — „plačíce putujme k svatému hrobu vody Alexandra (Dobrého), jenž bez vražd stal se velkým, práva a zákon dal, lásku a pravdu sil.“ Také to vyřknou svým vladařům a jich pomocníkům velmi neobaleně, když tito nejdou směrem „Alexandrovým.“ Viděl jsem humoristický list „Daracul“, číslo neskonfiskované, všude ležící. Na jednom obraze byla vyobrazena paní Romania, jak prvnímu ministru svlékla kalhoty, a mele ho svazkem provazů. Na druhém byl vládce sám, co chlapeček naproti říšským klenotům rumunským. Koruna Štěpánova je mu příliš velka, šavle Michalova příliš těžka, a nad tím stál nápis z bajky Jiřího Alexandresku:

Ach služba u tyrana — znám trpka toho hosta —
však sloužit u osla — hanebně služba sprostá! —

Rumun je přesvědčen, že co nejdřív dostane i Sedmihradsko i Bukovinu. Vyčkává klidně těchto „tempilorû mai buni“ (lepších dob), ale nečeká nečinně.

Pešťské listy.

1869.

I.

„Po amerikánsku!“ myslíš si vida na železnici cestující s revolvery a noži v pasu —; „po amerikánsku!“ pronese se cizinec slyše o živých volbách uherských —; „po amerikánsku!“ libuje si Uher vzpomínaje rychlého vzrůstu Pešti, jež musí se stát „městem světovým s nátěrem maďarským,“ jak povídají. Možno, velmi snadno možno, pomůcek k vzrůstu je nesmírně mnoho, Pešť jich užívá a rozbíhá se od budínských pahrbků, posledních výšin to severních, tak směle k východu a jihu, jako by přeběhnout chtěla celé ty prairie, chci říci pláně uherské, jež končí až někde u Balkánu. Teprv asi sto let je tomu, co Pešť stojí za řeč, a již je bez mála tak veliká jako Praha. Ještě neuplynula celá dvě léta od korunovace a za dobu tu přirostlo třicet tisíc obyvatelů — božská autonomie! Krámy uvnitř města vystupují po desíti tisících v ceně, prostý noclehář — „šestákový“ mu říkají na Františku pražském — platí v nejodlehlejších ulicích čtvrti terezínské nebo josefovské měsíčně 10 až 12 zl., byty se přeplácejí, pro dělnictvo se o překot staví „dělnické byty“, síla menších úřadníčků bydlí po dřevěných domcích rozlehlých vinic budínských.

To je amerikánské. Aby ale bylo i jiné po amerikánsku — nechoď sám v noci, nechoď kolem zbořenišť a bude vždy dobře pro tvé portmoné, budeli vedle něho revolver. Vylenošelý chlap, vínem k náhlému útoku dosti posilněný, na šibenici se co na nějaké domácí nářadí dívající, vyskočí, povalí tě v bláto, šlápne ti na krk — druhého dne tě zanesou do šachty, zhynul's „nepovědomo kde" a ouřadně „nepovědomo jak." Z domů nevyjde na pokřik jistě nikdo a pandur — co je pandur!? Nějaký vysloužilec, života již tak znalý, že mu noční život pešťských ulic nestojí více ze to, aby se naň podíval; ulice jsou tak blátivy, víno v hospodě je tak dobré, až se sejdou chlapi z ulic, bude tu veselo, venku neveselo. Zajímáli tě právě pandura seznat, jdi, kde mu zajímavo být, za dne na př. u živého řetězového mostu, v noci ale těžko hledat! Našel jsem kdys, ale pouhou náhodou šťasnou, hned celý párek, totiž dva pandurské samce. Bylo to na silnici do Nové Pešti, vesničky to severně od města na Dunaji ležící, zajímavé svým zimním přístavem pro parníky. Běží tam podél špatné „zemské" silnice koňská dráha a v úbočí silnice té vryli se panduři jako syslové, vyhrabali si maštal a zabednili prkny. Dávají zde pozor na to, co po silnici jezdí, a vskutku — ihned spozorovali, že tu jede dobrý Slováček, zastavili ho, vlezli mu na vůz a pobrali pro své koně všechno jeho seno. Fackami mu jenom pohrozili, nedali mu jich, neboť Slováček prásknul do hubených kobyl a jel se zaroseným zrakem dál. Pak se dovolávej pandura!

Nikde není tolik a takových katilinárských existencí jako zde. V Benátkách je i největší chudoba ještě poměrně čistotna, v Paříži a Vídni nedovoluje policie těm, kteří mají místo šatů, jak se říká, „knoflík na prsou," špagát na noze, kalhoty jen o půl druhé nohavici a košili

bez rukávů, bez předku, zadku a límce, ani aby přešli špinavou rue Mouffetard nebo silnicí do cihelen, v Praze vidíš cos podobného jen, když to policajt vede do prádla na obecní „Fišpanku,“ v Pešti to květe naze jako netřesk na zdi. Vedle nejvypočtěnějšího všímání sobě hříšného zevnějšku, kterému i mnohý člověk zámožný a vzdělaný (to vše zcela bez rozdílu národností) dovoluje, aby vypadal nechutně jak se mu líbí. Elegance tu vybraná, nahota nebo ošumělost má s ní rovné právo, jdou vedlé sebe bohatou třídou Vácovskou. Slovenský skladač vydělá denně třeba desítku — o pracovné síly tu nouze a pilných domácích vůbec tu není — bundu novou si nekoupí, ale do nákladné vinárny si zajde. Karty květou, jsou zde, kde mnohý má lazaronskou nechuť k práci, mnohému živností. Jak praveno, protivy zrovna vedlé sebe, bohatství a chudoba, elegance a lazaronství. Jako bys četl newyorský popis bohatého Broadwaye a chudého vůkolí jeho!

Kdo je podnikavý, při tom obezřetný a pilný, v bujně vzrůstajícím tom životě pešťském snadno sobě pomůže. Český tovaryš je velmi hledán a placen, český mistr má uvnitř města živý, výnosný závod, český hospodský všude, i v oblíbeném Městském lesíku, výnosné restaurace. V životě tak různě kypícím někdy mnohý dost divnou cestou dochází blahobytu. Jistý hospodský, Šváb, stal se půlmilionářem, že obsluhoval hosty — bos. Když už tak něco měl, napadlo mu koupit sobě boty — ale hostů ubývalo a chytrák honem se zase zul. Jeho soused vyvěsil si firmu „u souseda bosého hospodského“ a daří se mu také. Jiný chlapík, držitel oslů, pomocí jichž rozvážel městem vodu, nabyl tím značného jmění a to celé, nemaje rodiny, věnoval si na kryptu a pomník; na novém pešťském hřbitově zdvihá se pyšný pomník ten, na němž

věrný kontrfej nebožtíka vodaře a všech jeho nebožtíků škopků a oslů. Jednou tam přijde ještě pomník onoho improvisátova. který chodí v elegantních hostincích, ale v ošumělém kabátu, od stolu k stolu, všude páchá akrosticha a již prý si pěknou sumičku vyakrostichoval. Je to náš krajan, bývalý sazeč z Haaseovské tiskárny; opustil nás v témž roku, „kdy se Kanálská zahrada založila," a — „jeho pomníkem bude poezie", povídal. Jiný krajan náš, o němž je ale škoda, že není doma, známý karikaturista vídeňského „Floh" a pešťského „Borszem Janko," na jichž obrazech český podpis „Klíč" jako by chtěl propagandu šířit, také si v Pešti již zaimprovisoval. Vystoupil v divadle, kreslil karikatury pravou i levou rukou, přímo i zvráceně — je vesel a má se dobře při tom amerikánství. Také svého humanistu Peabodyho už měla Pešť; založil jim městskou nemocnici, pamětní tabule zvěstuje jeho jméno — Josef Hirsch z Ouval v Čechách.

II.

Divně se to mlelo po levé i po pravé straně „kolena dunajského!" Slovanská sídla, turecká sídla, maďarská a německá sídla — jaký div, že se tu vyvinula zvláštní smíšenina lidu, evropský Yankee, vytáhlý, kostnatý, s tenkým krkem, silným ale vousem.

Sbírky jsou plny římských starožitností, vykopaných zde onde po širých pláních staré Panonie, v samém Budíně nalezají se četně, tamtéž jsou zbytky starých lázní a nedaleko odtud ukáží ti místa, kde stálo římské Aquinium, předchůdce Buda-Pešti. Pešť sama založena od bulharských cihlářů. Pešť neznamená právě nic jiného než „pec", bulh. „pešč", což přeložili Němci budínští na druhou

stranu co „Ofen“. Tím vytvořili „Ofen und Pest“, krásný nesmysl, skoro tak krásný jako „Faröer-inseln“ nebo docela „Marmara-meer“.

Kolem Pešti semleli se tak as všichni národové evropští i ti asiatští, kterým se kdy do Evropy zachtělo. Stloukli a otloukli Pešť často až do okrnění: někdy zachránil Dunaj alespoň Budín, někdy byl zamrzlý a utvořil most. Když nepřišla válka, přišel požár, nebo obrovská povodeň, která zničila tři čtvrtiny města, nebo ještě obrovštější hladomor, za kterého dle legendy krmili ptáci obyvatelstvo „švábskými žemlemi“, jakž viděti na železné mříži seminářského kostela. Velemocní pánové přicházeli v zlém i dobrém sem na návštěvu: řecký císař Kommenos, srbský Jiří, „milovaný despota náš“, jak mu říkal lid, několikkrát turecký sultán, návštěva to naprosto nepříjemná, před níž utíkali, seč nohy byly. Tak utíkali, že když 12. září 1526 Suleiman přibyl, našel v městě jen několik chromých a nemocných — 10 dukátů vystačilo na podělení jich. Co byl Korvín pro město učinil, zničeno návštěvou tou. Podnes putují derviši z Turecka, Malé Asie, ba až z Indie sem ke hrobu svatého Guel Baby (otce růží), aby slavili dny tak slavné. Zkrátka, mlelo a mele se to tu divně, výsledek je — evropský Yankee.

Pešť vzrostla nyní příliš rychle, mrštila sebou sem i tam, vypadá jako mladý obr: balvan ještě nedozralého masa bez určitého, osobního rázu. Prozatím se může říci, že krásných budov Pešť ani nemá. Národní museum v řeckém slohu, akademii v renaissančním, a při té dvojici už musíme přestat. Ani pověstnou redutu není lze zvláště vyčíst, je v linii hrubá, v massách příliš těžká. Kostely, vyjma synagogu v slohu maurském, s fasadou ale bohužel nepravidelně zlomenou, nemají pranic architektonicky zvláštního do sebe; nová spořitelna, která

se právě dostavuje, bude jen velmi nákladna, jakož „spořitelny“ všude bývají, k okrasám mnoho nepřidá. Ještě si to dobře nerozmyslili, chtějí-li být zde orientální nebo západní. Najdeš jedno i druhé. Pařížský divadelní „balkón“ můžeš na př. nalézt také uvnitř maďarského národního divadla, které má ale také parter bez sedadel, zcela zas nepařížský.

Na novém hřbitově pešťském (starý, na němž ležel také proslulý náš houslista Slavík, je zarostlý, stinný a malebný) taktéž lze pozorovati stopy názorů nabytých na Père la Chaise, na hřbitově montmartreském a t. d. Stlačené massy náhrobků, z nichž volně se odlučují jen pěkné krypty srbské, dětské oddělení s kolébkami, hračkami a t. d., jakž vše lze viděti v Paříži. Takto ale, jak již praveno, sloh vůbec žádný. Prozatím jedná se o to, aby rychle rozmnožující se obyvatelstvo vůbec bydlelo; staví se tedy na rychlo, uvnitř města vysoké domy v evropsky činžovní manýře, mimo ně celé rozsáhlé čtvrti samý malý, přízemní domek pro jednu, dvě, na nejvýš tři rodiny, domečků těch nechutných jsou již legie. Dláždění připadá jako příliš krátké kalhoty na těle toho obřete. Ale nahota ta dodává hlavnímu městu alespoň jistý společný ráz s ostatními uherskými městy. Kdož by byl neslyšel o pověstném uherském blátě, proti němuž se kočí ozbrojuje širokým dřevěným mečem — každých sto kroků sleze a vyškrabuje mečem loukotě kola, jež vypadá zalepeno jako mlýnský kámen. Půda je měkká, černá, déšť se hluboko vsákne a venkovské silnice „tvoří“ se co nejprostěji: jede vůz přes pole, za ním jede druhý, chce-li, pak v těchže kolejích vždy ostatní — jak tu cestu vyjedou, tak je, náprava bere bláto s sebou, malí koníci zapadají po prsa, pak se připřáhnou čtyři voli a vytáhnou napřed koně a za nimi vůz. Na náměstí

ale není líp než na té polní cestě; když mají děti jít do školy, posadí je otec do necek, připřáhne kobylu, vyšvihne se na ni a dovleče je tam po blátě. Krásná podívaná, když necky se všech stran ke škole se ploužíl Sotva ale rozeženou čilé větry déšť, vysuší půdu a všude je k udušení krásný prach.

Pešť „dělá dojem“ hned v blátě, hned v dusném prachu, vždy dojem uherský. Ale nedostaví-li se něco nepředvídaného, Pešť poroste do nekonečna. Pomůcky má k tomu všechny. Vláda požehnané, bohaté země učiní pro hlavní město vše, autonomie bude mít své ovoce. Železnice seběhnou se u Pešti, mohútný, majestátný Dunaj nemůže se co obchodní pomůcka ani dost ocenit. Mimo to je místní poloha Pešti rozkošna, samá pláň po levém břehu řeky. Urodná půda kolem, na pravém břehu bohaté i zároveň malebné vinice, skoro ve městě samém prameny teplé, prameny minerální a t. d., a t. d. — trochu toho bychom mohli sami potřebovat!

III.

Po Terstu je Pešť nejobchodnějším městem v Rakousku. Její terminové trhy na vlnu, len a t. d. přeplňují veškeré četné hostince cizými obchodníky. Ba může se i směle říci, že Pešť je druhým přístavištěm rakouským, jemuž nebohá, opuštěná Rěka, ač má moře a překrásný přístav — prázdný, jemuž i Benátky samy, bývalá králová na moři, nyní v pensi, mnoho záviděti musí. A Pešť nemá moře, má jen řeku, Dunaj, který ještě k tomu při trochu tuhé zimě alespoň do levé polovice zamrzá.

Procházka po levém, pešťském nábřeží, vlastním to přístavišti, je skoro tak zajímava jako po molech terstských, škoda že na něm zde slaného vzduchu není, že

voda se nevlní do pěnivé výše! Nábřeží je velmi pěkně, místy i elegantně upraveno, plno na něm prozatímních skladišť železných kolejí, přihlašovacích kanceláří, dohlížitelských domků a t. d. Alespoň sto tu stále velkých lodí, parníků a plachtových. Některé parníky, konající dalekou službu mezi Vídní a Galacem, jsou tak velky, že by mohly směle ven do okeánu; ač je řetězový most budapešťský vysoko vypnutý, musí se komín parníků těch přece sehnout při projíždce. Mezi loďmi a nábřežím je věčný shon, pravá chumelice polonahých skladačů a nakladačů — Slovanů právě jako v Tersti.

Nejzajímavější jsou lodě plachetní, obchodní, obyčejně co do zboží svého specialní. Tamhle stojí mohútná loď, jejíž prkenný svršek celý sňali — jak byla loď dlouhá a široká, hluboká a vysoká, skví se nyní na ní v jasné sluneční záři hora žlutých a červených jablek. Kdybys odkryl vedlejší lodě, spatřil bys hory zlaté pšenice; uvnitř ji nasypávají do pytlů a z otvorů lodí valí se stále kotouče pšeničního prachu. Následuje několik lodí, na nichž samý sud s naloženým kyselým zelím, že se člověku při pohledu sliny v ústech sbíhají. Pak zas několik lodí zcela plochých; zde onde je otvor v nich, obstoupený rybáky, kteří s velkým namáháním vytahují síť naplněnou centy nejkrásnějších ryb; jedna loď veze tisíce těch zajatých. A zas několik takových lodí rybářských, jež suší to, čeho nebyly vyprodaly; provaz vedlé provazu natažen po lodi a na něm navěšena ryba vedlé ryby, že vypadá loď jako ověšena samými indiánskými skalpy. Pak zas loď, na níž a v níž všechno možné „jídlo" pohromadě; celá venkovská dědina byla si tu loď vypravila společně pro trh pešťský.

Od řetězoveho mostu, tedy od prostředku města, až na samý konec předměstí Františkova, pořád po vodě, je

stálé, celodenní, celoroční tržiště pešťské. Když jsou trhy výroční, zvláště pověstné ty trhy čtvrtletní, rozbije se krám a bouda a hromada prostě na zemi ležícího zboží ulicemi a náměstími od nábřeží přes čtvrtinu celého města. Ale také v každý pátek a úterý, v dny to, ve kteréž pešťské „větší i menší“ hospodyně hlavně kupují, rozbije se tržiště od Dunaje až do vnitřního města, všemi mezitímními ulicemi a náměstími až na náměstí před slavným magistrátem. Zde se v přední řadě rozsednou květinářky, za nimi prodavačky másla v ploché cihly stlačeného, pak mlíkařky, vlastně smetanářky, jichž zboží je tak husté, že se krájet může a dřevěnými lopatičkami přendávat musí, pak prodavačky chutné „brynzy“, pak, za rohem, náměstí druhé pokryté samým chlebem, pecny tak velké jak žernovy, pak ulice plná čižmárů s botami, botkami a střevícemi všech forem, pak náměstí plno stojanů rybářských, na nichž i mocná vyza, velká jako tumák kvarnérského moře. Pak zas ulice řeznická, nejvíc uzenářská, naplněná vůní ze spoust uzeného masa, šunek, obrovských, již paprikovaných slanin, nabitých bachorů, chutných uzenek „debrecínek“ a t. d. Jednou za týden přivážejí samí venkované uzeniny do města, mnoho a mnoho for, s nimiž táboří venku v Josefově. Spotřeba nakouřeného vepřového masa je zde v Uhrách ohromná — výtečné „tři ležící svině“ Angličana Morlanda měly by se pustit ven z Eszterházyho galerie a rozšiřovat co vignetty.

Propletem-li se ulicemi těmi ven až na dunajské nábřeží, teprv spatříme obraz co nejpestřejší. Po zemi tu hromady zboží, kolem nichž živé hemžení. Hromada kanafasu vedlé hromady pentlí, hromada nádobí železného nebo dřevěného vedle hromady portmoné, zas hromada galanterií a hromada hraček naproti vrchu

trakařů, vrchu malé cibulky a jinému vrchu cibule tak velké, že by jediný kus dostačil na celou židovskou večeři. Pak zas řada otevřených pytlů s namletou rudou paprykou — přijde-li dost malý větřík, budou ta kuřata vedlé už za živa paprikována! Drůbeže tu tisíce a tisíce kusů, ale žádný křik z ní, je k smrti již umdlena. Líhne se jim to po venkově v hnoji a přivážejí do prodeje městského buď na lodích, buď na vozících. Vozík takový, k nepopsání vetchý, vypadá jako velká posada a má as deset pater, tak ale mělkých, že i kuře musí stále ležet na břiše. Pak se buď prodávají přímo z vozů, buď vyndají na hromady, při čemž se vždy as deset sváže za nožky „v kytku“. Překupnice přicházejí, nakupují těch „kytek“ a navěsí je zevně okraje své nůše jako nějakou garnituru; nebohá zvířata visí mrtvě hlavičkami dolů, klátí se a tlukou při každém kroku své nové tryznitelky sem a tam, jen někdy některé zatřepetá malomocně křídlem nebo si tichounce zaúpí. Také vejce se dovážejí v tisících kusích na vetchých vozících takových: málo slámy, mnoho vajec, vetchý vůz a vždy rychlá jízda uherského vozky — nekape to z vozů, ale teče!

V neděli časně z rána pokryje se ale celé to prostranství podunajské jen zbožím jedním, obrovskými těmi chlebovými pecny. Přichází slovenský dělník z Pešti a vůkolí a odnese sobě a rodině odtud na zádech bídné potravy na celý týden. Do deváté je po všem, chudá bunda bílá zmizí a zašustí hedvábný šat procházejících se dam.

IV.

„Magyar!“ Vyslov to slovo měkce, aby se v něm chvěla růže, píseň slavičí i toužná láska Petőfiho — vyslov je zároveň mohutně, aby hřměla z něho síla vítězícího hrdiny a duněla smrtná hotovost „Szózatu“ — vyslov je především tak, aby trvalo nějakou mravní čtvrt hodinu, ve které bleskem myšlénky můžeš se rozpomenout na vše, co stojí ve světě za řeč, a pak si vyslov „Magyar“ skoro tak pyšně jak Maďar sám, ale ještě ne docela tak. Maďar cítí sice, že ještě není pánem světa, ale nepochybuje ani dost málo, že jím velmi brzy bude. On nepočítá, „kolik je nás?“ musil by ustrnout; ale rozhlídne se kolem a praví: „Ti všichni budou naši!“ Jakož si z poetického slovenského „Tátošíka,“ z živoucího toho Pegasa slovenských národních písní, učinil maďarského „Táltose“, který ho hřbetem a perutí svou nese říší nejsmělejších nadějí, takž myslí již, že také Slováka samého přesedlal na Maďara a po něm že přesedlá národy jiné. Dej nám pánbůh podobnou pýchu a důvěru!

Aby to ty červíky lidské tak nebolelo, začal Maďar s maďarisováním boha samého. „Isten“ je, jak známo, bohem zcela maďarským, který nemá nikoho jiného na starosti než syny maďarského národa. Boha otce maluje malíř sice s plným vousem jako u nás, ale plný vous je — „uherský vous“, jako šňůrovaný kroj slovanský je „uherský národní kroj.“ Bůh syn však musí sobě od řezbářů již nechat líbit, že na krucifiksech ze zbožného nadšení maďarského upraví se mu krásné kníry. Viděl jsem kamenný relíf na jednom domě a byl jsem v prvním okamžiku přesvědčen, že se tu znázorňuje, jak jedou tři

husaři na eksekuci; zatím to byli biblččtí Tři králové a jeli do Betlema. Chce-li sv. Martin činit v Uhrách dobrodiní, musí místo pláště rozdělovat dolman — viz ošňůrovaného Donnerova sv. Martina v Břetislavi. Chce-li Gambrinus s hospodské stěny usmívat se na pivní sklenici, musí to činit v čamaře a přiléhacích spodcích — ale Gambrinus není ani svatý a vy ostatní nejste ani králové Gambrinové — ticho a do šňůr? — Snad je cizinci na tom ledacos směšno — ale dej pánbůh nám Čechům trochu víc takové směšnosti!

Maďar je ve všem tom důsledný. Domek selský na vesnici je celý ošněrován arabeskami a vypadá, jako by byl právě slezl s koně. Kočí a lokaj v městě jsou v národním kroji, portýr před palácem má kalpak na hlavě, konduktor na železnici šňůru na kabátě a maďarštinu v ústech. Kamkoliv se v Pešti ohlídneš, všude se skví znak zemský a vlají zemské barvy. Černožlutý prapor vlaje jak známo jen v Budíně a to jen tehdy, když král zde v hradě mešká. Nápis „c. kr." nenajde se již nikde jinde než na obchodech tabákových. Historii své a úctě k velkým svým mužům učí na všech náměstích a ulicích. Jdi trochu po Dunaji a čti nápisy ústících sem ulic, čteš: Batory, Geyza, Attila, Arpad, Széchenyi, Bela, Zrinyi, a t. d. Přejdi řetězovým mostem a vidíš hned za ním „divadlo pro lid," v němž se hraje tamnějšímu švábskému obyvatelstvu — v jazyku maďarském, v němž dovede být Maďar velmi zdvořilý, jen že o tom neví," jakž mně Maďar jistý sám fraseologii svou národní vylíčil. V Pešti stojí sice posud divadlo německé, ale má se co nejdřív zbořit, aby náměstí získalo — zadávejte si pak o staveniště jiné! Pak bude jen divadlo maďarské, jehož opera není sice tak dobra jako česká, jež ale demonstrovati může každému zvučnost maďarského jazyka,

který nemá tolik vystupňovaných „e“ a „i“ jako jiné jazyky evropské a četnými širokými zvučkami k zpěvu se dobře hodí. — Vejdi do maďarského oddílu některé obrazárny, slovanská jména najdeš brevi manu vřaděna mezi jmena maďarská. Ale také zde, jako všude, se podivíš, jak rychle dovedli se povznést Maďaři na národ kulturní, jak rychle, s jakou bezpříkladnou skoro obětavostí dovedli si udělat svou „dobu novou“! Hrabě František Széchenyi, otec velkého Štěpána Széchenyiho, vzpomene sobě velkolepou sebrat knihovnu a darovat ji národu. Knížata Grassalkovičové, hrabě Szapary přispějí, arcibiskup jagerský, básník Pyrker, daruje bohatou sbírku obrazů, šlechta dá peníze, hrabě Antonín Batthyányi staveniště — a národ má velkolepé museum národní. Velký Štěpán Széchenyi věnuje na akademii roční svůj důchod 60.000 tisíců zlatých, hrabě Josef Teleky velkolepou svou knihovnu, kníže Eszterhazy přenechá krásné své sbírky obrazné, bohatí i chudí dají peníze na budovu — a národ má krásnou akademii národní. Šlechta dá peníze — a národ má velké divadlo národní. Zcela jako u nás!

Ostatní národové zde — —. Na řetězovém mostě jsou čtyři obrovští lvi z kamene, sochař Maršalko je tam postavil. Lvi ti mají mocně otevřené tlamy, ale tlamy ty jsou prázny, sochař zapomněl jim dát jazyk. Rozumíme? Slovenský národ v Pešti zaniká, hledáš-li stopy života, vidíš, jak zde síla ještě oči klopí, skoro jen dělníka slyšíš na ulici jazykem svým mluvit, elegantnějších lidí velmi málo. Slovenky prý zde rodiny své nemaďarčí, za to ale němčejí — venku, v slovenském kraji, je prý líp a „pod slovenskú zástavú pěkně jich přibývá“. Před Srbem mají Maďaři již větší rešpekt, je dobrý obchodník, má mnoho peněz, obchodní firma jeho i jazykově konkuruje s firmou

maďarskou. Rumun je zarputilý odpůrce Maďara, na národnost svou vždy a všude okázale hrdý — ergo také rešpekt. A Němec? I drzý Vídeňák zde zkrotne a zpívá-li vídeňská kupletní společnost o „krejčovském tovaryši a maďarském loupežníku Juhászu“, je ten přihlouplý tovaryšek — Němec a loupežník Juhász zvěstuje na konec sám morálku, že „Maďar, i když je loupežníkem, je pořád ještě hodnějším člověkem než všichni Nemaďaři dohromady“. Němec domácí je ale hotové máslo. Byl jsem přítomen jedné schůzi voličské v Pešti. Mezi přítomnými bylo z okrsku tak devadesát percent Němců. Řečník za řečníkem vystupoval a všichni mluvili maďarsky. Konečně se jim jednalo o to, aby trpěliví posluchači přec také zvěděli a porozuměli, kam že sobě smějí chodit pro instrukce. I vystoupil ještě řečník poslední a jal se po německu omlouvat, že chce také několik slov po německu tento. Přítomná špetka Maďarů — ač byli-li — začli strašný rámus, konečně jeden z nich vykřikne přec „haljuk!“ a Němci spustí: „Jojó! Worum sollt' m'r nicht gerecht sein, m'r erlaub'n's ihm, dass er auch a paar worte deutsch redt! Sprech'n's nur!“ — Maďaři se ani nekousli do pysků.

Češi hojně v Pešti žijící jsou uvědomělí. Když čeští hudebníci hrají ve veřejné místnosti národní naše písně, zní „výborně“ náhle se všech stran. Dělník z továrny zpívá všude své „Hej Slované!“, český volič — je jich zde dost — metá pyšně své „ať žije!“ mezi hlučící „éljen“, čeští vzdělanci mají časopisy domácí ve mnohých kavárnách a hostincích a scházejí se dvakrát týdně k srdečné zábavě. Je to už nová generace naše a ta se více neodrodí.

Doma ale musíme pracovat již pro generaci ještě novější. Je toho ještě dost co dělat, ve mnohém po-

kračujem přec ještě pomalu. Když jsem jel před dvaceti lety poprvé po železnici, slyšel jsem konduktora volat: „Bodeprat — ajne minutn!“ a myslil jsem tenkrát, že to tak musí být; nyní jsem zase slyšel: „Bodeprat — ajne minutn“ a myslím si — —. Ano, abych nezapomněl — až budem někde malovat národní fresky! Viděl jsem v redutním sále pešťském fresku, jak král Matyáš na sedáni přemohl českého rytíře Holubára. O malovanou odpověď českou nebude přec žádná nouze — vždyť naši předkové tolik jich zmalovali!

Uherské volby.

1869.

I.

Právě když révy nabírají k novému pláči a staré víno se v sudech znovu nepokojně hýbe, v jarní teskné vzpomínce na minulé mládí, rozkypěl se nový zas život po bujných nivách uherských, rozvařila se krev v horkých žilách svobodných občanů. Volební ruch rozčeřil jako bůh vichřic, báječný hoch „Szél úrfi“, vlny života beztoho bystře se proudícího a zároveň hnuly se v srdcích vzpomínky staré, nyní právě dvacítileté — vzpomínky na honvédský březen roku 1849 — — Honvédské prapory zavěšeny jsou v národním museu pešťském co jedna z největších jeho památností — jsou podnes tak bíly a novy jako vzpomínky lidu na dny, kdy vlály v krvavém poli.

Kam nakloníš v davech sluch, slyšíš buď „Kapolna“, „Jász Berény“ nebo jméno některého jiného z padesáti honvédských bojišť, buď zas jméno sněmovního poslance, pro kterého se má jižjiž strhnout volební zápas. Pýcha, s kterou ti ten onen sděluje: „Já také byl honvédem,“ rovná se náruživosti, jakou hned na to provolává „éljen“ svému ablegátu. Roku 1849 dal se k honvédům „á győzelmig“ (až do vítězství); honvédstvo zvítězilo ale teprv nyní, teprv nyní smí se každý hlásit k starým praporům,

teprv nyní staví se skvostné pomníky tam, kde posud stály na mohylách padlých honvédů prosté sloupy s malými tabulkami a vybledajícím nápisem „Honvédhalom“ — jaký div, že nové volby na mnoze tím pověstným honvédským duchem byly nyní ovanuty, že voliči mnohému je, jako by pokračoval, kde před dvacíti roky přestal.

To staronové připadalo mně ovanuto romantikou, jako ty krásné vinice kolem Budína, založené na starých hřbitovech: mezi kamennými kříži bují mladá, opojná réva. Jedny to těší, druhé rmoutí, jedni praví, že vzpomínka na děj a děj sám mají se k sobě přec jen jako vonění k pokrmu a samo požití pokrmu, druzí praví, že přivonění budí chuť a že následuje nové zakousnutí. Pravda je, že nyní vše záležeti bude na moudrosti uherských vůdců; kámen se ovšem hnul s vrchu, běžet musí vůdci ovšem sebou — —

Sluší poopravit vlastní své posavádní náhledy o věcech a lidech uherských a to nemožno než vlastníma očima a slyšením obou stran.

Kdoby slyšel a viděl jen stranu jednu, nevěděl by ničeho, neboť strany byly právě v nejnáruživějším boji, jedna na druhou strkaly „psí hlavu“, jak říkáme. Ani levičáci ani pravičáci nešetřili fantasie při míchání barev nebo síly u přitisknutí štětce, levičáci pochybili v tom, že naprosto zapírali velkých zásluh Deáka a deákovců, pravičáci zase v tom, že snižovali přílišně vlastní svůj lid, jemuž „vzdělaný“ Maďar, mluví-li po německu s Nemaďarem, vždy řekne „der“ nebo „die volk“ a náhodou nikdy „das“. Nikdo si nemůže pomyslit, s jakým opovržením leckterý vzdělanec mluví tam o svém vlastním prostém lidu, stalo se to kdys módou, jako se nyní stalo módou, totiž na pravici, brát v posměch slovo „liberál“. Takový posměch je vždy významný a bývá osudný. Smě-

šno by bylo ujímat se na tomto místě uherského, nebo jen maďarského lidu, český selský lid stojí se svou vzdělaností ovšem na hoře a maďarský selský lid ještě na nížině, ale Maďar má také pěkné vlastnosti své, jichž spravedlivě uznati třeba. Především má i bez vína čilý smysl pro veřejný a ústavní život, smysl, jaký je i u chvástavých Němců posud jen lichou theorií. Prostý Maďar sice málo čte, snad že „z důležitých příčin“ nečte dokonce pranic, ale první jeho otázka vždy je: „Mi ujság“ (co je nového?) a oustní podání šíří se bleskem dál a dozraje v přírodní samotě na samostatný náhled. Ten náhled zná také přísloví, že „spravedlnost je někde s Matyášem Korvínem v jednom hrobě“, a proto nevěří lid více „pánům“. Proto také tak slabě nyní již zvítězila pravice nad levicí, ač onano má dle vlastních výroků „intelligenci“ a „peníze“, a tato jen říká: „Přezdívejte nám b o s ý c h, dobře, vy, máte peníze, my ale máme srdce!“ Proto také mohla užívat levice co kouzla jména Košutova, „prvního vymanitele a dobrodince lidu“, jak mu říkají, a užívala ho víc zas než příliš. Pravice vytýká levici, že při volbách demoralisuje lid snižováním pravých a velkých zásluh a nesmyslnými sliby. Pravda, vždyť ale měla pravice vládu a všechny vládní prostředky, také tu intelligenci a ty peníze — a což peníze působí méně než víno, a když se platí židovský hlas stovkou, dvěma i třemi stovkami, to není demoralisace? To je to, že zdravý lid je „lidem“ v zdravém smyslu. Viděl a slyšel jsem jednoho z ministerských ouřadníků vyšších mezi voliči. Byl s nimi od dřívějška v dobrém přátelství, kouřil po nich z jich dýmek, připíjel jim kořalkou, „kortešoval“ tak trochu, jak sám žertem pravil. Ale nepohodl se s nimi. „Což jsme nebyli před třemi lety zcela jednomyslného náhledu?“ tázal se konečně.

„Ano," odvětil stařec, jehož oči ohněm a chytrosti jen jen hrály," ale pan rada je tuze vzdělaný pán; on viděl už půl světa, studoval mnoho a studuje pořád — není divu, že se za tři léta dostudoval zase dál a my prostí chudáci že jsme zůstali na svém stanovisku starém!" — Ještě více ovšem sluší opraviti náhledy o Uhrách čerpané z listů německých, hlavně vídeňských. Jako tyto nadávají nám, nadávají také všemu v Uhrách, kde arci přistěhovalý lecjaký pobuda nesmí hned s sebou rozhodovat o věcech zemských; jak křivě líčí nás, líčí také Uhry — tout comme chez nous! Na koho pak tam hledí tak pohrdlivě se závratné své výše?! Uherské Němce vyjímají samy z té „bezmyšlénkovitosti" a „surovosti". Němec je všude lososem, to se rozumí. Také Rumunům a Srbům trochu lichotí — aby mohli ostatním přidat. Zbývají tedy Maďaři a Slováci. Co se prvních týče, mohli by sobě rakouští Němci gratulovat, kdyby měli podobné politické zralosti a už to by je mělo poučit o něčem, že každá strana i každý odstín strany má tam velký svůj časopis opravdový a také pomáhající mu list satyricko-politický — vláda na př. má „Borszem Janka" (Trhlý Janek), Jókai „Üstököse" (Kohouta), nejkrajnější levice „Ludasmatyi (Matěj husák), strana Tiszova „Bolond Miska", ba i Madarasz svého „Pecsovicse" — to vše dohromady udělá už kus práce.

A co se týče Slováků, ti se sice teprv probírají, ale proberou se jistě, neboť snahy jejich jsou čisty, faktorem hlavním vzdělání a uvědomění lidu. O ideálním jich názoru do politických bojů svědčí jich písně kortešske.

Verná práca má pre seba
vždy poctivý svoj kus chleba;

nedá sa sviest' darom svodu,
nezaprodá si slobodu. —
Volme, bratia, z důvery
Slovák svodu neverí:
kto sa dá zaprodati,
dušou nám to zaplatí —

zpívá volič Slovák a dodává, že „slovenský lud z presvedčenia svoje vóta dáva," i zajásá si: „Vlasti zrádca, kto sa prodá — sláva tomu, čo sa nedá!"

Je pravda, že Uhrům, specielně ale Maďarům ještě mnoho schází. Na stěnách maďarské akademie v Pešti budou jednou fresky z kulturních dějin uherských, prozatím tam není ani jedna, tabule jsou prázdny; v písemnictví o sobě však již učinili dosti mnoho a když mně v jagerském lyceu s pýchou ukazovali Vörösmartyho kalamář, pochopil jsem pýchu tu. Také je pravda, že při tak mnohých rozličných národech v zemi divné se stanou smíšeniny a ještě divnější srážky, že trepanování lebek bylo v Uhrách již v 9. století známo, jak jedna lebka z té doby pocházející v národním jich museu učí, pravda, že zejména Maďar je jako jeho řeka Tisa, hned přes břehy, dále že také právě nyní strany stály příkřeji proti sobě než jindy, náruživosti že byly rozproudĕny, — ale tak zlé to není, jak malují! Je tam plný, pestrý, nanejvýš zajímavý život, ohnivý až do krvavosti, silný až do přehmatu — podívejme se trochu na ten život za čas voleb, doma toho nevidíme!

Zajeďme si mezi ryzé Maďary do hevešské stolice. Obyvatelé té župy mají as takové renomé jako naši „hoši od Šumavy" a jsou pyšni na svou župu. Když dítě počíná rozum brát, vede je otec k hranicím župním a na mohyle hraniční mu tak natluče, že nikdy pak již

nezapomene, kde začíná hevešská stolice — kde končí, netřeba mu ani vědět!

Když přejíždíme hranici tu, vidíme zde ještě svého krajana, svat. Jana Nepomuckého. Je nějak strachy celý schoulený, suchý jeho obličej, dívající se do župy, je jako křída bílý — ten divoký lid našeho tichého krajana patrně moc netěší!

III.

Z prvního staveníčka vystupuje chlapík, volně, pomalu. Jsou velké svátky, totiž volby, těžko o velké svátky hřešit a pracovat! Svátky ty vracejí se teprv třetím rokem, mohou tedy a také trvají tři měsíce, vždyť je ale beztoho skoro ještě zima a v polích málo práce, líp tedy vína popít s „pajtási“ (kamarády), poslouchat řeči a zahulákat si éljen! Jsou svátky po celé zemi a chlapík před chýži vězí ve svátečním obleku. Prádlo, u Maďara beztoho vždy skoro bílé, je dnes ještě bělejší, s ramen splývá až k zemi sáhající, vzadu čtyrhranným, jako zástěra velkým límcem opatřená bílá bunda, vyšívaná talířovými pivoňkami fialové barvy, tulipány modré barvy a jak meč dlouhým zeleným listím, krásná zahrada, skoro stoh! Ale ještě něco patrně schází, chlapík točí kulatý klobouk v ruce, pomalu se vrtí ku předu — v tom hmátne po slepici na plotu sedící, slepice se zatřepetá, běží pak s křikem pryč — ale z ocasu jejího zbylo v ruce péro, péro se zaskví za kloboukem, chlapík je hotov. Bez péra přec nemůže Maďar mezi své pajtáše! Naučil se té ozdobě od Slováků.

Pět našich kočkovitých koníků frká a letí, pokud uherské bláto letu připouští. Dědiny, kterými se proji-

ždíme, vypadají vesměs blátivě a svátečně. Prápory trojbarvé mrskají se vzduchem a naznačují, kde možno dostat volební rady a volebního vína, nebo také kde je zvláštní přívrženec toho kterého kandidáta, jehož jméno je i s příslušným „éljen“ na praporu. Kdo nás potká, volá „éljen!“ — je-li někdo v oknech, volá „éljen!“ — kde je hostinec, hřmí „éljen“, snad kandidátu, snad kortešské řeči, snad vůbec-„éljen“.

Přijíždíme k panskému zámku. Právě tu zahýbá několik vozů k němu, jsou pokryty prapory, na nichž jméno kandidáta pravice — pán zámku ho tam hostí —; ve vozech sedí plno panských ouřadníků, volají „éljen“ a vjíždějí pak do dědiny, aby tam volali demonstrativně „éljen“ pravici — ale hlučné „éljen“ kandidátu levice odpovídá se všech stran — balkón zámecký je již zase prázen. Kolem nás kmitají se hustě osazené, krátké ty vozíky uherské, z nichž mnohého, div že se nepřelomí, klátí se daleko do zadu čouhající bidla, trojbarevně natřená, určená, aby bylo praporů ještě víc. Našeho „kočiče“ už to také nakazilo, přerušuje své monotonní melancholické pokřiky platící koňům, a splácí éljeny. Jen tichý Slovák, jedoucí od Miškolce s nákladem, plíží se mlčky cestou svou. Je mu zde nevolno, není doma; třeba by zde měl za šesták vína a pečeně, vzpomíná přec brinzy, kyselého mléka a lojových bramborů. Předjelo nás několik kočárů s magnáty, nejspíš že přátelsky kortešujícími, ozdobenými pernatými odznaky. Slovák přitisknul bílou svou bundu k fůře, a když to odfičelo, odešel zas od vozu, pokud opratě stačí, a kulatá jeho tvář ohlíží se udiveně po divoké jízdě.

Projeli jsme třetí, čtvrtou dědinou, u nejbližší pak vidíme pod širým nebem valný houf lidu. Kortešové jej

sehnali, jedná se o užití posledních chvil, zítra je zde již volba. Zastavme se, poslechněm. poptejme se. Take je již čas. abychom si pověděli. co znamená to často již užité slovo „korteš“ — ač dovedem-li si to povědit. Sám historik Majláth to dobře neví. Praví jen. že povstalo někdy za Františka II., když španělští „cortesové“ dělali rámusy — španělské „cortes“ pochází od „curia“; uherské „kortes“ od ničeho — „slepé slovo“, jak říkáme, ale ne hluché! Korteš má význam rozdílný: trochu divný. nám totiž, pak zas přátelsky a politicky pěkný.

Korteš je řadový voják i veselý dobrovolník, kšeftovník i nadšenec. V politickém životě uherském hraje korteš velkou roli. tak. že veřejný život bez něho ani myslit se nemůže. Každá politická strana, která má svou vlastnost a své pomůcky, má také své korteše. Úlohou těch je pak agitace stálá, kortešové musí v zemi udržet stálý proud, nesmějí vyčkávat posledních dnů, nýbrž třít pořád a pořád, dnes jsou volby obecní. za rok župni, za tři leta perlamentní, všude musí být na zřeteli „strana“, i tam, kde strana ta prozatím pražádných vyhlídek nemá. V tom je pak kortešství „živnost jako živnost“, agitace „živí svého muže“, který zas musi mít všechny potřebné vlastnosti k živnosti své: známost místní, znalost politických snah v zemi, talent řečnický. zásobu frásí, item dobré hrdlo pro příjem vína i výdaj éljenů, item dobrou pěst, když druhá strana má přívržence nesalonní. item dobrý revolver i dobrou chuť třeba k duellům, když se srazí s kortešem druhé strany, což se stává. „Borszem Jankó“ měl od našeho Klíče pěknou satyrickou ilustraci: dva kortešové dostali se do dvou postelí jednoho pokoje v hostinci; před rozespánkem chtěl si každý ještě u druhého zakortešovat, tu se poznali — již jde noha z pod peřin, již zdvihá jeden pádnou hůl a druhý ostrou sekyrkou

ozbrojený „ľokoš“ — i ty noční pantofle, ostruhami ozbrojené, již se ježí na sebe.

Někdy vystačí na agitaci korteš sám, někdy přibere pomoci dobrovolné neb taktéž „získané“, když ale přijdou volby parlamentní, nahrne se dobrovolných kortešů hrůza, někdy za trochu vína, častěj z přesvědčení, samo sebe nějakým „zaplať pánbůh“ při dobrém, a mnohým „éljen“ při každém výsledku odměňujícího, nahrne se kortešů ze všech tříd, nejvíc ale ze šlechticů, k nimž také „korteš z povolání“ patří, a jichž cifra jde v Uhrách do statisíců. Kortešstvo kvete nejvíc v župách čistě a smíšeně maďarských a smíšených. Slovák na př. nechce o něm již nic více slyšet a v liptovském sv. Mikuláši zpívá:

Službnodvorský i Vicišpán,
jeden i druhý dobrý pán;
lež kortešmi být ím škoda,
nám nechutí tato móda.
Dajte si vy pokoj páni,
nepojdeme slepo s Vámi,
Vy nám pravdu přisluhajte
a viacej nekortešujte!

Korteš sežene si hromadu a mluví, po něm vystoupí řečník druhý a třetí, dvacátý a třeba třicátý — co mluví, to mluví, „sláva Uher“ je ve všem a na konci „éljen“. Pravičák začne třeba: „Nejstarší památka krásného našeho jazyka je modlitba a ta končí slovy: „Na svou pravici dejž bůh i Vás!“ Není-li to zřejmé vyzvání, aby celý náš národ hleděl ku sněmovní pravici?! — Vy byste snad chtěli volit s levicí, která Vás vede do revoluce a záhuby, která chodí po hlavách a je celá převrácená jako poslední strana směšného „Üstököse“? Vy byste chtěli volit člověka levičáka, člověka tohoto, který jednou

v sněmovně interpeloval ministra vojenství, zda se mohou 60.000 vojáků hranice naše proti všem zevnějším nepřátelům ubránit, a interpelací tou se na vždy směšným učinil, který, když byl pozván k ministerské tabuli, vypil vodu, jížto si měl jen ústa vypláchnout?", a t. d. A levičák začne třeba zas: „První je bůh, který Uhrů ještě nikdy neopustil („éljen!") — druhý je Košut („éljen éljen — éljen!") a třetí náš kandidát N. N. (éljen!")." O pravici mluví levičák zcela dle písma, že „nemá levice nikdy o tom vědít, co pravice činí" — dobrého, hartusí, že vláda chce zrušit zřízení župní a na újmu svobody vše v zemi scentralisovat, slibuje okresu železnici (před třemi lety byl ještě největším nepřítelem železnic vůbec, poněvadž sedláci okresu jim ještě nerozuměli), slibuje, že nebudou pražádné daně, což vše udělá jeho kandidát, a t. d., a t. d. Jeden mluví opravdově, druhý humoristicky, třetí diplomaticky o Francii, Anglii, Americe a jiných zemích, které „právě nyní" na Uhry hledí, čtvrtý prakticky o rekrutýrce, všichni slibují, všichni uvádějí do ráje skvělých vzpomínek na minulost, ráj to, z něhož prý ani bůh první lidi hned vyhnat nemohl, všichni budí velké naděje, skvělé „sny bdících". Známo, že má Maďar zcela zvláštní svou „fata morganu", které říká „délibab".

Každý mluví, co mluví, ale každý mluví, kdo jen trochu dle toho vypadá. O řečníky není v Uhrách chvála bohu žádná nouze, ba je jich až přebytek v zemi, jako pšenice a vína, které se vylívá. Veřejný život mezi nimi řečnictví rychle rozvíjí, když ne až k myšlénkám, alespoň k živosti výrazu, srozumitelné mimice a výmluvnému posuňku každý to přivede; on „dlouhým nedůvěřivým rozmýšlením neudusí slovo v ústech svých", on je také podporován působivě širokým zvukem svého jazyka.

který teprv při delším poslouchání působí monotonně a když více lidí najednou mluví, často vynikajícím „ek“, „ük“ a „ök“ trochu pak arci kuňkavě zní — vždyť ale mluví při kortešování jeden po druhém, mluví jen k sluchu domácímu, nemluví nikdy dlouho a na nějaké „éljen“ se přece vzmůže, začež se pokaždé smeknutím klobouku slušně poděkuje. Myslím, že v Uhrách i hluchoněmý stane se výmluvným.

Velmi rád chodím do národních museí, člověk se tam dozví něco o národu — vyjma v českém museu, kde jsem se dověděl, že pomocí palcátů se kosti tloukly a pomocí popelnic že se kosti zas pochovávaly. V uherském národním museu viděl jsem ale jednu zvláštní znamenitost. Vydobyli kdes v Uhrách, ze zdi nějakého hradu, kostru zazděného mnicha. Čelisti jeho byly po stranách proraženy sponami, na sponách řetěz, na řetězu zámek, zkrátka mnich měl hubu na zámek, nebo zámek na hubě, jak chceme. Huba i zámek jsou v museu, lid o tom mluví, mnoho mluví, a říká s velkou lítostí: „Ten ubohý!“

III.

Jarní soumrak snesl se na Jager, město čistě maďarské Co platna noc, jen nemluvně nebo schoulená babička užije spánku přerušovaného povykem nepokojných ulic, ostatní obyvatelé chvějí se již v zimnici příštího dne, noc zdá se být jen stínem, vrhaným událostmi nastávajícího zápasu. Tři leta pracovalo se již ke dni tomu zněnáhla, tři měsíce s napnutím zimničním, posledních hodin musí se užít co nejpilněji, aby konec jižjiž dosažený náhodou zas z ruky nevyklouzl, žádná strana není si vědoma úplně jistého vítězství a kdyby sobě byla

vědoma i rozhodné menšiny, snad se přece dá ještě nějaká duše ulovit a menšina bude větší. Komitéty jsou sice celé v činnosti nejvýš napnuté, ale v přísném „ouřadování“ je jen číslo 2., odbor poradní. Kdokoliv v něčem potřebuje poučení, nechť zajde si do budov, na kterých již před čtyrmi nedělmi byly prapory kandidátovy. Budovy ty jsou nití, na něž korteš první křišťálky nasazovat se nechával. Obyčejně jsou to hospody, volič tu dostane vína, mnoho-li hrdlo ráčí. Vína dodá kandidát nebo přívrženci jeho, musí ale dodat nejen dobrého vína, nýbrž nesmírně mnoho dobrého. V jediném Jagru spotřebovala jedna strana 700, pravím sedm set sudů vína za čtyry neděle. Nikdo sobě nemůže pomyslit, jak se tím skvostným mokem plýtvá! Naveze se na vozích, sudy se svalí a vzpřímí, dno se vyrazí, každý nabírá, čím chce, lahví, džbánem, hrnkem, kloboukem, napije se jednou, ostatní třeba vylije a zaryčí „éljen“!

Povalí-li celý sud, „uherská libace“ ta také neškodí — naopak: „éljen!“ K „dobrým vtipům“ náleží, že vylízají silní chlapíci na vozy, rozhoupají sud, že odletí, se rozbije — hřímavé „éljen“! V zemi, kde pro nedostatek nádob bůh ví co vína se ročně v kyprou zem vypouští, není to přepych právě přílišný, víc škoda o sud než o to víno, ač je výtečné, zdravé, mladé, „zletzt gwachsen“, jak budínští Švábové říkají. Ale jiné věci stojí více peněz: za to, aby první prapory visely se zmíněných budov, platí se po pěti i více stech, vždyť majitel sobě přece zbryndá přátelství na nějaký čas. Povídalo se mně hodnověrně, že leckterého kandidáta stojí volba 60.000 zl. i víc — „již nemůže nikdo kandidovat než velký boháč,“ bědují pravičáci. Ale na levici prošel přece mnohý, který praničeho nemá.

Mezi číslem 2. komitétu pravého a číslem 2. levého

je živé vyjednávání, ale odměřené, kavalírské, jako mezi sekundanty souboje, jemuž více ubrániti nelze. Obec určila voličům dvě od sebe odlehlá prostranství za shromáždiště, o ta se losuje. Pak se losuje o to, čí průvod se dříve ráno hne k obecnímu domu, pak o to, na kterou kdo stranu obecního dvoru se postaví. Ostatní členové komitétu, odbory číslo 1. a 3., jichž „ouřadování“ při zejtřejší volbě seznáme, rozbíhají se městem a působí. Všechny hospody a kavárny jsou natlučeny, z dveří a oken valí se smrdutý dým z tabáku a parného dechu v žlutých kotoučích. Všude hrají cikáni nebo „švábská“ — totiž česká banda, hraje csárdás, pak csárdás, pak zase csárdás — csárdás až do bílého dne. Mezi csárdásem je samé „éljen“, a když hudba přestává, začne zpěv ve sboru — samé barytony. Dnes se nezpívají jiné písně než hymny velebící kandidáta vlastního a satyry na kandidáta protivného. Někde vzrostly samy, ostatních dodala literárně agitující fabrika. Žádné podezření není tak prosaické, aby nemělo místa v „poezii“ volební, „ruské ruble“ a „pruské tolary“ cinkají veršem, každá sloka začíná „chroustem,“ „myší“ nebo podobně příjemnou němou tváří, refrain sloky dovolává se autority: „Povídá to „Borszem Janko!“ — poznáváš pravičáky. Levičáci nejsou stydlivější. „Gubajóska“ — nadávka tak obsažná, že se ani přeložit nedá — zní to na počátku, „gubajóska“ uprostřed a „gubajóska“ na konec.

Ulicí kráčí vysoký muž v elegantním dolmanu. Krok jeho se staví, když přichází ke kavárně, z nížto zní posměšná píseň na stranu, ku které vytáhlec v dolmanu náleží. Dlouho se nerozmýšlí a vejde. Péra na kalpaku jeho zvěstují, kam náleží, demonstrativní „éljen!“ hučí mu vstříc. „Snad mně přec dovolíte, abych také já, protivník Váš, k Vám promluvil!?“ — „Haljuk!“ (slyšme!)

zní to ze všech stran. — „Nevíte, jak nyní my Uhři ve světě stojíme!“ — Jeden hlas: „O víme velmi dobře!“ Řečníka to neplete, mluví dál, přichází znenáhla do ohně, jeho slova činí patrný dojem, již dojem unášející — „igen valóban!“ (ovšem — ovšem!) volají na něho odevšad, objímají, poklepávají, tisknou ho — teď, teď je pravý okamžik, myslí sobě řečník, užije smělého obratu ke svému kandidátu, chopí se číše — „éljen N. N.!“ zvolá z plných plic — „éljen“ volaji kolem z plných plic, ale „éljen“ — druhému „N. N.“, tomu svému. Řečník nevzdává se ještě naděje. „Ale Vy prohrajete na všechen spůsob, my máme většinu jistou, líp svorně —.“ „A neprohrajem!“ zahřmí mu v tvář sedlák, známý po vůkolí boháč, „o čtyry sta zlatých se vsázím, že neprohrajem, a na šedesát sudů vína mně nepřijde — časně z rána jsou zde!“ — „Éljen!“ hučí to kolem a sedlák je ve výši na ramenech — šedesát sudů! —

Z elegantnějšího hostince jednoho zaznívá cikánská hudba. Csárdás za csárdásem, ale žádné „éljen“, v mezerách žádný zpěv.

Vejdem do vnitř. Stoly jsou prázny, jen u jednoho sedí dva magnáti, pěkní lidé z nějakých dědin blízkých. Oba se opírají lokty o stůl, zarostlá tvář jednoho dívá se snivě někam v neurčito, druhý hledí do tabule, jen když cikán trhne mocněji šmyčcem, vyzdvihne se tmavé oko a zajiskří.

Primista cikán sedí vedle něho a škube mu ty divoké melodie, ty zoufalé stesky pusty zrovna do ucha; ostatní cikáni moderně oblečení, městskou zimou na židovský typus vybílení, stojí s houslemi a basami trochu opodál, vedou improvisovaný průvod k improvisované melodii; je to neladné a přec unášející, divoká vichřice k zoufalcově písni. Přechody jsou skoky vichru z lesní výšiny

na výšinu, a mezi tím stálá žaloba a krvavě bolestný vzkřek. A když zvuky domírají, jako by člověka do dálky vábily, zachvěje se magnát a položí ruku na cikánovo rameno. — Po každém csárdasi letí bankovka. —

Jsme již unaveni, jdem na lože. Bude to divná noc! Z dálky hlučí provolávání a skřípe hudba, pod okny přeletují písně, hned sborem, hned hlasem osamělým. Pěkně se nesou ty maďarské písně, věru pěkně, ale všechny jsou tak teskny, tak do pláče! —

Slyšeli jsme již, že nejstarši památka maďarského jazyka je modlitba. „Sermo sup. sepulchrum“ zní její nápis — „modlitba úmrtní“. Tón úmrtní, elegický, nesmírně melancholický provívá vše, zni ve všem — zní — až dozní — snad jednou s národem?

IV.

Jagerské ženy jsou historické. Za tureckých válek vylily nesmírně mnoho vařící vody a rozpuštěné smoly na holé hlavy šturmujících věřících; a vyobrazení horké akce té najdeš v každé maďarské hospodě naproti druhému nevyhnutelnému obrazu „Pétöfi Sándor opouští domov svůj“ — v popředí básník jak by od friséra a s nejdelším rozkrokem na světě, v pozadí domek, matka, vlastně zástěra přes obličej, otec, vlastně něco jako vousy. A podnes jsou jagerské ženy plny chuti k politickým činům. Sotva že s rána zazněly první rány z hmoždířů — po prvních přišlo pak několik set posledních — sotva že se sešlo něco mužů, již tu byly také ženy a věnčily prapory, na každý prapor dva ženské věnce, byla jich fůra. Ale jagerské „ženy z lidu“ jsou nejrozhodnější levičačky, sopránky jejich, někdy také

soprány v nejrozhodnějším smyslu, opanovaly celý tábor mužských barytonů, „nemkell Szalay — éljen Csíky!“ fičelo jako by bičem šviháno do výše. Prostranství bylo brzy pestré a měnivé jako kalejdoskop. Kolem do kola lítalo banderium csikošské, široké nohavice, bílé a široké rukávy csikošů vlály vzduchem a ze sedla — vlastně z místa, kde by mělo být sedlo, jehož, jakož také třemenů, csikoš ani nezná — se vzdvihal trojbarvý prapor s nápisem.

Elegantnější banderisté v moderním národním kroji, s šerpami přes prsa, ohnutou uherskou šavlí po boku, projíždějí se v řadách. Brzy je pořádek průvodu zcela hotov, za nadšeného provolávání hne se průvod ku předu, v čele jeho kráčí banda cikánská, skřípajíc Košutův marš na housle a hluše o cikánské břicho resonující basu. Dnes jsou cikáni v uniformě: zelené kabátce s širokými bílými šňůrami, přiléhající červené spodky do vysokých husarských bot. Kudy průvod se béře, všude nadšení, všude provolávání z oken, vyjma okna Szalayistů, demonstrativně zavřená, čekající na průvod druhý. Csíkysté vnikli průjezdem do obecního dvoru, přepaženého vojskem na dvě části, a musí hned všichni na stranu levou, kamž hudba, ženy a děti jdou s sebou. Ještě jednou si zahřmějí „eljen!“, pak si odpočinou, budeť práce éljenové beztoho ještě dosti mnoho. Avšak již je slyšet průvod druhý, již vniká do dvora, naplnil těsně svou stranu — obě bandy zavířily, oba tábory zahřměly, hluk, že bubínek v uchu prasknutím hrozí, že oči se motají v důlcích, trvá několik minut, pak sklesne o něco, aby ale v „normální“ té síle již pak trval po celý den, po celý večer, skoro do bílého rána.

Z pavlánu ouřadního křídla vyhoupla se tabulka s nápisem, že začíná v abecedním pořádku volit „první

čtvrt městská". V Uhrách, kde jsou dva až tři tisíce voličů při nejmenším všude, musí být k vůli pohodlí voličů, i aby vůbec konce se došlo, pořádek co nejpřísněji určen. Je ve všem ode dávna kamenný konstituční zvyk, lidu již vrozený. Odbor čísla 1. agitačního komitétu sedí na hoře v hlavní síni, k níž jen těžko zástupy a kolem četných vojenských stráží lze se protlačit, a když se zase vytlačíš, jsi jak by tě z vody vytáhl. Volební listiny jsou dávno již k všestranné spokojenosti vypořádány, komise hledí jen na řádný průkaz předstupujícího voliče. Volič musí hlas svůj dát zcela volně, netrpí se zde pražádného nátlaku.

V Pešti jmenuje volič kandidáta ústně, v Jagru je jestě dle starého zvyku vedle volebního sálu malá síňka volební, v níž je volič se svým svědomím sám. Dříve stál v síňce té stůl a na něm dvoje osudí s jmeny obou kandidátů; do jednoho z osudí hodil volič kuličku svou, od komise obdrženou, a šel. Stalo prý se ale, že leckterý volič vstrčil kuličku místo do osudí do své kapsy a pak ji dole prodal druhé straně, která ji do svého osudí pak zafedrovala některou svou věrnou duši. Aby se tomu předešlo, dostává teď každý volič šest stop dlouhou h ů l, tedy už bidlo, a v síňce stojí dvě prostranné skříně s pramalinkými otvory. Který kandidát má absolutně více dřeva, vyhrál. Rozptýlení hlasů je takřka nemožné. Jen proklamovaní kandidáti se připouštějí a kdyby někde vystoupil kandidát třetí a získal sobě hrstku lidí, však ti sobě ještě nechají říci. Vždyť často, když i proklamovaná strana vidí, že je v menšině tak trochu směšné, odmlčí se a nechá kandidáta druhé strany zvolit aklamací! Také je zákonem určeno, že volba, jednou započatá, musí nepřetržitě pokračovat přes noc a den až k svému konci. Na tom se zakládá také lecjaký manevr.

Jmenovalo se mně jisté město v Uhrách, kde strana jedna, vidouc nebezpečí, zapálila stodolu, aby zmatek požáru přerušil volbu. Avšak druhá strana jen se zeptala, která že stodola, nechala hořet a volila dál.

Mezitím se ustálil ve dvoře obraz, uherská „fidlovačka", národní slavnost. Při pořádku volebním dle čtvrtí není sice třeba, aby zde byli stále všichni, ale — kdož by dnes pracoval, když už nepracuje měsíc! — je jich zde stále plno. Prapory se rozestavily u zdí, nebo rozvěsily po výších nebo se procházejí dvorem, aby praporečník se ohřál. Když jedna banda přestane hrát, odpoví hned druhá, hluk je pořád. Prší skoro stále, jen na malou chvilku problyskne slunce; ale když problýskne, zvýší se veselost, a když se zase schová, veselosti neubývá. Je zde samý „lid", pravý lid maďarský. Malé, podsedlé, silné postavy, skoro čtyrhranná, žlutavá tvář, černé ohnivé oči kosou, žádné vousy, jen pod nosem tenké knírky, krátké, rovné jak pravítkem — svalovitý lid. Oblečen je dnes skoro každý svátečně, v bundách talířovými, křiklavými květy posetých, tak že obraz jako vesnický šátek, jen některý má svou šubu, obrácenou černým kadeřavým beránkem zevnitř k vůli dešti. Procházejí se po skluzkém dláždění, s vinní lahví v ruce, připíjejí sobě, zde na té straně je samý „pajtáš" a na druhé také. Mezi nimi stojí tučné ženy v šátcích na hlavách a procházejí se silnoboká děvčata buď prostovlasá, buď v tmavých, tuhých, na zad táhle a kuželovitě vybíhajících čepcích. Děvčata jsou nejneposednější část. Přijímají přípitky mužů, strkají jedna druhé marcipány za ňadra, a když spustí banda nějakou pěknou, chytne družka družku za rameno, tato onu za pas a tančí csárdás, na místě přec asi tak velkém jako talíř. Náhle spustí cikáni tuš, všechny hlavy se obrací — na pavlán byl

vystoupil Csíky, jejich Csíky — vyhoupli ho na ramena, jeho prošedlá brada kývá v pozdravení — „éljen Csíky! é — éljen!“ — hlava ti jde již zase kolem.

Ale jako v živoucím pekle je v průjezdě, vedoucím do dvora. Jen s největším namáháním se protlačíš, zde není vojska, zde mají strany „pré“ a mužští se sem cpou nejraději. Strany stojí mocně a těsně proti sobě, do dlouhých rozkladů se zde nikdo nepouští, jen — „Csíky!“ — „Szalay!“ — „Csíky!“ — „Szalay!“ to ryčí — „juj gyalázat!“ (fuj, hanba!) a slina letí ti přes hlavu. Zde je náruživost napnutá, je vztek, zde jiskří se oči, zde skřípou zuby, sahá ruka po noži v botě — —

Rozechvění šíří se od obecního domu městem celým, vše se třese jako živé maso, jako obnažený nerv na vzduchu. Děvčata stojí před domy a volají na kolemjdoucí „éljen Csíky!“, kdo tě potká, provolává Csíky nebo Szalay.

Členové agitačních odborů čísla 3. lítají městem, aby zvěstovali, která čtvrt, které písmeno, a pobádaji otálejících. „Jak to stojí?“ „Tuze se musíme sebrat!“ odpovídá agitátor a na druhou otázku odpovídá už „nincs idöm“ (nemám času) a letí dál, aby měl honem ještě řeč. Hospody a kavárny jsou natlučeny, samá píseň, samé éljen. Jen na kázání v překrásné bazilice jagerské sešel se malý hlouček, ale i tomu káže kazatel ohnivý a jeho řeč je samý „Magyarország“. —

Uvnitř obecního dvoru stále tentýž obraz. Přešel den, nadešel večer, rozžhaly se pochodně — tentýž obraz, jen že stupňovanější, v živém ohni smolnic, s velkými stíny v divoké hře. Odbila půlnoc, odbila jedna — druhá — nastalo ticho. Volba je uvnitř síní skončena, dopočítávají se hlasy. Lid jen šeptá — tu vystoupí komisař na pavlan — „Zvolen Csíky!“ — obě bandy spustí tuš, ale tón

zaniká, hromové „éljen!“ otřásá budovou a letí ven, zalehá do nejodlehlejších ulic města. Plamenné jazyky pochodní zatočí se vzduchem, většina Szalayistů sundavá péra, vše se hrne ven, z kaváren a hospod vyletí lidstvo, z domů vyjdou mladí staří — Jager se valí k domu Csíkyho —

Druhého dne jen ještě průvod jagerských žen, s ženským banderiem v čele, k Csíkymu — mužové začínají při víně již úvahy své o příštím sněmě, jenž dle zákona začne třicátý den po skončených volbách — třetího dne odjíždějí všichni, jež byly jen volby sem přivedly — a korteš vyjede zas na zámek některého politického přítele, aby se tam měl dobře a pracoval nové tři roky. Szerencsés utat!

Dodatek.

(Éljen Jókai Mór!)

V šest hodin s rána začla volba terezínských Pešťanů v „Střelnici“. V pět hodin už zavřela pěchota dvojnásobnými řadami veškeré vůkolní ulice, mimo to kládovým, z brusu novým zábradlím opatřené, četní kyrysníci točí se na svých koních, aby alespoň něco volného místa opatřili, péry a stuhami ozdobení sřízenci Jókaiovců i Gorovéovců snaží se vyhnat z ohražených místností ty, kteří se tam nejspíš už o půl noci byli dobyli, a v Královské třidě hromadí se sta lidí, ze set se stávají tisíce — deset tisíc — dvojnásob tolik, a ze všech hrdel, jakmile hmoždíře daly znamení k volebnímu průvodu, najednou zaryčí, zahučí „Éljen Jókai Mór!“ jakoby zvukem táhlých obrovských trub, jako by hukotem bouřného moře — průvod je ukončen. „Éljen Jókai

Mór!“ ale hučí stejnou silou dále — hodina po hodině mine, nadešlo poledne, ryk se neseslabil, nadešel večer, hukot trvá stejnou silou dál, je již půlnoc, je druhé ráno, je druhé poledne, Jókai vyhrál a byla-li posud bouř, teď — —

Člověku jde hlava kolem, to nadšení má orlí peruť, srdce cizincovo letí s sebou. Nu chvála bohu — je-li pravda, co pravičáci tvrdí, že levičáci Jókaiovci agitují již o čtyry neděle déle než oni, a to s nepoměrně větší náruživostí — chvála bohu, musí to být náruživost, když jí pro dnešek ještě tolik zbylo!

Strany jsou skoro stejně silny, která vyhraje, vyhraje jen o málo hlasů. Ale při levé straně je „lid“ a tedy neoblomná, hlasitě upřímná důvěra ve vítězství, při druhé straně je „intelligence“ a tedy stejná sice odhodlanost k boji, ale mlčenlivá; obě strany světí svátek, vykonávajíť dnes nejpřednější právo konstitučních občanů, ale levá strana teprv vstupuje do života, teprv pracuje k vládě, je tedy mlada, vesela, tančí a zpívá, druhá se bojí o svou vládu posavadní, je ticha, kvakersky ticha.

Terezín je takřka obalen trojbarevnými prapory a stejně mnoho na nich nápisů: „Éljen Gorové Mór!“ (ať žije Moric Gorové) i: „Éljen Jókai Mór!“ Dole v ulicích je každý svátečně oblečen a každý ozdoben trikolorou nebo alespoň péry co odznaky své strany; ale zde dole je již valný rozdíl, bílá péra s nadpisem „Gorové“ jsou jen na hlavách pravých voličů „pravičáků“, bílá a zelená s nápisem „Jokai“ jsou ale na hlavách voličů i nevoličů „levičáků“.

Obě strany mají slavný, velkolepý průvod uspořádaný, se sterými prapory, mají četná banderia, v čele svém cikánskou hudbu, na konci dlouhou řadu povozů,

ale Jókaiovci mají vše o poznáníčko, abychom tak řekli, méně elegantní, mezi ekypážemi jedou také naplněné omnibusy. Gorovéovci byli v tom šťastni, že sobě vylosovali, že o půl hodiny dříve smějí se ze svého shromáždiště (taktéž losem určeného) pohnout k cíli, alespoň je uctil špalír lidu jen smíchem, kousavou satyrou a voláním: „Ať žije Jokai!“ — Kdyby bylo nadšení průvodem Jókaiovců už bylo vystouplo na vrchol svůj, byli by špalírem hůř prošli. Gorovéovci jedou bez hlesnutí, ani nemávnou svými prapory, jen se pohrdlivě usmějou té straně „bosých“, jak říkají levičákům vůbec, když přiskočí k ekypážím houf „pionerů budoucnosti“, totiž pánů kluků, a jim s očima hněvem se jiskřícíma, s pěstmi křečovitě zaťatými do očí volá: „Nemkell Pecsovics, éljen Jókai Mór“! (Netřeba nám šosáka, ať žije atd.) Dorostlí volají s nedorostlými, posměšně přidávají: „My jsme bosi!“ — název ten berou již za název čestný, po příkladu sanskulotů.

Průvod první projde vojskem a postaví se za zábradlí, za ním přijde průvod druhý na místo své, mezi oběma stranami je valná prostora, naplněná k tomu ještě vojskem. Do volební síně pouští se vždy jen po padesáti voličích, padesát levých, po nich padesát pravých, aby se nesrazili. Volič prokáže se komisi, sesazené stejným počtem pravých i levých, volebnim svým lístkem, jmenuje, koho volí, komisař ustřihne jeden růžek listu (lístek platí také již pro příští volbu obecní a t. d.) a volič je požádán, aby se ihned bral druhým východem pryč. S kuponovaným lístkem svým nemůže pak ani volič více zpět do ulic vojskem zabraných.

Uvnitř ohrady je vzorný klid, za to je tím vzornější a veselejší neklid mimo ni. Nic lidu neujde, aby nedodávalo nových pobídek k stále hučícímu „éljen“. Nikdy

Jókaiův „Üstökös“ nekokrhal tak vesele jako dnes jeho přívrženci. Pomalu se probírá jízdný pandur lidem, volá své „kérek“ (prosim) — — „éljen a Magyar-huszar!“ vítá a sprovází ho. Kde známý spatří známého, pozdravuje ho éljenem a podává mu srdečně ruku, ale levou. Zde se prodírají „kortešové“ davem a rozdávají Jókaiovská péra těm, kteří jich jestě nemají. Tam stojí u nároží měšťan Němec a rozkládá poslouchajícím, že Jókai je muž z lidu, Gorové ale jen ministr. „Viděli jste už někdy“, praví, „člověka, který by měl dva obličeje, nebo dva žaludky? Nu a Gorové říká nám, že má dva žaludky — k smíchu, ministr chce být zároveň mužem z lidu — hehehe!“

Dav se směje a propukne v nové „éljen Jókai Mór!“ Preclíkář toho použije a odporučuje nejbližším své čerstvé „preclíky jókaiovské“. Fotografové nadělali tisíce podobizen Jókaiových a vyslali s nimi prodavače; za několik minut je vše rozebráno, za kalpakem, čepicí i kloboukem černá se visitka Jókaiova. V tom zazní „éljen a cilindér!“ a davy to se smíchem opakují. Žid s cilindrem, za nímž péra jókaiovská, musí za volání davů veskrz. Máť Terezín mnoho židovských obyvatelů a polovička jich drží s Jókaiovci, druhá k pravici — velmi rozumné, že ne? Však ani nejrozhodnější Gorovéovec nesmí zcela chladně kolem — „ni nejhodnější nemůže žít v míru, když zlému sousedu se nelíbí,“ praví Tell — a Gorovéovec nemusí sice volat, ale alespoň usmát se musí.

Volající se ovšem střídají, kdo má jen na chvilku čas, přiběhne. Je odpůldne, ve Františkovu předměstí už Vidács vyhrál, levičáci tamější se rozdělili, aby navštívi i „bosé“ v Josefově a Terezíně. Také banderia josefovská přijíždějí na návštěvu terezinských levých, volají „éljen Jókai“ a odpovídá se jim „éljen Czernátony“. Banderia

terezínská projíždějí zase ulicemi svého města a udržují všude ruch. V jedné z nejširších ulic hraje si na sta kluků, na Gorovéovce a Jókaiovce, Gorovéovci jsou na polo dobrovolně, ale přece notně biti.

V druhé ulici jsou davy lidu skoro jako v třídě hlavní. Kočí jede jimi s omnibusem jako vztekle. Voláním už vyschlo kočímu hrdlo, že vzdor hojně užité vláze vinní již jen šeptá; ale nadšeně hází kalpakem tam, kde sluší provolávat, nedívá se na cestu a vjíždí s největší prudkostí do přijíždějících kyrysníků, důstojník hrozí šavlí, ale již je lid mezi vojáky a vozkou. Kruhy neklidu jdou dál a dál. Zašli jsme k vedlejší dráze koňské, abychom v blízkém „městském lesíku“ pešťském trochu se zotavili. Sotva jsme zasedli za stůl, vejdou za námi banderisté a přistupují k nám. „Prosíme, pánové, už jste volili? — „Nejsme bohužel voliči.“ — „A vy, pánové?“ „Ještě ne.“ — „Tedy honem, pánové, Jókai je v nebezpečí!“

Smráká se již, z dílen a továren přihrnuli se dělníci. Na konci dlouhé Královské třídy rozžehli se pochodně a ozařují malebně Střelnici. Ostatní třída je jak by natlučena lidstvem, tak že četné silné vojenské hlídky jen pracně se protlačují. Jókaiovci pohybují se v houfech, náhle se zarazejí před lékárnou, jejíž majitel silně pro Gorové kortešoval, a spustí upřímnou, co nejvýdatnější kočičinu — vojenské hlídky jdou klidně kolem. Studující taktéž houfně přecházejí s osvětlenými transparenty sem a tam, zpívají písně na oslavu žurnalisty Jókaie a na potupu ministra Gorové, pak pějí zbožně „Szózat“ a zahýbají do ulice jiné. Gorovéovci užívají postranných ulic, aby pro druhý den nalepili plakátů ve prospěch svého kandidáta; ale sotva odešli, již jsou plakáty číhajícími Jókaiovci zase strženy.

Po celou noc stejně živo a když rozbřeskne druhé ráno, je tak hlučné, rykuplné jako ráno předešlé. Včerejší bojovníci jsou sice již na dobro chraptivi, červené, nevyspalé oči již jen s namáháním dívaji se kolem, ale z ostatních předměstí a čtvrti, kde volba vesměs již včerejškem se ukcnčila, přišla pomoc víc než výdatná.

Zápas volební vlastně teprv nyní dostupuje vrchole, i těžce nemocní dovážejí se na zápasiště, napnutost je zimničná. Konečně — již po poledni — odevzdán poslední hlas. Zpráva o tom přeletí mžikem ty tisíce, vše umlkne, druh druha drží za ruku, vše hledí k Střelnici. Najednou se tam objeví jezdec, kalpak jeho letí vesele do výše — je to banderista Jókaiovský — hrom se rozlehl třídou, okna se otřásla — co kdo do toho hromu zavolal, nikdo neví, ale soused tiskne souseda k prsoum, zraky jsou zaroseny — a vše na okamžik rázem utichlo.

Mžikem zmizely prapory Gorovéovské, v Terezíně není víc dvojích myšlének, není stran, je jen jedno éljen, jedna píseň, jedno obejmutí!

OBSAH.

	Strana
Cařihrad	3
Studie orientální	52
Athény	71
Život na moři	88
Joppe	108
V judských horách	115
Jerusalém	122
Průplav suezský	156
Masr el Kahira	171
Neapol	198
Mrtvé město	221
Římské elegie	234
Benátská zrcadla	255
Terst	294
Obrazy z Krajiny	312
Náčrtky istriánské	324
Podél Uny	344
Bělehrad	374
Bukurešť	380
Peštské listy	395
Uherské volby	410

